

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

İKİNCİ DYP-SHP KOALİSYON HÜKÜMETİ
(25.06.1993-05.10.1995)

Yüksek Lisans Tezi

ALİ MURAT BALKAN

İSTANBUL 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

İKİNCİ DYP-SHP KOALİSYON HÜKÜMETİ
(25.06.1993-05.10.1995)

Yüksek Lisans Tezi

ALİ MURAT BALKAN

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. SÜLEYMAN BEYOĞLU

İSTANBUL 2016

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Ali Murat BALKAN'ın "İkinci DYP-SHP Koalisyon Hükümeti (25.06.1993-05.10.1995)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Ş. Can ERDEM
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Yrd. Doç. Dr. Kürşat KARACAGİL
Üniversitesi Dumlupınar Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 02 / 05 / 2016 tarih ve 2016/09-05 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	V
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
1. KOALİSYON VE KOALİSYON HÜKÜMETLERİ	1
1.1. Siyasi Partiler ve Koalisyon Hükümetleri	2
1.2. Koalisyon Hükümetleri ve Seçmen Davranışları.....	3
2. KOALİSYONLARDA PARTİ SİSTEMLERİ	4
3. KOALİSYON ORTAKLARININ İLİŞKİLERİ VE	
HÜKÜMETLERİNİN DEVAMLILIĞINI BELİRLEYEN	
ETKENLER	9
3.1.İktidar Ortakları Arasındaki İlişkiler ve Aşamaları	9
3.2.İktidar Ortakları Arasındaki İlişkiler ve Hükümetlerin Sürekliliği	10
4. İKTİDARDAKİ PARTİLERİN KOALİSYON KAZANIMLARI	10
4.1.Koalisyon Kazançlarının Nitelikleri	10
4.2.Koalisyon Kazançlarının İktidar Partileri Arasında Paylaştırılması.....	10
5. TÜRKİYE'DE KOALİSYON HÜKÜMETLERİ.....	12
BİRİNCİ BÖLÜM	14
1. 12 EYLÜL 1980 VE 1983 GENEL SEÇİMLERİ	14
1.1. 1980-1983 Arası Dönem.....	14

1.2. Yeni Siyasi Partiler ve 1983 Seçimleri	15
1.3. Siyasi Partiler ve 1986 Milletvekili Ara Seçimleri	16
2. SİYASİ YASAKLARIN HALK OYLAMASI VE 1987 SEÇİMLERİ. 17	
2.1. Siyasi Yasakların Kalkması	17
2.2. 1987 Genel Seçimleri.....	18
3. ANAVATAN PARTİSİ'NDEKİ GELİŞMELER..... 18	
3.1. Yerel Seçimlere Giden Süreç ve Sonuçları.....	18
3.2. Yerel Seçim Sonuçları Turgut Özal ve Mesut Yılmaz Gerginliği.....	19
3.3. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi.....	20
3.4. Başbakan Yıldırım Akbulut ve Tepkiler.....	20
3.5. Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığı, Erken Seçim ve Seçim Sistemi Kararı	21
3.6. Genel Seçimler Öncesi Siyasi ve Ekonomik Durum	22
4. BİRİNCİ DYP-SHP KOALİSYONU..... 23	
4.1. Siyasi Partilerin Seçim Çalışmaları ve Hamleleri.....	23
4.2. Seçim Sonuçları	24
4.3. Seçim Sonuçlarının Değerlendirilmesi	26
4.4. Koalisyon Görüşmeleri ve 49. Hükümetin Kuruluşu	27
4.4.1. Turgut Özal'ı Köşk'ten İndirme Çabaları.....	27
4.4.2. HEP Kökenli Milletvekilleri ve Yemin Töreni.....	27
4.5. Koalisyon Görüşmeleri, DYP-SHP Hükümetinin Kuruluşu ve Programı.....	28
4.5.1. Birinci DYP-SHP Hükümet Programı ve Okunması.....	29
4.5.2. Hükümet Programına Muhalefetin Tavrı.....	32
4.6. Başbakan Süleyman Demirel'in İlk Yurtiçi Gezisi ve Yansımaları	33
4.7. Koalisyon Hükümetinin Hedefleri ve Çalışmaları.....	33
4.8. Birinci DYP-SHP Koalisyon Hükümetinin Sonu	35
İKİNCİ BÖLÜM..... 37	
İKİNCİ DYP-SHP KOALİSYONU (TANSU ÇİLLER HÜKÜMETİ)..... 37	

1. DYP GENEL BAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ VE HÜKÜMETİN KURULMASI.....	37
1.1. DYP Genel Başkanlığı Seçimi.....	37
1.2. Başbakanlık Yolunda Tansu Çiller.....	38
1.3. İkinci DYP-SHP Hükümetinin Kurulması	40
1.3.1. 50. Hükümette Görev Yapan Bakanlar Kurulu Listesi.....	41
1.3.2. Bakanlar Kurulu Değişikliği ve Tepkiler.....	45
1.4. Hükümet Programının Okunması	45
1.5. Hükümet Programına Meclisteki Eleştiriler	48
1.6. Hükümete Güvenoyu İstemi	51
2. DYP-SHP KOALİSYONUNDA YAŞANAN ÖNEMLİ OLAYLAR....	51
2.1. Terör Olayları	51
2.2. Sivas Olayları (2 Temmuz 1993).....	57
2.2.1. TBMM’de Sivas Olayları Üzerine Tartışmalar	60
2.3. Başbağlar Olayı (5 Temmuz 1993).....	62
2.3.1. TBMM’de Başbağlar Olayları Üzerine Konuşmalar.....	63
2.4. Gazi Olayları (12 Mart 1995)	65
2.4.1. TBMM’de Gazi Olayları Üzerine Konuşmalar	68
2.5. İSKİ Skandalı.....	69
2.5.1. TBMM’de İSKİ Skandalı Üzerine Konuşmalar	70
2.5.2. İSKİ Skandalı ve Adalet Bakanı Mehmet Seyfi Oktay Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Gensoru Görüşmesi	72
3. DYP-SHP KOALİSYONUNDAKİ SİYASİ OLAYLAR.....	75
3.1. İç Politikada Yaşanan Gelişmeler.....	75
3.1.1. Demokratikleşme ve Anayasa Değişikliği.....	75
3.1.2. DEP’li Milletvekillerinin Dokunulmazlıklarının Kaldırılması....	79
3.1.3. 27 Mart 1994 Yerel Seçimleri	84
3.1.4. Refah Partisi’nin Yükselişİ	87
3.1.5. Solda Bütünleşme	90
3.1.6. Başbakan Tansu Çiller’in Malvarlığı Meselesi	93
3.1.6.1. TBMM’de Başbakan Tansu Çiller’in Mal varlığı Görüşmeleri	94

3.1.7. Özel Radyo-Televizyonlar ve RTÜK'ün Kuruluşu	96
3.2. Dış Politikada Hedefler ve Yaşanan Gelişmeler.....	98
3.2.1. Hükümetin Azerbaycan Politikası	101
3.2.2. Hükümetin Bosna-Hersek Politikası.....	103
3.2.3. Hükümetin Kıbrıs Politikası	107
3.2.4. Türkiye'nin Gümrük Birliğine Girme Süreci	111
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	116
DYP-SHP HÜKÜMETİ EKONOMİ, EĞİTİM VE KÜLTÜR POLİTİKALARI	116
1. EKONOMİ POLİTİKALARI	116
1.1. Özelleştirmeler	121
1.2. 5 Nisan 1994 Kararları.....	126
2. EĞİTİM VE KÜLTÜR POLİTİKALARI	133
2.1. Hükümet Programındaki Eğitim ve Kültür Hedefleri.....	133
2.2. Hükümetin Eğitim ve Kültür Hedeflerine Meclisteki Tepkiler	134
2.3. Hükümetin Eğitim-Öğretim Çalışmaları ve Sorunları.....	135
2.4. Fikir ve Sanat Eserleri Kanun Değişikliği	138
2.5. Kültür, Sanat ve Edebiyat	140
Koalisyonun Sonu.....	144
SONUÇ	145
KAYNAKÇA	147
EKLER	160

ÖNSÖZ

Bu çalışmada koalisyonun tanımından başlayarak koalisyon hükümetlerinin kurulması ve devamını belirleyen etkenler, parti sistemleri ve yöneticilerinin koalisyon stratejileri üzerinde durulmuştur.

Giriş dâhil dört bölümden oluşan bu yüksek lisans tez çalışmasının birinci bölümünde; konunun daha iyi değerlendirilmesi için 1980 senesinden başlayarak, 1983 seçimleriyle birlikte Turgut Özal'ın başbakanlığında iktidara gelen ANAP hükümeti ve ardından Süleyman Demirel tarafından kurulan birinci DYP-SHP hükümetinin siyasi ve ekonomik politikaları değerlendirilmiştir. Özellikle ANAP döneminde alınan siyasi ve ekonomik kararlar, bu tezin konusunu oluşturan Tansu Çiller hükümetinin genel politikalarını daha net bir biçimde görülmesine ışık tutmuştur. İkinci bölümde; Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi, boşalan DYP Genel Başkanlığı için seçim ve Tansu Çiller başkanlığında kurulan ikinci DYP-SHP hükümetinin siyasi faaliyetleri ile Türk siyasetini etkileyen önemli olaylar irdelenmiştir. Bu olaylar arasında; Sivas, Başbağlar, Gazi olayları, terör olayları değerlendirilmiştir. Ayrıca demokratikleşme süreci, Anayasa değişikliği, İSKİ skandalı, Tansu Çiller'in mal varlığı, RP'nin yükselişi, DEP'li milletvekillerinin tasfiyesi ve SHP-CHP birleşmesi gibi konular işlenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise; DYP-SHP koalisyon hükümetinin ekonomi politikaları, bu bağlamda özelleştirmeler ve 5 Nisan Kararları olarak bilinen ekonomik istikrar paketi üzerine araştırma yapılmıştır. Devamında, kültür ve sanat politikaları başlığı altında hedefler ve Meclis'teki yansımaları üzerinde durulmuştur. Bunun yanında, Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun değişikliği, kültür, sanat ve edebiyat eserleri ile ilgili çalışmalar ortaya konmuştur.

Çalışmada basından yararlanılmış olup *Milliyet*, *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Sabah*, *Tercüman*, *Zaman* gazetelerinin haberleri kullanılmıştır. Tez konumuz olan DYP-SHP Koalisyon Hükümetinin meclis çalışmalarını irdelemek için Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanakları ayrı bir ehemmiyet kazanmıştır. Bu bağlamda Marmara Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve Atatürk Kitaplığı'ndan istifade edilmiştir.

Dönemin başbakanı Tansu Çiller, Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın ve Kültür Bakanı Fikri Sağlar ile iletişime geçerek söyleşi yapma girişimlerim sonuçsuz kalmıştır.

Tez konunun belirlenmesinden itibaren benden bilimsel çalışma disiplini ve gayretini esirgemeyen çok kıymetli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu ile çalışmaktan onur duyduğumu ifade ederek teşekkürü borç bilirim. Tasnif ve tashihlerin gerçekleştirilmesinde, onca işinin arasında bana zaman ayıran çok kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Ö. Kürşad Karacagil'e teşekkürü bir vazife olarak görüyorum. Yine çok kıymetli hocam Ş.Can Erdem'e Şükranlarımı sunuyorum. Tezin İngilizce özetini yazan Araştırma Görevlisi Zeynep Ağdaş'a ve tezin son okumasını yapan Araştırma Görevlisi Sezin Seda Altun'a katkılarından dolayı teşekkür ederim. Demet Demirtaş'a ders döneminden tezin sonlandırılması aşamasına kadar olan sürede katkıları için iyi ki varsın diyorum. Berna Tahan Çınar'a tez savunma sınavı sürecindeki katkıları için müteşekkirim. Bir eş olmanın ötesinde benden yardımını, hoşgörüsünü, tahammülünü esirgemeyen İlknur ile boş zamanlarımda araştırma ve çalışmalarım nedeniyle kendilerine zaman ayıramadığım kızlarım Bade ve Beren'e sevgilerimi sunuyorum.

ÖZET

Bu çalışmada, 8 yıllık ANAP Hükümeti'nin ardından kurulan birinci DYP-SHP koalisyon hükümetinin devamı niteliğinde olan ikinci DYP-SHP koalisyon hükümetinin siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel çalışmaları ele alınmıştır.

Koalisyon hükümetinin en dikkat çeken yönü ideolojik olarak birbirine zıt iki partinin ciddi manada uyum sorunu yaşamadan koalisyon kurmuş olmalarıdır. Tansu Çiller köklü bir siyasi geçmişi olmamasına rağmen milletvekili seçilmesiyle birlikte ekonomi bakanlığı, genel başkanlık ve ardından başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Bir buçuk yıl gibi kısa sürede hızlı bir yükselişe Türk siyasetinde ilk kadın başbakan olmuştur. SHP'de ise Erdal İnönü ile başlayan Genel Başkanlık ve Başbakan Yardımcılığı Murat Karayalçın, Hikmet Çetin ve Deniz Baykal'la devam etmiştir.

DYP-SHP hükümet programında demokratikleşmeye büyük önem vermiştir. Terörle Mücadele Kanunundaki değişiklik zaman zaman hükümet ortaklarını karşı karşıya getirmiş olsa da anayasanın değiştirilmesi konusundaki çalışmalar kişi hak ve özgürlükleri açısından büyük kazanımlar sağlamamış ancak siyasi katılım açısından kazanç olmuştur. Hükümetin kurulmasıyla birlikte terör olaylarının tırmanması ve faili meçhullerin artması Türkiye üzerinde oynanan oyunları gözler önüne sermiştir. Başbakan Tansu Çiller'in "terör ya bitecek, ya bitecek" söylemi konuya olan hassasiyetini özetlemeye yetmiştir. DYP-SHP hükümetinin çalışmaları terörle sekteye uğratılmaya çalışılırken, ekonomideki kötü gidişe 5 Nisan Kararları olarak bilinen ekonomik istikrar paketiyle çözüm aranmaya çalışılmıştır. Özelleştirmeler istenilen şekilde gerçekleşmemiş ancak özelleştirme kanunu çıkarılmıştır. DYP-SHP hükümeti döneminde yaşanan önemli gelişmelerden birisi de Gümrük Birliği Antlaşması'nın imzalanmasıdır.

SHP'nin CHP çatısı altında birleşmesinden sonraki dönemde CHP'nin başına geçen Deniz Baykal, Başbakan Tansu Çiller'le hükümetin devamı konusunda görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Deniz Baykal'ın İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir'in istifasını şart koşmasıyla 5 Ekim 1995 tarihinde DYP-SHP koalisyonu son bulmuştur.

ABSTRACT

In this study, political, economical and socio-cultural works of second DYP-SHP coalition government that was formed after the 8-year ANAP government which is considered as a follow-up of the first DYP-SHP coalition government is examined.

Most striking aspect of the coalition government is that two parties that are ideologically opposed formed the coalition without having serious compliance problems. Although Tansu Çiller didn't have a deep-rooted political background, she became minister of economy, chairman and then prime minister after she got elected. In a short period of a year and a half, she became the first female prime minister of Turkish politics by moving up really quickly. On the other hand, in SHP, chairmanship started with Erdal İnönü , vice-chairmanship started with Murat Karayalçın and continued with Hikmet Çetin and Deniz Baykal.

DYP-SHP placed emphasis on democratisation in government program. Although change in the Anti-Terror Law sometimes created conflict between government partners, the efforts made to change the constitution are gains in terms of political participation. But they did not yield results about personal rights. With the formation of government, rise in terror incidents and unidentified murders unrolls the games that are played on Turkey. Prime Minister Tansu Çiller's statement "terror will end no matter what" summerizes the sensitiveness of the subject. While works of DYP-SHP governments are tried to be disrupted, the economic recession is tried to be solved by economic stabilization program called as 5th April Decisions. Privatizations were not executed as desired, but privatization law is passed. Another progression that happened in the period of DYP-SHP government is the signing of the Customs Union Agreement.

After the mergence of SHP under the roof of CHP, Deniz Baykal, the chairman of CHP conducted a meeting with prime minister Tansu Çiller about the continuation of the government. In this meeting, Deniz Baykal set condition of the resignation of Necdet Menzir, police commissioner of Istanbul which concluded DYP-SHP coalition on 5th October 1995.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
AP	: Adalet Partisi
AP	: Avrupa Parlamentosu
A.Ş.	: Anonim Şirket
AT	: Avrupa Topluluğu
BAĞ-KUR	: Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
BM	: Birleşmiş Milletler
C	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DEP	: Demokrasi Partisi
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
HDP	: Hür Demokrat Partisi
HEP	: Halkın Emek Partisi
HP	: Halkçı Parti
IDP	: Islahatçı Demokrasi Partisi
ILO	: International Labour Organization

IMF	: International Monetary Fund
İİB	: İktisadi ve İdari Bilimler
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İLKSAN	: İlkokul Öğretmenleri Yardımlaşma Sandığı
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İSKİ	: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MB	: Merkez Bankası
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MKYK	: Merkez Karar Yönetim Kurulu
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖSS	: Öğrenci Seçme Sınavı
ÖSYM	: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
ÖYS	: Öğrenci Yerleştirme Sınavı
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistanê
PM	: Parti Meclisi
PTT	: Posta, Telgraf ve Telefon
RF	: Rusya Federasyonu
RP	: Refah Partisi

RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEK	: Türkiye Elektrik Kurumu
TÖMER	: Türkçe Öğretim Merkezi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜRKSOY	: Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi
UNESCO	: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

1. KOALİSYON VE KOALİSYON HÜKÜMETLERİ

Koalisyonun kelime anlamı birleşme manasında olup birden çok siyasi partinin katılması ile kurulan hükümet modelidir. Çoğulcu demokrasilerde, seçimler sonunda hiçbir siyasi partinin milletvekili yeter sayısına ulaşamadığı durumlarda iktidar sorununu çözmek için birden fazla siyasi partinin işbirliği sağlamak amacıyla bir araya gelmesidir. Çok partili parlamenter rejimlerde sıklıkla kullanılan yöntem, birden fazla partinin güvenoyu alabilecek desteği ile yürütme yetkisini paylaşmasıdır.¹ Kıta Avrupası'na ait bu sistem bazı temsili rejimler için genellikle zaaf olup iç ve dış politikada sakıncalar doğurabilir.²

Çoğulcu demokrasilerde yürütme yetkisi parlamentodaki bir parti ya da partilerce oluşturulan Bakanlar Kurulunun elindedir. Bakanlar kurulunun lideri başbakanıdır. Başbakan ya devlet başkanınca atanır ya da parlamento tarafından seçilir. Başbakan tarafından seçilen Bakanlar Kurulu güvenoyu aldıktan sonra hükümet şekillenir. Çok partili parlamentolarda hükümeti kurmak ve güvenoyu almak kolay değildir.³ Bu gibi durumlarda iktidar sorununa çözüm bulmak için iki yöntem uygulanabilir. Bunlardan birincisi azınlık hükümeti⁴, ikincisi ise çoğunluk hükümeti⁵ formülüdür.⁶

Azınlık hükümeti, genellikle bir partinin kabineyi kurduktan sonra önemli oylamalarda bir ya da daha fazla partinin desteğini almasıyla oluşur. Bu oluşum iktidarda olmayan partilerin hükümetin isteği yönünde oy kullanması ya da önemli oylamalara katılmayarak desteğini sunmasıyla parlamentoda çoğunluk sağlar. Buna örnek olarak İsveç'te Sosyal Demokratlar ile Çiftçi Partisi (1932-1936) arasında kurulan hükümeti gösterebiliriz. Buna başka bir örnek de İtalya'da Hristiyan Demokrat azınlık hükümetinin

¹ Sabri Sayarı, **Parlamenter Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1980, s. 21.

² Bülent Dâver, **Siyaset Bilimine Giriş**, Doğan Yayınları:3, Ankara 1969, s.234.

³ Sayarı, s. 17.

⁴ Bu yöntem daha çok koalisyon kurma çalışmalarının sonuç vermediği zamanlarda uygulamaya konulmuştur. Çağdaş parlamenter demokrasilerde azınlık hükümeti kurulması yöntemine sık sık başvurulduğu bilinmektedir. Hükümeti kurmaya yetecek sayıda milletvekili sayısına ulaşamayan çoğunluk partisinin azınlık hükümeti kurması beklenir. Zeki Hacıbrahimoğlu, **Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler**, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2010, s. 22.

⁵ Çoğunluk sistemlerinde verilen oyların çoğunluğunu alan parti seçimleri kazanmış sayılır. İki türlü çoğunluk sistemi vardır. İlki salt çoğunluk sistemi, bu sistemde geçerli oyların yarıdan bir fazlasını almak gerekir. Eğer partilerden birisi yapılan üç oylamada yarıdan bir fazlasını alamazsa ikinci sistem olan Nisbi Çoğunluk (Tek türlü çoğunluk) sistemi işlerlik kazanır. Nisbi çoğunluk sisteminde bir partinin kazandığı oy diğer her bir partinin aldığı oydan fazla olması seçilebilmek için yeterlidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hacıbrahimoğlu, s.22.

⁶ Hacıbrahimoğlu, s.22.

iktidarı için aralarında hiçbir anlaşma olmamasına rağmen dolaylı olarak destek vermesidir.⁷

1.1. Siyasi Partiler ve Koalisyon Hükümetleri

Çok partili parlamenter rejimlerde, çok sayıda parti adil ve düzenli olarak seçimlere katılır. Bunun sonunda ikiden fazla partinin hükümete girme şansının olduğu ve sistemde sıklıkla karşımıza çıkan yönetim şekli koalisyonlardır.⁸ Siyasi partilerin amacı ülke yönetiminde söz sahibi olmaktır. Seçimler sonunda tek başına hükümeti kurup güvenoyu alan ve iktidarın tüm kazanımlarına sahip bir siyasi partiden koalisyon hükümetini kurması ve bu kazanımlarını başka bir siyasi parti ile paylaşması beklenmemelidir. Bazen en yüksek oyu alan parti ülkenin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasi koşullar nedeniyle parlamentodaki diğer partilerin de sorumluluk almasını isteyebilir. Bunun örneği 1948-1953 yılları arasında İtalya'da görülmüştür. Oyların % 50'ye yakını alan demokratlar çoğunluğu sağlamalarına rağmen savaş sonrası siyasal ve ekonomik sorunların baş gösterdiği bir ortamda Sosyalist, Liberal ve Cumhuriyetçilerin de katılımıyla bir koalisyon hükümeti kurmuşlardır.⁹

Bazı partilerin koalisyon hükümetine katılma durumları olmasına rağmen buna yanaşmadıkları bunu tercih etmedikleri bilinen bir gerçektir. Bir koalisyon hükümetinde iktidar sorumluluğu üstlenmek ileride koalisyondaki ortaklara ödün verme noktasında, seçmenleri olumsuz etkileyeceği ve ciddi oy kaybına uğrayacağı düşüncesiyle hükümet kanadında yer almaya yanaşmadıkları bilinmektedir. Koalisyonu kurup iktidar olabilecek durumdaki partilerin koalisyon kuruluş aşamasındaki süreçleri yaptıkları pazarlıklar, manevralar, entrikalar ve taktik savaşlarıyla doludur.

Siyaset bilimcileri koalisyon sürecinde partilerin stratejilerini, davranışlarını ve karşılaştıkları sorunları şu şekilde sıralamışlardır; Birincisi partiler arasındaki görüşmelerin çok uzun süreye yaymadan bir an önce sonuçlandırılması zorunluluğudur. Parlamenter demokrasilerde partiler arası görüşmelerin uzun sürmesi ve bu süre sonunda anlaşmaya varılamaması kamuoyu tepkilerinin büyümesine yol açmaktadır. Parlamentoda güvenoyu alabilecek bir koalisyon yoksa o zaman ya azınlık hükümeti ya

⁷ Sayarı, s. 19-21.

⁸ Sezgi Durgun, **Siyasi Partiler ve Parti Sistemi**, Yüksel Taşkın (Ed.), **Siyaset, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler** İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 351.

⁹ Hilmi Tutar, **Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar**, Bizim Kitaplar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, s. 17.

da seçimlerin yenilenmesi gerekecektir. Bu süreçte karşılaşılan ikinci önemli sorun, koalisyon partilerinin kazançları ve zararları üzerinde genel değerlendirme yapılması problemidir.¹⁰ Parti yöneticilerinin karşılaştığı üçüncü sorun ise koalisyon ortaklığı görüşmesi yapan siyasi parti ya da partilerin yönetime ortak olmalarındaki gayenin ne olduğu, elde edecekleri bakanlıkları hangi maksatla kullanacakları gibi sorunlardır. Partilerin karşılaştığı dördüncü bir sorun da parti yöneticilerinin güvenoyu alabilecek ortaklığı önceden tahmin etmelerine rağmen, koalisyon ortaklığı görüşmelerini o partiyle değil de diğer partilerle yapmalarından kaynaklanır.¹¹

1.2. Koalisyon Hükümetleri ve Seçmen Davranışları

Çoğulcu demokrasilerde seçmenler, siyasi tercihlerini yaparken destekledikleri partinin ekonomik ve siyasi politikalarına göre hareket ederler. İki parti sistemleri ile çok parti sistemleri arasında seçmenlerin tercihleri ve hükümet politikaları arasında ciddi farklar vardır. Örneğin iki parti sistemine uyan İngiltere’de hükümetin oluşturması için iki seçenek olması nedeniyle seçimler sonucundaki seçmen çoğunluğunun destek verdiği politikaların hayata geçme olasılığı yüksektir. Hiçbir partinin çoğunluğu sağlayamadığı çok parti sistemlerinde seçmen tercihlerinin hükümet politikalarına yansması daha zordur. Çoğunluk partisinin bulunmadığı çok parti sisteminde bir partinin iktidara gelmesi ancak başka partilerle ortaklık yaparak gerçekleşir. Seçmenler kendi politikalarını ancak diğer partilerin politikalarından da ödünler vererek koalisyonun politikalarını desteklemiş olacaklardır.¹²

¹⁰ Parti meclisi (PM) değerlendirmeyi yaparken gelecek dönemlerdeki seçimlerde partilerin gücünün nasıl etkileneceğini, örgüt disiplini ve seçmen üzerinde nasıl bir etki bırakacağı hassasiyetle değerlendirilmek durumundadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sayarı, s. 30.

¹¹ Bu kez aralarında alternatif bir ortaklık kuracak gruba yönelmekte olumlu sonuçlar vermeyebilir. Bundan dolayıdır ki başarılı olma olasılığı az olan hükümet programlarını gerçekleştirmeye çalışan yöneticiler, partilerinin iktidar şanslarını ortadan kaldırırlar. Ayrıntılı bilgi için bkz.. Sayarı, s. 34.

¹² Seçmenlerin bu ödün verme meselesini çözmeleri için iki seçenekleri vardır. Bunlardan birincisi kurulma ihtimali daha fazla olan koalisyon hükümetinin seçimlerden önce bilinmesi, ikincisi ise koalisyon yapacak partilerin ödün verme konusundaki taahhütlerinin seçimlerden önce seçmene bildirilmesi gibi oldukça zor gözükken iki koşula bağlıdır. Koalisyon hükümeti olgusu, seçimlerde en çok oyu alan bir partinin koalisyon ortaklığını kabul etmeyerek iktidarı reddetmesi seçmenlerin tercihlerinin hükümet politikalarına yansmasını da engelleyebilir. Koalisyon hükümetlerinde, hükümetin çalışmalarından, yaptığı işlerden ve uygulamalardan belirli bir partinin sorumlu tutulmaması, seçmenler ile seçilenler arasındaki ilişkinin devamlılığını da engelleyebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sayarı, s. 26, 34.

2. KOALİSYONLARDA PARTİ SİSTEMLERİ

Batı Avrupa demokrasilerinde koalisyon seçeneklerinin ortaya çıkmasını sağlayan en önemli faktör parti sistemlerinin özellikleridir. Ülke için partilerin sayısı, ideolojileri, büyüklükleri ve muhalefet tarzları belirli bir kararlık gösterir.¹³

Siyasi Partiler adlı bir kitap kaleme alan Maurice Duverger parti sistemini şu şekilde anlatmıştır “Tek parti devletleri dışında çok partili devletlerde bütün siyasi partiler bir arada yaşarlar. Birlikte yaşamının şekli ve şartları o ülkenin “parti sistemini” belirler. Tek parti, iki parti ve çok parti sistemi arasındaki fark klasik niteliktedir. Buna birçok ayrımlarda eklenir ve onunla birleşir; Bağımsız partiler ya da ittifaklar sistemi, dengeli partiler ya da hâkim parti sistemi, büyük ya da küçük partiler sistemi, istikrarlı ya da istikrarsız partiler sistemi, sola kayma (solculuk) ya da durgunluk...”¹⁴

Parti sistemleri ülkenin kendisine özgü bir kısmı ise genel nitelikte olup karmaşık etkenlerden kaynaklıdır. Birinci gruptakilere dini inançlar, tarih, etnik bileşim, ulusal rekabet ve gelenek gibi birçok örnek gösterebiliriz Örneğin; İskandinavya’da çiftçi partilerinin varlığının sebebi, demokrat köylü seçmenlerin ya da halkın şehirlerdeki soylu tutucularla mücadeleye girmeleri, Fransa’da sağın dağınıklığı ve radikal partinin varlığı etkili olmuştur. Belçika da ise laik dini eğitim veren okullar sorunu parti sistemine etkili olmuşken Hollanda’da sağ kanadın (Katolik Parti) ikiye bölünmesi etkili olmuştur. Ülkelerin birçoğunda etkenler benzer özellikler gösterebilir. Bunlardan birincisi Sosyo-ekonomik etkenlerdir. Esas itibariyle sınıf yapısının parti üzerindeki etkisiyle ilgilidir. İkincisi teknik etkindir. Seçim sistemi, oy verme şekli, partilerin şekli, kuvveti, ittifakları ve temsil üzerindeki etkileri önemli bir etkindir. Üçüncüsü ise ideolojik etkindir. Avrupa partilerinin Muhafazakârlar ve Liberaller diye bölünmesi, toprak zenginleri, ticari, endüstriyel ve aydın burjuvazi arasındaki karşıtlıkla açıklanabilir.¹⁵

Batı Avrupa’da parti sistemleri ile koalisyon hükümetlerinin kuruluşları iki parti sistemine benzemektedir. Bu sisteminin sona ermesi birçok Avrupa ülkesinde Muhafazakârlarla Liberalleri, diğer bir kısım ise Liberallerle Sosyalistleri birbirlerine yaklaştırmıştır. Bu sistem İsveç, Danimarka ve Norveç’te kısmen de olsa gerçekleşmiştir. Bazen sosyal, siyasal ve dini sebeplerle bölünmelerin olması, birleşmelerin gerçekleştiği

¹³ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul 1990, s.459.

¹⁴ Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, Ergun Özbudun (Çev.), 2. Baskı, Bilgi Yayınları, İstanbul 1974, s.272.

¹⁵ Duvergers. 273-274.

şemayı karmaşık hale getirmiştir. Bazen de ittifakların yön değiştirmesi iki rakip koalisyonun yerini bir merkez ittifakın alması sonucunu doğurur.¹⁶

Tek parti sistemleri, gerçekte tek parti şeklinde işleyen ancak ülke içerisinde göstermelik olarak birden çok partinin bulunduğu sistemdir. Tarih sahnesine çıkış sıralarına göre Komünist, Faşist ve Kemalist gibi tek parti modellerinin birçok benzer yönleri vardır. Toplumda tek partili sistemlerin diktatörlükle bağdaştığı kanısı yaygın olduğundan yapılan araştırmalar neticesinde komünist ve faşist tek partilerde diktatörlüğü kanıtlayan örneklerle rastlamak mümkündür. Fakat Kemalist tek parti modelinin ise toplumun çoğulcu demokrasiye hazırlanması için geçiş dönemi olarak düşünülmesi daha doğru olacaktır.¹⁷

Bu sistemlerde iktidar uzunca bir süre tek partinin kontrolündedir. Bir devlet rejimi olduğundan devlet partisi olarak da isimlendirilir. Tek partili sistemler kendi arasında dörde ayrılır.

Totaliter Tek Parti Sistemi: Zorlayıcı bir ideolojiye sahiptir. Toplumun tamamını kavrayan bir parti dışında başka ideolojilerin oluşmasına ve faaliyet göstermesine olanak tanımaz. Tek bir ideoloji tarafından yönlendirilir.

Otoriter Tek Parti Sistemi: Belirgin bir görüşü ve sistemli bir ideolojisi olmayan büyük ölçüde güce dayanan bir yapıdır. Bu oluşumda sistemin başında bulunan kişinin partisinin dışında ikinci partinin varlığı kabul edilmez.¹⁸

Hegemonya Partisi: Bu sistemde iktidar partisinin düşmesi ve yerine başka bir partinin iktidar olması gibi bir durum söz konusu değildir. Yani kazanan partinin dışındakiler sadece iktidar partisi için çalışırlar.

Hâkim Parti: Bu sistemde ülkede birçok siyasi parti olmasına ve bu partilerin tamamının seçimlere katılmasına rağmen sürekli aynı partinin seçimleri kazanıp iktidarına devam eder. Bu sistemde biçimsel ve gerçek anlamda bir iktidar mücadelesi söz konusu değildir. İktidarın değişmesi mümkün değildir.¹⁹

¹⁶ Sayarı, s. 51.

¹⁷ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokul Yayınları: 9, Ankara 1987, s. 236.

¹⁸ Ali Öztekin, **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2003, s. 93.

¹⁹ Derya Çeliker, “1961-1980 Arası Koalisyon Hükümetlerine Bir Örnek: 1974 CHP-MSP Koalisyonu”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Denizli 2009, s. 7.

İki Parti Sistemlerinde, iki parti ön plana çıkarmakta diğer partiler ise tasfiye edilmektedir.²⁰ İki etkin parti ile birlikte küçük partilerin olması bu sistemin varlığını ortadan kaldırmaz. Bu sistemde partiler içerisinde en fazla oyu alan parti iktidara gelir. İktidarın iki parti arasında el değiştirmesi aynı zamanda partileri sorumluluğa ve gerçekçi vaatlere iter. Eğer partiler arasında milletvekili farkı fazlaysa devlet yönetimi de uzun dönem aynı partide kalacaktır. Sisteminin işlerliğini sorunsuz devam ettirmesi için çoğunluğa yönelmiş iki partinin varlığı şarttır.²¹ Oy disiplininin bulunmadığı sistemde seçmen kendi görüşünü yansıtacak bir partiyi bulamasa dahi oyunu verdiği partinin kendi görüşünü temsil etmesinden öte ülkeyi yönetmesi için oy kullanacaktır.²²

Çok partili sistemden söz edebilmek için ise, ikiden fazla partinin siyasi hayatın içinde olması gerekir. Siyasi partilerden birinin tek başına çoğunluğu sağlaması pek kolay olmadığından genellikle hükümetler koalisyon ortaklarından oluşur. Genellikle iki partiden biri üçüncü küçük bir partinin desteğiyle hükümeti kurar ve ülkeyi yönetir.²³ Çok partili sistemlerde seçmen sandığa giderken ülke yönetiminden çok, kendi çıkar ve görüşlerini temsil edeceğine inandığı kişileri seçme gayretindedir.²⁴

Aşırı Çok Parti Sistemlerinde beşten fazla partinin değişik koalisyonlara katıldığı, ideolojik kutuplaşmanın çok olduğu sistem karşıtı partilerin hatırı sayılır miktarda oy aldığı sistemler ise aşırı çok parti kategorisine girer. Bu sisteme örnek olarak İtalya parti sistemi gösterilebilir. İdeolojik ayrışımın çok yüksek olduğu bir sistemdir.²⁵

İlimli Çok Parti Sistemlerinde, hükümet kurma gücüne sahip beş ya da daha az partinin ideolojik olarak birbirine yakın olması ve sistem karşıtı partilerin parlamentoda etkili bir temsil gücünün bulunmadığı sistemler ılımlı çok parti kategorisinde yer alır. Bu sistemde partiler temel konularda uzlaşa gösterirler. Kendi aralarında işleyen bir

²⁰ Duverger, s. 279.

²¹ Çam, s. 463.

²² Kışlalı, s. 241.

²³ Hacıbrahimoğlu, s. 22.

²⁴ Kışlalı, s. 240.

²⁵ Hükümete girme potansiyeli olan beş parti ile birlikte Hristiyan Demokrat, Sosyal Demokrat, Sosyalist, Cumhuriyetçi ve Liberal Parti, iki küçük aşırı sağ parti ile Neo Faşist partinin yer aldığı parlamentonun tek değişmezi ve hükümetin ortağı Hristiyan Demokratlardır. 1945-1970 yılları arasında İtalya'da hükümetlerinin merkezinde Hristiyan Demokratlar, sağında merkez sağ ve solunda merkez sol işbirliğinde hükümetler kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sayarı, s. 66.

koalisyon kültürü oluşturdukları görülür.²⁶ İlimli çok parti sistemlerine Belçika örneği gösterilebilir.²⁷

Bir parti meclisteki sandalye sayısı itibariyle çoğunluğa sahipse de muhtemelen kurulacak olacak hükümet tek parti hükümeti olacaktır. Bazen de çoğunluk partisi yanına azınlık partisi ya da azınlık partilerini alarak kabineyi kurmayı düşünebilir. Mesela II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere’de Muhafazakârlar ciddi bir çoğunluğu elde etmelerine rağmen Churchill’in hükümeti muhafazakârlardan, işçi partisinden ve liberallerden oluşan geniş koalisyon hükümeti kurmuştur.²⁸

Hiçbir parti çoğunluğu elde edemezse bir koalisyon hükümetinin kurulacağı da kesindir. Ancak kurulacak koalisyonların yapısı ve şekli ile ilgili olarak en önemli altı kuram aşağıdaki koalisyon türlerini öngörmektedir. Parlamentodaki sandalyelerin dağılımına göre en dikkat çekici koalisyon kuramları şu şekildedir:

- 1- **Asgari Çoğunluklu Koalisyonlar:** Sadece hükümeti kurmaya yetecek çoğunluk koalisyonlarıdır.
- 2- **Asgari Büyüklükte Koalisyonlar:** Bu kuramda tıpkı asgari çoğunluklu koalisyonda olduğu gibi en yüksek seviyedeki bakanlık sayısına ulaşmayı amaçlar. Çoğunluğu sağlayan parti en az sayıda sandalyeye sahip partilerle iş birliğine gitme yolunu aramak durumundadır.
- 3- **Asgari Sayıda Partiden Oluşan Koalisyonlar:** Bu koalisyon kuramında kabineler arasında en az sayıda partilerle kurulacak hükümetin, pazarlıkları ve görüşmeleri daha kolay yürütüleceği vurgulanmıştır.
- 4- **Asgari çeşitliliğe sahip koalisyonlar:** Bu koalisyon şekle politika ve siyasi tercihleri birbirine uzak olan partiler yerine benzer politik görüşe sahip partilerin koalisyon kurmasının daha kolay olacağı görüşüne dayanır.

²⁶ Durgun, s. 351.

²⁷ İlimli çok parti Sistemlerine Belçika örneği gösterilebilir. Belçika’da 1947-1974 yılları arasında iktidarda olan hükümetlerin özellikleri şöyledir. İlk olarak koalisyonun iki büyük partisi olan Katolikler, Sosyalistler ve küçük bir parti olan Liberaller tarafından değişik formüllerle kurulmuştur. İkincisi bu ortaklıklarda güvenoyu alacak koalisyonlar, Katoliklerle Liberaller, Katoliklerle Sosyalistler, Sosyalistlerle Liberaller arasında en sık başvurulanlarıdır. Üçüncüsü iktidarın değişmesi ile koalisyon iki parti sistemine benzer bir biçimde merkez sağ (Katolik-Liberaller) ve merkez sol (Katolik-Sosyalist) partiler arasında gerçekleştirilmiştir. 1973 yılında ise her üç parti koalisyonu kurarak iktidara geldi. Ancak bir yıl devam edebildiler. Dördüncüsü Katolik Partisi’nin parlamentoda en çok koltuğa sahip olması ve merkez-sağ ile merkez-sol’ da ki iki parti arasında olması Belçika’daki koalisyonu değişmez hale getirmiştir. Beşincisi ise bu süre içinde koalisyon hükümetleri iktidarda yirmi iki ay kadar kalmışlardır.

²⁸ Arend Lijphart, **Demokrasi Motifleri Otuz Altı Ülkede Yönetim Yapıları ve Performansı**, Güneş Ayas ve Utku Umur Bulsun (Çev.) 1. Baskı, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2006, s. 97.

5- **Asgari çoğunluklu Bağlantılı Koalisyonlar:** Bu kuram siyasi yelpazede hem yan yana olan partilerden oluşan hem de gereksiz ortaklılara kapı açmayan koalisyonların kurulacağını ifade etmektedir.²⁹

Parti Yöneticilerinin Koalisyon Stratejileri, çok partili sistemlerde hükümetlerin oluşturulması parti yöneticilerinin izledikleri strateji ve politikalar da önemli rol oynar. Parti yöneticilerinin koalisyon ortakları arayışına girdiklerinde neye önem verdiklerini bilmesi, koalisyon seçeneği konusunda kuvvetli olanların belirlenmesinde yararlı olacaktır. Koalisyonu oluşturan partilerin parlamentodaki koltuk sayılarının fazlalığının koalisyonun kuruluşundaki en önemli etken olduğu söylenebilir. Bir kısım bilim adamı siyasi görüşleri birbirine yakın olan siyasi partilerin koalisyon ortaklığına önem verdiği görüşünü savunmuşlardır.

a-) Koalisyonların kuruluşunda Büyüklük; Koalisyon iki ya da daha fazla partinin işbirliği neticesinde kurulan hükümetlerdir. Bu ortaklıkları parlamentodaki koltuk sayısı fazlalığı yönünden üç başlık altında değerlendirmek mümkün olacaktır.

- Güvenoyu için gerekli olan çoğunluğu en az sayıyla aşan hükümetler.
- Çoğunluk sağlanması için yeter sayısının çok üzerinde üye sayısına sahip hükümetler.
- Çoğunluk için yeter sayıda üyenin olmadığı birden fazla partinin kurduğu azınlık hükümetleri.³⁰

b-) Koalisyonların Kuruluşunda Siyasi Görüşlerin Yakınlığı; buradaki gaye koalisyon kurmaya çalışan partilerin yöneticilerinin, kendi partilerinin siyasi görüşüne ve siyasi duruşuna en yakın gördükleri parti veya partilerle işbirliği yapma isteğidir. Yani hükümet ittifakları en ılımlı partilerin desteği ile gerçekleşir.³¹ Ortaklar arasındaki yakınlık ne kadar çok olursa hükümet edecek partilerin programları da o kadar çok işlerlik kazanır.³²

²⁹ Lijphart, s. 98-100.

³⁰ Sayarı, s. 78-79.

³¹ Duverger, s. 430.

³²Hatta bu yakınlık icabında ortaklar arasındaki tavizi de sınırlı tutacaktır. Ayrıca birbirlerine siyaseten yakın olan partilerin hükümet kurulduktan sonra bir anlaşmazlığa düşme olasılığı, siyasal görüşleri birbirinden uzak olan koalisyon hükümetlerine oranla daha düşüktür. Siyaset bilimcilerin üzerinde durdukları başka bir neden Batı Avrupa demokrasilerinde merkez, merkez-sol veya merkez-sağ gibi ideolojilerle belirlenen koalisyon formülleri etrafında oluşturulma eğilimi göstermeleridir. Bu ideolojik ve toplumsal bölünmeler ve ayrışmalar bir kısım partilerin işbirliği

3. KOALİSYON ORTAKLARININ İLİŞKİLERİ VE HÜKÜMETLERİNİN DEVAMLILIĞINI BELİRLEYEN ETKENLER

Koalisyon hükümeti kurulduktan sonra ortaklar arasındaki ilişkilerin koalisyonun bütünlüğüne zarar vermeyecek şekilde olması gerekir. Koalisyon hükümetinin devamlılığını sağlamak, parlamentoda çoğunluğa sahip bir partinin kurduğu hükümetin devamlılığını sağlamaktan daha zordur. Koalisyonların bazıları ortaklar arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle çok kısa bir sürede bozulmakta iken, bazıları da tam tersi uzun bir süre iktidardaki varlıklarını devam ettirebilirler.³³ Parlamentodaki diğer siyasi partilerin de koalisyon hükümetine destek olmaları gerekir. Bu destek iktidarın gücüne güç kattığı gibi hükümetin devamlılığı için de etkili olacaktır.³⁴

3.1. İktidar Ortakları Arasındaki İlişkiler ve Aşamaları

Hükümeti kuran partilerin birden fazla olması, hiçbir partinin programını aynen uygulamasına imkân vermemekte, ayrıca Koalisyon hükümetleri, üyeler üzerinde disiplini sağlama konusunda sıkıntılar yaşamaktadır. Bu durum daha çok milletvekillerinin güçlerini artırma isteğinden kaynaklanır.³⁵

Belirli bir sürekliliği bulunan koalisyon hükümetlerinin ortakları ile arasındaki ilişkiler farklı aşamalardan geçmektedir. Bu süreç koalisyon kurmak için anlaşmış olan partilerin koalisyon protokolü, bakanlıklar ve hükümet programı çalışmalarını sürdürdükleri devreyi de kapsar. Koalisyonun iktidara gelmeden önceki döneminde kamuoyuna olumsuzlukların yansıtılmadığı aksine ortakların çok uyumlu olduğu izlenimini yaratılmaya çalışılır. Hükümet güvenoyu aldıktan sonraki ilk zamanlarda genellikle anlayışlıdır ve koalisyon protokolüne uyulduğu gözlenmektedir. İlerleyen dönemlerde iktidarın sağladığı olanaklar ve kazanımlar birlikteliği olumsuz etkileyecek görüş ayrılıklarına sebep olabilir. Karşılıklı veya tek taraflı ödümlerle soruna çözüm aranır ve koalisyonun bozulması önlenemez. Koalisyon hükümetlerindeki ortaklıkların bozulmaya en müsait olduğu zaman seçim dönemleridir. Partiler önceki seçim

yapmalarını engellemektedir. Zaten koalisyon kurmak isteyen partilerin her zaman kendileriyle yakın görüşte olan partilerle bu ortaklığı kuracağı ya da kurmaya çalışacağı söylenemez. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sayarı, s. 90-91.

³³ Sayarı, s. 105

³⁴ Nedim Yalansız, **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002**, Buke Kitapları, İstanbul 2006, s.13

³⁵ Murat Aslan ve Semih Bilge, “Türkiye’de 1950-2006 Döneminde Bütçe Gelir-Gider Yönetimi üzerine Ampirik Bir Çalışma: Tek Parti ve Koalisyon Hükümetlerinin Karşılaştırılması” **Süleyman Demirel Üniversitesi İİB Dergisi** Cilt 14, S. 3, 2009, s. 269.

dönemindeki vaatlerin gerçekleştirilmesi ile ilgili çalışmalarını hızlandırırken diğer taraftan da rakip partilere oy kaybettirip kendi partilerine oy kazandırma çalışması içinde olacaklardır. Dolayısıyla bu son süreç koalisyon hükümetlerinin bozulma olasılığını yükseltir.³⁶

3.2. İktidar Ortakları Arasındaki İlişkiler ve Hükümetlerin Sürekliliği

Koalisyon hükümetini oluşturan partilerin birbirlerine karşı saygı, güven ve işbirliği anlayışı ile hareket etmeleri daha demokratik bir ortamın oluşması açısından önemlidir. Demokrasi ve uzlaşma kültürünün olmadığı bir iktidar ortaklığının devam etmesi ve destek bulması zaten beklenemez. Koalisyonların bozulmasının başlıca sebebi hükümet ortağı partilerin birbirinden farklı olan politik tercihidir. Aslında koalisyonlar konusunda istikrarın ve istikrarsızlığın iyi incelenmesi gerekir. Koalisyon dönemlerinde partilerin popülist yaklaşımları, partizan davranışları ve kaynakların eşit paylaşılmaması gibi faktörler istikrarsızlığa sebep olmaktadır.³⁷

4. İKTİDARDAKİ PARTİLERİN KOALİSYON KAZANIMLARI

Yapılan seçimlerin neticesinde koalisyon hükümetinin kurulması zorunluluksa partiler ortaklığa girmek için kendilerine birtakım kazançlar sağlamanın beklentisi içindedirler. Burada koalisyon kazançlarının nitelikleri ve hükümet ortağı partiler arasında paylaşılması konusunu ele alacağız.

4.1. Koalisyon Kazançlarının Nitelikleri

Koalisyona katılan siyasi partiler kendi amaçlarını ne kadar gerçekleştirirlerse katıldıkları ortaklıktan o kadar kazançlı çıkacaklarının farkındadırlar. Parti yöneticilerinin iktidarda olmalarının partilerine sağlayacağı kazançları önemsemektedirler. Çoğulcu demokrasilerde koalisyona giren parti hükümetin programını anlatmakta ve uygulamada eğer başarılı olursa bu koalisyonun başarısı olacak demektir. Hükümet ortaklarının bakanlık elde etmeleri ve önemli konularda söz hakkına sahip olmaları kendileri için

³⁶ Sayarı, s. 108.

³⁷ Aslan ve Bilge, s. 268-269.

kazanç sağlama konusunda büyük bir etkidir. Yani önemli bir bakanlığı elinde tutmak demek, bir gücü de kontrol etme hakkına sahip olmak demektir.³⁸

Başka bir koalisyon kazancı da, partilerin üyelerini, destekçilerini ve kendilerine oy veren seçmenlerini ödüllendirmektir. Bu bağlamda bürokrasi de taraftarların karşılaşıacağı engellerin aşılması konusunda destekçilerine kolaylık sağlarken, kendilerine oy vermeyen seçmene hizmet götürmeyerek bir sonraki seçimde kendilerine destek olmaları için bir nevi cezalandırmaktır.³⁹

4.2. Koalisyon Kazançlarının İktidar Partileri Arasında Paylaştırılması

Tüm partiler koalisyondan kazançlı çıkmak için özellikle bakanlıkların dağılımı konusunda sayısal üstünlüğü ele geçirmenin peşindedirler. Bu konuda bütün partilerin aynı şeyi istemesi hükümetin kurulmasını zora soktuğundan daha gerçekçi olanı partilere koltuk sayısına göre bakanlık verilmesidir. Bazen partiler önemli gördükleri ve çok istedikleri bir bakanlık için çok sayıda bakanlığı gözden çıkarmamaktadırlar. Bazen de koalisyon hükümetinde yer alan küçük partilerin olması gerekenden daha çok bakanlık kazandıklarıdır. Küçük partilerin aldıkları bakanlık sayısının fazla olmasının nedenleri arasında, koalisyona katılmaları için kendilerine ihtiyaç duyulması ve bu zorunlu bir ihtiyaçsa, küçük olan partinin, bu fırsatı fazla bakanlık şartıyla değerlendirmesi sayılabilir.⁴⁰

³⁸ Sayarı, s. 146.

³⁹ Aslan ve Bilge, s. 277.

⁴⁰ Almanya'da iki büyük parti Hristiyan Demokratlar ile Sosyal Demokratlar parlamentoda ancak Hür Demokratların desteği ile çoğunluğu sağladıklarından, Hür Demokratlara sıkı pazarlık neticesinde fazla bakanlık verilmiştir. Bakanlıklar sadece nicelik olarak değil nitelik olarak da önem arz etmektedir. Mesela işlev ve yetki bağlamında maliye ve ekonomi ile ilgili bakanlıklar önemli iken buna karşılık Turizm ve Spor bakanlıkları pek bir önem taşımamaktadır. Kamu bürokrasisinin ve çeşitli kamu kuruluşlarının koalisyonda yer alan partilerce paylaşılması ve özellikle bu kuruluşlara atamaların yapılması konusunda kendi siyasi güçlerini artırmaya önem verdikleri görülmektedir. Kamu kuruluşları ile ilgili yöntemler Avusturya'daki büyük koalisyon iktidarı sırasında kullanılmıştır. Bu iki büyük parti seçimlerde aldıkları oy oranlarına göre Büyükelçilerden, temizlik işçilerine kadar bütün kamu çalışanlarını oy oranlarına göre pay etmişlerdir. Kamudaki bu paylaşımlar partilerin seçimlerde kazandıkları ve kaybettikleri oy oranları göz önüne alınarak her seçim döneminden sonra değiştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sayarı, s. 155, 165.

5. TÜRKİYE'DE KOALİSYON HÜKÜMETLERİ

Batı Avrupa'nın çoğulcu demokrasilerinde çok sık rastlanılan koalisyon hükümeti formülü Türkiye'de 1961-1965 ve 1973-1977 tarihlerinde ve son olarak da 1991 yılı seçimleri sonucunda Doğru Yol Partisi-Sosyal Demokrat Halkçı Parti (DYP-SHP) koalisyonu kurulması zorunluluğu doğmuştur. Türkiye'de ilk kez 1961 genel seçimlerinden sonra Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı için yeterli milletvekili sayısına ulaşamamış, kapatılan Demokrat partinin (DP) oyları ise Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) arasında bölünmüştür. Bunun sonucunda hiçbir parti Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) çoğunluğu sağlayamamıştır. Bu sebeplerden dolayı 1961 seçimleri sonucunda CHP-AP, CHP-YTP-CKMP ve AP-YTP-CKMP ile Millet Partisi (MP) tarafından üç koalisyon hükümeti iktidara gelmiştir. Bu dönemde partilerin koalisyona yönelik davranışlarını etkileyen önemli olaylar olduğu unutulmamalıdır. Türkiye'de ilk kez askeri darbe olmuş (27 Mayıs 1960) DP kapatılıp yöneticilerin siyasi hakları elinden alınmış; seçime böyle bir durumda gidilmiştir. Bunun sonucunda dört yıllık dönemde üç koalisyon hükümeti kurulmuştur. Birinci koalisyon hükümeti 6 ay 10 gün sürmüştür.⁴¹ İkinci koalisyon hükümeti 17 ay 6 gün sürmüş olup koalisyonun aksayan taraflarının çok olması bazı bakanların partizan tutumları ortaklığı dağılma aşamasına getirmiştir. Üçüncü koalisyon hükümeti ise 13 ay 20 gün süreyle görevde kalmıştır.⁴²

1973-1977 dönemi ise birinci dönem koalisyonlarından farklı olarak olağanüstü koşullarda oluşmamıştır. İlk koalisyon CHP ve Milli Selamet Partisi (MSP) arasında kurulmuştur. Koalisyon hükümeti iktidarda sekiz aya yakın bir süre kalmış ve Bülent Ecevit'in Kıbrıs Müdahalesi'nin partisine ve kendisine sağladığı desteği arkasına alarak tek başına iktidar olmak için istifasıyla son bulmuştur.⁴³ Uzunca bir süre hükümet kurulamamıştır. 1975 senesinin Mart ayının sonunda kendilerini "Milliyetçi Cephe" olarak tanımlayan partiler bir araya gelerek AP, MSP, Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ortaklığında bir koalisyon hükümeti kurulmuştur.

⁴¹ Adnan Giz, **Kinsiz Demokrasi**, Giz Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 1990, s.104.

⁴² Koalisyonun ortağı YTP koalisyondan çekilme niyetinde olduğunu bildiri açıklama yapması ve John Kennedy'nin cenazesi için Amerika'da olan İnönü yurda döner dönmez istifa edip hükümeti düşürmüştür. Dönemin önemli olayı AP lideri Ragıp Gümüşpala'nın kalp krizi sonucu ölümü ve ardından Demirel'in Genel Başkanlığa seçilip 41 yaşında başbakan olmasıydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Giz, s. 114-117.

⁴³ Öztekin, s. 411.

Milliyetçi Cephe koalisyonu yaklaşık 25 ay sürmüş ve 5 Haziran 1975 tarihindeki seçimlere kadar iktidarda kalmıştır.

1946-1960 yılları arasında seçmenlerin oyları genellikle iki büyük parti (CHP-DP) arasında paylaşılmıştır. 1961 seçimleri ile bu durum değişme eğilimine girmiştir. İki büyük partinin (CHP-AP) aldıkları oylar azalmaya, küçük partilerin oyları artış göstermeye ve en önemlisi seçmen davranışları değişmeye başlamıştır. 1973-1977 yıllarında iktidar iki parti sistemini andıran bir şekilde iki alternatif parti arasında CHP ve AP arasında el değiştirmiştir. Türkiye'deki koalisyon hükümetleri çoğunluk partisi iktidarlarından kısa ömürlü olmuşlardır. Bunun yanında başarı değerlendirmesinde çoğunluk hükümetlerinin koalisyon hükümetlerine kıyasla daha başarılı oldukları söylenebilir.⁴⁴

1973-1980 arasında kurulan hükümetlerin başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun sebeplerinin başında ülkedeki sosyal, ekonomik ve siyasi sorunların çokluğu gelmektedir. Ayrıca koalisyon ortaklarının başına buyruk davranmaları, kendi aralarında bütünlük kavramından uzaklaşmaları başarısızlığı tetiklemiştir.⁴⁵

Koalisyon hükümetlerinin her zaman istikrarsızlık getirdiğini söylemek doğru değildir. Örneğin belki tek başına iktidarda olan bir partinin karar vermekte zorlanacağı Kıbrıs Barış Harekâtı, CHP-MSP koalisyon hükümetinin iktidarı döneminde yapılmış ve başarılı olmuştur.⁴⁶

⁴⁴ Sayarı, s. 176, 210.

⁴⁵ Giz, s. 159.

⁴⁶ Tutar, s. 21.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 12 EYLÜL 1980 VE 1983 GENEL SEÇİMLERİ

1.1. 1980-1983 Arası Dönem

12 Eylül 1980 sabahı Türkiye bambaşka bir güne uyanmıştı. Aralarında Kenan Evren'in de bulunduğu dört kuvvet komutanı devlet yönetimine el koyduklarını ilan etmişlerdi. 12 Eylül'ü gerçekleştiren komutanlar grubu kendilerine Milli Güvenlik Konseyi (MGK) üyeleri sıfatını vermişlerdi. Bu konseyi Genel Kurmay Başkanı Org. Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun oluşturuyordu.⁴⁷

Güvenlik Konseyi, TBMM'yi kapatmış, siyasi parti liderleri, milletvekilleri, sendikacılar, meslek örgütleri başkanlarını, silahlı mücadelenin içinde bulunsun bulunmasın gençlik örgütlerinin önde gelenlerini, üyelerini ve sempatanlarını cezaevlerine göndermiştir. Bu bağlamda AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ile CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit Gelibolu'da; MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan ile MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş Foça'da askeri tesislerde gözaltında tutulmuşlardır. Birçok kişi hakkında dava açılmış, idam kararları verilmiş ve gerçekleştirilmiştir. 1964'ten 1971-1973 aralığı hariç, bekletilen idam cezalarının uygulanması ve 90 güne kadar uzatılan gözaltı süreleri neticesinde kişi güvenliği ortadan kalkmıştır. Konsey Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu'yu Başbakan Turgut Özal'ı da ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı yapmıştır.⁴⁸

Bülent Ecevit Gelibolu'dan sürgünden döndükten sonra "Arayış" isimli bir dergi çıkartarak yönetime ağır eleştiriler yöneltmiştir. Bunun sonucunda tutuklanmış ve Ankara Kapalı Cezaevi'ne konmuştur. Bununla birlikte tutuklamalar devam etmiştir. Daha sonraki süreçte yeni bir anayasa taslağı görüşmelerine başlanmış ve görüşmeler sonunda 1982 anayasası hazırlanmıştır. Bu anayasa halkoyuna sunulmuş ve % 92 evet oyu çıkmıştır.⁴⁹

⁴⁷ Bülent Tanör ve Diğerleri, **Bugünkü Türkiye 1980-2003**, Cem Yayınevi, 10. Basım, İstanbul 2014, s. 30-31.

⁴⁸ Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Siyasi Tarihi**, İmge Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2004, s.265.

⁴⁹ Çavdar, s. 266.

1.2. Yeni Siyasi Partiler ve 1983 Seçimleri

Milli Güvenlik Konseyi 1983 yılında siyasi partilerin kurulmasını serbest bıraktı. Ancak yayınladıkları bildirimlerle kurulacak partinin başkanı da dâhil olmak üzere veto etme hakkının konseyde olduğunu ilan etmişlerdi. Konseye göre orta sağ ve orta sol olmak üzere iki parti yeterli olacaktı. Bunlardan birincisi 12 Eylül sonrasında Konsey'in görevlendirdiği Orgeneral Turgut Sunalp tarafından kurulan "Milliyetçi Demokrasi Partisi" (MDP) oldu. Kapatılan eski partilerin liderleri ve yöneticileri yeni oluşumların içerisinde görev alamıyorlardı. Kurulmasına izin verilen ikinci parti de ortanın solunda yer alacağını söyleyebileceğimiz Halkçı Partidir (HP). Kurucusu, İsmet İnönü'nün eski kalem müdürü Necdet Calp'tir. 32 kurucusu olan Halk Parti'nin yedi üyesi konsey tarafından veto edilmiştir. İçişleri Bakanlığı'na 20 Mayıs'ta kuruluş beyannamesi veren ise kurucusunun Turgut Özal olduğu Anavatan Partisidir (ANAP). Süleyman Demirel ve arkadaşlarının önerisi ile kurulan diğer bir siyasi parti de Büyük Türkiye Partisi'dir (BTP). Ancak Konsey bu partinin AP geleneğinden gelenler tarafından kurulduğu gerekçesiyle partiyi kapattı. Aralarında DP'lilerin bulunduğu Süleyman Demirel ve Deniz Baykal ile 16 CHP'li seçim sonuna kadar Çanakkale'deki Zincirbozan askeri üstünde gözaltında tutuldular. O dönemde BTP'nin kapatılmış olması nedeniyle ve AP geleneğini devam ettirebilmek amacıyla "Doğru Yol Partisi" (DYP) kuruldu. Sonrasında MSP'nin eş değeri olarak RP ile Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) kurulmuştu. Ancak bütün bu partiler Konsey tarafından veto edildiğinden hiçbiri seçimlere katılamadı. Bütün bu sebeplerden dolayı 1983 seçimlerine sadece ANAP, HP ve MDP katılmıştır. Seçimler aşağıdaki gibi sonuçlanmıştır:

ANAP	% 45.15 oy	211 Milletvekili
HP	% 30.46 oy	117 Milletvekili
MDP	% 23.27 oy	71 Milletvekili ⁵⁰

⁵⁰ Tanör ve Diğerleri, s. 55- 61.

1.3 Siyasi Partiler ve 1986 Milletvekili Ara Seçimleri

1983 Genel seçimlerinin ertesinde AP'liler ve BTP kurucuları DYP'ye katıldılar. MSP'liler RP'de toplanmışlardı. 1983 seçimlerinin galibi ANAP hükümet kurduktan sonra 1984 yerel seçimlerinde de yine birinci parti olmayı başardı. Yapılan seçimlerde büyük kentlerin çoğunda belediye başkanlıklarını elde eden ANAP'tan sonra ikinci parti SODEP oldu. 1983 yılı genel seçiminde de ikinci olan HP'nin oyu belediye seçimlerinde % 8'lere düşmüştü. İlerleyen günlerde SODEP ile Halkçı Parti'nin birleşme konusu gündeme gelmişti. Halkçı Parti'nin Genel Başkanlığına Necdet Calp'ın yerine Aydın Güven Gürkan seçildi. HP Genel Başkanı Gürkan ile SODEP Genel Başkanı Erdal İnönü yaptıkları görüşme sonunda birleşme kararı aldı. Partinin program ve tüzüğü hazırlanıp partinin isminin de SODEP olmasına karar verildi. 1985 yılında gerçekleşen birleşmede partinin ilk genel başkanı Aydın Güven Gürkan oldu. 1986 kurultayında ise genel başkanlığa Erdal İnönü seçildi. DSP'de ise Bülent Ecevit siyasi yasaklı olduğu için partinin başında Rahşan Ecevit vardı.⁵¹

Bunun yanında sağda da yeni oluşumlar kendini göstermeye başladı. Muhafazakâr Parti, Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) adını aldı ve MHP'nin çizgisine sahip çıkmayı kendisine görev saydı. Sağda Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ve MDP kökenli Mehmet Yazar tarafından Hür Demokrat Partisi (HDP) kuruldu.

TBMM'nin aldığı milletvekili araseçim kararından sonra yasaya göre 10 ilin 11 bölgesinde seçim yapılacaktı. Seçmen sayısı Türkiye genelinin % 15'ine denk gelmekteydi. ANAP'ın oy yüzdesi % 32,3, DYP'nin % 23,5 ve SHP'nin % 22,5 olması nedeniyle iktidar partisinin oylarının düşmüş olması ANAP lideri Özal'ı tedirgin etti. HDP'nin kurucular kurulu ANAP'la birleştiler. SHP'den kopan 20 milletvekili hülle yoluyla önce HP'yi kurdular ardından partiyi feshederek DSP'ye geçtiler.⁵²

⁵¹ Çavdar, s. 277.

⁵² Tanör ve Diğerleri, s. 71.

2. SİYASİ YASAKLARIN HALK OYLAMASI VE 1987 SEÇİMLERİ

2.1. Siyasi Yasakların Kalkması

Anayasa gereğince siyaset yasağı getirilen kişilerin yasaklarının kaldırılması için 1987’de halkoylaması kararının alınması demokratikleşme açısından çok önemli bir adımdı. SHP anayasanın geçici 4. maddesinin kaldırılması için anayasa değişikliği önerisini imzaya açtı. Özal ise bunu “anarşi özlemciliği” olarak nitelese de yasakların kaldırılması talebi karşısında fazla direnemedi. ANAP, DYP ve Cumhurbaşkanı Kenan Evren değişikliklerin halkoyuna sunulması konusunda anlaştı. Her iki partinin milletvekillerinin verdikleri anayasada değişiklik önerisi TBMM’de kabul edildi. Buna göre seçmen yaşı 22’den 20’ye düşerken milletvekili sayısı 400’den 450’ye çıkarıldı.⁵³

Siyasi yasakların kaldırılması konusunda Çankaya ve asker in bu konuya katkı baktığını söyleyen Özal, konu ile ilgili olarak kendisinin de zamana ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Ekonominin güçlendirmesi gerektiğini, siyasi bir hırsı olmadığını kaderde siyasete devam etmek varsa devam edeceğini yoksa çekilip evinde oturacağını açıklamıştır. Yavuz Donat, bu konuyu Süleyman Demirel’e anlattığında Demirel, Turgut Özal’ı samimi bulmadığını, topu Çankaya’ya ve Asker’e atarak sıyrılmaya çalıştığını söylemiştir. Halkoylaması için kampanyalar başladıktan sonra ANAP yasakların kaldırılmasına “hayır” oyu verilmesi yönünde çalışmalar yapmıştır. Yapılan halkoylaması kıl payı da olsa % 49.84 oy’una karşılık % 50.16 evet oyuyla kabul edilmiştir.⁵⁴ Siyasi yasakların kalkmasından sonra Süleyman Demirel DYP’nin, Bülent Ecevit DSP’nin, Necmettin Erbakan RP’nin ve Alparslan Türkeş ise MÇP’nin Genel Başkanlığına getirilmiştir. Turgut Özal, halkoylamasını asıl amacının dışında tutarak sanki kendisi ve partisi için bir güven oylamasıymış gibi halkın önüne sunmuştur. ANAP Genel Başkanı eski liderler için umut verici olmayan bu sonucu, fırsata çevirmek amacıyla erken seçim kararını açıklamıştır. Halk oylamasının üzerinden bir hafta geçmeden erken seçim kararının alınmasıyla birlikte, ANAP ikinci bir atakla seçim sisteminin değiştirilmesi için çalışmalarına hız vermiştir.⁵⁵

⁵³ Mustafa Özge, “14 Seçimde 11 Sistem Değiştirmişiz” **Zaman Gazetesi**, 1.1.2002, s. 7.

⁵⁴ Çavdar, s. 279.

⁵⁵ Yavuz Donat, **Özal’lı Yıllar**, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 1987, s. 165-168.

2.2. 1987 Genel Seçimleri

1987 genel seçimlerinde iki dereceli seçim uygulamasına geçilmiştir. Ülke barajının yanına bölge barajı da getirilmiştir. Bu uygulamada seçim çevreleri küçültülerek, diğer partiden bir oy fazla alan partiye ek milletvekilliği kazandırmıştır. Bir anlamda parlamentonun kapıları küçük partilerin yüzüne kapatılmıştır. Çünkü tüm ülke genelinde oyların % 10'unun seçim çevrelerinde elde edilen geçerli oyların o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle yeter sayıda oy alması gerekiyordu. Bunun altında oy alanların milletvekili çıkarması mümkün değildi. Örneğin 3 milletvekili çıkaracak bir seçim bölgesinde % 33'ün üzerinde oy alan bir parti (diğer partilerin % 30 ve % 20 oy aldıkları düşünülürse) 3 milletvekilliğini de kazanmaktaydı.⁵⁶ 1987 seçimlerine bu değişikliklerle gidilmiştir.⁵⁷ Yapılan seçimler sonundaki bu tablo, ANAP'a 80 milletvekili fazladan kazandırmıştır. Bu sonuçla üç parti parlamentoya girerken, partilerin milletvekili seçme oranları da farklılıklar göstermiştir. ANAP 30 bin oyla bir milletvekili çıkarırken Doğru Yol Partisi 77 bin oy ile SHP ise yaklaşık 60 bin oy ile bir milletvekili çıkarmıştır.⁵⁸

3. ANAVATAN PARTİSİNDEKİ GELİŞMELER

3.1. Yerel Seçimlere Giden Süreç ve Sonuçları

18. dönem, Özal hükümeti güvenoyu aldıktan sonra 26 Mart 1989 yerel seçimlerine kadar önem arz edecek gelişmeler olmamıştır. Sadece yerel seçimlerin öne alınması gündemi meşgul etmiştir. Ayrıca Anavatan Partisi yerel seçimlerin 13 Kasım 1988'de yapmak için anayasanın değiştirilmesi için milletvekillerini, meclis tatilde olmasına rağmen toplantıya çağırılmıştır. Yapılan oylamada SHP ret oyu kullanırken DYP ise oylamaya katılmamıştır. Yapılan ikinci oylamada ANAP'ın oylarıyla kabul edilen değişiklik isteği büyük bir hızla Cumhurbaşkanından onay almıştır. Fakat kabul oy sayısı halkoylamasını zaruri hale getirdiğinden, muhalefet bu fırsatı değerlendirerek oylamayı erken seçim kararından çok Turgut Özal'a güven oylamasına dönüştürmüştür. Bu durumun kendisini zora sokacağını anlayan Turgut Özal halkoylamasının neticesine göre başbakanlıktan ve siyasetten çekileceği restini çekmiştir. Başbakanın restini blöf olarak

⁵⁶ Öztekin, s. 188.

⁵⁷ Çavdar, s. 280.

⁵⁸ Öztekin, s. 190.

değerlendiren muhalefet partileri yaptıkları çalışmalarla referandum konusunun anayasa değişikliği değil de sanki Özal'ın iktidar meselesiymiş gibi oylanmasını sağlamışlardır. Halkoylamasında olumsuz oyların oranı % 65 olarak gerçekleşirken, Türkiye'de ilk defa bir halk oylaması "Hayır" ile sonuçlanmıştır. Ancak Başbakan Turgut Özal daha önce söylediği siyasetten ve başbakanlıktan çekilirim sözünün tersine 4 yıl daha görevinin başında kalmıştır.⁵⁹

3.2. Yerel Seçim sonuçları Turgut Özal ve Mesut Yılmaz Gerginliği

26 Mart 1989 yerel seçimlerinin galibi SHP olurken, iktidar partisi büyük bir oy kaybına uğrayarak DYP'nin ardından üçüncü parti olmuştur. Son genel seçimlere oranla DYP oylarını yaklaşık yüzde 6-7 oranında yükseltirken, SHP % 4 oranında artırmıştır. ANAP'ın oyları ise yaklaşık % 15 oranında düşmüştür. Genel olarak hiçbir partinin % 30'un üzerine çıkmaması, seçmenlerin iktidarı vermek için hiçbir siyasi partiye güvenmediğini işaret etmiştir. Muhalefet erken seçim havasına girmek ister gibi olmasına rağmen seçimi gündeme getirecek etkin bir stratejide geliştirememiştir.⁶⁰ Başbakan Turgut Özal ile hiçbir sorun yaşamayan Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'ın yerel seçimlerden sonra ilişkileri bozulacak noktaya gelmiştir. Başbakan ile Dışişleri Bakanı arasındaki bir diğer mesele Bulgaristan'daki soydaşların Türkiye'ye göçü sorunu olmuştur. 30-40 bin kişinin Türkiye'ye geleceği söylenirken bu sayı 350 bine ulaşmıştır. Yılmaz, Bulgaristan sınırının kapatılmasını isterken Özal, buna karşı çıkmıştır. Bu mesele Özal ile Yılmaz'ın arasını açmıştır. Turgut Özal Cumhurbaşkanı olduktan sonraki süreçte başbakanlık için adı geçenlerin tek bir adayı belirleyememesi üzerine, Turgut Özal, seçilecek Başbakan'a yardımcı olacağını duyurmuştur. Adaylar arasında bulunan Mesut Yılmaz'ın uzaktan kumandalı bir başbakanlığın mümkün olamayacağını söylemesiyle aralarını iyice açılmış ve yedi ay görüşmemişlerdir.⁶¹

⁵⁹ Tanör ve Diğerleri, s. 80.

⁶⁰ Çavdar, s. 281.

⁶¹ Engin Güner, **Özallı Yıllarım**, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2. Baskı, İstanbul 2003, s. 201-203.

3.3. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi

1982 Anayasa oylamasıyla Cumhurbaşkanı seçilen Kenan Evren'in görevi 6 Kasım 1989'da sona erecekti. Cumhurbaşkanının görev süresi 7 yıl olduğundan anayasaya göre bir daha seçilemiyordu. Cumhurbaşkanlığı seçimleri için yaklaşık olarak 1 yıl gibi bir süre varken Evren'in yeniden Cumhurbaşkanı seçilmesi için Anayasa değişikliği yapılması konusunda bazı çevreler fikirler ortaya atmışlarsa da böyle bir şey gerçekleşmemiştir. Seçimler yaklaşıncı Turgut Özal'ın adaylık için isminin açıklanması tesadüf olmamıştır. Çünkü arkasında parti çoğunluğunun bulunması ve Celal Bayar'dan sonra ikinci sivil Cumhurbaşkanı olma fikri uyanmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimleri arifesinde Turgut Özal Başbakanlık özel danışmanlığına Kara Kuvvetleri eski komutanı Kemal Yamak'ı atayarak Silahlı Kuvvetler'e de bir jest yapmıştır. Özal'ın seçilmesini istemeyen muhalefet partileri sert açıklamalarda bulunmuştur. Anavatan Partisi Merkez Karar Yönetim Kurulu'nun (MKYK) desteğini alan Turgut Özal adaylığını açıklamıştır. Yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerine ANAP'tan Turgut Özal ve Fethi Çelikbaş aday olmuştur. İlk iki turda adaylar yeter sayıya ulaşamayınca üçüncü turda muhalefetin katılmadığı oylamada 285 milletvekilinden 263'ünün oylarını alarak Turgut Özal 8. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁶²

3.4. Başbakan Yıldırım Akbulut ve Tepkiler

Cumhurbaşkanı seçilen Turgut Özal tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Yıldırım Akbulut, hükümeti kurduktan bir gün sonra kongrede Anavatan Partisi'nin genel başkanı seçilmiştir. Hükümetin güvenoyu almasından sonra Milli Güvenlik Konseyi'nin görev süresi sona ermiştir. Yıldırım Akbulut hükümeti döneminde Cumhurbaşkanı Turgut Özal başbakan gibi hareket etmiş, ekonomi, dış politika ve güvenlik gibi konularda karar alma süreçlerine müdahil olmuştur. Bu durum, muhalefet partilerince oldukça sert dille eleştirilerek Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlık ilkesini boşa çıkarttığı konusunda rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca parti içinde Hasan Celal Güzel ve bazı milletvekilleri, Yıldırım Akbulut'un yetersiz olduğunu dile getirmiş ve Özal'ın da partiye müdahale etmesine karşı çıkmışlardır. Bu görüntüden rahatsız olan Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ANAP başkanlık yarışına katılmak üzere görevinden istifa

⁶² Tanör ve Diğerleri, s. 82-83.

etmiştir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın partisine olan ilgisi bununla da kalmamış eşi Semra Özal'ın ANAP İstanbul İl Başkanı adaylığını destekleyerek, İl başkanı seçilmesini sağlamıştır. Seçimde önce muhafazakârları destekleyen Yıldırım Akbulut, sonradan Semra Özal'ı desteklemiş ve muhafazakârlardan da tepki almıştır. 15 Haziran 1991'deki ANAP büyük kongresinde Mesut Yılmaz Genel Başkan seçilmiştir. Turgut Özal, esasında farklı bir Cumhurbaşkanlığı yapacağının işaretlerini seçimlerden önceki konuşmalarından vermişti. 1982 Anayasasıyla yetkileri güçlendirilen Cumhurbaşkanlığı makamı, atama ve karara katılma gibi yetkilerle güçlendirilmiştir. Yıldırım Akbulut ve hükümetinin, varlıklarını Özal'a borçlu hissetmesi, Özal'ı tek adam olmaya sevk etmiştir. Turgut Özal, Cumhurbaşkanlığı döneminde başkanlık sisteminin kabul edilmesi yönünde de açıklamalar ve çalışmalar yapmıştır.⁶³

3.5. Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığı, Erken Seçim ve Seçim Sistemi Kararı

48. Hükümette kabinesini kurarak güvenoyu alan Mesut Yılmaz, Yıldırım Akbulut gibi Çankaya'ya bağlı olmamıştır. 1990'dan itibaren erken seçim beklentisi olan Yılmaz, muhalefetle anlaşma yoluna gitmiştir. Ayrıca Demirel ve İnönü'nün erken seçim konusundaki kararlılığı ve ekonomideki kötüye gidiş, enflasyondaki artış ile kamu borçları Yılmaz'ı bu kararı almaya zorlamıştır. Bu bağlamda, olağanüstü toplanan meclis, seçim kanununda değişiklik yaparak genel seçimlerin 20 Ekim 1991'de yapılmasını kararlaştırmıştır.⁶⁴

Genel seçimler Türk anayasa hukuku teamüllerine göre 4 yılda bir yapılırken, 1982 Anayasasıyla 5 yıla çıkmıştı. 1988 seçimlerinin bir yıl erkene alınması ve yine 1992'de yapılması gereken seçimlerin 1991'de yapılmasından Türk siyasetinin 5 yılı fazla bulduğu, siyasi istikrar için erken seçim kararı aldığı anlaşılmaktadır. Yılmaz da Özal hükümetlerinin geleneği olan seçimlere giderken seçim sistemi ayarlamasına yönelmiştir. Seçim çevresi barajı 3757 sayılı kanunda yapılan değişiklikle yeniden düzenlenerek % 10'luk ülke barajı korunmuştur. Ancak çevre barajları 2, 3 ve 4 milletvekili çıkaracak olan seçim çevreleri için, % 25 olurken, 5-6 milletvekili çıkaracak

⁶³ Tanör ve Diğerleri, s. 85-87.

⁶⁴ Tanör ve Diğerleri, s. 85-88.

seçim çevrelerinde baraj % 20 olarak belirlenmiştir. Ancak seçim çevrelerinin sayısının artırılması yapılacak genel seçimler sonunda ANAP'ı muhalefete düşürecektir.⁶⁵

3.6. Genel Seçimler Öncesi Siyasi ve Ekonomik Durum

Turgut Özal dış politikada Amerika Birleşik Devletleri ile ittifakı çok önemsemişti. Ekonominin küreselleşeceği, iletişim teknolojisinde çağ atlanacağına inanan Özal, dış politika ağırlıklı liberal ekonomiyi benimsemiştir. Ancak liberal ekonomi yanlısı olan ve özelleştirmelere büyük önem veren ANAP hükümetleri bunu gerçekleştirememiştir. Özelleştirme programını yönetmek üzere Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı idaresini kurmuştur. ANAP hükümetinin birinci döneminde ihracat ve ithalat artmıştır. Hükümetin ithalatı serbest bırakıp, gümrük tarifelerini düşürmesine rağmen hükümetin güven ve istikrar ortamını yaratamamış olması dolayısıyla yabancı yatırımlar gerçekleşmemiştir.⁶⁶

Bugün de Türkiye'nin en büyük sorunlarından biri olan terör Partiya Karkerên Kurdistanê'nın (PKK) adlı örgütün 15 Ağustos 1984'te Siirt'in Eruh ilçesinde yaptığı kanlı baskınla başlamış ve artarak devam etmiştir. 1980'den sonra demokratikleşme konusunda kısmen de olsa girişimler olmuştu. SHP çatısı altında meclise taşınmasına rağmen "Kürt Olgusunu" yasallaştırma çalışmaları sonuçsuz kalmıştır. Ayrılıkçı talepleri olan bu Kürt hareketinin şiddete yönelmesi ve çatışma ortamının oluşması siyasi ve ekonomik istikrarı da ciddi biçimde tehdit etmiştir.⁶⁷ Bu dönemde kamu harcamaları önemli oranda artarken, kamu gelirlerinde artış sağlanamamıştır. Bu durum kamu açıklarının büyümesine yol açmıştır. Bunun kapatılması için kısa vadeli ve yüksek faizli iç borçlanma önemli bir sorunun başlangıcı olmuştur. Bir diğer sorun olan enflasyon için birtakım ekonomik tedbirlere başvurulduysa da başarılı olunamamıştır.⁶⁸

ANAP hükümetleri siyasi sistemin demokratikleşmesi açısından, özellikle 1982 anayasasını daha demokratik hale getirecek adımları atmakta başarılı olamamıştır. Ayrıca seçim sistemi ile ilgili kendi partilerinin lehine olacak düzenlemeleri süratle yapmaları hanelerine eksi olarak kaydedilmiştir. İkinci Özal hükümeti döneminde gelir dağılımı

⁶⁵ Tutar, s. 289.

⁶⁶ Emre Toros, **Türkiye'de Siyasi Liderlik: Dönemler, Özellikler ve Karşılaştırmalar-Menderes, Demirel, Özal ve Erdoğan Örnekleri**, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara 2011, s. 140-141.

⁶⁷ İhsan Sezal ve İhsan Dağı, **Kim Bu Özal - Siyaset, İktisat Zihniyet**, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 106.

⁶⁸ Toros ve Diğerleri, s. 139-145.

bozulmuş, iç ve dış borç stoku artarken, enflasyon önlenemez yükselişini sürdürmüştür. Uygulanan istikrar programları başarıya ulaşamamış ve ekonomideki kötü gidişin önüne geçilememiştir. Özellikle Körfez savaşının çıkması ve sonrasındaki süreçte Irak'a uygulanan ambargo Türk ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş milyarlarca dolar ihracat kaybı yaşanmıştır. Körfez savaşının zararı ihracatla kalmamış, Kuzey Irak'taki otorite boşluğu doğmuş, PKK kampları bu bölgeye taşınmış bunun neticesinde Güneydoğu Anadolu'da terör olaylarının artmasına sebep olmuştur.⁶⁹

4. BİRİNCİ DYP-SHP KOALİSYONU

4.1. Siyasi Partilerin Seçim Çalışmaları ve Hamleleri

18. Dönem hükümeti TBMM'nin tatil kararıyla birlikte yasama dönemi süresi olan beş yıllık süreyi tamamlamadan, 24 Ağustos 1991 tarih ve 3757 sayılı kanunla 20 Ekim 1991 tarihinde Genel Seçim kararı almıştır. 1987 seçimleri öncesinde Meclisteki milletvekili sayısı 400'den 450'ye çıkarılmıştır. Bununla birlikte bir seçim çevresinden en fazla 6 milletvekili çıkarılması, kontenjan ve tercihli oy kullanılması gibi kararlar da alınmıştır. Seçimlere giderken büyük partilerin yararına, küçük partilerin ise zararına olan bir seçim sistemini getirmiştir. Bu değişiklik partiler arasında seçim ittifakı ve birleşmeleri tetiklemiştir. Anavatan Partisinden ayrılan siyasilerin kurdukları Demokratik Merkez Parti, DYP'ye katılma kararı almıştır. SHP'den ayrılanların kurduğu Halkın Emek Partisi (HEP) seçim koşullarını yerine getiremediğinden adayları SHP listelerinden seçime girmiştir. Benzer durum seçim barajının altında kalacak olan IDP ve MÇP seçimlere RP listelerinden girmiştir. Anayasaya göre ikiden fazla partinin ittifak yaparak seçime girmesi yasak olduğundan bu üç partinin ittifakları da resmi değildi. Dolayısıyla IDP, MÇP ve RP liderleri beraber katıldıkları seçim mitinglerinde seçmene RP'ye oy vermeleri konusunda çağrıda bulunmuşlardı.⁷⁰

Seçim kampanyaları daha öncekilerine göre çok daha renkli geçmiştir. ANAP seçim beyannamesinde bugüne kadar yaptıklarını ve yeni dönem için hedeflerini anlatmıştır. DYP ise "21 Ekim Sabahı Yeni Bir Türkiye" sloganlı seçim bildirgesinde, 500 gün içinde enflasyonun düşürüleceği ekonomik istikrarın sağlanacağı,⁷¹ SHP ise

⁶⁹ Sezal ve Dağı, s. 437-438.

⁷⁰ <http://www.ankarastrateji.org/haber/turk-siyasi-yasaminda-siyasi-parti-ittifaklari-1435/> (25 Mart 2015).

⁷¹ DYP, 1991 Seçim Bildirgesi, s. 74-75.

“Sandıkta Güller Açacak” sloganlı seçim bildirgesiyle “Yeni Bir Türkiye İçin İlk Hedefler” başlıklı programlarını anlatırken, RP’si “Yeni Bir Dünya Mutluluk”, DSP ise “Gözün Aydın Türkiye” sloganlı seçim bildirgesiyle vaatlerini sıralamıştır. Seçim kampanyaları sırasında en ilginç vaat, iki anahtar yani herkese bir araba bir ev sözü ile DYP’den gelmiştir.⁷² Özel televizyon kanallarının olmasıyla siyasi partilerin ve bağımsız adayların yapmış oldukları reklamlar ön plana çıkmıştır. 1991 yılında siyasi partilerin tamamı Star 1 televizyonuna reklam verirken, SHP’nin İstanbul dışında ki illerde pek seyircisi olmayan MEGA 10 televizyonu ile anlaşmış olması da yadırganmıştır.⁷³

Seçmenin, parti adaylarını belirlemede söz sahibi olması hakkını getiren tercihli oy sistemi, bir adaya verilen geçerli tercihli oyların, partinin o seçim çevresinde kazandığı geçerli oyların % 15’ini aşması gerektiği idi. Bu oranı aşan sayıda oy alan adaylar “en çok tercih oyu” alandan başlayarak sıralanacak ve seçilenler bu şekilde tespit edilecekti.⁷⁴ Yapılan seçim sonunda partilerin tamamından 51 milletvekili, listelerdeki sıralarını aşarak meclise girmeyi başarmıştır.⁷⁵

4.2. Seçim Sonuçları

Katılım oranının yüzde 83 olduğu 20 Ekim 1991 Milletvekili Genel Seçimlerinde Sosyalist Parti (SP) dışında 5 parti seçim barajını aşarak meclise girmeyi başarmıştır. DSP’nin bölge barajına takılmasından dolayı 40’ın üzerinde milletvekili DYP’ye kaymıştır. DYP yüzde 27 oy almasına rağmen parlamentoda yüzde 39,5 oranında temsil edilirken, DSP’nin % 10,8’le meclisteki temsil oranı yüzde 1,6’da kalmıştır. Partiler seçim sisteminin getirdiği % 20 ve % 25’lik çevre barajı uygulamasından dolayı 10 milyon 109 bin oy milletvekili belirlemede işe yaramamıştır.⁷⁶

Yüksek Seçim Kurulu verilerine göre 20 Ekim 1991 genel seçimlerinde seçmen oy sayısı ve katılım oranı şöyle gerçekleşmiştir.

Kayıtlı Seçmen Sayısı : 29.979.123

⁷² <http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ahmet-demirel/1991den-1995e-siyasette-calkantilar/29715/> (20 Nisan 2015).

⁷³ Çavdar, s.310.

⁷⁴ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/454/5161.pdf> (20 Nisan 2015).

⁷⁵ Burhanettin Duran, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XIX. Dönem (1991-1995)**, I. Cilt, Ankara 2012, s.6.

⁷⁶ Öztekin, s. 194

Kullanılan Oy Sayısı : 25.157.089

Katılım Oranı (%) : 83,9

Geçerli Oy : 24.371.474

Gümrük Kapıları Geçerli Oy : 45.192

Toplam Geçerli Oy : 740. 423

Yüksek Seçim Kurulu verilerine göre 20 Ekim 1991 Genel Seçimlerinde meclise giren siyasi partilerin aldıkları oy sayısı, oy oranı ve milletvekili sayıları şöyle gerçekleşmiştir.

Parti Adı	Alınan Oy	Oranı	Milletvekili Sayısı
DYP	6.600.726	27	178
ANAP	5.862.623	24	115
SHP	5.066.571	20,8	88
RP	4.121.355	16,9	62
DSP	2.624.301	10,8	7
SP	108.369		----
Bağımsızlar	32.721		----
Toplam Milletvekili Sayısı			450

Resmi Gazete, 17 Kasım 1991, sayı: 21054

Genel seçimlerde hiçbir siyasi parti tek başına hükümeti kuracak çoğunluğu sağlayamadığından Cumhurbaşkanı Turgut Özal, seçimlerden en yüksek oyu alan DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel'i hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Demirel, seçimlerden yenilgi ile ayrılan SHP ile Türkiye'nin 49. Hükümetini (9. Koalisyon hükümetini) kurmuş ve 30 Kasım 1991'de TBMM'den güvenoyu almıştır.⁷⁷

⁷⁷T.C. Yüksek Seçim Kurulu, "1983-2007 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçimleri", http://www.ysk.gov.tr/ysk/faces/HaberDetay?training_id=YSKPWCN1_4444010920&_afLoop=1337050780255980&_afWindowMode=0&_afWindowId=79q5e60c4_1#%40%3F_afWindowId%3D79q5e60c4_1%26_afLoop%3D1337050780255980%26training_id%3DYSKPWCN1_4444010920%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D79q5e60c4_44 (26 Mart 2015).

4.3. Seçim Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Seçimler sonunda 8 yıllık ANAP iktidarı son bulurken hiçbir parti tek başına çoğunluk elde edememiştir. Seçime katılan partilerin % 30'un altında oy almasıyla, bu durum hiçbir partinin tek başına iktidarına seçmenin güven duymadığını göstermiştir.⁷⁸ DYP kırsaldaki oyunu artırarak büyük destek görmüş olmasına rağmen bu desteği kentlerde bulamamıştır. DYP, batı bölgelerinde ve güneyde genel oy ortalamasının üzerinde oy alırken, Orta Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da ise bu ortalamayı yakalayamamıştır. 1989 yerel seçimlerinde büyük başarı yakalayan SHP, bu seçimlerde kentlerdeki ve batı bölgelerindeki desteğini kaybetmiştir. İstanbul'un gecekondü semtlerindeki oylarının çoğu RP'ye gitmiştir. Her ne kadar Güneydoğu illerinde oylarını yükselse de batı bölgelerindeki bu düşüşün sebebi HEP ile yapılan seçim ittifakına bağlanmıştır. Ayrıca SHP oylarının bir kısmını da DSP'ye kaptırmıştır. ANAP, genel seçimler öncesinde barajı dahi aşamayacak hatta siyasi hayattan silinecek söylemlerinin aksine yüzde 24 oy oranıyla ikinci sıraya yerleşmiştir. ANAP, Karadeniz, Batı Bölgeleri ve özellikle İstanbul'da ki oylar sayesinde birinci sıraya yükseltti. Şüphesiz 1991 seçimlerinden en başarılı olarak seçim öncesi ittifak kuran Refah Partisi (RP, MÇP, IDP) çıkmıştır. RP Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'da büyük bir çıkış yakalarken, Batı bölgelerindeki sanayi merkezlerinde de hatırı sayılır artışlar elde etmiştir. DSP ise seçim sonunda barajı aşmasına rağmen, seçim sisteminde, dolaylı sandalye sayısı olarak en çok kayba uğrayan parti olmuştur. DSP seçimlerde özellikle batı bölgelerinde SHP-HEP birlikteliğinden rahatsız olanların bir bakıma tepki oylarıyla yüzde 10.8 ile barajı aşmış ve 7 milletvekili çıkarmıştır. Ancak bölge barajı mağduru olarak yaklaşık 40 sandalyesini kaybetmiştir. Genel seçimlerin en dikkat çeken sonucu 1980 darbesinden sonra siyaset yasağı getirilen 1987 referandumuyla birlikte yasakları kaldırılan Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş 19 dönemde siyasi hayata yön vermiştir. Genel seçimlerin dikkat çeken sonuçlarından birisi de 18. dönem milletvekillerinin yarısından fazlası 19. dönemde milletvekili olmamış ya da olamamıştır.⁷⁹

⁷⁸ Çavdar, s. 312.

⁷⁹ Duran, s. 7, 8.

4.4. Koalisyon Görüşmeleri ve 49. Hükümetin Kuruluşu

4.4.1. Turgut Özal'ı Köşk'ten İndirme Çabaları

Süleyman Demirel koalisyon görüşmelerinden önce diğer parti liderleriyle görüşerek, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yönetim şekli ve uygulamalarından duyduğu rahatsızlığı anlatmış; köşkten indirilmesi için destek aramıştır. Süleyman Demirel, ANAP lideri Mesut Yılmaz ve DSP lideri Bülent Ecevit'ten destek bulamamıştır. SHP lideri Erdal İnönü ise Cumhurbaşkanlığı makamının parlamenter sisteme uygun hale getirilmesi, yetkilerinin sınırlandırılması, tarafsızlığını yitirdiği durumlarda ise meclisteki üçte iki çoğunlukla görevine son verilmesi konusunda görüş bildirerek destek sözü vermiştir. RP lideri Necmettin Erbakan, Özal'ın açığözlülük yaparak 1989 seçim sonuçlarından sonra istifa etmesi gerekirken kendi kendisini terfi ettirdiğini ve cumhurbaşkanı seçtiğini söyleyerek eleştirmiştir. Demirel'e destek sözü verirken, cumhurbaşkanı seçilecek adayın ismi üzerinde uzlaşılması gerektiği konusunda fikrini söylemiştir.⁸⁰

Tüm bu görüşmelerden sonra DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel hükümeti kurduktan sonra “Özal ile aramızda ateşkes var. Kimse bizden kavga beklemesin. Çankaya sorununu askıya aldık” diyerek tartışmaları ertelerken liderlerle yapılan görüşmeler de anlamını yitirmiştir.⁸¹

4.4.2. HEP Kökenli Milletvekilleri ve Yemin Töreni

SHP listelerinden seçilen HEP kökenli milletvekilleri olası bir DYP-SHP koalisyonuna destek olmak için 20 maddelik talepte bulunmuştur. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü'nün PM toplantısında bu isteklerin kabul edilmezse ne olacak sorusuna HEP'liler “iki parti olur” diyerek ayrılığın sinyallerini vermişlerdir. HEP kökenli milletvekilleri TBMM'de edecekleri yemin metninin demokrasiye, insan haklarına, barışa, Türk ve Kürt halklarının kardeşliğine aykırı olduğunu savunarak kerhen yemin edeceklerini açıklamışlardır.⁸²

⁸⁰ **Milliyet**, “Demirel'den Liderler Turu” 5 Kasım 1991, s. 14.

⁸¹ Hülya Güzel-Ateş Yalazan, “Demirel'le Hızlanan Krizler”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-228174> (21 Nisan 2015).

⁸² **Milliyet**, “HEP'ten İnönü'ye Ültimatı”, 6 Kasım 1991, s.1.

TBMM, en yaşlı milletvekili Ali Rıza Septioğlu'nun geçici başkanlığında 6 Kasım 1991 tarihinde açılmıştır.⁸³ Milletvekili yeminleri sırasında Diyarbakır Milletvekili M.Hatip Dicle, “*Ben ve arkadaşlarım, bu metni, Anayasanın baskısı altında okuyoruz...*” diyerek yemine başlamıştır. Bu yemine DYP, ANAP ve RP’li milletvekillerinin tepki göstermesi üzerine, 4. oturumda sözünü geri alarak yemin etmiştir. Aynı şekilde Diyarbakır Milletvekili Leyla Zana'nın yemin ettikten sonra Kürtçe bir şeyler söylemesi meclisi tekrar germiştir. Leyla Zana da Hatip Dicle gibi 4. oturumda protestolar eşliğinde kürsüye çıkarak, yemine ilave ettiği sözünü geri alarak ant içme törenini tamamlamıştır.⁸⁴

Leyla Zana ve Hatip Dicle'nin bu tavrı Meclis Genel Kurulu dışında sert tartışmalara sebep olmuştur. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, “*Bunu yapanlar bilmelidirler ki, bu davranışları seçtikleri bölgenin değil, terör örgütünün yararınadır...*” diyerek olayı kınamıştır. Süleyman Demirel ise bunun yanlış olduğunu, anayasanın ihlal edildiğini, bir şeylerin reklamının yapılarak tahrik edilmeye çalışıldığını söylemiştir. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ise kendilerine sorulmadan yapılan bu hareketleri kabul etmediklerini, parti olarak ülkenin bütünlüğünü korumaya demokrasiyi yaşatmaya kararlı olduklarını açıklamıştır. Bu davranışları sergileyenlerin SHP içinde yer almasının mümkün olmayacağını ifade etmiştir.⁸⁵

4.5. Koalisyon Görüşmeleri, DYP-SHP Hükümetinin Kuruluşu ve Programı

Genel seçim sonuçları hiçbir partinin iktidar olamayacağını göstermiştir. Cumhurbaşkanı, Başbakan Mesut Yılmaz'ın istifa talebini kabul etmeyerek yeni hükümet kuruluncaya kadar görevde kalmasını istemiştir. Anayasanın 109. Maddesi gereğince Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan hükümeti kurma görevini almıştır. Süleyman Demirel, koalisyon görüşmeleri başlamadan ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, DYP ile koalisyona olumlu bakmadığını söyleyerek “*Millet bize ana muhalefet görevi verdi. Ana muhalefet olarak sorumluluğumuzu yerine getireceğiz*” koalisyon ortağı olmayacağını ilk işaretlerini vermiştir.⁸⁶ Böyle olunca DYP lideri Demirel koalisyon ortaklığı için ilk görüşmeyi SHP lideri Erdal İnönü ile yapmıştır. Demirel,

⁸³ Adıyaman'daki seçim sonuçlarına yapılan itirazdan dolayı Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) seçim sonuçlarını açıklaması beklendiğinden meclisin açılması gecikmiştir.

⁸⁴ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 1. Cilt, 1. Birleşim, 6 Kasım 1991, s. 10- 27.

⁸⁵ **Milliyet**, “İnönü: İstifalarını bekliyorum”, 8 Kasım 1991, s. 1-14.

⁸⁶ **Milliyet**, “Yılmaz: Koalisyona İstekli Değilim” 22 Ekim 1991, s. 14.

kendisine sorulan neden ilk görüşme ANAP'la değil de SHP ile ilgili sorusunu şöyle yanıtladı: “Onlar diyor ki biz yokuz koalisyonda. Biz de onlara, bunu şakadan söylediniz diyemeyiz ya. Bu siyasi mücadele...”. diyerek durumu açıklamıştır. Her iki partinin ikinci adamları Hüsamettin Cindoruk ve Hikmet Çetin tarafından alt yapısı hazırlanan DYP ve SHP Genel Başkanları ile kurmayları arasındaki ilk görüşmeler sonunda memnuniyetler dile getirilerek görüşmelerin devam edeceğini duyurmuşlardır.⁸⁷ Her ne kadar SHP içindeki Deniz Baykal yanlıları koalisyona karşı çıksa da İnönü'nün hükümet kurma konusundaki kararlılığı karşısında bir şey yapamamışlardır.⁸⁸ DYP-SHP koalisyonu için kurmaylar bakanlıkların paylaşımı konusunda pürüzler yaşamış olsa da altı gün üst üste yapılan görüşmeler sonunda Demirel SHP'ye 11 bakanlık yerine 12 bakanlık verince sorun ortadan kalkmıştır. Anlaşmanın ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin 49. Hükümeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından onaylanmıştır.⁸⁹

25 Kasım 1991 tarihinde Hükümet programını okuyan Başbakan Süleyman Demirel, yüzde 48 oy oranıyla geniş tabanlı bir hükümetin kurulduğunu ancak iktidar ortaklarını ciddi sorunların beklediğini açıklamıştır. Demirel, bunlar arasında ilk olarak Türkiye'de anarşinin, terörün ve faili meçhullerin çoğaldığını söylemiştir. Ardından Türkiye'nin Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne (OECD) mensup 24 ülke içinde alım gücü en pahalı, fakiri ve işsizi en çok olan ülke olduğunu vurgulamıştır. Yıllık enflasyonun % 70'leri, iç borçların 80 trilyonu, dış borç ve toplam döviz yükümlülüğünün 50 milyar doları aştığını, yatırım ve sanayileşmenin hemen hemen durduğunu, yolsuzluk iddialarının doruğa çıktığını söylemiştir.⁹⁰

4.5.1. Birinci DYP-SHP Hükümet Programı ve Okunması

Meclis Başkanlığına 286 oy alan Eskişehir milletvekili Hüsamettin Cindoruk seçilmiştir. 21 Kasım 1991'de TBMM'nin 6. Birleşiminde Başbakan tarafından oluşturulan liste okunarak devlet bakanlığı sayısı 15'e çıkarılmıştır. DYP'nin 20 SHP'nin 12 bakanlıkla temsil edildiği parlamentoda Başbakan Yardımcısı ise SHP Genel Başkanı Erdal İnönü olmuştur.⁹¹

⁸⁷ *Milliyet*, “DYP-SHP Koalisyonu Tamam” 12 Kasım 1991, s. 14.

⁸⁸ *Milliyet*, “Yeni Kabine Bugün” 20 Kasım 1991, s. 16.

⁸⁹ *Cumhuriyet*, “Uzlaşma sağlandı”, 19 Kasım 1991, s. 1.

⁹⁰ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, 19. Dönem, 1. Cilt, 7. Birleşim, 25 Kasım 1991, s. 110.

⁹¹ Duran, s. 3.

12 Eylül 1980'den 20 Ekim 1991 yılına kadar süren Kenan Evren ve ANAP dönemlerinden sonra "Koalisyonlar Dönemi" başlamıştır.⁹² 1970'li yıllarda da koalisyon hükümetleri kurulmuş, bunlar kendi aralarında Bakanlık paylaşımı dışında önemli bir programa sahip olmayan iktidar niteliği taşıırken ekonomik ve siyasal programlar da hazırlayamamışlardır. Ancak DYP-SHP koalisyonu ile kapsamlı bir hükümet protokolü imzalanmıştır. Türkiye'de demokrasi eksikleri dikkate alındığında DYP-SHP koalisyon hükümetinin demokratikleşme programı büyük önem kazanmıştır. Hükümetin gerçekleştirmek istediği demokratikleşme programı için ilk hedefi kişi hak ve özgürlüklerini sınırlayan engellerin ortadan kaldırılması olacaktır.⁹³

Başbakan Süleyman Demirel tarafından okunan hükümet programı koalisyon protokolündeki esaslar ve sonradan tespit edilen konuları kapsamıştır.⁹⁴ 49. Hükümetin imzaladığı protokolde özgürlükçü, katılımcı ve demokratik rejim, hiçbir şekilde ödün verilemez yaşam tarzı olarak benimsenmiştir. Yargı kararı olmadan kapatılan siyasi partilerin uğradıkları zararların giderilmesi, yasakların kaldırılması ve haklarının iadesi gibi konular temel ilkeler olarak koalisyon protokolüne konmuştur. İç güvenlikle ilgili olarak terörün mutlaka önleneceği, demokratik rejim içerisinde kalarak olağanüstü hal ve bölge valiliği ile koruculuk sistemi gözden geçirilerek, siyasi cinayetlerin önleneceği savunulmuştur. Özellikle demokratikleşme konusundaki vaatler hukuk sisteminin ve anayasanın baştan sona yenileneceği, hatta yeni anayasada 12 Eylül'ün tüm izlerinin silineceği belirtilmiştir. Şiddet ve terör olaylarının öncelikle çözüm bekleyen sorun olduğu, bu sorunun demokratik hukuk devleti içinde çözüm bulacağı ifade edilmiştir. Süleyman Demirel, yüzde 48 oy oranıyla geniş tabanlı bir hükümetin kurulduğunu ancak iktidar ortaklarını ciddi sorunların beklediğini açıklamıştır. Demirel, bunlar arasında Türkiye'de anarşinin, terörün ve faili meçhullerin çoğaldığını ve bu meselenin acil çözüm beklediğini söylemiştir. Ekonomideki temel yaklaşımı ise vergi reformu ile birlikte çok etkin vergi denetim mekanizmasının kurulması, vergi toplamada ki sıkıntıların ortadan kalkması ve kazanca göre vergi tahsilatı hedeflenmiştir. Tarım da ise verimliliğin artırılması için çiftçi ve köylünün hem mali hem de teknolojik olarak destekleneceği belirtilmiştir. Sendikal hakların International Labour Organization (ILO) standartları çevresinde kurumsallaştırılacağı, işsizlik sigortası tesis edileceği, memurlara sendika

⁹² Muzaffer Ayhan Kara, **Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon**, Cumhuriyet Kitapları Yayınları, İstanbul 2007, s. 194.

⁹³ Kemâli Saybaşı, **DYP-SHP koalisyonu'nun Üç Yılı**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 40.

⁹⁴ A.Şakir Demirtaş, "Türkiye'de 1991-1995 Dönemi Koalisyon hükümetleri ve Siyasal Muhalefet", Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1998, s. 112.

kurma ve üyelik hakkı verileceği programda yer almıştır.⁹⁵ Hükümet “KİT reformu” adı altında özelleştirmeleri gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Özelleştirmenin bir amaç olmayacağı bir araç olacağı, özelleştirmenin bütçeye gelir sağlamak için değil verimliliği ve rekabeti artırmak için uygulanacağı bilgisi verilmiştir. Türkiye’nin en önemli projelerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Projesi’nin (GAP) etkin ve verimli biçimde ekonomiye kazandırılması hedefler arasında yer almıştır. Ekonomide ilk sırayı enflasyonun düşürülmesi almış, kamu kesiminin yeniden yapılandırılması ve şeffaflığın sağlanması amaçlanmıştır. KİT’lerin yeniden yapılandırılacağı özerkleştirme yanında özelleştirme de yapılacağı, tarımda üretimin ve verimliliğin artırılması için gerekli tedbirlerin alınacağı anlatılmıştır. Bunların yanında genel sağlık sigortasının yaygınlaştırılacağı, ödeme imkânı olmayanların primlerinin devlet tarafından karşılanacağı, herkese tedavi imkânı sağlayan yeşil kart sisteminin getirileceğini müjdelemiştir. Sendikal hakların ILO standartlarına uygun gerçekleşeceği, kadınların 20, erkeklerin 25 hizmet yılını tamamlamaları halinde yaş sınırına bakılmaksızın emekli olmaya hak kazanacağı söylenmiştir. Bölgelerarası kalkınmışlık farkı ortadan kaldırılacağı ve bunun gibi birçok çalışma hükümet programında yer almıştır.⁹⁶ OECD’ye mensup 24 ülke içinde alım gücü en pahalı, fakiri ve işsizi en çok olan ülke olduğunu vurgulamıştır. Yıllık enflasyonun % 70’leri, iç borçların 80 trilyonu, dış borç ve toplam döviz yükümlülüğünün 50 milyar doları aştığını, yatırım ve sanayileşmenin hemen hemen durduğunu, yolsuzluk iddialarının doruğa çıktığını söylemiştir. Radyo ve televizyonlarla ilgili düzenleme, seçmen yaşının 18’e seçilme yaşının 25’e indirileceği sözü verilmiştir. Köklü bir üniversite reformunun gerçekleştirileceği YÖK sisteminin kaldırılacağı, kadınlarla ilgili çalışmalar yapılacağı, “Kadın, Aile ve Çocuk Sorunları Bakanlığı” kurularak bu konuda bir adım atıldığı bildirilmiştir. Dış politikada, evrensel değerlerin savunulacağı, barışçı tutumların sürdürüleceği karşılıklı yarara dayalı ilişkilerin benimseneceği izah edilerek, Kıbrıs konusunun öncelikler arasında olduğu kararlaştırılmıştır.⁹⁷

⁹⁵ TBMM, “VII: Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolü (DYP-SHP)”, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP49.htm> (27 Mart 2015).

⁹⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 1. Cilt, 7. Birleşim, 25 Kasım 1991, s. 112-136.

⁹⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 1. Cilt, 7. Birleşim, 25 Kasım 1991, s. 110.

4.5.2. Hükümet Programına Muhalefetin Tavrı

RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan, Demirel'in hükümet kurarken, mecliste grubu bulunan diğer partilerle görüşmeden SHP ile ortaklık kurmasını eleştirmiştir. Bir teamül olan uygulama ile daha iyi olanı anlamamanın, diğer partilerin tavsiyelerinden istifade etmek ve siyasi nezaket açısından daha doğru olacağını belirtmiştir. Bakanlıkların paylaşımı konusunda SHP'ye haksızlık yapıldığı, İnönü'nün millete verdiği sözleri bu şartlar altında yerine getiremeyeceği de iddia edilmiştir. Ayrıca Erbakan, hükümet programının baştan sona DYP programı olduğunu, bu programın içindekilerin 19 Kasım 1979'da TBMM'de okunan programın aynısı olduğunu savunmuştur.⁹⁸

ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, seçim öncesinde DYP enflasyonu 500 günde, SHP ise iki senede yüzde 10'un altına indireceğini söyleyen ortaklara bunu başaramayacaklarını söylemiştir. Koalisyon ortakların seçimden önceki seçme yaşının 18, seçilme yaşının ise 25'e indirilmesi vaadini yerine getirmek üzere koalisyon ortaklarını göreve davet etmiştir. Ayrıca Hükümetin programının çelişkilerle dolu olduğunu söyleyerek vaatlerin yerine getirilemeyeceğini tekrarlayıp programı "şikâyetnameye" benzetmiştir. DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit ise daha çok seçim sistemini eleştirerek DYP yaklaşık 37 bin oyla bir milletvekili çıkarırken DSP'nin ancak 375 bin oyla bir milletvekili çıkardığını söylemiştir. Bunun demokrasinin temel kurallarından olan oy eşitliğine aykırı olduğunu belirtmiştir. Hükümet programını yetersiz bulmuştur. Bu bağlamda dış politikada Makedonya'nın, Bosna-Hersek'in, Kosova'nın ve Arnavutluk'un güveneceği tek ülkenin Türkiye olduğundan bahseden Ecevit; hükümet programında Yugoslavya'nın adının geçmediği ve Irak'taki Türkmenlerle ilgili tek bir cümlenin olmamasını eksiklik olarak görmüştür. Hükümetin hesapsız vaatlerin altında ezileceğini de sözlerine eklemiştir. Tüm bu eleştirilerden sonra söz alan Başbakan Süleyman Demirel ise bilindik üslubuyla daha işin başında olduklarını güvenoyu bile almamış bir hükümete "*Siz bu işi yapamazsınız deniyor. Canım biz bu işi yaparız diye çıktık orta yere, siz bu işi yaparsınız, demenizi de beklemiyoruz; ama daha işin başında halkın moralini kırmayın hiç olmazsa. Ama gene deyin, gene deyin; yaparsak mahcup olursunuz.*" diyerek eleştirilere cevap vermiştir.⁹⁹

⁹⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 1. Cilt, 8. Birleşim, 28 Kasım 1991, s. 148- 186.

⁹⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 1. Cilt, 8. Birleşim, 28 Kasım 1991, s. 186- 219.

4.6. Başbakan Süleyman Demirel'in İlk Yurtiçi Gezisi ve Yansımaları

Uzun süredir iktidarda kalan ve oldukça yıpranan ANAP hükümetinden sonra kurulan 49. DYP-SHP Hükümeti Türk halkı için yeni bir umut olmuştur. Hükümeti güvenoyu aldıktan sonra Başbakan Demirel'in ilk olarak 8 Aralık 1991'de Diyarbakır'ı ziyaret etmiştir. Burada bulunan Ulu Caminin önünde “Kürt realitesini tanıyoruz” sözünü söyleyerek hükümetin yapacağı icraatlar hakkında ipucu vermiştir. Hükümetin bu açılımına terör örgütü PKK'nın tavrı çok sert olmuştur. Demirel Diyarbakır'dan ayrılmadan bölgeyi adeta kan gölüne çevirmiştir.¹⁰⁰

Başbakanın “Kürt realitesini tanıyoruz” sözlerine muhalefet sert tepki vermiştir. Dışişleri Eski Bakanı Vahit Halefoğlu aynı dönemlerde yaptığı açıklamada; Kürt meselesinin uzun yıllar yurtdışında, biraz politik biraz duygusal amaçlarla istismar edildiğini ve “Kürt meselesi inkâr edilmesi değil kabul edilmesi gereken bir konudur...” diyerek hükümeti desteklemiştir. Yine Dışişleri eski Bakanlarından Hayrettin Erkmen ise “Kürt konusunun üstünü kapamak, hatalı olurdu... Üstü açılınca da, bunun dış politika açısından olduğu kadar, iç tepkiler açısından değerlendirilmesi lazım...” demiştir.¹⁰¹ Bayındırlık Eski Bakanı Şerafettin Elçi, “Devletin en üst yönetiminde olan kişilerin Kürt gerçeğini kabul etmeleri, çok önemli bir gelişmedir. Cumhuriyetin kurulduğu günden beri geçerli olan Kürt gerçeğini inkâra dayalı politikaların terk edilmesi, sorunun çözümü yönünde bir kapıyı aralamıştır.” diyerek bunun yeterli olmadığını daha da geliştirilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰²

4.7. Koalisyon Hükümetinin Hedefleri ve Çalışmaları

Koalisyon hükümeti seçmene demokratikleşme yolunda bir dizi sözler verdiği için öncelikle anayasal ve yasal değişiklikler yapması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, Adalet Bakanlığınca hazırlanan ve mecliste kabul edilen Ceza Mahkemeleri uygulamasındaki değişikliklerdir. Bu konu Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında yer alan askeri kanadın tepkisini çekmiştir. Bu kanunda yer alan terörle mücadelede toplu suçlar için gözaltı süresinin 4 güne indirilmesi, gerekirse yargıç kararıyla bu sürenin 8 güne çıkartılması isteği, zararlı sonuçları olacağı gerekçesiyle rahatsızlık yaratmıştır. Bu

¹⁰⁰ Hüseyin Yayman, “Provokasyon Olabilir”, <http://www.gazetevatan.com/huseyin-yayman-753015-yazar-yazisi-provokasyon-olabilir/> (26 Mart 2015).

¹⁰¹ Sema Emiroğlu, “Hükümetin Kürt Politikasına Tepkiler Olumlu” **Milliyet**, 12 Aralık 1991, s. 11.

¹⁰² **Milliyet**, “Kapı biraz aralandı”, 12 Aralık 1991, s.11.

tepki üzerine Turgut Özal tarafından veto edilmiştir. Bu durumdan rahatsız olan Adalet Bakanı Seyfi Oktay meclise gönderilen kanunun görüşüldüğü komisyonda milletvekillerine yaptığı konuşmanın da etkisiyle yasa eski haliyle geçmiş, Meclis gündeminde yer almıştır.¹⁰³ Hükümetin ısrarcı tavrı sonucunda Ceza Mahkemeleri USUL Kanunu yasallaşmıştır. Demokratikleşme konusunda ikinci önemli konu ise ILO sözleşmelerinin TBMM tarafından onaylanmasını sağlamaktır.¹⁰⁴ Ancak Cumhurbaşkanı Turgut Özal, “Hizmet İlişkinde İşveren tarafından son verilmesi ile ilgili olan 158 sayılı ILO sözleşmesi” ni onaylamamış sözleşme Cumhurbaşkanı’nın değişmesiyle 1994 yılında onaylanmıştır.¹⁰⁵ Arka arkaya yaşanan bu gelişmeler Özal ile hükümet arasında yaşanan problemleri ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁶

Hükümet ortağı her iki parti de muhalefetteyken “demokratikleşme ve sivilleşme” konusunda sürekli söylemlerde bulunmuşlardır. ANAP hükümetine muhalefet etmiş, DYP ve SHP 12 Eylül’ün izlerini sileceklerini ve Kürt sorununu çözeceklerini söylemiştir. Aslında koalisyon ortaklarının ve yöneticilerinin birbirine taban tabana zıt iki partinin uzlaşması, hükümeti kurması, bazı hissî meseleleri unutarak ülke sorunlarına yönelmesi oldukça önemlidir. Ancak ileriki süreçte SHP’nin kendi kimliğini koruyamadığı DYP’nin yanında kaybolduğu, verdiği sözleri unuttuğu eleştirileri yapılmıştır.¹⁰⁷ Bir diğer konu ise genel seçimlerden önce Başbakan Süleyman Demirel yönetime gelecek olan iktidarın en önemli sorununun enflasyon olduğunu söylemiş ve iktidara geldikleri takdirde enflasyonu 500 günde düşüreceklerini söylemişti.¹⁰⁸ Mart 1993 başlarında yapılan açıklamalarda enflasyon’ un sınırlı bir düşme gösterdiği basında yer almıştır. Türkiye’de enflasyon bütçe açıklarından, bütçe açıkları ise vergi gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamadığından kaynaklanmaktadır.¹⁰⁹ DYP-SHP hükümeti bütçe açıklarını özelleştirme yoluyla çözmek istemiştir. Ancak köklü çözümler üretilemediğinden bu sorun çözüme kavuşturulamamıştır.¹¹⁰

¹⁰³ Yalçın Doğan, “Askerler istedi Özal vetoladı ama...”, **Milliyet**, 19 Haziran 1992, s. 14.

¹⁰⁴ Kara, s. 210.

¹⁰⁵ Atilla Özsever, “İş güvencesi iyice uyutuldu”, <http://www.milliyet.com.tr/1997/04/14/yazar/ozsever.html> (18 Ocak 2016).

¹⁰⁶ Çavdar, s. 310.

¹⁰⁷ İsmail Cem’e göre bu ortaklık SHP’nin Demirel ve Çiller’in peşine takılarak tüm kazanımlarını yok ettiği de söylemiştir. Kara, s. 208.

¹⁰⁸ Kara, s. 208.

¹⁰⁹ Saybaşı, s. 57.

¹¹⁰ Kara, s. 210.

Hükümetin 19 aylık ömrü dikkate alındığında Cumhurbaşkanı ve hükümetin aynı parti saflarından gelmiyor olmaları ve 1982 Anayasasının yetki uyuşmazlığı yaratmaya elverişli olması atamalar, ekonomik ve sosyal alanı düzenleyen kararnameleler gibi birçok konuda sürtüşme yaratmıştır.¹¹¹

DYP-SHP hükümetinde uyum sorunları yaşanmış olmasına rağmen, siyasal açıdan başarılar da olmuştur. Bu başarılar üç başlık altında değerlendirilebilir. Birincisi sağ ve sol düşüncenin temsilcilerinin demokratik bir iktidar bağlamında bir araya gelme cesareti, İkincisi koalisyon ortakları tarafından demokratikleşmenin başlıca amaç olarak benimsenmesi ve üçüncü olarak demokratikleşme konusunda anayasa değişikliği gerektiren veya gerektirmeyen adımların atılmasıdır.¹¹²

4.8. Birinci DYP-SHP Koalisyon Hükümetinin Sonu

Hükümete ilk eleştirisi DYP’li Bedrettin Dalan’dan gelmiştir. Dalan, DYP-SHP hükümetinin uyuşmadığını, sağda bütünleşmenin daha doğru olacağını hatta bu bütünleşmenin zorunlu halde geldiğini söylemiştir. Şikâyetlerin artması üzerine Süleyman Demirel partisinin milletvekilleriyle teker teker görüşmüştür. Görüşmelerde dile getirilen şikâyetlerin çoğunluğu hükümetteki DYP’lilerin yaptığı yolsuzluk iddiaları olmuştur. İkinci önemli konu ise SHP’nin sanki koalisyonda değil de koalisyonun dışındaymış gibi davranarak eleştiriler alması olmuştur. Demirel bu eleştirilere karşı “*Ben tek parti hükümeti kursam, bu kadar rahat edemezdim*” diyerek eleştirileri kabul etmemiştir.¹¹³

17 Nisan 1993 tarihine kadar yaklaşık 19 ay görevini sürdüren hükümet, Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın kalp krizi geçirerek yaşadığı ani ölümle sarsılmıştır.¹¹⁴ Özal, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’ne yaptığı 11 günlük bir gezinin ardından Çankaya Köşkünde bugün dahi tartışılan bir ölümle hayatını kaybetmiştir.¹¹⁵ Ardından Cumhurbaşkanlığı makamına kimin geçeceği konuşulmaya başlanmıştı. Bu süreçte Başbakan Süleyman Demirel kendisine sorulan Cumhurbaşkanı olacak mısınız sorusuna “*Çankaya’yı iki kez başkasına verdim. DYP’li artık Çankaya’yı istiyor. Üzerimde çok*

¹¹¹ Çavdar, s. 319- 320.

¹¹² Saybaşı, s. 60.

¹¹³ Tutar, s. 301-302.

¹¹⁴ Kara, s. 211.

¹¹⁵ Duran, s. 19.

büyük tazyik var, karşı koyamam. Arkadaşlar emrivaki yapıp önergeyi açtılar. Resmi adaylık ilanını Çarşamba günü yaparız” dedi.¹¹⁶ Sonra grubunda yaptığı konuşmada Cumhurbaşkanı adayı olduğunu resmen açıklamıştır.¹¹⁷ Demirel, 24 Nisan’da adaylığını ilan ederken, Başbakan Yardımcısı ve SHP Genel Başkanı Erdal İnönü de Demirel’i destekleyeceklerini açıklamıştır. Cumhurbaşkanlığı için Demirel’in yanı sıra İsmail Cem, Kâmrân İnan ve Lütfi Doğan da seçime katılmıştır. Birinci ve ikinci turda çoğunluk sağlanamamıştır. Üçüncü turda DYP ve SHP milletvekillerinin desteği ile 244 oy alan Süleyman Demirel Türkiye Cumhuriyetinin 9. Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Demirel Cumhurbaşkanı seçilmesinde SHP’nin desteğini unutmamış olacak ki Başbakan Vekilliğini kendi partisinden birisine vermek yerine SHP Genel Başkanı Erdal İnönü’ye vermiştir.¹¹⁸ Erdal İnönü muhalefet partilerinin vekâlet etme süresiyle ilgili eleştirilerine, DYP büyük kongresi yapılana dek kendisinin başbakan vekilliğinin devam edeceğini açıklamıştır.¹¹⁹

¹¹⁶ Fikret Bila, “Çıkarsam Arkama Bakmam” **Milliyet**, 25 Nisan 1993, s. 13.

¹¹⁷ **Milliyet**, “Demirel aday” 5 Mayıs 1993, s.19.

¹¹⁸ Cumhurbaşkanı seçilen Süleyman Demirel Anayasanın 101. Maddesi gereğince yeni Başbakan atanıncaya kadar bu makama Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü’nün vekâlet etmesi, yeni hükümet kuruluncaya kadar da mevcut Bakanlar Kurulunun görevine devam etmesine ilişkin teskeresi 18 Mayıs1993 tarihinde TBMM’de kabul edilmiştir. Duran, s. 19.

¹¹⁹ **Cumhuriyet**, “Hükümet benimle sürecek”, 19 Mayıs 1993, s. 5.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DYP-SHP KOALİSYONU (TANSU ÇİLLER HÜKÜMETİ)

1. DYP GENEL BAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ VE HÜKÜMETİN KURULMASI

1.1. DYP Genel Başkanlığı Seçimi

Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra tarafsız olup olmayacağı, Başbakanın kim olacağı, koalisyonun devam edip etmeyeceği, DYP'nin başına kimin geçeceği gibi birçok soru gündeme gelmiştir. Haziran ayında DYP kongresinin yapılması ve kongrede yaşanacak bir bölünme olasılığının hükümeti "güvenoyu" krizine sokacağı endişesi hâkim olmuştur. Bu endişeyi ortadan kaldırmak için adayların teke indirilmesi düşünülmüş ayrıca Demirel'in köşke çıkmasından sonra parti içerisinde güçlü bir lider çıkarmadıkları takdirde Mart 1994'teki yerel seçimlerde partinin zor durumda kalacağı endişesi yaşanmıştır.¹²⁰

Ataköy Mavi Marmara tesislerinde yapılan DYP'nin dördüncü İstanbul İl olağan kongresi yaklaşan olağanüstü kongre nedeniyle Genel Başkan adaylarının güç gösterisine dönüşmüştür. Adaylar arasında adı geçen Devlet Bakanı Tansu Çiller ve Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan kongreye katılırken Başbakanlık için adı geçen İçişleri Bakanı İsmet Sezgin ve Devlet Bakanı Cavit Çağlar ise Ankara'da kalmayı tercih etmişlerdir.¹²¹ Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ise ısrarla tarafsızlığını koruyacağını kongreye müdahale etmeyeceğini söylemesine rağmen DYP'liler kendisinden bir işaret beklemiştir. Bunun dışında Demirel'in Özal gibi parti içi mücadeleye dâhil olmayacağı ancak kendisine has yöntemlerle kongreyi yöneteceği de savunulmuştur. Demirel'in 12 Eylül sonrası tüm zorluklara karşı kurduğu partisini "12 Eylül ürünü" olarak gördüğü ANAP'a yem etmeyeceği, bunun için de kongreye müdahale etmemesinin imkânsız olduğu ise ayrı bir görüştür.¹²² DYP'de Tansu Çiller, Köksal Toptan, İsmet Sezgin ve Bedrettin Dalan'ın adaylıkları resmîyet kazandıktan sonra bazı milletvekillerinin Meclis Başkanı Hüsamettin Cindoruk'un adaylığı için Demirel ile arasında köprü olmaya çalıştıkları ileri sürülse de bu gerçekleşmemiştir. Seçim öncesi İstanbul Milletvekili Bedrettin Dalan sürpriz yaparak İçişleri Bakanı İsmet Sezgin lehine adaylıktan vazgeçtiğini, bunun çekilme olarak değil de bütünleşme olduğunu belirterek şöyle

¹²⁰ Derya Sazak, "2.5 Partiye Doğru", *Milliyet*, 18 Mayıs 1993, s. 12.

¹²¹ Fikret Bila, "DYP'de Genel Başkanlık Provası", *Milliyet*, 20 Mayıs 1993, s. 13.

¹²² Cengiz Kuşçuoğlu, "Demirel Beklentisi", *Milliyet*, Ankara, 20 Mayıs 1993, s. 13.

demmiştir: “...en yaşlı ve toparlayıcı kişi olarak, benimde manevi bağlarım olan, elinde büyüdüğüm İsmet Sezgin lehine adaylıktan çekiliyorum...” diyerek sözlerini tamamlamıştır.¹²³ Üç adayın yarıştığı olağanüstü kongrede Tansu Çiller ilk turda 1106 delegenin 574’ünün oyunu alınca İsmet Sezgin ve Köksal Toptan adaylıktan çekildiklerini açıklamışlardır. İkinci tura tek aday olarak giren Çiller 933 oy alarak Genel Başkan seçilmiştir.¹²⁴

1.2. Başbakanlık Yolunda Tansu Çiller

Tansu Çiller, 24 Mayıs 1946 yılında İstanbul’da doğmuş, İlkokulu Namık Kemal İlkokulunda, liseyi Robert Koleji’nde bitirdikten sonra yükseköğrenimini Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümünde tamamlamıştır. Doktorasını Connecticut Üniversitesi’nde tamamlarken, Yale Üniversitesi’nde post-doktora yapmıştır.¹²⁵ Özer Uçuran ile 26 Temmuz 1963 yılında evlenen Çiller’in, Mert ve Berk adında iki çocuğu olmuştur.¹²⁶ 1978 yılında Doçent, 1983 yılında profesör unvanını almıştır. Boğaziçi Üniversitesi başta olmak üzere birçok üniversitede ekonomi dersleri veren Tansu Çiller, buna ek olarak Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölüm Başkanlığı görevini de yürütmüştür.¹²⁷ Siyasete ANAP’lı İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan’ın 1988-1989’da danışmanlığını yapmasıyla başlamıştır. Yerel seçimleri kaybeden Bedrettin Dalan yeni bir parti kurmak ve Tansu Çiller’i de yanına almak istemiştir. Bu arada geleceği iyi okuyan Çiller, Süleyman Demirel ile ilişkilerini kuvvetlendirmişti. Demirel’in vitrini yenilemek adına yeni isimleri gözden geçirdiği dönemde danışmanlarına Tansu Çiller hakkındaki görüşlerini sorduktan sonra kendilerine faydalı olacağı kanaati oluşmuştur.¹²⁸ Ardından Süleyman Demirel, kendisini Tuzla’daki evine davet edip siyaset ve Türkiye’nin durumu hakkında bilgi verdikten sonra bunun devlete hizmet için iyi bir fırsat olduğunu söylemiş; “seni yıldız yapacağım” sözleriyle Çiller’i siyasete davet etmiştir. Bu davet üzerine bir süre düşünmek istediğini söyleyen Çiller, ilk önce teklifi kabul etmese de sonra ikna edilmiştir.¹²⁹ DYP Genel Merkezi’nde 22

¹²³ **Cumhuriyet**, “Dalan İsmet Abi’sine çalışacak”, 13 Haziran 1993, s.5.

¹²⁴ Cengiz Kuşoğlu, İhsan Akdemir, Serpil Çevikcan, Orhan Üreten, Abdulrezzak Oral, Tolga Şardan “Çiller’in Zaferi”, **Milliyet**, 14 Haziran 1993, s.11.

¹²⁵ Duran, s. 2829.

¹²⁶ Faruk Bildirici, **Maskeli Leydi**, Ümit Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 1998, s. 69, 103.

¹²⁷ <http://www.ensonhaber.com/tansu-ciller-kimdir-2015-06-12.html> (23 Ekim 2015).

¹²⁸ Yalım Erez’in önce tavsiyesi, sonra Tansu Çiller’i ikna turlarında ciddi bir mesafe alınmıştır. İkna konusunda ikinci görüşme isteği Hüsamettin Cindoruk’tan gelmiş ve Tansu Çiller’e DYP’ye gelmesi konusunu resmen iletmıştır. Bildirici, s. 153-173.

¹²⁹ Tansu Çiller’i Orhan Keçeli ikna etmeye çalışmış olsa da bir türlü olur cevabı alınmamıştır. Kendini güvende hissetmeyen Tansu Çiller, Hüsamettin Cindoruk ve eşi Dilek hanım’ı (Dilek hanım aynı zamanda Tansu Çiller’in sınıf

Kasım 1990'da kalabalık bir törenle Demirel'in "*Üniversitedeki görevini bırakıp bizimle Anadolu'nun tozlu yollarına düşmeye geldi.*" sözleriyle kendi yakasındaki rozeti çıkarıp Tansu Çiller'e takarak partiye üye yapmıştır. Partiye katıldıktan iki gün sonra yapılan kongrede DYP Başkan yardımcılığı görevine getirilmiştir. Burada Divan Başkanının davetiyle kürsüye çıkan Çiller, "*Hayallerim var benim... Projelerim var... Büyük Türkiye'yi hayal ediyorum... Büyük Türkiye'nin büyük partisinde hizmete talibim...*" diyerek heyecanını dile getirmiştir.¹³⁰

Tansu Çiller Türk siyasetinde genel seçimler öncesinde her haneye iki anahtar vaat ederek politikadaki yerini almış ve siyaset için "babasının kızı" olmuştur. DYP listelerinden İstanbul milletvekili adaylığı olan Çiller, 20 Ekim 1991'de partisi tek başına iktidar olmasa da seçimlerden birinci parti olarak çıkmasında etkili olmuştur. 20 Kasım 1991'de DYP-SHP koalisyonu ile 19. Dönem parlamentosuna girmiş ve 49. Hükümetin Ekonomi Bakanlığı görevine getirilmiştir.¹³¹ 17 Nisan 1993'te Turgut Özal'ın beklenmeyen ölümü ile Türk siyasi hayatında dengeler değişmesiyle Başbakan Süleyman Demirel Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı olmuştur. Başbakanlık ve DYP Genel Başkanlığı koltuğu boşalınca Bakanlık görevinden 8 Haziran 1993'de istifa ederek genel başkanlığa aday olduğunu açıklamış ve seçimleri kazanarak partinin başına geçmiştir. Daha sonra, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmiş, 25 Haziran 1993'te 50. Hükümeti (DYP-SHP) kurarak Türkiye'nin ilk kadın Başbakanı olmuştur.¹³² Hükümet daha ilk günlerde Sivas ve Başbağlar olayları ile PKK terörü gibi sorunlarla yüz yüze kalmıştır. Çiller terör karşısındaki tavrını Kasım 1993 kongresi yaklaşırken "Bu iş ya bitecek, ya bitecek" diyerek kararlı bir şekilde ortaya koymuştur.¹³³ Genel Kurmay Başkanı Doğan Güreş ile terörle mücadele konusunda uyumlu çalışmalar yaparak Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernleşmesini sağlamıştır. ABD yönetimi tarafından PKK'nın terör listesine alınmasının önünü açmıştır. Demokratikleşme ve özelleştirme konusuna ağırlık vermiş olsa da başarı sağlayamamıştır.¹³⁴ İleriki dönemde 5 Nisan 1994 kararlarıyla Türk ekonomisinde önemli bir döneme imza atmıştır. Mart 1995 tarihinde kararı alınan ve 1996 yılından itibaren AB

arkadaşı) yemeğe davet etmiştir. Yemekte uzun konuşmalardan sonra Demirel'in kendisine gel dediğini ancak kafasının Demirel'le ilgili karışık olduğunu söylemiştir. Cindoruk, Demirel'in başarılı insanı çok desteklediğini, başarılı olmayı da partide tutmadığını anlatmış, sizi önemsememiş olsak niye bu kadar ısrarcı olalım diyerek ikna etmeyi başarmıştır. Bildirici, s. 153-173.

¹³⁰ Bildirici, s. 153-173.

¹³¹ Nursun Erel, Ali Bilge, **Tansu Çiller'in Siyaset Romanı**, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 1994, s. 25-29.

¹³² <http://www.trtturk.com/haber/tansu-ciller-kimdir-132065.html> (24 Ekim 2015).

¹³³ Bildirici, s.276.

¹³⁴ <http://www.trtturk.com/haber/tansu-ciller-kimdir-132065.html> (24 Ekim 2015).

ile Türkiye arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması'nı yapmıştır.¹³⁵ Koalisyon hükümetinde ortağı ve yardımcısı Murat Karayalçın ile terörle mücadele yasası ve memur maaşları dışındaki konularda sorun yaşamamıştır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) modernleşme çalışmalarını gerçekleştirmiş ve PKK'nın ABD yönetimi tarafından terör listesine alınmasını sağlamıştır.¹³⁶ 50. Hükümetten sonra kurduğu DYP azınlık hükümeti yani 51. Hükümette güvenoyu alamamıştır. 30 Ekim 1995'te CHP ile birlikte koalisyon hükümetine (52. Hükümet) Başbakanlık yapmıştır.¹³⁷ Tansu Çiller, 1995 genel seçimlerinde İstanbul Milletvekili olarak meclise girmiş, 54. Hükümette (REFAHYOL Hükümeti) Başbakan yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenmiştir.¹³⁸ 1999 yılında yapılan seçimlerde İstanbul milletvekili seçilerek 3. kez parlamentodaki yerini almış ancak CHP'nin yüzde 10'luk seçim barajının altında kalmasıyla milletvekili seçilebilmiştir. Kasım 1999'da yapılan 6. Olağan kongrede 1228 delegeden 922'sinin oyunu alarak yeniden Genel Başkan seçilmiştir. 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde partisi yüzde 9.54 oranında oy almıştır. Bu oy oranı ile yüzde 10'luk seçim barajının altında kalınca DYP'nin 7. Olağan kurultayında Genel Başkanlıktan ayrılarak aktif siyasi hayatını sonlandırmıştır.¹³⁹

1.3. İkinci DYP-SHP Hükümetinin Kurulması

Süleyman Demirel Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte hükümeti kurma görevini Tansu Çiller'e vermiştir.¹⁴⁰ Çiller ilk önce SHP Genel Başkanı ve Başbakan Vekili Erdal İnönü ile 16 Haziran 1993'de İnönü'nün meclisteki çalışma odasında bir görüşme gerçekleştirmiştir. Çiller koalisyon için ilk görüşmesini SHP ile yapmasını 18 ay başarı ve uyum ile çalışmaya bağlamıştır. Hükümetin uyumu ve başarısının yanında halk tarafından da desteklendiğini, bu yeni kurulacak hükümetin, Türkiye'nin ihtiyaçlarına ve değişim isteğine hitap edebileceğini söyleyerek İkinci DYP-SHP koalisyonunun devamı konusunda ipuçları vermiştir.¹⁴¹ Çiller'in SHP ile koalisyon görüşmelerinde en çok zorlandığı konu özelleştirmeler olmuştur. Çiller'in özelleştirme konusunda ilk adımı Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü ve Türk Telekomünikasyon

¹³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "Gümrük Birliği", <http://www.ab.gov.tr/?l=1&p=46234> (18 Ocak 2016).

¹³⁶ <http://www.ensonhaber.com/tansu-ciller-kimdir-2015-06-12.html> (12 Şubat 2016).

¹³⁷ Kara, s. 228.

¹³⁸ Duran, s. 2830

¹³⁹ <http://www.trtturk.com/haber/tansu-ciller-kimdir-132065.html> (24 Ekim 2015).

¹⁴⁰ Demirtaş, s. 122.

¹⁴¹ **Milliyet**, Ankara, "Yeni Koalisyon Pazarlığı" 17 Haziran 1993, s. 13.

Anonim Şirketi'nin (A.Ş.) özelleştirilmesidir. Ancak Posta, Telgraf ve Telefon Müdürlüğünün (PTT) özelleştirilmemesi konusunda SHP'nin kurultay kararı olduğunu bildiği için PTT'nin özelleştirilmesi meselesinin çözümü ve SHP'yi rahatlatmak adına telekomünikasyonu PTT'den ayırmayı ve hisselerini dünya para piyasalarına çıkarmayı düşündüklerini anlatmıştır.¹⁴² Yapılan görüşmelerden sonra anlaşmaya varan DYP Genel Başkanı Tansu Çiller ve SHP Genel Başkanı Erdal İnönü yeni koalisyon protokolünü imzalamıştır. SHP lideri İnönü protokolün bu kadar kısa sürede tamamlanmasını demokratik sistemin iyi işlediğine bağlamıştır. Tansu Çiller ise protokolü üç ana prensip çerçevesinde değerlendirmiştir. Bunlardan birincisinin, önceki koalisyon protokolünün başarılı uygulamalarının tescili olduğu, ikincisinin tamamlanamayan uygulamaların devamı olduğu, üçüncüsünün ise yenilik kavramı olduğunu belirtmiştir. Tansu Çiller tarafından 25 Haziran 1993'te Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e sunulan Bakanlar Kurulu listesi aynı gün onaylamıştır.¹⁴³

1.3.1. 50. Hükümette Görev Yapan Bakanlar Kurulu Listesi

Hükümeti kurmakla görevlendirilen DYP Genel Başkanı Tansu Çiller, Başbakan Vekili ve SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ile anlaşarak koalisyona devam kararı almıştır. Yeni açıklanan Bakanlar Kurulu listeleri DYP'de soğuk duş etkisi yaratmış, üç bakan haricindeki bakanların tamamı değişmiştir. SHP'de ise Bakanlıklarda değişikliğe gidilmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 50. Hükümetini oluşturan liste aşağıda sunulmuştur.¹⁴⁴

50. TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETİ (TANSU ÇİLLER)

(25 Haziran 1993 – 05 Ekim 1995)

BAKANLIK	ADI SOYADI	SEÇİM BÖLGESİ	BAŞLAMA TARİHİ	AYRILMA TARİHİ
Başbakan	Tansu Çiller	İstanbul	25.06.1993	05.10.1995

¹⁴² Yalçın Doğan, "Özelleştirmeye SHP Damgası: Sosyal Plan" *Milliyet*, 19 Haziran 1993, s. 13.

¹⁴³ *Milliyet*, "Reformist Kabine Kurduk" 26 Haziran 1993, s. 11.

¹⁴⁴ Abdülhalim Cantürk ve Diğerleri, T.C. Başbakanlık, Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler*, Ankara 1998, s. 501.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Erdal İnönü	İzmir	25.06.1993	19.09.1993
	Murat Karayalçın	Meclis Dışından	19.09.1993	12.12.1994
	Murat Karayalçın (Vekâleten)	Meclis Dışından	13.12.1994	26.12.1994
	Hikmet Çetin	Gaziantep	27.03.1995	05.10.1995
Devlet Bakanı	Bahattin Alagöz	Gaziantep	27.12.1994	27.03.1995
	Necmettin Cevheri	Şanlıurfa	25.06.1993	05.10.1995
	Yıldırım Aktuna	İstanbul	25.06.1993	05.10.1993
	Mehmet Gölhan	Sakarya	25.06.1993	24.10.1993
	Beytullah Mehmet Gazioğlu	Bursa	24.10.1993	28.11.1993
	Ali Şevki Erek	Tokat	28.11.1993	30.05.1995
	İbrahim Tez	Ankara	25.06.1993	27.07.1994
	Durmuş Fikri Sağlar	İçel	27.07.1994	02.10.1994
	Mehmet Gülceğün	Mardin	05.10.1994	27.03.1995
	Onur Kumbaracıbaşı	Hatay	27.03.1995	05.10.1995
	Bekir Sami Daçe	Adana	25.06.1993	05.10.1995
	Türkan Akyol	Meclis Dışından	25.06.1993	27.07.1994
	Önay Alpago	Meclis Dışından	27.07.1994	27.03.1995
	Aysel Baykal	Meclis Dışından	27.03.1995	05.10.1995
	Güneş Müftüoğlu	Zonguldak	25.06.1993	28.11.1993
	Nurhan Tekinel	Kastamonu	28.11.1993	14.08.1994
	Ayvaz Gökdemir	Gaziantep	14.08.1994	05.10.1995
	Nafiz Kurt	Samsun	25.06.1993	05.10.1995
	Mehmet Kahraman	Diyarbakır	25.06.1993	25.06.1994
	Azimet Köylüoğlu	Sivas	27.07.1994	27.03.1995
	Algan Hacaloğlu	İstanbul	27.03.1995	05.10.1995
	Cemil Erhan	Ağrı	25.06.1993	07.02.1994

	Abdullah Aykon Doğan	Isparta	07.02.1994	05.10.1995
	Mustafa Çiloğlu	Burdur	25.06.1993	28.11.1993
	Abdülbaki Ataç	Balıkesir	27.11.1993	05.10.1995
	Erman Şahin	Muğla	25.06.1993	27.07.1994
	Salih Sümer	Diyarbakır	27.07.1994	27.03.1995
	Ziya Halis	Sivas	27.03.1995	18.06.1995
	Ahmet Şanal	Adana	25.06.1993	28.11.1993
	Mehmet Ali Yılmaz	Trabzon	28.11.1993	15.07.1994
	Esat Kıratlıoğlu	Nevşehir	14.08.1994	05.10.1995
	Şükrü Erdem	Bursa	25.06.1993	05.10.1995
Adalet Bakanı	Mehmet Seyfi Oktay	Ankara	25.06.1993	27.07.1994
	Mehmet Moğultay	İstanbul	27.07.1994	05.10.1995
Milli Savunma Bakanı	Nevzat Ayaz	Çankırı	25.06.1993	24.10.1993
	Mehmet Gölhan	Sakarya	24.10.1993	05.10.1995
İçişleri Bakanı	Beytullah Mehmet Gazioğlu	Bursa	25.06.1993	24.10.1993
	Nahit Menteşe	Aydın	24.10.1993	05.10.1995
Dışişleri Bakanlığı	Hikmet Çetin	Gaziantep	25.06.1993	27.07.1994
	Mümtaz Soysal	Ankara	27.07.1994	28.11.1994
	Murat Karayağcın (Vekâleten)	Meclis Dışından	28.11.1994	12.12.1994
	Erdal İnönü	İzmir	27.03.1995	05.10.1995
Maliye ve Gümrük Bakanı	İsmet Atilla	Afyon	25.06.1993	05.10.1995
Milli Eğitim Bakanı	Nahit Menteşe	Aydın	25.06.1993	24.10.1993
	Nevzat Ayaz	Çankırı	24.10.1993	05.10.1995
Bayındırlık ve İskan Bakanı	Onur Kumbarcıbaşı	Hatay	25.06.1993	27.07.1994
	Mustafa Yılmaz	Gaziantep	27.07.1994	27.09.1994
	Halil Çulhaoğlu	İzmir	04.10.1994	27.03.1995
	Erman Şahin	Muğla	27.03.1995	15.07.1995
	Halil Çulhaoğlu	İzmir	15.07.1995	05.10.1995

Sağlık Bakanı	Rıfat Serdaroğlu	İzmir	25.06.1993	28.11.1993
	Kazım Dinç	Kocaeli	28.11.1993	14.08.1994
	Doğan Baran	Niğde	14.08.1994	05.10.1995
Ulaştırma Bakanı	Mehmet Köstepen	İzmir	25.06.1993	15.05.1995
	Ali Şevki Erek	Tokat	29.05.1995	05.10.1995
Tarım ve Köyişleri Bakanı	Refaidin Şahin	Ordu	25.06.1993	05.10.1995
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı	Mehmet Moğultay	İstanbul	25.06.1993	27.07.1994
	Nihad Matkap	Hatay	27.07.1994	27.03.1995
	Aydın Güven Gürkan	İçel	27.03.1995	04.06.1995
	Ziya Halis	Sivas	18.06.1995	05.10.1995
Sanayi ve Ticaret Bakanı	M. Tahir Köse	Amasya	25.06.1993	27.07.1994
	Mehmet Dönen	Hatay	27.07.1997	27.03.1995
	Hasan Akyol	Bartın	27.03.1995	05.10.1995
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Veysel Atasoy	Antalya	25.06.1993	05.10.1995
Kültür Bakanı	D. Fikri Sağlar	İçel	25.06.1993	27.07.1994
	Timurçin Savaş	Adana	27.07.1994	27.03.1995
	M. Ercan Karakaş	İstanbul	27.03.1995	23.06.1995
	İsmail Cem	Kırklareli	07.07.1995	05.10.1995
Turizm Bakanı	Abdulkadir Ateş	İstanbul	25.06.1993	27.07.1994
	Halil Çulhaoğlu	İzmir	27.07.1994	04.10.1994
	Şahin Ulusoy	Tokat	04.10.1994	27.03.1995
	İrfan Gürpınar	Kırklareli	27.03.1995	05.10.1995
Orman Bakanı	Hasan Ekinci	Artvin	25.06.1993	05.10.1995
Çevre Bakanı	Rıza Akçalı	Manisa	25.06.1993	05.10.1995

Bakanlar Kurulu yukarıdaki şekilde 50. Hükümette görev yapmıştır.¹⁴⁵

¹⁴⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB50.html> (15 Şubat 2016).

1.3.2. Bakanlar Kurulu Değişikliği ve Tepkiler

Tansu Çiller, DYP grup toplantısı için geldiğinde salonda sessizlik hâkim olurken bir hafta önceki o coşkulu grup toplantısı kalmamıştır. Bakanlık bekleyip ancak olamayan milletvekillerinin kızgınlıklarını hisseden Çiller, “*Ben de olsam kırılırdım ama bunu içimde tutardım. Türkiye'nin gündemiyle, halkın gündemiyle ters düşmeyelim. Hiç kimsenin tasfiyesi söz konusu değil*” ifadesini kullanmıştır.¹⁴⁶ Açıklanan Bakanlar Kurulu listesinde İsmet Sezgin, Köksal Toptan, Sümer Oral ve Cavit Çağlar gibi 17 tanınmış politikacı saf dışı bırakılmıştı. Milli Savunma Bakanı Nevzat Ayaz yerini korurken, Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna ve Tarım ve Köy İşleri Bakanı Necmettin Cevheri de Devlet Bakanlığı'na atanmıştır. Hükümetin diğer kanadı SHP'de bakanlıklarda bir değişikliğe gidilmemiştir. 6 Haziran'da yaptığı açıklamayla Eylül'deki kurultayda aday olmayacağını açıklayan Erdal İnönü, giderken görev yaptığı partili bakanlardan hiç birini kırmak istememiştir.¹⁴⁷

1.4. Hükümet Programının Okunması

Başbakan Tansu Çiller, 30 Haziran 1993 tarihinde TBMM'de hükümet programını okumuştur. Çiller konuşmasında yedi kez Başbakan olarak Türkiye'ye büyük hizmetler vermiş bulunan Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı seçildiğini ve sonrasında kendisinin DYP Genel Başkanlığı'nı üstlenerek hükümeti kurmakla görevlendirildiğini belirtmiştir. Çiller, Türk Devleti'nin bölünmez bütünlüğü ve demokratikleşme süreci içinde çağdaş değerlere engel tüm yasakların ortadan kaldırılması, özgürlükçü, çoğulcu ve her anlamda tam demokratik rejimden yana olacaklarını söylemiştir. Kişi hak ve özgürlüklerine karşı en önemli tehdidin şiddet ve terör unsurlarından geldiği bilgisini vermiştir. Devletin varlığına ve demokratik rejime saldırının, insan hak ve özgürlükleri çizgisinde değerlendirilemeyeceğini ve bunun kabul edilmesinin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Programda, 1987'den beri süren “olağanüstü hal” uygulamasının, yetki ve otorite boşluğu yaratmadan yürürlükten kaldırılacağını ve hükümetin koruculuk sistemine son vereceğini sözlerine eklemiştir. Bunun yaratacağı istihdam ve güvenlik sorunlarının da kalıcı önlemlerle çözümleneceğini söylemiştir. Hükümetin güneydoğu politikasının vazgeçilmezi terörle mücadele, ekonomik ve sosyal yönden kalkınma, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, istihdamın artırılması, haksızlıkların önlenmesi

¹⁴⁶ Derya Sazak, “Asılacak Kadın”, **Milliyet**, 30 Haziran 1993, s. 12.

¹⁴⁷ Semih Günver, “Çatlak Vazoda Kiraz Çiçekleri”, **Milliyet**, 30 Haziran 1993, s. 17.

olacaktır. Ayrıca Türkiye’yi çağdaş bir anayasaya kavuşturmayı ve bu yeni anayasa ile insan hakları, kişi hak ve özgürlükleriyle sendikal hakları güvence altına almayı da hedefleri arasında açıklamıştır. Özellikle Avukatlık Yasa Tasarısı, Güvenlik Soruşturması Yasa Tasarısı, Cezaevleri Yasa Tasarısının meclis gündeminde olacağı bilgisini vermiştir. Yargının hızı ve şeffaflığı öncelikli olurken, cezaevlerindeki idari, fiziki önlemler ile güvenlik önlemlerindeki olumsuzlukların giderileceğinin müjdesini vermiştir. Basın özgürlüğü kapsamında Anayasanın 133. maddesinin değiştirileceği, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) yasasında değişikliklerin yapılacağı özel radyo ve televizyonların yayın yapması için yasa çıkarılacağı açıklanmıştır.¹⁴⁸ Demokratikleşmenin en önemli adımlarından birisi olarak görülen özel televizyon ve radyoların kurulması için yasal düzenlemeler de hükümet programında yerini almıştır.¹⁴⁹

Demirel-İnönü hükümeti programında yer alan, devletin ekonomideki yerinin belirlenmesi ve sübvansiyon dağıtan yapı olmaktan çıkarılarak, ekonomide kuralları belirleyen konuma getirilmesi yine hedefler arasındadır. Devlet, eğitim, sağlık başta olmak üzere kamu hizmetlerinin işletilmesinde daha etkin bir yapı olacaktır. Ekonomi işlerini yürütmekte olan kurumlar uyum içinde ve süratli çalışmalar yapacaktır. Yaşamımızın ayrılmaz bir parçası olan enflasyon büyümede iniş ve çıkışlara yol açmakta, ihracatımızı olumsuz yönde etkilemektedir. Enflasyonun düşürülmesi için kamu açıkları makul bir düzeye çekilecektir. Kamudaki açıkları kapatmak için kamu kurumlarında verimliliği artırmaya yönelik uygulamalar, personel reformuyla yeniden yapılandırılacaktır. Uluslararası anlaşmalar ve ILO ilke ve standartları çalışma hayatımızda gelişmiş ülkelerdeki standartlara uygun hale getirilecek, işçi-işveren ilişkilerinde çalışma hayatı her iki tarafı memnun edecek hale getirilecektir. Kamuda aynı işi yapan personele farklı maaş verilmesinin önüne geçilecektir. Kamu finansman açığının kapatılması ve mali dengenin sağlanması için Türk vergi sisteminin yeniden düzeltilmesi, özellikle vergi adaletinin sağlanmasına özen gösterilecektir. Kayıt dışı sektörler denetim altına alınarak kaçak ve kayıpların önlenmesi sağlanacaktır. Türkiye’nin Avrupa Topluluğu’na (AT) tam üyelik başvurusu ekseninde başlattığı uyum çalışmaları, gümrük birliği ve vergi sistemi açısından da hızlandırılarak yeni reformlar yapılacaktır. Türk ekonomisinin uluslararası rekabete girebilmesi için 1995 yılında gümrük birliğine katılması hedefler arasındadır. KİT reformu yapılarak özelleştirme

¹⁴⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 37. Cilt, 119. Birleşim, 30 Haziran 1993, s. 367- 370.

¹⁴⁹ Cumhuriyet, “Anayasanın tanıdığı sınıra kadar demokratikleşme”, 26 Haziran 1993, s. 4.

yoluna gidilecek, özelleştirilmeleri mümkün olmayan ya da sürekli zarar eden kuruluşlar kısmen ya da tamamen tasfiye edilecektir. Özelleştirme ve KİT reformu nedeniyle istihdamla ilgili mağduriyetlerin olmaması için erken emeklilik, işsizlik sigortası, tazminat ödemeleri ve yeni işe yerleştirme gibi meseleler çözüme kavuşacaktır. Çalışma hayatımızda sendika haklarının engellenmesi, sigorta ve iş güvencesi gibi hakların engellenmesi eğilimlerine karşı gerekli tedbirler alınacaktır. Sosyal Güvenlik Kuruluşları arasında önemli bir yeri olan Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) ile Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (BAĞ-KUR)'un prim gelirlerinin tahsilatındaki eksikliklerin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması için acil tedbirler alınacaktır. Bunların yanında yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi, kamu açıklarının ve borçlarının azaltılması, altyapı projelerinin maddi olarak uygunluğunun kontrol edilmesi gibi birçok mesele için en doğru model olan yap-işlet-devret modeli uygulamaya konulacaktır. İstanbul Havalimanı dâhil birçok enerji projesinin içinde bulunduğu projeler yap-işlet-devret modeli dahilinde finanse edilerek çalışmalar yapılacaktır. Eğitimde atılımlar yapılacak, sağlıkla ilgili olarak hiç kimse sağlık sigortasından mahrum edilmeyecek, maddi imkânı olmayanların primleri devlet tarafından ödenecek ve yeşil kart verilmeye devam edilecektir.

Hükümetin kültür politikası, demokratikleşme ve insanı özgür kılmak, bunun için kendini tanıma ve kendini açıklamaktan hiçbir çekincesi olmayan bir toplumu inşa etmektir. Bununla birlikte kültür varlıklarının korunması ve restorasyonu için özel fonlar oluşturulacaktır.

Başbakan Çiller konuşmasının dış politika ile ilgili kısmında ise dış politikanın yürütülmesi ile ilgili görevi çok önemli bir kavşakta devraldıklarını, bu kavşağın soğuk savaş ertesini dönemin, geçiş aşamasını oluşturduğunu söylemiştir. Geçiş dönemini belirleyen “yenidünya düzensizliği” konusunda Türkiye'ye önemli görev düştüğünü söylemiştir. Türkiye Batı ile bütünleşen bir ülkedir. İslam dünyasının demokratik, laik ve çağdaş bir ülkesidir. Türk dillerini konuşan ve yeni kurulan devletlerin kendilerine model aldıkları bir ülkedir. Ayrıca Çiller, dış politikadaki önceliklerinin barışın ve işbirliğinin sağlanması olduğunu söylemiştir. Bosna-Hersek'teki Sırp saldırganlığının sona erdirilmesi için politikamızda hiçbir değişikliğe gitmeden çözüm için gerekenleri yapmaya devam edeceklerini de ifade etmiştir. Azerbaycan-Ermenistan arasındaki soruna insan haklarına saygı temelinde barışçıl bir çözümle girişimleri devam ettireceklerini ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) bu amaca yönelik gayretlerini

destekleyeceklerini de söylemiştir. Çiller, Kıbrıs sorununun çözümü, Kıbrıs halkının hakları ve çıkarlarının savunulması konusunda siyasi destek vereceklerini, bunun yanında Türkiye ile Yunanistan ilişkilerinde sağduyulu olacaklarını ve ikili sorunları diyalogla çözeceklerini söylemiştir. Diğer bir konu Irak'ın Körfez bunalımı ve ertesinde uygulanan yaptırımlar nedeniyle zor durumda olduğunu, bu yaptırımların kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Rusya ve Türk Cumhuriyetleri açısından Türkiye'nin cazibesi artarken bu Türk Cumhuriyetlerinin dışa açılmalarında ülkemize büyük sorumluluklar düşeceğini söyleyerek hükümet programını okumuştur.¹⁵⁰

1.5. Hükümet Programına Meclisteki Eleştiriler

Başbakan Tansu Çiller tarafından okunan hükümet programı hakkında ilk olarak Refah Partisi grubu adına Genel Başkan Necmettin Erbakan söz alarak eleştirilerde bulunmuştur. Erbakan, konuşmasında Bosna-Hersek'te yaşanan olaylar karşısında Avrupa'nın konuya olan duyarsızlığından yakınmıştır.¹⁵¹ Ermeniler, Karabağ'ı işgal, binlerce Müslümanı şehit ederken, Kıbrıs, Bosna'ya döndürülmeye çalışılırken, olanlar karşısında hükümetin dış politikada Batı'dan emir alan, teslimiyetçi konuma düştüğü eleştirisini yapmıştır.

Erbakan, Başbakan Tansu Çiller'in tecrübesizliğini ele alarak koalisyon kurulmadan önce bütün partilerle ayrı ayrı temasa geçmeden, hiç birinin tavsiyesini, fikrini almadan, desteklerini temin etmeye çalışmadan sadece SHP ile temas kurmasını da eleştirmiştir. Hükümet programını beğenmediğini söyleyen Erbakan, programda "*Millet ne istiyor, milletin meselelerini nasıl çözeceğiz, millete nasıl hizmet edeceğiz...*" gibi önemli konuların olmadığını söylemiştir.

SHP Grubu adına söz alan İçel Milletvekili Aydın Güven Gürkan, yapılacak olan demokratikleşme ve insan hakları ile ilgili konuların ses getirecek şekilde değil de zayıf bir söylemle dile getirildiğini ifade etmiştir. Hükümet programında vergi oranlarının indirilmesi ve bunun yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Belki vergi oranlarının indirilmesinin kısa zamanda gerçekleşmesi ihtimali olduğunu; ancak vergiyi

¹⁵⁰ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 37. Cilt, 119. Birleşim, 18 Mayıs 1993, s. 372-392.

¹⁵¹ İngiltere Başbakanı John Major'un Bosna Müslümanlarının yok olmasına dünyadaki İslam ülkelerinin ses çıkarmayacağını, kontrolün tamamen kendilerinde söylemesinin her şeyi açıkladığını söylemiştir. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 37. Cilt, 121. Birleşim, 3 Temmuz 1993, s. 437-553.

yaygınlaştırmanın uzun bir süreç olduğunu söylemiştir. Vergi yükünün adil olması, çok kazananan çok az kazananan az alınması ve bu vergi gelirlerinin korumasız ve ihtiyacı olan kitlelere ulaşması tavsiyesinde bulunmuştur. Gürkan, bir diğer eleştirisini sanayileşme hedeflerinin programda yeterince vurgulanmadığı noktasına getirmiş; eğitimde ise sekiz yıllık temel eğitimin birinci koalisyon hükümetinin hedeflerinden biri olmasına rağmen bu hükümetin programında görülmemesini unutkanlık olarak değerlendirmiştir.

CHP Grubu adına söz alan Antalya Milletvekili Deniz Baykal, TBMM’de 5 saattir hükümet programı konuşulurken Başbakan’ın mecliste olmamasına tepki göstermiştir. Baykal, hükümetin programına iyi niyetle baktığımızda bu Türkiye’de tarımdan desteğin çekileceğini, vergilerin artırılacağını gösterdiğini söyleyerek, özelleştirmeye kurtuluşu yanlış bulduğunu belirtmiştir. Özelleştirme KİT’lerin daha verimli ve kazançlı çalışmasını garanti ediyorsa elbette o zaman anlam ifade edecektir. Mülkiyet değişiminin sorunları çözmekte yeterli olmayacağını ve pişmanlıkları da beraberinde getireceğini, bunun da sihirli bir formül olmadığını anlatmıştır. Tarım konusunda dünyadaki bütün ülkelerin çiftçiyi, köylüyü kamunun belli bir katkısıyla desteklediğini, fakat hükümetin tarımda sübvansiyonu kaldıracağız açıklaması yaptığını belirterek bu yaklaşımı eleştirmiştir. Terör konusunda ise, terörü kolluk kuvvetlerine devretmek ya da sorumluluğu onların üzerine atmak kolaycılığı yerine o bölgedeki işsizlik bataklığının kurutulması ve sivil iradenin devreye girmesini önermiştir. Hükümetin Çekiç-Güç’e inanmadığını ama her altı ayda bir Çekiç-Güç’ün görev süresini uzatma girişimini de anlamakta zorlandığını belirtmiştir. Deniz Baykal bir diğer eleştirisini de ÖSYM sınavında en yüksek notu alan 1000 öğrencinin yurt dışında eğitim görmesi olanağını memnuniyetle karşıladığını, bunun çok yerinde bir girişim olduğunu ama meselenin çözümünün temel eğitimde, orta eğitimde olduğunu, oralara herkesi göndermek ve yetişmelerini sağlayacak dönüşümün gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamıştır. Konuşmasının sonunda başbakanın kadın oluşunun kendilerini çok sevindirdiğini, bunu cinsiyet ayrımı değil bir zihniyet konusu olarak gördüklerini açıklamıştır. Başbakanın kadın olmasını dünyaya daha çağdaş bir görüntü vermek açısından çok olumlu bulduklarını da sözlerine eklemiştir.

DYP grubu adına söz alan Aydın Milletvekili Tunç Bilget ise İkinci DYP-SHP hükümetinin cesur ve güzel bir program hazırladığını ancak iş kesiminin vergi verdiği, vergi gelirlerinin borçlara ve faizlere yetmediğini söylemiştir. 1991 yılında işçi ve

memurun ayda ödediği gelir vergisi tutarı 500 bin lira iken en yüksek gelirli mükelleflerin ödediği aylık tutar 203 bin lira olup, bu tutarın işçi ve memurun aylık ödediği verginin yarısına bile eşit olmadığını, Türkiye’de çok kazananların az kazananlar kadar bile vergi ödemediğini açıklamıştır. Programdaki iş kesiminin vergilendirilmesiyle ilgili muğlak ifadelerin bir irade ve niyet noksanını aksettirmediğini açıklamıştır.

ANAP Genel Başkanı Mesut YILMAZ ise hükümetin aslında yeni bir hükümet olmadığını, bundan önceki koalisyonun devamı olduğunu ve 20. ayını doldurmuş bir hükümetin siyasi ömrünü uzatmak için makyaj tazeleyerek ömrünü uzatmaya çalıştığını açıklamıştır. Yılmaz, Türkiye’nin sorununun hükümet programı olmadığını, asıl sorunun hükümet boşluğu olduğunu terörün tırmandığını, 800’e yakın faili meçhul dosyasının olduğunu söylemiştir. Hükümet programının Türkiye’nin gündeminden uzak ve kopuk olduğunu, Türkiye’nin içinde bulunduğu sorunlara çare olamayacağını söylemiştir. Mesut Yılmaz, Başbakan ve Başbakan Yardımcısının akademisyen olduğunu ancak eğitimle ilgili programların akademisyen kimliğiyle örtüşmediğini anlatmıştır. Ayrıca ANAP olarak her türlü beklentilerini bir kenara bırakıp uzlaşma içerisinde her türlü katkıda bulunmaya hazır olduklarını ifade etmiştir.

MHP Çorum Milletvekili Muharrem Şemsek ise Hükümetin terör konusunda ilmi ve milli bir plan hazırlayamadığını, “tedbir” diye uygulananlarınsa teröre destek olmaktan öteye gidemediğini söylemiştir. Türkiye’deki siyasi partilerin terör konusundaki ittifakı nedeniyle MHP olarak sene başında kanun teklifi verdiklerini, burada 100 bin kişilik yeni bir güvenlik birimi kurulmasını istediklerini, bu konuda meclisin destek vermesini beklediğini açıklamıştır. Şemsek, yine programda özurlularla ilgili olarak ciddi bir yaklaşım görmediğini, meselenin çözümü için özurlular bakanlığı ve özurlular fonu kurulması hatta özurlular kanunu çıkarılması gerektiğini de söylemiştir. Bunun yanında geniş halk kitlelerinin yönetime katılması için seçim kanununun programda yer alması gerektiğini belirterek, mevcut seçim sisteminin adaletsiz olduğundan da şikâyetçi olmuştur.¹⁵²

¹⁵² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 37. Cilt, 121. Birleşim, 3 Temmuz 1993, s. 437-553.

1.6. Hükümete Güvenoyu İstemi

Yeni DYP-SHP Koalisyonunun öncelikleri arasında “Hızlı demokratikleşme, hızlı özelleştirme” yer almıştır.¹⁵³ SHP’nin ayrıca demokratikleşme ile ilgili birinci koalisyon protokolünde yer alıp gerçekleştirilemeyen konulara, hazırlanan bu protokole de yeniden yer verilmesini sağlamıştır. Demokratikleşmenin önündeki tüm engellerin ortadan kaldırılması protokole alınmış ve yeniden yapılanma programı oluşturulmuştur. Programda temel hak ve özgürlüklerin güvenceye alınması, siyasi hakların genişletilerek yasakların kaldırılması, yargı bağımsızlığının sağlanması, anayasanın geçici hükümlerinin yeniden gözden geçirilmesi, sivil otoritenin daha güçlü hale getirilmesi gibi amaçlar belirlenerek hangi yasaların yeniden düzenleneceği ayrıntılı hale getirilmiştir.¹⁵⁴ Bu hedefler doğrultusunda yapılan oylamaya 450 milletvekilinden 432’si katılmış; 247 kabul, 184 red ve 1 çekimser oy kullanılmıştır. Mecliste oluşan bu tabloya göre Başbakan Tansu Çiller ve Bakanlar Kurulu güvenoyu almıştır. Sonuçların açıklanmasının ardından Başbakan Çiller teşekkür konuşması yaparak Türkiye’nin zor bir süreçten geçtiğini, önünde çok önemli sorunlar olduğunu belirterek birlik ve beraberliğe vurgu yapmıştır. Dünyada bir değişim süreci yaşandığını bu değişimin odak noktasının ise Türkiye’nin de içinde bulunduğu coğrafya olduğunu söylemiştir.¹⁵⁵ Güvenoyu aldıktan sonra Başbakan Tansu Çiller ilk ziyaretini Türk-İş’e yapmıştır.¹⁵⁶ ANAP lideri Mesut Yılmaz, Çiller hükümetinin güvenoyu almasından sonra “*Baba dönemi bitti acemi bacı dönemi başladı.*” diyerek eleştiride bulunmuştur.¹⁵⁷

2. DYP-SHP KOALİSYONUNDA YAŞANAN ÖNEMLİ OLAYLAR

2.1. Terör Olayları

Başbakan Tansu Çiller, mecliste hükümet programını okurken hak ve özgürlüklere yönelik en önemli tehdit ve şiddetin terörden kaynaklandığını söylemiştir. Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde uzun zamandan beri devam eden terör eylemlerine karşı büyük bir aşama kaydedilmiş, meselenin hukuk sınırları içinde çözülmesine devletin ve milletin topyekûn katkısından bahsetmiştir. Çiller, 1987 yılında

¹⁵³ Yalçın Doğan, “Özelleştirmeye SHP Damgası: Sosyal Plan”, **Milliyet**, 19 Haziran 1993, s. 13.

¹⁵⁴ Saybaşı, s. 61.

¹⁵⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 38. Cilt, 2. Yasama Yılı, 122. Birleşim, 5 Temmuz 1993, s. 10.

¹⁵⁶ Doğan Akın, “Koalisyonda ayrılık şarkıları”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1993, s. 5.

¹⁵⁷ **Tercüman**, “Yılmaz: Baba dönemi bitti acemi bacı dönemi başladı”, 16 Temmuz 1993, s.9.

başlayan “olağanüstü hal” uygulamasını, yetki ve otorite boşluğu olmadan yasal düzenlemeler yapılarak yürürlükten kaldıracaklarını açıklamıştır, İstihdam ve güvenlik sorunlarını çözerek koruculuk sisteminin kaldırılmasının hükümetin önemli bir ilkesi olduğunu vurgulamıştır. Türkiye’nin yeni bir anayasaya mecbur olduğunu, “Paris Şartı”nda da ön görülen insan hakları ile kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁵⁸

Terörle Mücadele Kanununun 8. Maddesi “ Her ne maksat ve amaçla olursa olsun, Türkiye Cumhuriyeti Devletini ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan yazılı ve sözlü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş yapılmasını” suç olarak görüyordu. 1991 yılından 1995 yılına kadar olan süre içinde birçok gazeteci ve aydın bu maddedeki terör tanımından dolayı yargılanmış ve hapis hanelere gönderilmiştir. Terörle mücadele yasasının maddesi DYP-SHP hükümetinin demokratikleşme paketindeki en önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur. “Demokratikleşme” ve “Gümrük Birliğine” uyum açısından maddenin değiştirilmesi gerekliliğinin yanında Terörle Mücadele Kanunu’nda değişiklik hükümet protokolünde yer almasına rağmen, düzenleme beklendiği kadar kolay olmamıştır. Hükümet ortağı DYP ve SHP’yi zaman zaman karşı karşıya getirmiş olsa da 27 Ekim 1995 tarihinde 4126 sayılı kanunla düşünce ifade özgürlüğünün önündeki en önemli engellerden olan 8. madde değiştirilmiştir. Yapılan düzenlemede “Her ne maksat ve amaçla olursa olsun” ifadesi çıkarılmıştır.¹⁵⁹

1990’dan itibaren 1994 yılına kadar olan dönemde PKK güçlenmiştir. Dağdaki PKK’lıların bile bir kısmı silahsızken birinci Körfez Savaşı nedeniyle Kuzey Irak’a konuşlanan yedi Irak ordusuna bağlı tümen geri çekilirken silahlarını bırakarak kaçmıştır. Bu silahların önemli bir kısmı PKK’nın eline geçerken, bunun yanında Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Kuzey Irak pazarlarında satılan Kanaslar, Roketler, havanlar ve gözetleme cihazları gibi birçok Rus yapımı silahı da elde etmişlerdir. Böyle olunca silahlı militan sayısı 8-10 kat artmış, 1992 yılında askerlik vazifesinin 18 aydan 15 aya indirilmesi Türk Askeri gücünü zayıflatırken PKK’yı cesaretlendirmiştir. Mevcudu azalan karakollara yapılan saldırılarda ciddi zayıflar verilmiştir. Tansu Çiller’in başında olduğu DYP-SHP Hükümeti, görevde olduğu 1994’te yeni dürbünler, Skorsky

¹⁵⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 37. Cilt, 2. Yasama Yılı, 119. Birleşim, 30 Haziran 1993, s. 368-369.

¹⁵⁹ Duran, s. 23-24.

helikopterler almış, Kobra helikopterlerin kullanılması ve bu helikopterlere gece görüş sağlayan dürbünlerin takılmasıyla ordu daha modern bir yapıya kavuşmuştur.¹⁶⁰

TBMM'nin 19. döneminde terör eylemleri ve faili meçhul cinayetler gündemden hiç düşmemiştir. Özellikle güneydoğuda PKK'ya yakın ya da PKK sempatisini olanların öldürülmesinin altından Hizbullah örgütü çıkmıştır. Hizbullah'ın ortaya çıkışının PKK'nın bölgedeki faaliyetlerini bitirmek üzere kurgulandığı söylenmiştir. Örgüt, PKK'ya karşı, İslami bir direniş olarak örgütlenmiş ve PKK'nın zulmü bitene kadar cihat yapacaklarını açıklamıştır. Ancak Türkiye'deki terör ortamı Hizbullah'ın da kendi içlerinde birbirlerine savaş açmalarına ortam sağlamıştır. Hizbullah terörü Güneydoğu'da işlediği birçok cinayet sonrası kendi içinde birbirinden ayrılan gruplar tarafından PKK'dan farkları olmamakla suçlanmıştır. Daha sonra Güneydoğulu bir grup iş adamının İstanbul'da kaybolması tüm dikkatleri bu örgütün üzerine çekmiştir. Ardından toplu mezarların çıkması ile tamamen deşifre olan örgüt Türkiye'nin gündemini uzunca bir süre meşgul etmiştir.¹⁶¹ Faili meçhullerin yanında PKK terör örgütünün saldırıları sivil halkla birlikte güvenlik görevlileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ekim 1993'de PKK'nın Güneydoğu Anadolu'da ulusal basın görev yapmasını engelleme ve gazete dağıtımını yasaklaması hükümetten ve muhalefet kanadından sert tepkiler almıştır.¹⁶² 16 Ekim 1993'te PKK'nın gazetecileri tehdit etmesi sebebiyle gazetecilerin birçoğu bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Uluslararası gazeteciler federasyonu başkanı İrlandalı gazeteci Aidan White PKK'nın bu davranışına "*Örgütün demokrasiye ve özgürlüğe bağlı olduğu yolundaki sözlerinin anlamsız olduğunu ortaya koyuyor.*" sözleriyle açıklık getirmiştir.¹⁶³ Diyarbakır'da açık bulunan bazı bürolarla ilgili olarak Meclis Başkanı Hüsamettin Cindoruk, PKK'nın basına yaptığı tehdidi "basının zaferi" olarak nitelendirerek bölücü terör örgütünün basından korktuğunu söylemiştir. İçişleri Bakanı Mehmet Gazioğlu' da "*Vatandaşımız fevkalade cesurdur, biz gazetecilerden de bir parça cesaret bekliyoruz*" demiştir.¹⁶⁴ Basın özgürlüğü konuşulurken PKK bu kez 24 Ekim 1993'e kadar Güneydoğudaki siyasi partilerin kapatılması için süre tanıdığını, partilerin her kademedeki temsilcilerine yaşam hakkı tanımayacaklarını açıklamıştır.¹⁶⁵ Tüm bunlar olurken Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın toplumun tüm kesimlerine çağrıda

¹⁶⁰ Faruk Mercan, **Onlar Başroldeydi**, Doğan Kitapçılık, 1. Baskı, İstanbul 2007, s. 147-151.

¹⁶¹ Fuat Akyol, "Hangi Hizbullah", http://www.aksiyon.com.tr/kapak/hangi-hizbullah_505770 (8 Aralık 2015).

¹⁶² **Milliyet**, "Ankara'da Sıkıyönetim Sıkıntısı" 19 Ekim 1993, s. 15.

¹⁶³ Leyla Tavşanoğlu, "Güneydoğu'da gazeteciler namlunun ucunda", **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1993, s. 10.

¹⁶⁴ **Cumhuriyet**, "PKK'nın tehdidi basının zaferi" 21 Ekim 1993, s. 5.

¹⁶⁵ **Milliyet**, "PKK'dan Meclis'e Tehdit" 22 Ekim 1993, s. 1.

bulunarak “Güneydoğu ile ilgili olarak akla gelebilecek her düşüncenin özgürce ve korkusuzca açıklanması, açıklananların cesurca tartışılması” istemiştir. Başbakan Tansu Çiller ile birlikte yaklaşımlarının bölünmeyi nasıl önleyeceklerini değil, ülke bütünlüğünü nasıl koruyacakları noktasında olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁶

1993 senesine kadar görevinin başında olan veya emekliye ayrılan üst düzey komutanların şehit edilmesi yeni bir gündem oluşturmuştur. Bu olaylar içerisinde en dikkat çekenlerden bir tanesi Lice’deki olaylara müdahale etmek için gelen Diyarbakır Jandarma Bölge Komutanı Tuğgeneral Bahtiyar Aydın’ın helikopterden iner inmez vurularak şehit edilmesi olmuştur.¹⁶⁷ Tırmanan terör olayları kabine değişikliğine sebep olmuş dört bakanın yeri değiştirilmiştir. Kamuoyu baskısı, özellikle basında yer alan eleştiriler İçişleri Bakanı Mehmet Gazioğlu’nun görevden alınmasına sebep olmuştur. Yerine Milli Eğitim Bakanı Nahit Menteşe getirilmiştir.¹⁶⁸ Terörün artması üzerine MGK 25 Ekim 1993 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel başkanlığında toplanmış, toplantıda daha önceden bakanlıklarca hazırlanan “terörle mücadele” yasa taslağı Başbakan Tansu Çiller tarafından MGK’ya sunulmuştur. Yasa taslağı ile ilgili olarak Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın ile Adalet Bakanı Seyfi Oktay görüşmüş, taslağın önce Bakanlar Kurulu’na ardından da TBMM’ye gönderilmesine karar vermişlerdir.¹⁶⁹ TBMM Adalet Komisyonunda Terörle Mücadele Yasa Tasarısı hükümleri görüşülürken, Hükümet ortağı SHP’nin Bakanlarının ve Başkanvekillerinin önerileriyle tasarıya konan 5. Maddenin içinde geçen “laik” kelimesi, ilgili maddeden çıkarılmıştır.¹⁷⁰ Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın meclisteki grup konuşmasında, Terörle Mücadele Yasa Tasarısından laiklik sözcüğünün çıkarılmaması isteğini Tansu Çiller’e iletmiş ancak destek bulamadığını anlatmıştır.¹⁷¹ Çiller önceleri sorunların çözüm yerini TBMM olarak görmüşken, sonradan MGK’nın ağırlığını kabul etmiştir.¹⁷² Partisinin meclis grubunda yaptığı konuşmada MGK’da sıkıyönetimle ilgili bir değerlendirme yapmadıklarını, yarın ne olacağının belli olmadığını söyledikten sonra “Terör ya bitecektir, ya bitecektir”

¹⁶⁶ Yalçın Doğan, “Özgürlüğe Yolculuk...”, **Milliyet**, 24 Ekim 1993, s. 15

¹⁶⁷ Mercan, s. 147.

¹⁶⁸ **Cumhuriyet**, “Terör hükümeti sarstı”, 25 Ekim 1993, s. 1.

¹⁶⁹ **Milliyet**, “MGK’da Yıldırım Kararlar”, 26 Ekim 1993, s. 15.

¹⁷⁰ **Milliyet**, “Laiklik Tavizi”, 18 Kasım 1993, s. 11.

¹⁷¹ **Milliyet**, “Çiller-Karayalçın Soğukluğu”, 24 Kasım 1993, s. 13.

¹⁷² Saybaşı, s. 76.

diyerek niyetini ortaya koymuştur.¹⁷³ Milli Güvenlik Kurulu toplantısında “PKK ile topyekûn ve kesintisiz savaş” kararı alınmıştır.¹⁷⁴

TBMM'nin değil de MGK'nın ağırlığının kendisini hissettirmeye başlaması üzerine DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit, Türkiye'nin yeniden askeri rejime kayma eğiliminde olduğunu, askerinin siyasi konularda ağırlığını hissettirmeye başlamasının rejimi tehlikeye sokacağını iddia etmiştir. Devleti sorunlardan ve politikasızlıktan kurtarmanın çaresinin Meclisin etkin bir biçimde harekete geçmesi olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁵ Bu dönemde Başbakan Tansu Çiller, terör konusunda iyice sertleşmiştir. Demokrasi Partili (DEP) milletvekillerini kast ederek PKK'nın Mecliste olmasından halkın rahatsız olduğunu ve DEP'lilerin dokunulmazlığının kaldırılacağını söylemiştir.¹⁷⁶ Bu konuşmadan yaklaşık bir ay sonra DEP'in 1. Olağanüstü kongresi yapılmış, Diyarbakır milletvekili Hatip Dicle Genel Başkan seçilmiştir. Dicle konuşmasında, “...kokuşmuş Kemalizm'in halka dayatılmak istendiğini...” söylemiştir.¹⁷⁷ Dicle konuşmasının devamında, kendilerine göre PKK'nın terör örgütü olmadığını, aksine PKK'nın siyasi parti olduğunu söylemiştir.¹⁷⁸ Bu konuşmadan iki gün sonra DEP'li Muş Milletvekili Sırrı Sakık, Genel Başkanın kongredeki konuşmasının partinin imajını yıprattığını, partiyi ve kendilerini kaldıramayacakları bir yükün altına soktuğu gerekçesiyle eleştirmiştir.¹⁷⁹

Başbakan Tansu Çiller'in bu kadar sertleştiği bir dönemde, Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın terörün silahla değil müzakerelerle çözülmesini istemiştir. SHP, Kürt sorunu ile PKK terörünün birbirinden ayrı tutulmasını istemiştir.¹⁸⁰ SHP tarafından hazırlanan Doğu ve Güneydoğu sorunlarına bakış ve çözüm önerileri kitapçığında, “...Teröre Demokratik bir anlayışla, demokratik kuralların zorunlu kıldığı politikalarla yaklaşmak esas olmalıdır. Terör eylemlerini etkisiz kılmada en büyük güvence, bölgede yaşayan halkın tutumudur. Halkın etnik ayrıcalığa dayalı silahlı mücadelenin içinde yer almaması terörü önlemede en önemli dayanaktır. Bu nedenle halka sahip çıkmak zorundayız. Biz SHP olarak olayların ve sorunların halkla ve halkın desteğiyle aşılabileceğine inanıyoruz.” Teröre karşı hangi yaklaşımın esas olduğu ifade

¹⁷³ **Cumhuriyet**, “Terör, şehirlere milis harekâtı olarak döndü”, 27 Ekim 1993, s. 4.

¹⁷⁴ http://www.haber10.com/guncel/beyaz_toros_ve_faili_mechuller_gercegi-601661 (2 Kasım 2015).

¹⁷⁵ Fikret Bila, “Ecevit'te Rejim Kaygısı”, **Milliyet**, 19 Kasım 1993, s. 11.

¹⁷⁶ Taner Dedeoğlu, “Yılmaz Özel Timi Pahalı Buldu”, **Milliyet**, 14 Kasım 1993, s. 11.

¹⁷⁷ **Milliyet**, “DEP'te Hatip Dicle Dönemi”, 13 Aralık 1993, s. 25.

¹⁷⁸ **Cumhuriyet**, “Hatip Dicle DEP Genel Başkanı”, 13 Aralık 1993, s. 4.

¹⁷⁹ A. Rezzak ORAL, “Bizi Yük Altına Soktu”, **Milliyet**, 15 Aralık 1993, s. 27.

¹⁸⁰ Duran, s. 53.

edilmiştir. Olağanüstü Hal Kanununda temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan, demokrasiye aykırı olan düzenlemelere ve uygulamalara son verileceği anlatılmıştır.¹⁸¹

İmralı'daki dava sürecinde terör örgütü yöneticisi Abdullah Öcalan, terörün zirve yaptığı, faili meçhullerin arttığı 1992, 1993 ve 1994 yıllarını anlatırken özellikle 1993-1994 yıllarında TSK'nın Doğu ve Güneydoğu'daki askeri operasyonlarının kendisini bitirdiğini anlatmıştır. Hükümetlerin 90'lı yıllardaki güvenlikçi politikalarının en belirgin ve inkâr edilemez başarısı “1830” gün PKK terörünün ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Bu başarı o yıllarda PKK'nın en büyük destekçisi Suriye'yi hizaya getirmiş, “PKK terörist bir örgüttür” dedirtmiştir.¹⁸²

MHP Çorum Milletvekili Muharrem Şemsek ise Meclisteki konuşmasında, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin terör konusunda, ilmi ve milli bir plan hazırlayamadığını ifade etmiş, tedbir amaçlı hazırlanan programların ve uygulamaların teröre destek olduğunu söylemiştir. Pişmanlık yasası meselesi, Kürt kimliği yutturmacası, bölge valiliği uygulaması, Kuzey Irak'taki ayrılıkçı grupların liderleri Celal Talabani ve Mesut Barzani'yle görüşmeler ve bürokrasideki yanlış kadrolaşmaların, bölücü terör odaklarının istediği şekilde yapıldığını anlatarak, teröre destek veren Çekiç-Güç meselesinin gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁸³

Mart 1995'te 38 bin askerin Irak'ın kuzeyine yaptığı çelik operasyonu Kıbrıs harekâtından sonra en büyük kara operasyonudur. Başbakan Tansu Çiller, “Çekiç Güç, olmasaydı Washington'un, bir Paris'in, bir Bonn ya da Londra'nın desteğini almak mümkün olmazdı...” diyerek Amerika ve Avrupa'nın desteğinden memnun olduğu gözlenmiştir. Çiller, operasyonla ilgili iki noktaya özellikle dikkat çekmiştir. Birincisi Irak'ın toprak bütünlüğü, ikincisi ise sivillerin zarar görmemesi hususudur.¹⁸⁴ Operasyon sonundaki maliyet günümüzün parasıyla 2 milyar 800 milyona mal olurken, 2 Mayıs 1995 tarihi itibarıyla 555 PKK'lının öldürüldüğü açıklanmıştır.¹⁸⁵

Türkiye, PKK ile mücadele kapsamında gerekli gördüğü durumlarda Kuzey Irak'a operasyonlar düzenlemiştir. Bu mücadele kapsamında İran ve Suriye ile protokoller

¹⁸¹ SHP Merkez Yürütme Kurulu, *Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı*, Ankara 1990, s. 41-42.

¹⁸² Ahmet Türk, “90'lı Yıllar Sendromu”, <http://www.gazetevahdet.com/90li-yillar-sendromu-3119yy.htm> (1 Kasım 2015).

¹⁸³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 36. Cilt, 2. Yasama Yılı, 109. Birleşim, 08 Haziran 1993, s. 169-170.

¹⁸⁴ Hasan Cemal, “Başbakan Çiller'le Sohbet...”, *Sabah*, 22 Mart 1995, s. 33.

¹⁸⁵ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tsknin-sinir-otesi-operasyonlari> (17 Şubat 2016).

imzalamıştır. İnan ile Kasım 1993'te imzalanan güvenlik protokolünde karşılıklı olarak birbirlerine düşmanlık güden terör örgütlerinin topraklarında faaliyet yürütmesine müsaade etmeyeceklerini karara bağlamışlardır. İnan, Haziran 1994'te PKK'nın Irak'tan İnan'a, İnan'dan da Ermenistan'a geçmesine izin vermeyeceğini garanti etmesine rağmen 1995 yılında bu işbirliğine bağlı kalınmadığından sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Başbakan Tansu Çiller, Mayıs 1995'te İnan'daki PKK üstlerinin vurulmasını istemiş, ancak Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel böyle bir şeyin gerçekleşmesine izin vermemiştir. Suriye ile 1993 ve 1994 yılında teröre karşı işbirliği protokolleri imzalanmış olmasına rağmen PKK Suriye topraklarından Türkiye'ye saldırılarına devam etmiştir. Bu saldırıların bitmesi ve Suriye'nin PKK'dan desteğini çekmesi Abdullah Öcalan'ın bu ülkeden ayrılacağı tarihe kadar devam etmiştir.¹⁸⁶

2.2. Sivas Olayları (2 Temmuz 1993)

Sivas'ta geleneksel Pir Sultan Abdal Kültür ve Sanat Etkinlikleri'nin 1 Temmuz 1993 tarihindeki açılışına çok sayıda yazar, şair ve bilim adamı davet edilmiştir. Kültür merkezindeki açılışta Aziz Nesin'in dinsiz olduğunu söylemesi ve Pir Sultan Abdal ile devrim şehitleri için saygı duruşunda bulunulduğu söylentileri 2 Temmuz 1993'ün sabah saatlerinde Sivas'a yayılmıştır.¹⁸⁷ Yerel basında (*Hürdoğan, Bizim Sivas, Hakikat, Anadolu, Yeni Ülke, Taraf*) atılan başlıklar da halkı tahrik etmiş ve olayların fitilini ateşlemiştir. Sivas'taki camilerde alınan güvenlik önlemlerine rağmen Cuma namazından sonra Paşa Camii, Ulu Camii ve Meydan Camii'nden çıkan gruplar şenliklerin yapıldığı Kültür Merkezinin önünde toplanarak, taş ve sopalarla kültür merkezine saldırmışlardır. Kalabalık "Sivas laiklere mezar olacak", "Cumhuriyet Sivas'ta kuruldu, Sivas'ta yıkılacak", "şeriat gelecek, batıl zail olacak" sloganlarıyla kültür merkezindeki etkinliklerde Arif Sağ'ın konserini izlemeye gelen 1500 kişiye saldırmışlardır. Sayıca az olan saldırganlar geri çekilmiştir.¹⁸⁸ Kalabalık bu kez Valilik önünde toplanmıştır. Yaklaşık 10 bin kişinin toplandığı alandan "Şeytan vali istifa", "Sivas dinsiz Aziz'e mezar olacak", "Yaşasın şeriat", "Devlet güdümünde dine küfre son" gibi sloganlarla Vali Ahmet Karabilgin protesto edilmiş ve makamında mahsur bırakılmıştır. Alandaki

¹⁸⁶ Duran, s. 53.

¹⁸⁷ **Milliyet**, "Kanlı İsyân 31 Ölü, Sivas'ta On binlerce Kişi Ayaklandı", 3 Temmuz 1993, 1. Sayfa.

¹⁸⁸ Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Genel Merkezi, "2 Temmuz 1993 Madımak Katliamı" <http://www.pirsultan.net/2-temmuz-1993-madimak> (7 Ekim 2015).

kalabalığın bir kısmı daha sonra Pir Sultan etkinliklerinin yapıldığı kültür merkezine yönelmiş ve Aziz Nesin'in kitaplarının bulunduğu stantlar dağıtılmıştır. Sivas Ozanları Anıtı'nda tahrip edilmiş, kimi saldırganlar da Kongre Müzesinin yanındaki Atatürk heykeline saldırarak sürüklemiştir. Ardından yaklaşık 2 bin kişilik grup kültür merkezinden ayrılarak bu sefer de 60 kadar yazar ve bilim adamının kaldığı Madımak Otel'i'ne gelerek oteli taşlamaya başlamışlardır. Otel önündeki kalabalık 15 bini geçmiştir. Olayların büyümeye başlaması üzerine Vali'nin isteği ile Büyük Birlik Partisi (BBP) İlçe Başkanı Erol Çelik ve RP'li Belediye Başkanı Temel Karamollaoğlu konuşmalar yapmıştır. Daha sonra kalabalığın önünde yer alan ve olayların tahrik eden kişiler tarafından saat 19.50'de Otel'in önündeki arabalar yakılmış; bununla birlikte otel de ateşe verilmiştir. 10 binlerce göstericinin sokakları doldurmuş olması itfaiyenin yangına müdahalesini geciktirmiştir. Tüm bu olanlardan sonra çevre il ve ilçelerden gelen güvenlik güçlerinin desteği ile göstericiler gece geç saatlerde dağıtılmıştır. Sivas Devlet Hastanesi Başhekimisi Aziz Dağgez, getirilen yaralılarından dördünü ameliyat ettiklerini, birinin öldüğünü, bunlardan başka altı da ölü getirildiğini, hepsinin de kurşun yarısından öldüğünü söylemiştir.¹⁸⁹

Gazeteci Can Dündar'ın yaptığı "Sivas Katliamı" belgeselinde Emniyet görevlilerinin yetersizliği Emniyet Müdürü tarafından dile getirilirken, askeri birliklerden gönderilen 33 asker de yetersiz kalmıştır. Başbakan ve İçişleri Bakanı'ndan yardım isteyen Sivas valisine İçişleri Bakanı Beytullah Mehmet Gazioğlu, kendisini orada yalnız bırakmayacaklarını söylemiştir. Vali Ahmet Karabilgin konuşmasında İçişleri Bakanının RP'li Sivas Belediye Başkanı Temel Karamollaoğlu ile görüşme gerçekleştirdiğini söylemiştir. Belediye başkanının yanlış yönlendirmesi ve İçişleri bakanının kendisine o saatte gerekli takviye kuvvetini göndermemiş olmasının olayları bu noktaya getirdiğini iddia etmiştir. Gece sokağa çıkma yasağı konusunda geriye 37 ölü, 60 yaralı kalmıştır. Ölen 37 kişiden ikisinin gösterici ikisinin ise otel görevlisi olduğu açıklanmıştır.¹⁹⁰

Sivas Valisi Ahmet Karabilgin, hükümete verdiği raporda olayların kalabalığın kontrol altına alınamamasından dolayı yaşandığını anlatmıştır. Karabilgin'e göre Tugay komutanlığının zamanında müdahale etmemesi, itfaiyenin su sıkarak kalabalığı dağıtma görevini yerine getirmemiş olması, ilçelerden gelen güvenlik güçlerinin yetersizliği ve

¹⁸⁹ Erdoğan Dursun, Soner Doğan, "Sivas Kana Bulandı", *Milliyet*, 3 Temmuz 1993, s. 19.

¹⁹⁰ Mustafa Sütçü, Andaç Hongur, Elif Eren (Yapım Ekibi), Can Dündar (Yönetmen), *Sivas Cehennemi* (Belgesel), 2002.

hükümetin güvenlik güçleri ile halkı karşı karşıya getirmek istememesi olayları içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Basında olaylardan iki gün sonra kaleme alınan yazılarda yaşananların önceden planlandığı, şeriatçı örgütlerin de işin içinde olabileceği gibi birçok haber yayınlanmıştır. Hükümet ortaklarının olaylara bakışı birbirinden farklı olmuştur. DYP olayların sebebini Aziz Nesin'in konuşması ve kültür merkezinin önündeki heykelin halkı kışkırtmasına bağlamıştır. SHP ise olayı laikliğe karşı planlı bir saldırı olarak görmüştür. Sivas olaylarına koalisyon hükümetinin ilk tepkisi; müfettiş raporları doğrultusunda ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü ile Sivas'a giden Bakanların yaptıkları inceleme neticesinde, Vali Ahmet Karabilgin'i, RP'li Belediye Başkanı Temel Karamollaoğlu'nu, RP'li Belediye Meclis Üyesi Cafer Erçakmak'ı ve Emniyet Müdürü Doğukan Öner'i görevden almak olmuştur.¹⁹¹

Ankara'da düzenlenen cenaze töreninde Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü ile beraberindeki SHP'li bakanlara büyük tepki gösterilmiş, ancak polisler ve duyarlı vatandaşlar sayesinde olay çıkması engellemiştir.¹⁹² SHP'nin TBMM'deki grup toplantısında ciddi tartışmalar yaşanmış; Erdal İnönü, Azimet Köylüoğlu tarafından sert sözlerle eleştirilmiştir.¹⁹³ Eleştirilerin İnönü'nün üzerine yoğunlaşmasının sebebi Aziz Nesin'e telefonda “*Merak etmeyin sizi kurtaracağız*” demesine rağmen saatler sonra istenmeyen olayların gerçekleşmesinden kaynaklanmıştır.¹⁹⁴ Koalisyonu derinden sarsan Sivas olayları, zaten hükümet programında görüş ayrılığı yaşayan SHP'de ipleri kopma noktasına getirmiştir. Olaylar sırasında ölenler için düzenlenen cenaze törenine hiçbir DYP'li bakanın katılmaması ayrımcılık olarak değerlendirilmiştir.¹⁹⁵ Bunların yanında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in “*Halkla güvenlik güçlerini karşı karşıya getirmeyiz*” söylemi ve Başbakan Çiller'in “*Çok şükür, otel dışındaki halkımız zarar görmemiştir*” sözleri de ayrı bir tartışma konusu olmuştur.¹⁹⁶ Olaylarla ilgili yargılamalar uzun süre devam etmiştir.¹⁹⁷

¹⁹¹ Saybaşılıs. 66-67.

¹⁹² **Cumhuriyet**, “Sivas öfkesi Meclis'e döndü”, 7 Temmuz 1993, s. 7.

¹⁹³ **Milliyet**, “SHP Grubunda Kavga”, 8 Temmuz 1993, s. 11.

¹⁹⁴ **Milliyet**, “Kumbaracıbaşı: İnönü'yu Yanıltılar”, 8 Temmuz 1993, s. 11.

¹⁹⁵ Doğan Akın, “Koalisyonda ayrılık şarkıları”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1993, s. 5.

¹⁹⁶ Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Genel Merkezi, “2 Temmuz 1993 Madımak Katliamı” <http://www.pirsultan.net/2-temmuz-1993-madimak> (13 Ekim 2015).

¹⁹⁷Yapılan yargılama sonunda Ankara 1 nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) gerekçeli kararında 22 sanık hakkında 15'er yıl, 3 sanık hakkında 10'ar yıl, 54 sanık hakkında 3'er yıl, 6 sanık hakkında 2'şer yıl hapis cezası 37 sanık hakkında ise beraat kararı verildi. Yargıtay 9. Dairesi temyiz edilen dosyayı 1996/7416 kararıyla esastan bozmuştur. Yeniden görülen dava sonunda DGM 33 sanığa idam, diğerlerine farklı hapis cezaları vermiştir. Yargıtay 9. Dairesi 24.12.1998 tarihinde verdiği kararla hapis cezalarını onaylamış, idam cezalarındaki bazı usul eksiklikleri nedeniyle bozmuştur. Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Genel Merkezi, “2 Temmuz 1993 Madımak Katliamı” <http://www.pirsultan.net/2-temmuz-1993-madimak>. (12 Ekim 2015)

2.2.1. TBMM’de Sivas Olayları Üzerine Tartışmalar

Başbakan Çiller, TBMM’de yaptığı konuşmasında yaşama hakkının ilk ve vazgeçilmez hak olduğunu, düşünce özgürlüğünün, vicdan özgürlüğünün ve bunlardan doğacak hakların hiçbir biçimde yaşama hakkının önüne geçmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca düşünce özgürlüğünün önüne geçen bir suç var ise bunun cezasını verecek olanın sadece ve sadece devlet olduğunu söyleyerek çıkan olaylara tepkisini göstermiştir. Türkiye’nin bu olaylar karşısında çok dikkatli olduğunu, oyuna gelmediğini, bunun sebebinin ise halkın bir arada yaşama inancından kaynaklandığını ifade etmiştir.¹⁹⁸

TBMM’de Sivas’ta meydana gelen olayların sebep ve sorumluları ile olayların oluş şeklinin ortaya çıkarılması amacıyla 10/107, 10/108, 10/109, 10/111, 10/114 esas sayılı araştırma açılması ile ilgili önergeler de verilmiştir. Önergelerle ilgili olarak İçişleri Bakanı Beytullah Mehmet Gazioğlu, Kültür Bakanlığı’nın katkılarıyla, merkezi Ankara’da bulunan Pir Sultan Abdal Kültür ve Tanıtma Derneği tarafından, 1-4 Temmuz 1993 tarihleri arasında “Geleneksel 4. Pir Sultan Abdal Kültür Etkinlikleri” adıyla program düzenlendiğini söylemiştir. Etkinliğin Sivas Kültür Müdürlüğü ile anılan derneğin merkez ve şubeleri, Divriği Kültür Yardımlaşma Derneği, Sivas İnsan Hakları Derneği, Divriği Cevher-İş Sendikası, Sivas Tüm Sağlık Sendikası, Tuncelililer Dayanışma Vakfı, Anadolu Kültürlerini Koruma ve Araştırma Vakfı temsilcilerinden oluşan 20 kişilik bir komite tarafından düzenlendiğini açıklamıştır. Gazioğlu, etkinliklerin 1 Temmuz 1993’te başladığını ve sorunsuz bittiğini, olayların ise ertesi gün çıktığına değinmiştir. Olayların başlaması üzerine tugaydan, ilçelerden ve çevre illerden destek istendiğini açıklamıştır. Mesai saati bitince kalabalığın arttığını galeyana gelen halkı yatıştırmanın kolay olmadığını vurgulamıştır. Bakan Gazioğlu, Sivas’a gittiğini, yangın olayının kendisi yolda iken gerçekleştiğini, yetkililer ile konuşarak sokağa çıkma yasağına karar verdiklerini ve saat 23.00’de bu kararı ilan ettiklerini anlatmıştır. En büyük endişelerinin bir mezhep çatışmasının çıkma olasılığı olduğunu, ancak Alevi vatandaşların son derece itidalli davranarak olayların çıkmasına fırsat vermediğini belirtmiştir. Bir gün önce güvenoyu almış hükümetin gerekli siyasal iradeyi ve kararlılığı göstereceğini, kimsenin bundan endişe duymaması gerektiğini belirtmiştir.

SHP Grubu adına İstanbul Milletvekili Ercan Karakaş, Sivas’taki olaylarda oteli ateşe verenlerin ve orada bulunan kalabalığın, içerideki insanların feryatları karşısında

¹⁹⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 38. Cilt, 2. Yasama Yılı, 122. Birleşim, 05 Temmuz 1993, s. 10-11.

alkış tutmalarına karşı yaşadığı şoku anlatmıştır. Karakaş konuşmasında, şenliklerin birinci gününde açılışı binlerce kişinin izlediğini ve herhangi bir kavganın olmadığını, ancak ikinci gün Cuma namazından sonra “Müslümanlar” imzalı bildiriler dağıtılarak şenliğe gelen kalabalığın hedef alındığını iddia etmiştir. Bu olayın kendiliğinden gelişmediğini, planlı bir eylem olduğunu, Cuma namazından sonra önce vilayete, sonra kültür merkezine gidip gelmeler olduğunu ve gruba caddelerden insanların katılmasının sağlandığını belirtmiştir. Bu olaylardan ötürü görevini yerine getiremediğini düşündüğü İçişleri Bakanını istifaya davet etmiştir.

ANAP Grubu adına Malatya Milletvekili Metin Emiroğlu, Türkiye’de siyasi ve ekonomik belirsizliğin olduğu dönemlerde, anarşi ve terörün paralel bir şekilde arttığına dikkat çekmiştir. Emiroğlu’na Türkiye’nin dış siyasette dört bir taraftan kısıp alınması yetmezmiş gibi bir de iç meselelerle uğraşmak zorunda bırakıldığını belirtmiştir. Bu olaylarda yerel gazetelerin tahrik içeren başlıkların ciddi olayların olabileceğine işaret etmesine karşın tedbir alınmamasını hükümetin kusuru olarak görmüştür. Burada olayların organize bir şekilde gerçekleştiğini, Aziz Nesin’in de Türk Milleti hakkında söylediği sözlerin ve Şeytan ayetleri kitabının basımının olayları tahrik ettiğini vurgulamıştır. Müslüman bir toplumda bir kişi düşünce hürriyeti kılıfına sığınarak şehir şehir dolaşp dini özgürlüğe saldırıda bulunamaz, demiştir.

RP’li Sivas Milletvekili Abdüllatif Şener ise yüzde doksan dokuzu Müslüman olan bir ülkenin inançlarına göre bir Sırpıyı bile yakmanın mümkün olmadığını söylemiştir. Bu olayın inanan bir insan için kabul edilir, savunulur bir yanı olmadığını paylaşmıştır. Abdüllatif Şener konuşmasının devamında “*Eski Millî istihbaratçı Mahir Kaynak, Sivas olaylarıyla ilgili olarak, şaşılacak bir şey yoktur, Sivas olayları, dış güçlerin hazırladığı ana stratejinin bir parçasıdır. Bu ana strateji ise Türkiye'nin bölünmesidir.*” dediğini aktarmıştır. Burada Türk-Kürt, Dinci-Laik, Alevi-Sünni ayrımı ve kışkırtıcılığı yaparak Türkiye’yi bölme düşüncesinde olanların üzerinde durdukları noktanın anlaşılmasını istemiştir. Sivas Belediyesiyle ilgili eleştirilere Aziz Nesin’i kurtaranların Sivas Belediyesi’ne ait itfaiye aracı ve itfaiye görevlileri olduğuna dikkat çekmiştir. Konuşmasında, fikir özgürlüğünün sınırlarını iyi bilmek gerektiğini söyleyerek olayların kaynağı olarak Aziz Nesin’i işaret etmiştir.

CHP Grubu adına Adana Milletvekili İbrahim Özdiş, bu olayların sorumlusunun Sivas’ı siyasi menfaatleri uğruna kullanıp fakir halkın çocuklarını Madımak Oteli’ne

yürüten, Atatürk'ün büstünü, Pir Sultan Abdal Heykelini parçalatan çağ dışı düşünce olduğu iddiasında bulunmuştur.

DYP Erzurum Milletvekili İsmail Köse, Sivas olaylarının Alevi-Sünni olayı olmadığını, olayların yeterli tedbirlerin alınmamış olmasından kaynaklandığını vurgulamıştır. Etkinliğin açılışında “devrim şehitleri” adı altında ideolojik bir yaklaşımla saygı duruşunda bulunulmasının yanlış olduğunu söyleyen İsmail Köse, Vali'nin açılışta yaptığı “*Pir Sultan Abdal'ı araştırdım. Pir Sultan Abdal'ın nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu gördüm ve sizlere, ondan esinlenerek konuşmamı yapıyorum. Halkın yönetiminde görev almış yöneticilere çok sağlıklı mesajlar vermektedir. Yönetimde bulunan -makamı, mevkii ne olursa olsun, yetkisi ne olursa olsun- kişilerin, hizmet verdikleri halka, topluma mutlaka adaletle, sevgiyle, saygıyla yaklaşmaları gerekmektedir. Yönetimin başında olan kişiler, içinden geldiği topluma yabancı düşmemelidir. Ben, Pir Sultan'ı değerlendirirken, o günün yöneticileri, o günün valisi ve onun altındaki kara kadınları, sarı kadınları, bu yönüyle değerlendirmeye çalıştım.*” Bu konuşmadan dolayı Vali'yi taraf ilan edip “sen böyle konuşursan vilayet binasının taşlanmasını da engelleyemezsin” diyerek sorumlu tutmuştur. Ardından güvenlik görevlilerinin büyük bir başarıya imza atarak olayın Alevi-Sünni meselesine dönüşmesine engel olduklarını aktarmıştır.¹⁹⁹

2.3. Başbağlar Olayları (5 Temmuz 1993)

Erzincan'ın Kemaliye ilçesine bağlı Başbağlar köyüne 5 Temmuz 1993 tarihinde akşam, 22.30'da baskın yapıldığı haberi yayılmıştır. PKK'lı teröristler 32 masum insanı öldürmüş; bunlardan 28'i kurşuna dizilerek öldürülürken, biri çocuk, biri kadın toplam dört kişi ise evleriyle birlikte yakılarak öldürülmüştür. Kalabalık olan PKK'lı grup, 80 hane olan köyde 57 evi yakarak kaçmıştır. Olayda yaralanan Süleyman Aydın isimli vatandaş, camide namaz kıldıkları esnada teröristlerin camiye girdiklerini, kendilerini öldürmeyeceklerini söyleyerek ve yaklaşık 1-1,5 saat propaganda yaptıklarını anlatmıştır. Propaganda sonunda birbirlerine sarılmalarını söyleyerek herkesi silahla taradıklarını ve kendisinin ölü numarası yaparak hayatta kaldığını ifade etmiştir. Erzincan Devlet Hastanesi'nde yatan köy muhtarı Ali Akpınar ise daha önce hiçbir PKK'lı grubun köye gelmediğini, gelen grubun kendisini tehdit ederek köyü yakacaklarını ancak kimseyi

¹⁹⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 38. Cilt, 123. Birleşim, 6 Temmuz 1993, s. 36-86.

öldürmeyeceklerini söylediklerini aktarmıştır. Teröristler köyden kaçarken bildiri bırakmışlar ve bunda “Sivas olaylarının intikamını alıyoruz. Ancak sadece bu olayla kalmayacak. İntikam çok daha uzun sürecek. Siz Sivas’ta masum 36 arkadaşımızı öldürdünüz, acısını çıkartacağız. Bu vatandaşların intikamı büyük olacak. Saldırılarımız devam edecek.” denilmiştir.²⁰⁰

Bu olayda PKK’nın o yöredeki hedefinin Türk ve Türkmen köylerinin göçe zorlanması olduğu bilgisi askeri kaynaklar tarafından aktarılmıştır.²⁰¹ Başbağlar katliamı ile ilgili olarak PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan, olaydan habersiz olduğunu, olayın sorumlusunun Dr. Baran kod adlı PKK mensubunun olduğunu söylemiştir. Başbağlar katliamının, Sivas katliamından 3 gün sonra olması ve ölen insanların üzerine bırakılan “Sivas’ın intikamı alınmıştır” bildirimleriyle yeni çatışmaların çıkarılması provoke edilmiştir. Her iki olayın faileri kesin olarak bulunamamış olup 1993’te başlayan Başbağlar davası 3 yıl sonra kapanmıştır. Davada ceza alan tek kişi katliamı yapan tetikçilerin isimlerini vererek itirafçı olmuştur.²⁰²

2.3.1. TBMM’de Başbağlar Olayları Üzerine Konuşmalar

ANAP İstanbul Milletvekili Kadir Ramazan Coşkun, Erzincan’ın Kemaliye İlçesi Başbağlar köyünde meydana gelen katliamla ilgili gündem dışı bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında olaylarla ilgili olarak İçişleri Bakanı’nın Meclisi bilgilendirmediğini söylemiştir. Başbağlar köyünün Türk ve Sünni köyü olduğunu, karşıdaki Tunceli’ye bağlı köylerin Alevi Türk köyleri olması ve “Sivas Olaylarının Misillemesi” diye buraya bildiri bırakılmasının gözden kaçmaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Sivas olaylarından sonra

²⁰⁰ Macit Gürbüz, H.İbrahim Özdemir, “Kemaliye’de Vahşet”, **Milliyet**, 7 Temmuz 1993, s. 17.

²⁰¹ **Cumhuriyet**, “PKK’nın yeni hedefi Türk köyleri”, 8 Temmuz 1993, s. 15.

²⁰² Soruşturma neticesinde olayı gerçekleştiren grubun sorumlusunun “İsa” kod adlı Orhan İlbay olduğu, saldırı emrini vereninde Sivas olaylarında adı geçen “Dr. Baran” kod adlı Müslüm Durgut olduğu iddia edilmiştir. Dava, 26 Nisan 1995 tarihinde İzmir DGM’ye alınmış en son duruşmaya kadar 8 sanık yakalanmış bunlardan 2’sine ceza verilmiştir. Biri örgüt üyeliğinden 3,5 yıl cezaya çarptırılırken diğer sanık yani itirafçı olan sanık 14 yıl cezaya çarptırılmıştır. Katliamla ilgili farklı iddialarda ortaya atılmıştır. Olaydan yıllar sonra eski bir özel harekâtçı olan Ayhan Çarkın Başbağlar katliamını JİTEM’in yaptığını iddia etmiştir. PKK’nın ise katliamla bir ilgisi olmadığını söyleyen Ayhan Çarkın’ın açıklamalarından sonra, o dönemde ve o bölgede görev yapan birçok özel harekât polisi tutuklanmıştır. Yeşim Coşkun, “Başbağlar Katliamını Kim Yaptı”, <http://www.hurhaber.com/basbaglar-katliami-nedir-basbaglar-katliamini-jitem-mi-yapti-iste-basbaglar-katliaminda-olenlerin-isimleri-ve-katliamin-belgeseli/haber-638170> (13 Ekim 2015).

Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesinde İçlerinde Mehmet Ağar, Özel Harekât Polisleri ve “Yeşil” kod adlı Mahmut Yıldırım’ında bulunduğu 19 kişi hakkında görülen davada 37 ay ceza evinde kalan Ayhan Çarkın delil yetersizliğinden serbest bırakılmıştır. <http://t24.com.tr/haber/faili-mechul-cinayetler-davasinda-yumruk-konustu,264044>. (13 Ekim 2015)

Tunceli ve Erzincan'da Alevi-Sünni meselesini körükleyerek Müslüman Türk nüfusunu bölgeden kaçırma girişimi olarak değerlendirmiştir. Son olarak Erzincan'ın öncelikli terör bölgesi olmadığını, ancak devletin buraya karakol kurmasını ve Erzincan Alay Komutanlığı'na takviye komando birliği getirilmesini istemiştir. Bu durumda devletin, vatandaşın can ve mal güvenliğini sağlaması gerektiğini, aksi takdirde vatandaşın ya silahlanacağını ya da bu bölgeden göç edeceğini iddia etmiştir.²⁰³

RP Bayburt Milletvekili Bahattin Elçi, meydana gelen katliamla ilgili yaptığı konuşmasında ölenlerin bir kısmının gurbetçiler olduğunu ve olayın gurbetçilerin geldiği günün akşamında organize edilerek ölü sayısının artırılmasının hedeflendiğini iddia etmiştir. Güvenlik güçlerinin araç ve gereçlerinin yetersiz olduğu bilgisini paylaşırken, bir nevi müdahalenin gecikme sebebini izah etmiştir. Ayrıca köylülerin ilgisizlikten yakındığı bilgisini de paylaşmıştır. Olayın tespiti ile ilgili olarak, *“Sivas'ta oteli kundaklayan el, Sünnî bir el değildir. Bunun gibi, Başbağlar Köyünü kundaklayan el de Alevî bir el değildir. Bu el, aynı hain eldir... Aslında, görünen, Alevî-Sünnî çekişmesi değildir, sağcı-solcu çekişmesi değildir; Türk-Kürt çekişmesi de değildir, böyle bir sorun yoktur; sorun, emperyalizm ile bizim insanımız arasındaki sorundur...”* sözlerinin devamında bu sorunları çözecek en önemli gücün İslam kardeşliği olduğunu vurgulamıştır.²⁰⁴

RP'li Erzurum Milletvekili Lütfü Esengün, Başbağlar katliamına karışan 16 kişinin 21 Temmuz 1993 tarihinde yakalandığını açıklamıştır. Ancak yakalanan kişilerin, gözetim süresi sonunda Erzincan Sulh Mahkemesi ve Erzincan DGM'nin kararı gereği serbest bırakılmasını eleştirmiştir. Yapılan tahkikatlar sonunda serbest bırakılanların bir kısmı için gıyabi tevkif kararı verildiğini; ancak bugünkü şartlarda bunların tekrar yakalanmasının mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Lütfü Esengül, güvenlik kuvvetlerinin olaydan 15 saat sonra köye ulaştığını belirterek gecikmenin sebebini araştırılarak hem yetkililerin hem de kamuoyunun bilgilendirilmesini talep etmiştir. Hükümeti eleştirerek Sivas'a gereken ilgi ve alakanın gösterildiğini, fakat Başbağlar'a sessiz kalındığını, bunun anlaşılabilir bir tutum olduğunu, hükümetin bu tutumunun milli birlik ve beraberliğe zarar verdiğini söylemiştir.

²⁰³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 38. Cilt, 2. Yasama Yılı, 125. Birleşim, 8 Temmuz 1993, s. 185-186.

²⁰⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 38. Cilt, 2. Yasama Yılı, 127. Birleşim, 14 Temmuz 1993, s. 347-348.

İçişleri Bakanı Nahit Mentеше, Türkiye’de etnik sorunun olmadığını sadece terör sorunu olduğunu, anarşi ve terörün, devletin ve demokrasinin önündeki en önemli engellerden birisi olduğunu söylemiştir. Hükümet olarak terörü tırmandırmak isteyenlerin gerçek gayelerini çok iyi bildiklerini, kılık değiştirseler de, onların teşhis edilmesinin hiç de zor olmadığını belirtmiştir. Terör örgütünün hedefinde güvenlik güçleri ve masum yöre vatandaşları olsa da, asıl amaçlarının devleti ve devletin karar mekanizmalarını kendi istedikleri mecraya sürüklemek olduğunu açıklamıştır. İçişleri Bakanı, terörün kısa sürede etkisiz hale getirileceğini, bu tür eylemlere karşı halkın duyarlı olması gerektiğini söyleyerek vatandaşları uyarmıştır.²⁰⁵

2.4. Gazi Olayları (12 Mart 1995)

Olaylar Gaziosmanpaşa Gazi mahallesinde, çoğunluğu Alevi vatandaşların ikamet ettiği sokakta akşam saat 20.30 sıralarında Dostlar, Yavuz, Doğu ve Önbaş kiraathanelerinin taranmasıyla başlamıştır. Sonra da Sarioğlu Pastanesi ve kiraathanelerin yakınında bulunan Cemevi de kurşunlara hedef olmuştur. Saldırganlar kaçtıkları taksiyi ateşe vererek delilleri yok etmeye çalışmışlar; taksinin şoförünü de öldürmüşlerdir.²⁰⁶ Olayların duyulmasının ardından sayısı binleri bulan mahalleli olayları protesto ederken göstericilerle polisler arasında beklenmedik bir şekilde sürtüşmeler yaşanmış ve olaylar kontrolden çıkacak bir hal almıştır. Kontrolü sağlamak için polislerle göstericilerin arasına jandarma ekipleri yerleştirilmiş ancak jandarma olaylara karışmamıştır. Dağılmakta direnen göstericilerle polisler arasında yeniden çatışma çıkmıştır. Caddelere barikat kuran göstericilerle polisler arasında çıkan çatışmalarda iki günün bilançosu 18 kişinin yaşamını yitirmesi olmuştur.²⁰⁷

Türkiye’deki faili meçhullere bakıldığında özellikle toplum içinde gerginlik yaratacak hedefler seçilmiştir. Gazi olaylarının zamanlamasına bakıldığında bu olayların yeni bir hükümetin kuruluşunun gündeme geldiği sırada gerçekleştiği görülmektedir. Demokratikleşme ve çağdaşlaşma adına bir adım atıldığı sırada, çıkan olayların değişimi istemeyenler tarafından organize edildiği görülmektedir.²⁰⁸ Muhalefet partileri olarak, MHP lideri Alparslan Türkeş, devletin istihbaratının zayıflığına değinerek, iyi bir

²⁰⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 51. Cilt, 3. Yasama Yılı, 62. Birleşim, 8 Temmuz 1993, s. 128-140.

²⁰⁶ Milliyet, “Büyük Tahrik”, 13 Mart 1995, s. 15.

²⁰⁷ Milliyet, “Korkunç Bir Gün”, 14 Mart 1995, s. 3.

²⁰⁸ Oral Çalışlar, “Kim ne yapmak istiyor?”, Cumhuriyet, 14 Mart 1995, s. 4.

istihbaratla “saldırının” engellenebileceğini ifade etmiştir. RP Genel Başkan Yardımcısı Abdullah Gül ise Sivas olaylarındaki hataların benzerinin yapıldığını, bir hükümet boşluğunun olduğunu açıklamıştır. DSP lideri Bülent Ecevit başka taraftan bakarak olayın ardından hemen pankart ve dövizlerin açılmasını önceden yapılan bir hazırlığa bağlamış ve yetkilileri uyarmıştır. CHP Genel Başkan Yardımcısı Mustafa Timisli, iç barışın derin bir yara aldığını belirtmiştir.²⁰⁹

Adalet Bakanı Mehmet Moğultay, İçişleri Bakanı Nahit Menteşe ile arka arkaya yaptığı konuşmalarda üzerinde durulan nokta “*Halkın soğukkanlılığını kaybetmemesi ve tahriklere kapılmamasıydı...*” olaylarla ilgili olarak Başbakan Tansu Çiller, Mehmet Moğultay’a üzüntülerini ileterek kardeş kavgası çıkarmaya çalışanlar olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda tahrikler konusunda da son derece hassas olunması gerektiği ile ilgili uyarı yaparak, faillerin bir an evvel yakalanması konusunda hükümetin kararlılığını vatandaşlarımıza aktarın demiştir.²¹⁰ Olaylarla ilgili olarak hükümet ortakları görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Tansu Çiller, tahrikçi bir grubun polislere ateş açtığını ancak polislerin sağduyuyu elden bırakmadığı değerlendirmesini yapmıştır. Hikmet Çetin ise güvenlik güçlerinin devreye girmesiyle çok sayıda insanın öldüğünü ve yaralandığını belirterek vatandaşın güvenlik güçlerine neden güvenmediği sorusunu sormuştur.²¹¹ Olaylarla ilgili olarak Başbakan Tansu Çiller’in siyasi danışmanı ve Devlet Bakanı Necmettin Cevheri Gazi olaylarının senaryosunun dışarıdan yazıldığı inancındaydı. Bu kendisine sorulduğunda; önce Alevilerin bulunduğu kıraathane tarandığını, ardından bir grup Alevi vatandaşın ise Gazi Mahallesi Polis Karakoluna yürüdüğünü söylemiştir. Anlaşılmayan ve dikkat çeken şeyin iki eylem arasındaki sürenin 15 ile 18 dakika arasında olduğuna vurgu yapmıştır. Bu 15-18 dakikalık sürede haberin duyulması Alevilerin hızlı organize olmaları ya da örgütlenmeleri, fitilin aynı kaynaktan ateşlendiğini iddia etmiştir. Cevheri, olay yerinde 40 defa tatbikat yapsanız bu süre içerisinde bu örgütlenmenin gerçekleşmeyeceğini; bunun profesyonellik gerektiren büyük bir tezgâh olduğunu, basit bir terör olayı olmadığını, son derece güçlü odakların işi olduğunu söylemiştir.²¹² Son zamanlarda Türkiye’de çıkan terör olaylarında Yunanistan şüphesi belirlediği öne

²⁰⁹ **Sabah**, “Türkeş: Devletin İstihbaratı zayıf”, 15 Mart 1995, s. 5.

²¹⁰ Yavuz Donat, “Yapanın, yaptığı yanına kar kalmamalı”, **Milliyet**, 14 Mart 1995, s. 14.

²¹¹ **Cumhuriyet**, “Suçlu aranıyor”, 15 Mart 1995, s. 1.

²¹² Yavuz Donat, “18 Dakikalık Filmin Senaryosu”, **Milliyet**, 15 Mart 1995, s. 14.

sürülmüştür.²¹³ Ayrıca Gazideki olaylarla ilgili olarak polisin yaklaşımı ve Gazi mahallesinin seçilmesiyle ilgili birçok iddiada ortaya atılmıştır.²¹⁴

Olaylar sonunda 22 kişi hayatını kaybederken yüzlerce kişi yaralanmıştır. Başbakan Tansu Çiller yaptığı konuşmada “*Devlet bu kadar sağduyulu ve başından beri olaya hâkim olmasaydı bugün bu olayların daha vahim bir hale gelebileceğini...*” söylemiştir. Saldırının arkasında PKK’nın olduğu söylentisi çıkarılmıştır. Ancak durum böyle değildi. İhale PKK’ya çıkarılmak istense de bu plan tutmamıştır. İstanbul Emniyet Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkan Yardımcısı Hanefi Avcı, olayı terörist örgütlerin yaptığına inanmadığını söyleyerek devletin içindeki derin yapıları işaret etmiştir. Gazi olayları, muhalefet tarafından uzun süre hükümeti yıpratmak, eleştirmek için gündemde tutulmuştur. Olaylara müdahale konusunda polisin gecikmesi ve olaylara yaklaşımı nedeniyle, İçişleri Bakanı Nahit Menteşe, Emniyet Genel Müdürü Mehmet Ağar, İstanbul Valisi Hayri Kozakçıoğlu ile Emniyet Müdürü Necdet Menzir’in istifası istenmiştir.²¹⁵ Ancak olayların sorumlusu olarak sadece Gaziosmanpaşa Emniyet Müdürü Mehmet Han Tokuş açığa alınmıştır.²¹⁶ DYP İstanbul İl Teşkilatı önünde şehit edilen polis memurunun cenaze töreninde konuşan Necdet Menzir’in “*Ülkemizde laiklik maskesinin altında gizlenmiş birçok dinsiz var. Bu ülkede Atatürk’ü kullanan sahte Atatürkçüler var.*” sözleri SHP’ye göre İnsan Haklarından Sorumlu Bakan Algan Hacaloğlu’nun hedef alındığını göstermektedir.²¹⁷ Deniz Baykal CHP’nin başına geçtiğinde, koalisyonun devamı için ilk iş olarak Emniyet Müdürü Necdet Menzir’in istifasını şart koşmuştur.²¹⁸ Gazi olaylarının ardından ileriki dönemde davalar açılarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne kadar gidilmiştir.²¹⁹

²¹³ Yıllardır PKK’ya kucak açan Yunanistan’ın mezhep çatışmasını körüklemek için Dev-Sol, TİKKO, DHKP-C gibi sol terör örgütlerin yanında İBDA-C gibi şeriat yanlısı terör örgütlerini Türkiye’yi karıştırmak için destek olmuştur.

Sabah, “Yunan Parmağı”, 16 Mart 1995, s. 5.

²¹⁴ Gazide polisin yaklaşımı suçluları bulmaya yönelik değil de mahalleliye karşı olunca olaylar çıkırdan çıkıp polisle mahalleli arasında kavgaya dönüşmüştür. Olaylarda Gazi mahallesinin seçilmesinin nedeni orada Alevi vatandaşların yaşıyor olmasıydı. Çünkü orada yaşayan Alevi vatandaşların yarısı yakını Kürt Alevisi, diğer yarısı ise Türk Alevisiydi. Belli ki buradaki amaç Alevileri birbirine kırdırmaktı. Olaylar 15 Mart 1993’te başka illerde olduğu gibi Ümraniye, Mustafa Kemal Mahallesi de protesto ediliyordu. Bu kez felaket Mustafa Kemal Mahallesi sızdırmıştır. Toplanan göstericilerle güvenlik kuvvetleri arasında olaylar çıkmış 4 kişi hayatını kaybetmiş, 20 kişi de yaralanmıştır. Üçüncü günün sonunda sokağa çıkma yasağı kaldırılmış, cenazeler sahiplerine teslim edilmiştir. Duran, s. 30.

²¹⁵ Duran, s. 30.

²¹⁶ Mehmet Ali Birand, “Son Darbe 28 Şubat Belgeseli, 1995 Gazi Olayları”, www.youtube.com/watch?v=st64R2Gf2yw (20 Ekim 2015).

²¹⁷ Mercan, s. 305.

²¹⁸ Mehmet Ali Birand, “Son Darbe 28 Şubat Belgeseli, 1995 Gazi Olayları”, www.youtube.com/watch?v=st64R2Gf2yw (20 Ekim 2015).

²¹⁹ Gazi olayların ardından davalar açılmış duruşmalar güvenlik gerekçesiyle Trabzon’da yapılmıştır. Yapılan yargılama sonucunda 20 polisten sadece 1 tanesi ceza almıştır. İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir ve Vali Hayri Kozakçıoğlu hakkında soruşturma açılması, bunların görevden alınması gibi talepler ciddiye alınmadığı gibi ikisi de ilk seçimde DYP’den milletvekili seçilmiştir. Sonraki yıllarda yakınlarını kaybeden akrabaları Avrupa İnsan Hakları

2.4.1. TBMM’de Gazi Olayları Üzerine Konuşmalar

Meydana gelen olaylarla ilgili olarak İçişleri Bakanı Nahit Menteşe ve diğer siyasi partilerin milletvekilleri grupları adına 14 Mart 1995 tarihinde Meclis Genel Kurulunda gündem dışı konuşma yapmışlardır. İçişleri Bakanı Nahit Menteşe, olayların başından itibaren Gaziosmanpaşa Hükümet Binasındaki çalışmalara Bakanların katıldığını, CHP milletvekillerinin olay süresince yanlarında olduğunu, DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit’in kendilerini ziyaret ederek destek verdiğini söylemiştir. Nahit Menteşe olayların ve devlete dönük bir tepkinin çok hızlı gelişmesini önceden alt yapısı hazırlanmış bir prova olarak görmüştür. Olayların kimlerin işine yarayacağı hususunu değerlendirirken, Türkiye’nin Gümrük Birliğini imzalamış olması nedeniyle AB tarafından istenilen İnsan hakları ve düşünce özgürlüğüne ilişkin hukuki düzenlemeleri yapmasını engellemenin hedeflenmiş olabileceğini açıklamıştır. ANAP Grubu adına Konya Milletvekili Mehmet Keçeciler, Anavatan Partisi olarak terörle mücadele konusunda her zaman hükümete ve güvenlik güçlerine destek olduklarını, milli meseleye bundan sonra da destek olacaklarını söylemiştir. Olaylarla ilgili istihbarat birimlerinin neden önceden önlem almadığını, olaya müdahalede geciktiği sorusunu sormuştur. İstanbul gibi bir merkezde Emniyet Müdürünün “*Benim güvenlik gücüm yeterince yoktu çünkü onları maça göndermişim, o yüzden müdahale edemedim*” demesinin bir savunma şekli olamayacağını ifade etmiştir. Hükümet mensupları açıklamalarında olayın başlama anının ve karakolun basılmasının organize bir eylem olduğunu söylemelerinin yanlış olduğunu belirterek, madem organize bir olay sizin istihbarat birimleriniz nerede diyerek eleştirilerini istihbarat üzerine yoğunlaştırmışlardır. CHP’li İstanbul Milletvekili Algan Hacaloğlu, olay mahalline yakın yerde Hacı Bektaş Veli Kültürünü Tanıtma Derneği’nin bulunması ve olayın olduğu saatte o bölgede 15 kiraathanede bini aşkın insan olduğuna dikkat çekmiştir. Alevi vatandaşların dayanışma içinde olmalarının ve kahvehanelerdeki vatandaşların dışarı çıkmasının, toplanma süresini kısaltmış olabileceğini söyleyerek kalabalığın organize olduğunu iddia edenlere cevap vermiştir. Hacaloğlu, polislerin moralsiz ve son derece motivasyonsuz olmaları nedeniyle olay yerine jandarma birliklerinin çağrıldığını anlatmıştır. Bu olayda polis güçlerinin toplumsal bir olay karşısında yaşadıkları tecrübe eksikliğine de dikkat çekmiştir. Söz konusu toplumsal olayların ciddi araştırmalarla tahlil edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. RP Grubu adına söz alan Malatya Milletvekili

Mahkemesi’ne başvurmuş, Mahkeme Türkiye’yi 510.000 Euro tazminat ödemeye mahkûm etmiştir. Sonraki dönemde yapılan Ergenekon davalarında Gazi olaylarının sorumlusu olarak Veli Küçük’ün adı geçmiştir. Mehmet Ali Birand, “28 Şubat Belgeseli, 1995 Gazi Olayları”, www.youtube.com/watch?v=st64R2Gf2yw. (20 Ekim 2015)

Oğuzhan Asiltürk, Türkiye’de terör konusunda müsait bir ortamın oluştuğunu, küçük bir kıvılcımın büyük alevlere dönüşebileceği konusunda hükümete uyarıda bulunmuştur. İktidarın meseleler konusunda önemli kararlar alması gerektiğini, hükümet ortağı SHP’nin mecliste grubu bulunan CHP çatısı altında birleşmesine rağmen komisyon üyelikleri ve TBMM Başkanvekilliğine aday tespitinin yapılmamış olmasının halkın hükümete olan güven duygusunu yok ettiğini iddia etmiştir. Asiltürk, Gaziosmanpaşa olaylarının, Alevi vatandaşlara yapılmış bir kışkırtma olarak geçiştirilmemesi gerektiğini, daha önce Türkiye’de denenmiş olan mezhep çatışmalarına ve laik-anti laik çatışmaları körükleyen bir kışkırtmanın devamı niteliği taşıdığına vurgu yapmıştır. Bu olayı köktendincilik propagandası değil Türkiye’yi güçsüzleştirme politikası olarak tanımlamıştır. DYP Manisa Milletvekili Akın Gönen, kıraathanelerin ve pastanenin taranması, ardından 600-700 kişilik grubun karakola yürütülerek polisi kendi alanından dışarı çıkarmadan, eylemi gerçekleştirenlerin kaçışına ortam hazırlandığını savunmuştur. Araçların tahrip edilmesi, dükkânların yakılması, silahların sıkılması ve can kayıplarının olması karşısında polislerin son derece dikkatli hareket ettiğini savunmuştur. CHP’li Algan Hacaloğlu’nun aksine, polisler grupları en az zayıyla kontrol altına almaya çalışmış, bu idarenin iyi bir eğitim aldığını, disiplinli olduklarını ve verilen görevleri titizlikle yerine getirdiklerini söylemiştir. Gönen, Mehmet Keçeciler’in güvenlik zafiyeti ve polislerin maçta olmalarıyla ilgili eleştirilerine, polisin maçta olması da onun orada tedbir aldığı göstermiştir, diyerek polisi takdir ettiğini ve olayların başladığı andan itibaren ülkenin tek yürek olduğunu vurgulamıştır. Bölünmezliğin sırrını da buna bağlamıştır.²²⁰

2.5. İSKİ Skandalı

İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) Genel Müdürü Ergun Göknel’in eşi Nurdan Erbuğ’un, boşanmaya karşı eşinden 8 Milyar lira aldığını açıklamasıyla “İSKİ skandalı” gündeme gelmiştir. SHP’ li İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Nurettin Sözen, gazetelerde ve dergilerde hakkında güven sarsıcı haberler çıkan İSKİ Genel Müdürü Ergun Göknel’den 6 Temmuz 1993’te resmi yazıyla yazılanlar hakkında bilgi istemiştir. Nurettin Sözen bunula kalmayıp konu ile ilgili soruşturma açılması için 8 Temmuz 1993 tarihinde İçişleri Bakanlığı’na yazı yazmıştır. Nurettin Sözen’e göre,

²²⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 81. Cilt, 4. Yasama Yılı, 85. Birleşim, 14 Mart 1995, s. 219-234.

Ergun Göknel ile ilgili kamuoyunda yaygınlaşan olumsuz haberler, kendisinin böylesi bir ortamda çalışma ve başarılı olma olanağını ortadan kaldırmıştır. Göknel'in Kamu yararı gerekli ve zorunlu görüldüğünden sözleşmeli olarak yürüttüğü İSKİ Genel Müdürlüğü görevinden alındığını açıklamıştır.²²¹

İstanbul Mali Polisi 16 Ağustos 1993'de Ergun Göknel'i eşi ve iki oğlu ile birlikte gözaltına almış, 19 Ağustos 1993'de Ergun Göknel Fatih Nöbetçi Sulh Ceza Mahkemesi tarafından tutuklanarak Bayrampaşa cezaevine gönderilmiştir. İSKİ ile ilgili olarak birinci dava İstanbul 7. Ağır Ceza Mahkemesi'nde açılmış olup Ergun Göknel, "Yasaya aykırı olarak mal bildiriminde bulunmamak, bilgisayar kayıtlarını silmek ve 400 milyon lirayı zimmetine geçirmek" suçlamasıyla yargılanmaya başlamıştır. Açılan ikinci davada Ergun Göknel'le birlikte Nurettin Sözen ve Halil Bezmen'in de aralarında bulunduğu 15 kişinin irtikâp suçlamasıyla yargılanmasına karar verilmiştir. Ayrıca Ergun Göknel, Nurettin Sözen ve Halil Bezmen usule uygun olmayan şartlarda klor aldıkları ve İSKİ'yi zarara uğrattıkları iddiasıyla yargılanmışlardır. 20 Aralık 1993'te yapılan yargılamalar sonunda Ergun Göknel zimmet ve mal bildirim beyanı davasından tahliye edilmiştir. İSKİ irtikâp davası dosyası ile ilgili olarak 4 Ocak 1994 tarihinde Nurettin Sözen ve ihaleye katılanlardan partiye bağış adı altında para aldığı iddiasıyla yargılanan SHP İstanbul İl Başkanı Yüksel Çengel'in de aralarında bulunduğu 14 sanık berat etmiştir.²²² Yine 13 Mayıs 1994 tarihinde klor davasında Ergun Göknel 8 Yıl 4 ay hapis cezası alırken Nurettin Sözen ve Halil Bezmen berat etmiştir.²²³ Ergun Göknel kendisi ile ilgili davalarda rüşvet almadığı ısrarını sürdürmüştür.²²⁴

2.5.1. TBMM'de İSKİ Skandalı Üzerine Konuşmalar

CHP Edirne Milletvekili Hasan Basri Eler, 29 Eylül 1993 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmasında, SHP'nin İSKİ olayından dolayı ciddi bir zarar gördüğünü iddia etmiştir. CHP olarak bunun politik bir malzeme olmasına, olaylara sebep olan

²²¹ **Milliyet**, "Sözen aldı, Göknel diyor", 16 Temmuz 1993, s. 12.

²²² **Milliyet**, "İSKİ Davasının Seyri", 3 Haziran 1994, s. 14.

²²³ **Cumhuriyet**, "Göknel'e 8 yıl 4 ay hapis", 14 Mayıs 1994, s. 17.

²²⁴ Akşam Gazetesinden Dinç Çoban'a röportaj veren Ergun Göknel kendisi hakkında açılan davaların hiçbirinde rüşvet iddiası olmadığını Türk Ceza Kanununun (TCK) 205. Maddesi olan ihaleye fesat karıştırmak fiilinden 12,5 yıl ceza aldığı 5 yıl cezaevinde kalıp çıktığını söylemiştir. Ayrıca mahkeme kararları incelendiğinde kendine çıkar sağladığı yönünde bir belge ve bilginin olmadığını anlatmıştır. O günkü servetinin ya da parasının kaynağını ise kimyevi madde temsilciliğinden yüzde 7 komisyon alarak kazandığını söylemiştir. Dinç Çoban, "İSKİ'de suçsuzdum ama vergi kaçırdım, yakalayamadılar", <http://www.aksam.com.tr/pazar/iskide-sucsuzum-ama-vergi-kacirdim.-yakalayamadilar--83146h/haber-83146>, (5 Kasım 2015)

yöneticilerin sosyal demokrasiyi lekelemelerine, SHP ile birlikte tüm sosyal demokratları suçlamalarına izin vermeyeceklerini ifade etmiştir. SHP’li yöneticilerin DYP’nin tüm politikalarına “evet” diyerek sağ partilerin alışıktığı yolsuzluklarına ortak olduğunu belirtmiştir.²²⁵ Karayalçın’ın, Nurettin Sözen’i desteklemesine ve savunmasına tepki göstererek suça adı karışan kişinin, partisinin hangi kademesinde yer alırsa alsın aklanıncaya kadar görevinden geçici olarak uzaklaştırılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Daha sonra “*Hükümetteki DYP-SHP koalisyonu, yolsuzluklarda da, İLKSAN-İSKİ dayanışmasına...*”²²⁶ dönüştüğünü söylemiştir.

ANAP İstanbul Milletvekili Kemal Naci Ekşi ve 30 arkadaşı İSKİ yolsuzluğunun bütün boyutlarıyla ortaya çıkarılması için Meclis araştırması açılması önerge vermişlerdir. ANAP grubu adına konuşma yapan Kemal Naci Ekşi, SHP’nin PM ve yetkili kurulları 1991 seçimleri için belediyeye başkanlarından para bulmalarını istemiştir. Para verenlerin listesinde SHP ideolojisiyle uzaktan yakından alakası olmayan kişilerin olduğunu, bu kişilerin bir sonraki ihaleyi garanti etmek için belediye ye haraç verdiklerini söylerken, Nurettin Sözen’in SHP’nin masumiyetini bozduğunu ifade etmiştir. Kemal Naci Ekşi, Başbakan Tansu Çiller’in “temiz toplum, temiz siyaset ve beyaz sayfa” edebiyatı yapacağına İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Nurettin Sözen’i derhal görevden alması gerektiğini söylemiştir. SHP Grubu adına Amasya Milletvekili Cemalettin Gürbüz, İSKİ Genel Müdürü hakkında adli soruşturma açıldığını, meclisin araştırma komisyonu kurmasının gerçekçi olmadığını, uygulamada bu komisyonun adli yargıdan daha iyi sonuç alacağına inanmadığını söylemiştir. Muhalefetin yargının işini üstlenme arzusunun tek sebebi 5-6 ay sonra yerel seçimlerin yapılacak olmasına bağlamıştır. Özellikle ANAP’ın ellerinde sosyal demokratlarla ilgili kullanılmaya müsait bir gerçek dışı söylenti olduğunu, bunu yerel seçimlere kadar gündemde tutarak siyasi kazanca dönüştürmeyi hedeflediklerini anlatmıştır. Cemalettin Gürbüz, basına yargıyı yönlendirmek için sürekli beyan verildiğini, önergedeki “*SHP, bakanlarıyla, il başkanıyla, büyükşehir belediye başkanıyla, delegeleriyle İSKİ yolsuzluğunun içindedir*” ifadesine tepki göstererek hiçbir kanıt olmadan bu söylemlerin ortaya atılmasının gayesini herkesin bildiğini söylemiştir. Gazetelerde çıkan yolsuzluk haberleri üzerine, İSKİ Genel müdüründen istifasını isteyen, ardından İçişleri Bakanlığında görevden alınmasını ve yerine atama yapılmasını talep eden belediye

²²⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 40. Cilt, 3. Yasama Yılı, 9. Birleşim, 29 Eylül 1993, s. 208.

²²⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 40. Cilt, 3. Yasama Yılı, 9. Birleşim, 29 Eylül 1993, s. 210.

başkanına haksızlık yapıldığını ifade etmiştir. SHP, tüm siyasi partilerin edindikleri mal varlıkları ve mali kaynaklarıyla ilgili yolsuzluk yapıp yapılmadığı hususunda kapsamlı bir önerge verdiğini söylemiştir. SHP'nin daha kapsamlı bir önergesi varken, Meclis araştırması açılması istenilen önergeyi, anayasanın kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı bulduklarından destek vermeyeceklerini duyurmuştur. RP Grubu adına İstanbul Milletvekili Mustafa Baş, İSKİ'de liyakatsiz ve yeterliği olamayan birisi özel imtiyazla genel müdür yapılmıştır. Yolsuzluk olayının hükümetin denetimi sonucu ortaya çıkmadığını, olayın iki hanımın kavgası neticesinde ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu olayın cereyan etmesinden SHP Genel Başkanı Erdal İnönü'yü sorumlu tutan Mustafa Baş, 1990 yılında SHP'li belediye başkanlarıyla toplantı yapan İnönü'nün belediyelerin imkânlarını kullanarak partiye para toplamalarını talep ettiğini söylemiştir. Ayrıca İSKİ-Musevi ilişkisi olduğunu, Nurettin Sözen'in Genel Sekreterlik makamına sahipleri Yahudi asıllı olan Alarko Holdingin yöneticisi Tuğrul Erkin'i getirdiğini anlatmıştır. Yine İSKİ Genel Müdürlüğüne getirilen Ergun Göknel'in eski patronunun ve ev sahibinin Yahudi vatandaşı olmasına dikkat çekmiştir. CHP Grubu adına İstanbul Milletvekili Mehmet Seviçen, konuşmasına İSKİ skandalında adı geçen Büyükşehir Belediye Başkanının derhal görevden alınması gerektiği söylemiştir. Parlamentodan daha büyük bir gücün olduğuna inanmadığını söyleyen Seviçen, yolsuzluk yapan insanların yakasına yapışmak için birlik ve beraberlik içinde olunması gerektiğini, hakkın ve adaletin yerini bulması için araştırmanın açılması gerektiğini arzu ettiğini söylemiştir. Önergeyle ilgili olarak DYP grubundan konuşma yapmak üzere talep gelmemiştir. İSKİ yolsuzluğu ile ilgili iddiaları açıklığa kavuşturmak amacıyla anayasanın 98. maddesi, içtüzüğün 102. ve 103. maddeleri uyarınca araştırma yapılmasına Genel Kurulun 12 Ekim 1993 tarihli toplantısında karar verilmiştir.²²⁷ Karar 15 Ekim 1993 tarihinde 21729 sayıyla *Resmi Gazetede* yayımlanmıştır.

2.5.2. İSKİ Skandalı ve Adalet Bakanı Mehmet Seyfi Oktay Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisinde Gensoru Görüşmesi

RP Grubu adına Grup Başkan Vekili ve Kocaeli Milletvekili Şevket Kazan İSKİ skandalı ile ilgili yargı bağımsızlığını zedelediği ve adalete olan güveni sarstığı iddiasıyla

²²⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 41. Cilt, 3. Yasama Yılı, 14. Birleşim, 12 Ekim 1993, s. 80- 97.

Adalet Bakanı Mehmet Seyfi Oktay hakkında gensoru açılmasına ilişkin önerge vermiştir. Bununla ilgili görüşmeler TBMM'nin 8 Şubat 1994 tarihli 68. Birleşiminde yapılmıştır.

Görüşmelerde, ANAP Grubu adına İstanbul Milletvekili Halil Orhan Ergüder, bakanlar hakkında gensoru önergesi verilmesinin fazla karşılaşılan bir durum olmadığını, ancak Adalet Bakanı Oktay hakkında daha önce iki gensoru verildiğini söylemiştir. Ergüder, Adalet Bakanı'nın cereyan eden birtakım olaylar hakkında mecliste bilgi vermediğini ve İSKİ ile ilgili olarak müsteşarını İstanbul'a göndermesini doğru bulmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Başbakan Yardımcısı Karayalçın'ın da İstanbul'a müfettiş gönderdiğini; lakin buna gerek olmadığını belirterek tepkisini dile getirmiştir.

DYP Grubu adına Adana Milletvekili Ali Yalçın Ögütcan, gensoru önergesinde Adalet Bakanı'nın İSKİ olayında yargı bağımsızlığını zedelediği, yanlı tutum sergilediği, soruşturmayı üstlenen savcılar ve hâkimleri tesir altına alınarak hem siyasi hem de psikolojik baskı uyguladığı eleştirisinde bulunmuştur. Bu eleştirileri yapanlara, mecliste yapılan görüşmelerin belki de davaya bakan görevlileri etkileyeceğini, beraat kararı verilmesi muhtemel olan davanın seyrini şekillendireceğini söylemiştir. Ögütcan, gensoru önergesinin zamanlamasına dikkat çekerek, İSKİ davalarının görülüyor olmasının hâkim ve savcılar dolaylı yollardan etkileyebileceği doğrultusunda görüş açıklamıştır. Anayasanın 138. maddesine aykırılığı, zamansız verilmesi ve somut delillere dayanmadığından önergeye ret oyu vereceklerini belirtmiştir. Adalet Bakanı ve müsteşarı ile ilgili olumsuz kanaatlerin önüne geçmek için öncelikle Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun bağımsız olması gerektiğini savunmuştur. Adalet Bakanı ve müsteşarının kurulda görev almaması gerektiği üzerinde durarak mevcut yasayı sorgulamıştır. Ayrıca Adalet Bakanı müsteşarının İstanbul'a gitmesiyle ilgili olarak, İSKİ davalarının bir kısmının belki birkaç yıl süreceğini o zaman Müsteşarın her İstanbul'a gidişinin şaibeye yol açacağını, bu yaklaşımın kabul edilebilir olmadığını açıklamıştır.

RP Grubu adına Kahramanmaraş Milletvekili Ahmet Dökülmez, diğer muhalefet partileri gibi hâkim ve savcılara baskı yapıldığını iddia etmiştir. Davanın beraatla sonuçlanması, dosyanın temyiz yolunun kapatılması ve Bakan'ın suskunluğunu koruyor olmasının, kendisinin suçlu olduğunu gösterdiği iddiasında bulunmuştur. İSKİ müdürünün ifadesinin alındığı bir bant kaydı olduğunu, bu bantın yargıdan saklandığını oysa İSKİ soruşturmasına farklı pencereler açacak bir delilin yok edildiğinden de

bahsetmiştir. RP’li milletvekili konuşmasının devamında bakanın bu meseleyi kovuşturma dışı, idari bir şeymiş gibi sıradanlaştıran bir olaya dönüştürdüğünü açıklamış ve milletvekillerinden gensoruya destek istemiştir.

SHP Grubu adına İçel Milletvekili Aydın Güven Gürkan, RP Grubu adına konuşan Ahmet Dökülmez’in SHP’yi, Adalet Bakanını, hâkim ve savcılarını dayanağı olmadan belgesiz, kanıtsız suçlamalarla zan altına koyduğunu söylemiştir. Dökülmez’in SHP’nin dava dışında kalabilmek için yargıya baskı yaptığını söylemesine; zaten yargılananların SHP’li Belediye Başkanı, İl Başkanı ve İl Başkan Yardımcısı olduğunu, nasıl olacakda parti dava dışında tutulacak diyerek cevap vermiştir. Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın’ın emriyle olay duyulur duyulmaz İstanbul’a müfettişler gönderildiği iddialarını yalanlamıştır. Gürkan, Eski bir Adalet Bakanı olan Şevket Kazan’ın gensoru gerekçesinde davanın beraatla sonuçlandığını, temyiz yolunun kapalı olduğunu iddia etmesine ise bunun doğru olmadığını, Ergun Göknel’in beraat etmediğini, yargılamanın durdurulduğunu ve temyiz yolunun açık olduğunu anlatmıştır. Gürkan, adalet mekanizmasının bağımsızlık içinde ve daha hızlı çalışması için büyük gayret sarf eden Oktay’a bu meclisin yapması gerekenin, hakkındaki gensoruya oy vermek değil, hazırladığı büyük reform paketine destek vermek olduğunu söylemiştir.

Adalet Bakanı Oktay, adil düzen savunucusu RP’nin sözcüsünün baştan sona mesnetsiz iddialarda bulunduğunu söylemiştir. Eski bir Adalet Bakanı’nın (Şevket Kazan) varsayımlarla, söylentilerle, yargıya ve Adalet Bakanına iftira atmasının tek gerekçesin siyasi polemik olduğunu savunmuştur. Yargıya baskı konusunda ise hâkimin ve savcının atanmasına, tayinine, meslekten çıkarılmasına yetkili olanın Adalet Bakanı olmadığını dolayısıyla böyle bir baskının mümkün olmadığını açıklamıştır. Bu yetkilerin tamamının anayasaya göre Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna verildiğini söylemiştir. Seyfi Oktay, bakanlık görevine geldiği günden bu yana Cumhuriyet Savcılıklarına birçok kez genelge gönderdiğini, genelgelerde iktidar-muhalefet ayrımı yapmadan yolsuzluğa bulaşmış kişiler hakkında derhal soruşturma açılması talimatını verdiğini de hatırlatmıştır. Soruşturmayı savcılıkla birlikte emniyet teşkilâtı yapmış, bunun yanında İçişleri Bakanlığı ve Başbakanlık müfettişleri tarafından da araştırıldığını cevap olarak vermiştir. Ergun Göknel’in savcılığa intikal eden ifadesiyle ilgili tutanakların ve görüntülerin dışında ikinci kez sorgulanmaya alınmış ve ileride kullanılmak üzere savcılığa teslim edilmeyen bant mevzuuyla ilgili olarak; sanki bant savcılığa ulaştırılmışda, kendisi engellemiş izlenimi verilerek, gerçek olmayan bu

iddiayla yargıya ve kendisine uzun süre saldırdıklarını söylemiştir. Bantla ilgili 3 adalet başmüfettişi görevlendirdiğini, yapılan incelemeler sonunda, bu bandın emniyet tarafından soruşturma dışında kaydedildiğinin anlaşıldığını, İçişleri Bakanlığınca soruşturma açıldığını anlatmıştır. Mali Şube Müdürünün isteği ve tehditleri doğrultusunda kayıt yapılmış ve kayıttan Ergun Göknel'e avukatının dahi haberdar edilmemesi gerektiği kendisine söylenmiştir. Adalet Bakanı, kendisine suçlamalar yönelten ANAP'lılara bantta Genel Başkanları Mesut Yılmaz'ın da isminin geçtiğini, ön yargılı olmamalarını tembih etmiştir. İlgili başmüfettişlerin de ANAP döneminde atanan müfettişler olduğunu da özellikle belirtmiştir. Yapılan oylama ile gensoru açılmasına ilişkin RP'li Şevket Kazan'ın önergesi 61 kabul oyuna karşı 162 oyla reddedilmiştir.²²⁸

3. DYP-SHP KOALİSYONUNDAKİ SİYASİ OLAYLAR

3.1. İç Politikada Yaşanan Gelişmeler

3.1.1. Demokratikleşme ve Anayasa Değişikliği

Başbakan Tansu Çiller, hükümet programını okurken demokratikleşme süreci içinde çağdaşlaşmanın önündeki engelleri kaldırma konusunda kararlı olduklarını belirtmiştir. Bunun gayesini ise insanları özgür kılmak, kendilerini tanımaktan ve ifade etmekten korkmayan bir toplum oluşturmak olarak açıklamıştır.²²⁹ İdeolojisi birbirinden farklı iki parti DYP ve SHP hükümetinin programındaki demokratikleşme, iktidarın amacı olmaktan çıkmış tüm, toplumun ortak isteği, arzusu olmuştur. 19. dönemde demokratikleşme bağlamında yapılan en önemli yeniliklerden birisi Ceza Mahkemeleri Usul Kanunu olmuştur. Bu kanun, Süleyman Demirel'in başbakanlığı döneminde mecliste kabul edildikten sonra Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından veto edilmiştir. Kanun, hükümetin ısrarıyla yeniden meclis gündemine getirilerek çıkarılmıştır. Demokratikleşme yolunda önemli bir karar olan ve çalışma haklarını güvence altına alan ILO sözleşmeleri meclis tarafından onaylanmıştır. Anayasa değişikliği siyasiler tarafından sürekli gündemde tutulmasına rağmen ikinci değişiklik ancak 1993 yılında gerçekleşebilmiştir. Devletin tekelinde olan özel televizyon kanalları ve radyo yayınlarının düzenlenmesi için anayasanın 133. maddesindeki devlet tekelinin

²²⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 52. Cilt, 3. Yasama Yılı, 68. Birleşim, 8 Şubat 1994, s. 203-308.

²²⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 37. Cilt, 2. Yasama Yılı, 119. Birleşim, 30 Haziran 1993, s. 368-392.

kaldırılması gerekliydi. Demokratikleşme yönünde önemli bir atılım olan 3913 sayılı kanunla 133. maddede yapılan değişiklikle birlikte devlet tekelinin kaldırılması 8 Temmuz 1993 tarihinde gerçekleşmiştir. 50. hükümetin programında demokratikleşme ile ilgili yapılacak birçok değişiklik olsa da, hükümet, 1994 yılına kadar bunu gerçekleştirilememiştir. DYP-SHP hükümeti 21 yüzyılda insan haklarını ve özgürlükleri tam olarak kullanan bir Türkiye için “Demokratikleşme” paketini 18 Mayıs 1994 tarihinde basın toplantısıyla duyurmuştur.²³⁰ Yeşiller Partisi Kurucu Genel Başkanı Prof. Dr. Celal Ertuğ, 1940’lardan itibaren demokratikleşmeyi özümseme çabalarının sürekli boşa çıktığını, demokratikleşmenin tabandan başlaması gerektiğini, bireyin katılımı ve örgütlenmenin olmadığı bir oluşumla yola çıkanların bunu başaramayacağını söylemiştir. Ertuğ, “...Türkiye’deki özürü demokrasiyi, en kestirme yoldan demokratikleşmeye koalisyonlar, özellikle sollu koalisyonlar çalışma barışı içinde taşıyabilir...” demiştir. Bu koalisyondaki yöneticilerin yeni kuşak, taze kan olması nedeniyle siyasete değişim getirdiklerini belirtmiştir. Kendi partilerinde iç demokrasiyi yaşattıklarını, iktidar olarak erimeyi göze alarak yeniden yapılanmaya girdiklerini ifade etmiştir.²³¹

DYP’de “Şahinler” olarak bilinen milliyetçi ve muhafazakâr görüşleriyle ön plânda olan grup, SHP’nin demokratikleşme önerilerine karşı çıkmıştır. Hatta bu önerilerin meclisten geçmesini engellemek için ANAP ve RP ile birlikte hareket etmiştir. DYP-SHP koalisyon protokolünün hedefi, yüzde 48 olan seçmenini de arkasına alarak Türkiye’yi 12 Eylül sürecinden çıkaracak demokratikleşme hamlesi ve ANAP’ın ekonomide yarattığı tahribatı giderecek yeni sanayi atılımlarını gerçekleştirmektir. Zaten koalisyon protokolünde ve hükümet programında “çağdaş, katılımcı ve tam demokratik bir anayasaya” gereksinim duyulduğu ifade edilmiştir.²³²

Koalisyon ortakları DYP ile SHP’nin üzerinde anlaştığı demokratikleşme paketi Başbakan Tansu Çiller ve Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın tarafından basın toplantısıyla duyurulmuştur. Pakette anayasa dâhil 62 yasada değişiklik yapılması planlanmıştır. Tansu Çiller, 1982 anayasasının toplumun isteğini karşılayamadığını bu yüzden demokratikleşmeyi hızlandıracak anayasaya ihtiyaç olduğunu söylemiştir. Bu Anayasanın da “...Temel hak ve özgürlükleri tanımlayan, belirleyen demokratik bir

²³⁰ Duran, s. 20-21.

²³¹ Celal Ertuğ, “Siyasal Yapılanma Krizidir”, *Milliyet*, 20 Mayıs 1994, s. 16.

²³² Derya Kömürçü, *Türkiye’de Sosyal Demokrasi Arayışı SODEP ve SHP Deneyimleri*, Agora Kitaplığı, 1.Baskı, İstanbul 2010, s. 398-399.

çerçeve Anayasa olması” gerektiğini vurgulamıştır.²³³ İleriki dönemlerde SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın, Başbakan Tansu Çiller ile özelleştirme, düşünce özgürlüğü, güvenlik soruşturması ve anti-tekel tasarılar üzerine anlaştıklarını, Ekim ayı içerisinde bunların yasallaşması gerektiğini söylemiştir. Karayalçın, demokratikleşme paketinin DYP tarafından engellenmesi halinde hükümette kalmayacaklarını da açıklamıştır.²³⁴ DYP özelleştirme konusunda ısrarcı olurken, SHP demokratikleşme konusunda ısrarcı davranmaktadır. Taktik savaşına dönüşen görüşmelerde Dışişleri Bakanı Mümtaz Soysal’ın özelleştirme tasarısını imzalamamakta diretmesi, DYP’nin bunu ANAP’ın desteği ile yasalaştıracağı hususu gündemdeki yerini almıştır. Murat Karayalçın özelleştirme konusunda DYP’nin kendilerine muhtaç olmadığını kurmaylarına hatırlatmıştır.²³⁵ Murat Karayalçın, demokratikleşme kapsamında Terörle Mücadele Yasası’nın 12 Aralık 1994 tarihine kadar meclis gündemine gelmemesi halinde hükümette kalmayacaklarını açıklamıştır. Ancak bu gerçekleşmeyince Murat Karayalçın sözünü yerine getirmemiştir. Dışişleri Bakanlığında ayrılan Mümtaz Soysal’ın yerine Erdal İnönü ve Onur Kumbaracıbaşı’nı ikna edememiş, Ercan Karakaş’a yönelmiş demokratikleşme paketi çözüme kavuşmadığı için o da kabul etmemiştir. Karayalçın’ın hükümette kalma kararı üzerine Genel Sekreter Fikri Sağlar da hükümetten çekilelim diyerek görevinden istifa etmiştir. DYP’nin tavrı SHP’de krize dönüşmüş, Murat Karayalçın Başbakan Yardımcılığı ve Devlet Bakanlığı görevinden ayrılarak; Dışişleri Bakanlığı’na asaleten, Devlet Bakanlığı’na da vekâleten atanmıştır.²³⁶

DYP-SHP hükümet programında en çok tartışılan konusu Terörle Mücadele Yasasının 8. maddesi olmuştur. Gümrük Birliğine girmek ve AB’ye uyum için maddenin değiştirilmesi gerekiyordu. Terörle Mücadele Kanunu’nda değişiklik ile ilgili İçişleri Bakanlığı’nca hazırlanan tasarı 9 Kasım 1993’te Başbakan tarafından TBMM Başkanlığı’na sunulmuştur. Bu “3713 ve 3838 sayılı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı” düşünce ve ifade özgürlüğü önündeki engelleri kaldıracak düzenlemeleri içermediği gerekçesi ve SHP’nin tepkisi nedeniyle geri alınmıştır. Daha sonra Adalet Bakanlığı tarafından yeni bir kanun tasarısı hazırlanmış olmasına rağmen, kanun hükümetin ilgisizliği dolayısıyla Genel Kurulda görüşülmesi gecikmiştir. Bu

²³³ **Milliyet**, “İnsan Haklarında Yeni Adımlar”, 19 Mayıs 1994, s. 11.

²³⁴ Fikret Bila, “Karayalçın: Çekilirim”, **Milliyet**, 2 Ekim 1994, s. 15.

²³⁵ Fikret Bila, “DYP Bize Muhtaç Değil”, **Milliyet**, 3 Ekim 1994, s. 15.

²³⁶ **Milliyet**, “Kimseyi Razi Edemeyince”, 13 Aralık 1994, s. 12.

gecikme, 27 Ekim 1995’de çıkarılan 4126 sayılı kanunla düşünce ve ifade özgürlüğünün en önemli engellerinden birisi olan madde değiştirilmiştir.²³⁷

Anayasanın değiştirilmesi ile ilgili olarak TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk önderliğinde 7 Haziran 1994’te siyasi parti temsilcileriyle toplantı yapılmıştır. Toplantıda anayasanın belirlenen maddelerinin, meclis tatile girmeden değiştirilmesi ve bir çalışma grubu oluşturması konusunda karar alınmıştır.²³⁸ Fakat RP ısrarla 24. maddenin istediği gibi çıkmaması halinde anayasa ile ilgili tüm değişiklikleri engelleyeceğini söylemiştir. SHP, laikliğin 24. maddede kalmasının uzlaşmayı engellediğini bildiği için, laikliğin tarifinin 24. maddeden çıkartıp anayasanın 2. maddesine alınmasını isterken farklı bir gelişme olmuştur. DYP, SHP ve ANAP anlaşarak RP’yi devre dışı bırakmış, 21 madde üzerinde uzlaşmaya vardıklarını açıklamışlardır. Uzlaşma sağlanan bu 21 maddenin içerisinde laiklikle ilgili 24. madde yer almamıştır. Anayasa değişikliği teklifi DYP, SHP ve ANAP’lı 301 milletvekilinin desteğiyle 15 Ocak 1995’te TBMM’ye teslim edilmiştir.²³⁹ Anayasa Komisyonu’ndaki tasarı 14 Haziran 1995 tarihinde mecliste görüşülmeye başlanmış, Meclis Başkanı anayasanın 175. maddesine göre, maddelere geçilebilmesi için 270 ile 299 kabul oyu ile halkoyuna sunulacağını, halkoyuna sunulmadan kabulü için 300 oya ihtiyaç olduğunu söylemiştir. Başlangıç metni ve bazı maddelerin değiştirilmesine geçilmesi için yapılan gizli oylamaya 394 milletvekili katılmış, 298 kabul, 86 ret, 4 çekimser, 6 iptal oy kullanılmış ve değişiklik istenilen maddelerin görüşülmesi kabul edilmiştir.²⁴⁰ Ancak bu sonuç, değişikliğin DYP ve ANAP milletvekillerinin bir kısmı tarafından desteklenmediğini ortaya koymuştur. Değiştirilmesi istenen yedi madde 270 oy, yani beşte üç çoğunlukla geçmiş olmasına rağmen geriye kalan 15 madde 270 oya ulaşamamıştır. Beklenen gerçekleşmeyince tasarı Adalet komisyonuna geri çekilmiş ve görüşmeler askıya alınmıştır. Parti liderleri yeniden uzlaşınca Tansu Çiller ile Hikmet Çetin ve 228 milletvekili 175. maddenin değişmesi için tasarımı yeniden meclise sunmuştur. 18 Temmuz 1995 tarihinde TBMM’de görüşülmesine başlanan 21 maddeden 16 tanesi 22 Temmuz 1995 tarihinde değiştirilmiştir. Kanun teklifinin tümü üzerinde yapılan oylamada 392 oy kullanılmış, 360 kabul, 32 ret ile sonuçlanmıştır. Meclis Başkan

²³⁷ Duran s. 24.

²³⁸ Kömürcü, s. 404.

²³⁹ Doğan Heper, “Anayasa ve Solda Birleşme”, *Milliyet*, 15 Ocak 1995, s. 16.

²⁴⁰ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 88. Cilt, 4. Yasama Yılı, 123. Birleşim, 14 Haziran 1995, s. 405.

Vekili Mustafa Kalemlı teŖekkür konuŖması yapmıŖ, RP milletvekilleri dıŖındaki DYP, CHP, ANAP, MHP, DSP ve BBP sıralarından büyük alkıŖ almıŖtır.²⁴¹

DYP-SHP koalisyon hükümetinin yaptığı anayasa deęiŖiklikleri kiŖi hak ve özgürlükleri için büyük kazanımlar saęlamamıŖtır. Yine de sendikaların, derneklerin, vakıfların ve meslek örgütlerinin üzerindeki siyasi yasakların kaldırılması, kamu çalışanlarına birtakım hakların verilmesi, üniversitelerdeki akademik personel ve öğrencilere siyasi parti üyeliği ve yöneticiliği izninin verilmesi, siyasal katılım açısından kazanç saęlamıŖtır.²⁴²

3.1.2. DEP' li Milletvekillerinin Dokunulmazlıklarının Kaldırılması

20 Ekim 1991 genel seçimlerinde 16 HEP kökenli milletvekili ile birlikte SHP listelerinden TBMM'ye giren Leyla Zana PKK'nın simge renklerini taşıyan sağ bandıyla küsüye çıkmıŖ ve Hatip Dicle ile birlikte 6 Kasım 1991'de meclisteki yemin töreninde Kürtçe konuŖmak istemiŖtir. Zana, Kürtçe olarak "Bu yemini Kürt ve Türk halklarının kardeŖlięi için ettim" demesi yemin törenini krize dönüŖtürmüŖtür. HEP'in 15 Aralık 1991'de yapılan olağan kongresinde tepki çeken görüntüler yaŖanmıŖtır. Ardından 31 Mart 1992'de SHP'den kopan HEP kökenli milletvekilleri HEP'in kapatılması ihtimaline karşı kurulan DEP'e geçmiŖlerdir. DEP Genel Başkanı YaŖar Kaya 16 Eylül 1993'te Ankara DGM tarafından tutuklanmıŖtır. Aralık ayı içinde DEP'in kapatılması için girişimler baŖlatılmıŖ, gerekçe olarak Genel Başkan YaŖar Kaya'nın konuŖmaları ve bazı parti bildirimleri gösterilmiŖtir. Bu dönemde DEP ve milletvekilleri, Tansu Çiller'in hedefi olmaktan kurtulamamıŖtır. 12 Aralık 1993'te DEP'in 1. Olağanüstü kongresi yapılmıŖ; Diyarbakır Milletvekili Hatip Dicle Genel Başkan seçilmiŖtir.²⁴³ BaŖbakan Tansu Çiller, devletin üç temel ilkeye dayandığını, bunların demokrasi, laiklik ve üniter devlet yapısı olduğunu, federasyon ya da özerklik gibi etnik kurumsallaŖmaya kesinlikle izin verilmeyeceğini söylemiŖtir. Gazetecilerin sorularını yanıtlayan Çiller, DEP'li milletvekillerini kastederek PKK'nın Meclis'te olmasından halkın büyük rahatsızlık duyduğunu ve bu milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılacağını söylemiŖtir.²⁴⁴

²⁴¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 93. Cilt, 4. Yasama Yılı, 146. BirleŖim, 22 Temmuz 1995, s. 313-314.

²⁴² Kömürcü, s.406.

²⁴³ Al Jazeera, "1990'larda Kürt Siyasi Hareketi", <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/1990larda-kurt-siyasi-hareketi> (12 Kasım 2015).

²⁴⁴ Taner Dedeoğlu, "Yılmaz Özel Timi Pahalı Buldu", Milliyet, 14 Kasım 1993, s. 11.

Başbakanın bu söylemi Cumhurbaşkanı başta olmak üzere Ankara cephesinden, hatta kendi partisindeki milletvekillerinden de eleştiri almıştır. Bu gelişmelerden DYP'nin içindeki “şahinlerin” memnuniyet duydukları görülmüştür.²⁴⁵ DEP Şırnak Milletvekili Orhan Doğan, Çiller'in açıklamasının kendisini şaşırtmadığını söylemiştir. Genelkurmayın isteklerini yerine getirme mantığıyla hareket ettiğini, üzerinde sadece askeri üniformanın eksik kaldığını açıklamıştır.²⁴⁶

DYP'nin PKK ile çözümü sadece askeri kanada indirilmesi TBMM ile hükümetin iradesini ikinci plana itmesi ve PKK'nın istediği ortama sürüklenmekte olduğu iddialarını gündeme getirmiştir. 1994 yılında DEP'li milletvekilleri PKK'ya destek vermekle suçlanırken, milletvekilleri de bunu doğrular nitelikte demeçler vermiştir. Aynı günlerde terör örgütünün İstanbul Tuzla'da 5 yedek subay öğrencinin hayatlarına kast ederek bombalı saldırı düzenlemesi ve ardından Hatip Dicle'nin saldırıyı meşrulaştıran açıklamaları olmuştur.²⁴⁷ Bu demeçler kendilerinin TBMM'den tasfiyelerini hızlandırmıştır. Hatip Dicle, DEP'in birinci olağanüstü kongresinde Genel Başkan seçildiği günkü konuşmasında PKK'nın terör örgütü olmadığını, PKK'yı siyasi oluşum olarak gördüğünü ifade etmesi,²⁴⁸ DEP'li milletvekillerinin PKK'ya bakışını ve onun arkasında olduğunu doğrular gibidir. DEP'in PKK ile paralel görüntüsü yargı ve TSK tarafından ciddi tepkiler alınırken, DYP'liler Hatip Dicle'nin vatan haini olduğu söylenmişlerdir. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel DEP'li milletvekillerini sağduyulu olmaya davet ederken, dokunulmazlıklarının kaldırılması konusunda da destek vermiştir.²⁴⁹ Dokunulmazlıklar kaldırılmadan önce, ortamın gerilmesine DEP'te Genel Başkan değişikliği ile radikal bazı tutumların da katkısının bulunduğu gözden kaçmamalıdır.²⁵⁰ DEP Genel Başkanı Hatip Dicle, Danışma Kurulunda ve PM'de iki gün tartışıldıktan sonra 27 Mart yerel seçimlerine katılmayacaklarını açıklamıştır. Gerekçe olarak binlerce partiye üye ve yöneticinin gözaltına alındığını, son 45 gün içinde 7 partinin öldürüldüğünü, eşit olmayan şartlarda yapılacak olan bu seçimlerin meşruiyetinin olmadığını açıklamıştır.²⁵¹ DEP'in kararını Başbakan Tansu Çiller “kaçış” olarak görmüş, seçimlerde hüsrana uğrayacağı korkusuyla alınmış bir karar olarak yorumlamıştır. İçişleri Bakanı Nahit Menteşe kararı “korkaklık” olarak nitelendirirken,

²⁴⁵ Saybaşı s. 76.

²⁴⁶ Ayşe Sayın, Bülent Sarioğlu, “Çiller bizi hedef gösterdi”, **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1993, s. 5.

²⁴⁷ Kara, s. 216-217.

²⁴⁸ **Milliyet**, “Bizi Yük Altına Soktu”, 15 Aralık 1993, s. 27.

²⁴⁹ Kara, s. 217.

²⁵⁰ Saybaşı s. 84

²⁵¹ **Milliyet**, “DEP Seçimden Çekildi”, 26 Şubat 1994, s. 18.

RP Grup Başkanvekili Şevket Kazan seçimi boykot etmenin kaçış anlamına geldiğini söylemiştir.²⁵² DYP Genişletilmiş Başkanlık Divanı'nda Başbakan Tansu Çiller, DEP'in seçimlere girmemesi halinde milletvekillerinin dokunulmazlıkları konusunu beklemek için de bir sebebin kalmayacağını duyurmuştur. Çiller, "...*Dokunulmazlık yargının önünü tıkıyorsa ve bu kamu vicdanını rahatsız ediyorsa gereğini yapmak lazımdır...*" Başbakan Yardımcısı Karayalçın, SHP'nin terörle mücadeleyi istediğini, lakin SHP'nin, terörle mücadele deyip düşünceyle mücadeleyi istemesi veya ona destek olmasının düşünülemeyeceğini açıklamıştır.²⁵³

Başbakan Yardımcısı ve SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın, partinin başında gireceği ilk seçimde hüsrana uğramamak için, 27 Mart seçimlerden önce dokunulmazlık dosyalarının meclise gelmesini istememiştir. Çiller'den dosyaların yerel seçimlerden önce meclise getirilmemesiyle ilgili söz alan Karayalçın, Atatürk'e hakaret eden RP İstanbul Milletvekili Hasan Mezarıcı'yı kınamak için İstanbul'da Ata'ya saygı mitingi düzenlemiştir. MHP lideri Alparslan Türkeş ve Başbakan Çiller'in de katılacağı miting için İstanbul'a giden Karayalçın'a dokunulmazlık dosyalarının meclise gönderileceği ile ilgili haber ulaşmıştır. Miting sorası Tansu Çiller'in Yeniköy'deki yalısına giden Murat Karayalçın, dokunulmazlık dosyalarının meclise gönderileceği söylentilerini sormuş ve evet cevabını almıştır. DEP'lileri cezaevine göndermek demek meclise birlikte girdikleri SHP'nin yerle bir olması demektir. Bir başka deyişle milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılarak cezaevine gönderilmeleri kendisini ispatlamak isteyen Karayalçın'ın bir kısım seçmeni karşısında olumsuz bir etki yapacaktır.²⁵⁴

Anayasa Adalet Karma Komisyonu'nun aldığı dokunulmazlıkların kaldırılmasına ilişkin kararlar ilgili görüşmelerin ilki 2 Mart 1994'te TBMM'nin 78. birleşimde yapılmıştır. İlk oturumda gerçekleşen görüşmelerde DEP Genel Başkanı ve Diyarbakır Milletvekili Hatip Dicle ile Şırnak Milletvekili Orhan Doğan'ın dokunulmazlıklarının kaldırılmasına karar verilmiştir. Hatip Dicle konuşmasında tarih önünde aklanacaklarını söylerken, Orhan Doğan, "...*dünyanın hiçbir ülkesinde insanlar fikir ve düşüncelerini açıklayarak yaşadıkları ülkeleri bölememişlerdir. Hiçbir parlamenter rejimde milletvekillerinin dokunulmazlıkları, fikir ve düşünce suçu nedeniyle kaldırılmamıştır...*" diyerek tepki göstermiştir. Aynı gün yapılan meclisteki ikinci oturumda DEP Diyarbakır

²⁵² **Milliyet**, "Çiller: DEP Seçimden Kaçtı", 26 Şubat 1994, s. 18.

²⁵³ Saybaşı, s. 87.

²⁵⁴ Kara, s. 217-218.

Milletvekili Leyla Zana, Mardin Milletvekili Ahmet Türk, Muş Milletvekili Sırrı Sakık ve Şırnak bağımsız milletvekili Mahmut Alınak'ın dokunulmazlıkları kaldırılmıştır.²⁵⁵ İkinci oturumda dokunulmazlıkları kaldırılan milletvekilleri, birinci oturumda dokunulmazlıkları kaldırılan Hatip Dicle ve Orhan Doğan'ın gözaltına alınmalarını protesto etmek üzere geceyi meclisin kulisinde geçirmişlerdir.²⁵⁶ 3 Mart 1994'te TBMM'nin 79. birleşimindeki oylamada ise DEP milletvekili Selim Sadak ve RP'den ihraç edilen İstanbul milletvekili Hasan Mezarıcı'nın dokunulmazlıkları kaldırılmıştır.²⁵⁷ Bir gün önceki protestoya Perşembe günü, dört milletvekiliyle birlikte Selim Sadak'da katılmış, iki gece meclis kulisinde kalan vekiller Cuma günü sabahtan meclis güvenlik görevlileri tarafından Ankara Emniyet Müdürlüğüne götürülmüşlerdir. Dokunulmazlıkları kaldırılan milletvekillerinden Hatip Dicle, Orhan Doğan, Leyla Zana, Selim Sadak, Sırrı Sakık, Ahmet Türk ve Mahmut Alınak "*Vatana ihanet ve Devletin hâkimiyeti altında bulunan topraklardan bir kısmını devlet idaresinden ayırmak ve bu topraklar üzerinde müstakil bir devlet kurmakla*" suçlanmıştır. Hasan Mezarıcı ise Atatürk aleyhine işlenen suçlar kapsamında mahkemeye çıkarılmış ve serbest bırakılmıştır. DEP milletvekilleri Meclis'in aldığı kararın iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapmış, itiraz sonunsa Selim Sadak'ın dokunulmazlığı iade edilmiş ve kendisi serbest bırakılmıştır. Diğer milletvekillerinin itirazı kabul edilmemiş; bunlar yapılan sorgulamalardan sonra DGM tarafından tutuklanarak cezaevine gönderilmişlerdir.²⁵⁸

Dokunulmazlıkları 2 Mart'ta kaldırılan Hatip Dicle ve Orhan Doğan TBMM çıkışında arabalarından indirilerek sivil polisler tarafından Emniyet Müdürlüğüne götürülmüştür. Dokunulmazlığı kaldırılmadan evinden alınarak emniyete götürülen Hasan Mezarıcı'nın tutuklanması da tepki çekmiş ve Mezarıcı bunun sonucunda serbest bırakılmıştır. Dokunulmazlıkların kaldırılmasına karşı olduğunu söyleyen Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın "*...Bu kararın gerek yurtiçinde gerek yurtdışında terörle mücadelemizi olumsuz yönde etkilemesinden kaygı duyuyorum...*" diyerek düşüncesini aktarmıştır.²⁵⁹ TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk DEP'lilerin Anayasa Mahkemesi'ne itirazları beklenmeden gözaltına alınmalarına ve DGM Başsavcısı Nusret

²⁵⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 54. Cilt, 3. Yasama Yılı, 78. Birleşim, 2 Mart 1994, s. 252-301.

²⁵⁶ **Meclis Bülteni**, "Dokunulmazlıkları kaldırıldı"

www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_1994_0000_0031_0000/0008.pdf (13 Kasım 2015).

²⁵⁷ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 54. Cilt, 3. Yasama Yılı, 79. Birleşim, 3 Mart 1994, s. 410, 417.

²⁵⁸ **Meclis Bülteni**, "Dokunulmazlıkları kaldırıldı"

www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_1994_0000_0031_0000/0008.pdf (13 Kasım 2015).

²⁵⁹ **Milliyet**, "Karayalçın: Kaygılıyım" 4 Mart 1994, s. 1.

Demiral'ın TBMM'ye tutuklanmaları yönünde yazı göndermesine tepki göstermiştir. ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz ise dokunulmazlıkların kaldırılmasını haklı görürken, verilen kararın doğruluğuna gözaltına alma uygulamasının gölge düşürdüğünü, parlamentonun bundan yara aldığını söylemiştir. SHP Onursal Başkanı Erdal İnönü ise *“Demokrasinin temel özelliklerinden birisi fikir ve düşünce özgürlüğüdür. Yani herkesin ve özellikle milletvekillerinin istediklerini söyleyebilmeleridir. Yanlış ve ülkenin aleyhine olan şeyler de söylenmeli midir? İşte, fikir özgürlüğü, o demektir. Dokunulmazlığı kaldırmakla yanlış fikirlerin söylenmesini yasaklamış oluyorsunuz. Yanlış fikirleri yasaklarsanız, doğru fikirlerin doğru olduğunu nasıl anlatacaksınız.”* diyerek dokunulmazlıkların kaldırılmasına karşı olduğunu söylemiştir.²⁶⁰

Dokunulmazlıklarla ilgili olarak Ankara'ya gelen ve DEP'lilerin sorgulamalarına katılan AB Türkiye Karma Parlamento Komisyonu Eş Başkanı Marc, Başbakan Tansu Çiller ile kısa bir görüşme yapmıştır. Çiller, DEP'li milletvekillerinin anayasa ihlali yaptıklarını, milletvekilleriyle ilgili suçlamaların olduğunu ve bu suçlamaların sadece fikir beyanıyla sınırlı olmadığını söylemiştir. Marc Galle'ye *“sizin parlamentonuzda başka bayrakla, başka dilde yemin etmeye müsaade eder miydiniz”* diye sorduğunu. *“katiyen etmeyiz”* yanıtını aldığını anlatmıştır. Sorgulamalara katılan Galle, sorgulama ortamının iyi şartlar içinde olduğunu, sorgulama ortamı ve şartları hakkında detaylı bilgi aldığını, hiçbir şeyin kendisinden gizlenmediğini söylemiştir.²⁶¹

DYP ve ANAP'ın girişimleriyle dokunulmazlıklar kaldırılırken, yapılan oylamaya SHP'den sadece 17 milletvekili katılmış; bu vekillerden 16'sı ve CHP'li milletvekillerinin tamamı ret oyu vermiştir. Yerel seçimlerden yaklaşık üç ay sonra DEP'in kapatılmasıyla, dokunulmazlıkları kaldırılmayan bu partili 13 milletvekilinin de siyasi konumları değişmiş ve vekillikleri düşürülmüştür.²⁶² Dokunulmazlıklarından sonra yargılamaları tamamlanan vekillerden Hatip Dicle, Selim Sadak, Orhan Doğan ve Ahmet Türk 15'er yıl, Mahmut Alınak ve Sırrı Sakık 3 yıl 6 ay, Sedat Yurttaş ise 7 yıl 6 ay ceza almıştır. Bu tutuklamalar Kürt sorununun daha çok tartışılmasına, sürekli gündemde kalmasına ve insan hakları bağlamında Avrupa'dan eleştiri almasına sebep olmuştur.

²⁶⁰ **Milliyet**, “Ankara'da Gerilim”, 4 Mart 1994, s. 1.

²⁶¹ Barçın Yinanç, Örsan Kunter, “Galle, DEP Sorgusunu İzledi”, **Milliyet**, 10 Mart 1994, s. 27.

²⁶² Saybaşı, s. 88

Cumhurbaşkanı Demirel ise “Şeriatın kestiği parmak acımaz” dedikten sonra temyiz yolu olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ni işaret etmiştir.²⁶³

3.1.3. 27 Mart 1994 Yerel Seçimleri

27 Mart 1994 seçimleri öncesinde partilerle ilgili açıklamalar ve olumsuz olaylar gündemdeki yerini almıştır. SHP ile ilgili olarak bazı milletvekilleri hükümetin çalışmalarını yetersiz göyerek CHP’ye geçmişler, ardından İSKİ skandalı patlak vermiştir. Bu skandal haberleri 7-8 aylık süreçte hiç gündemden düşmemiş, ardından dokunulmazlıkların kaldırılması meselesinin çıkması SHP’de olumsuz bir etki yapmıştır. RP ile ilgili olarak Libya’dan 500.000 dolar yardım geldiği, bununla birlikte Bosnalı Müslümanlara yardım adı altında toplanan paraların buraya ulaştırılmadığı iddia edilmiştir. DEP ile ilgili olarak Genel Başkan Hatip Dicle’nin siyaseti geren açıklamaları ve ardından dokunulmazlıkların kaldırılması siyasi tansiyonu yükseltmiştir. Tüm bunların yanında darbe söylentileri yayılmış; Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de “...Türkiye’nin birtakım sıkıntıları varsa, bunların sebebi darbelerdir. Bırakın ülkenin demokratik kuruluşlarını, görev yapan askerlerini, insanlarını rahat bırakın...” diyerek söylenenleri boşa çıkarmıştır.²⁶⁴ DSP lideri Bülent Ecevit ise RP’nin PKK’nın renklerini kullandığını, dini siyasete alet ettiğini, Atatürk ve laiklik düşmanı olduğunu söyleyerek eleştirilerde bulunmuştur.²⁶⁵ ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz ise Karayalçın ve Çiller’e “demokrasi cahili” ve “iktidara yapışmış sülük” benzetmeleri yaparak sert eleştirilerde bulunmuştur.²⁶⁶ Tansu Çiller ise seçimlerde partisine her evden üç oy isteyerek, verilecek her oyun PKK’ya sıkılan bir kurşun olacağını, artık PKK’nın mecliste olmadığını, terör konusunda başarı sağladıklarını, ekonomide de aynı başarıyı sağlayacakları sözünü vermiştir.²⁶⁷ Seçim meydanlarında ve basında birbirine yüklenen Tansu Çiller ile Mesut Yılmaz için Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, “Çiller’le Yılmaz birbirlerine lazım, işi çok sertleştirmesinler” diyerek ilerisi için uyarıda bulunmuştur. Tam da bu günlerde yani seçim arifesinde ANAP-DYP yakınlaşması için formül arayışları başlamıştır. DYP içindeki muhaliflerin ağır toplarından olan Hüsamettin Cindoruk’tan sonra Köksal Toptan ve Cavit Çağlar gibi isimler e DYP-SHP

²⁶³ Duran, s. 49.

²⁶⁴ Duran, s. 30-31.

²⁶⁵ Ercüment İşleyen, “Önce Partiler Seçmenleri Sonra Seçmen Partileri Şaşırtdı”, *Milliyet*, 18 Mart 1994, s. 15.

²⁶⁶ *Milliyet*, “Sülük Gibi İktidara Yapıştılar”, 22 Mart 1994, s. 15.

²⁶⁷ *Cumhuriyet*, “Her Evden Üç Oy İstiyorum”, 18 Mart 1994, s. 15.

koalisyonunun yıprandığını, artık yürümeyeceğini belirtmişlerdir.²⁶⁸ Buna karşı Başbakan Çiller'in önemli kurmaylarından Orman Bakanı Hasan Ekinci ise ANAYOL formülünü savunan partili muhaliflere sert çıkarak koalisyonla uğraşacaklarına, DYP'nin seçim çalışmalarına destek verip kendi bölgelerinde başarılı olmalarını tavsiye etmiştir.²⁶⁹ RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan ise DYP ve ANAP'ın adaylarını eleştirerek iki partinin birbirinden hiçbir farkı olmadığını ve aynı yerden yönetildiği eleştirilerini getirmiştir.²⁷⁰

27 Mart tarihinde yapılan seçim sonucunda Yüksek Seçim Kurulu verilerine göre 31.960.555 kayıtlı seçmenden 29.456.498'i oy kullanmış 28.208.036 oy geçerli sayılmıştır. Seçimlere katılım oranı yüzde 92,2 olmuştur.

DYP	: 6.048.103	% 21,4
ANAP	: 5.923.111	% 21,0
RP	: 5.385.357	% 19,1
SHP	: 3.827.128	% 13,6
DSP	: 2.473.705	% 8,8
MHP	: 2.248.013	% 8,0
CHP	: 1.304.997	% 4,6
BAĞIMSIZ	: 97.097	% 0,3
DİĞER	: 900.525	% 3,2

Seçim sonuçları, bir önceki seçimlere göre (20 Ekim 1991) oyunu artıran tek partinin RP olduğunu göstermiştir.²⁷¹ RP, SHP'nin 1989 yerel seçimlerinde yaptığı sıçramanın benzerini yaparak ciddi bir başarıya imza atmıştır. Türkiye'nin üçüncü büyük partisi olan RP, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu'da birinci parti

²⁶⁸ Serpil Çevikcan, "DYP'de ANAYOL Arayışı", **Milliyet**, 22 Mart 1994, s. 15.

²⁶⁹ Aydın Hasan, "DYP'de Anayolculara Tepki", **Milliyet**, 23 Mart 1994, s. 15.

²⁷⁰ **Sabah**, "Erbakan: Adaylar Kiralık", 21 Mart 1994, s. 13.

²⁷¹ T.C. Yüksek Seçim Kurulu, "27 Mart 1994 Mahalli İdareler Genel Seçimi", www.ysk.gov.tr/ysk/faces/HaberDetay?training_id=YSKPWCN1_4444013108&_afLoop=1083211313651415&_afWindowMode=0&_afWindowId=ezh7a770b_55#%40%3F_afWindowId%3Dezh7a770b_55%26_afLoop%3D1083211313651415%26training_id%3DYSKPWCN1_4444013108%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dezh7a770b_67. (18 Kasım 2015).

olmuştur. İstanbul ve Ankara başta olmak üzere birçok yerde belediye başkanlığını kazanmıştır. Türkiye'nin siyasi haritasını değiştiren yerel seçimlerde DYP ülke genelindeki birinci parti konumunu korumuş, ancak kalesi olarak gördüğü şehirlerde Aydın'ı ve Bursa'yı ANAP'a, Şanlıurfa ve Erzurum'u RP'ye, Çankırı'yı MHP'ye kaptırmıştır. DSP'nin Zonguldak'taki başarısı sona ermiş ve bölgeyi ANAP'a teslim etmiştir. ANAP'ın kalelerinden olan Özal'ın memleketi Malatya'yı ise RP almıştır. Hükümet ortağı SHP ise İstanbul ve Ankara'yı RP'ye, İzmir'i de DYP'ye teslim etmiştir. Bunların yanında partilerin kalelerimiz dediği birçok il de el değiştirmiştir.²⁷² SHP'nin elinden İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı RP'li Recep Tayyip Erdoğan, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı Melih Gökçek ve İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı ise DYP'li Burhan Özfatura'ya kaptırmıştır.²⁷³

Seçimlerin büyük sürprizini oyunu neredeyse ikiye katlayarak RP yaparken, özellikle Güneydoğu'da DEP'in oylarının kendilerine kanalize olmasını sağlamıştır. PKK ile RP arasındaki anlaşmazlık seçimlerde uzlaşıya dönüşmüş olup ayrıca Türkiye "dinin" hiç bu kadar ön plana çıktığı bir dönemi yaşamamıştır. Seçim sonucunda solun bölünmüşlüğü, yüzde 30'un üzerinde olan oyunu, yıllar sonra ilk kez yüzde otuzun altına itmiştir. SHP oylarının yarıya yakınıni yitirmiş, MHP neredeyse DSP'yi yakalamış, CHP ise varlık gösterememiştir.²⁷⁴ SHP seçimler öncesi bozguna uğrayacağını tahmin etmesine rağmen dokunulmazlıkların kaldırılması konusunda ne koalisyon ortağını ikna edebilmiş ne de seçmene bunu izah edebilmiştir. Bunu milliyetçi söylemlerle iyi kullanan Başbakan Çiller, en azından partisinin 1. parti olma konumunu sürdürmesini sağlamıştır. RP 1989'da % 9 olan oyunu % 19'un üzerine çıkarırken, SHP % 28 olan oy oranını % 13'e düşürmüştür.²⁷⁵ RP Kocaeli Milletvekili Şevket Kazan DYP'ye yüzde 27 olan oylarının yüzde 21'e düştüğünü buna rağmen sevinmelerini anlamanın mümkün olmadığını, RP'nin bağımsızlığın, insan haklarının demokrasinin, adil düzenin ve Türkiye'nin teminatı olduğunu söylemiştir.²⁷⁶ RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan seçimlerden sonraki günlerde partisinin grup toplantısında iktidara geleceklerini savunarak "*RP'ye geçiş dönemi tatlı mı? Olacak tatsız mı, canlı mı olacak cansız mı, kanlı mı olacak kansız mı, geçiş dönemi yumuşak mı olacak sert mi, hep birlikte göreceğiz*" demiştir. Buna ilk tepki Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'den gelmiştir. Demirel,

²⁷² Erkan Yiğit, "Kaleler Yıkıldı Siyasi Harita Değişti", **Milliyet**, 29 Mart 1994, s. 12.

²⁷³ Tanör ve Diğerleri, s. 168

²⁷⁴ Yalçın Doğan, "Türkiye Sağa Kaydı", **Milliyet**, 29 Mart 1994, s. 13.

²⁷⁵ Kömürcü s. 443-444.

²⁷⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 56. Cilt, 3. Yasama Yılı, 85. Birleşim, 5 Nisan 1994, s. 325.

“Türkiye bir Anayasa devletidir. Anayasa, devletin ve rejimin şeklini belirlemiştir. Devlet kurulları ve kurumları üzerine oturtulmuştur. Bunu zorla değiştirmeye kalkmaya da kimsenin gücü yetmeyecektir.” demiştir.²⁷⁷

RP 10 Nisan 1994’te Taksim ve Ankara’da Bosna olaylarını protesto mitingi düzenlemiştir. Özellikle Ankara’da ABD elçiliği, BM temsilciliği TRT ve DYP binaları taşlanarak şeriat gösterisine dönüşmüştür.²⁷⁸ Bakanlar Kurulu toplantısında Murat Karayalçın, RP tarafından düzenlenen mitingin, rejim aleyhtarı güçlerin provası niteliğinde olduğu iddiasında bulunmuştur. Asıl amacın siyasi ve iktisadi yönden rejimin çökertilmesi olduğunu savunmuştur. Başbakan Tansu Çiller’de gelişmelerden kaygı duyduğunu, Ankara ve İstanbul’daki mitinglerin rejime karşı olan ittifakın kanıtı olduğunu söylemiştir. Tansu Çiller, DEP ile RP’nin seçimlerde ittifak yaptığını, her ikisinin de rejim karşıtı olduğunu, Taksim ve Ankara’daki olayların doğruladığını açıklamıştır. Bakanlar Kurulu toplantısında bakanlar, Ankara’da ABD elçiliğini, Birleşmiş Milletler (BM) temsilciliğinin, TRT’nin, DYP binasının taşlanması ile ilgili değerlendirmede rejim konusundaki kaygılarını dile getirmişlerdir.²⁷⁹

27 Mart seçimlerinin en önemli göstergesi seçmenin SHP’yi cezalandırdığını fakat yine de koalisyonla yetecek oyu verdiğini ve sol partilere birleşin mesajını ulaştırdığını göstermiştir. DYP’ye ise son bir şans vererek sonunun SHP gibi olacağı uyarısını iletmiştir. Seçim sonrası en kazançlı parti olan RP’ye hazır ol mesajı iletirken, tarihinde en yüksek oya ulaşan MHP’ye de barajı aşabileceği umudunu vermiştir.²⁸⁰

3.1.4. Refah Partisi’nin Yükselişi

RP’nin siyasi hayatta etkin rol oynaması siyasi yasakların 11 Ekim 1987’de kalkmasıyla birlikte başlamıştır. 29 Kasım 1987 tarihinde Necmettin Erbakan’ın Genel Başkanlığında katıldığı genel seçimlerden % 7,3 oranında oy oranıyla dördüncü parti olarak Türk siyasetinde yerini almıştır. 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde İl Merkez Belediye Başkanlıkları başta olmak üzere birçok yerde birinci parti olmuş ve Türkiye

²⁷⁷ **Milliyet**, “Kanla Sonuç Alamazsın”, 15 Nisan 1994, s. 13.

²⁷⁸ Fikret Bila, “Taksim mitingi, rejime karşı ittifaktır”, **Milliyet**, 13 Nisan 1994, s. 13.

²⁷⁹ **Hürriyet**, “Bir daha yapamazlar”, 13 Nisan 1994, s. 23.

²⁸⁰ Erdal Dağtaş, “27 Mart Yerel Seçimleri Öncesinde Yazılı Basının Siyasal Tutumu ve Seçim Sonrasına İlişkin Gecikmiş Bir Değerlendirme” **Kurgu Dergisi**, S.18, 2001, s. 174-175.

genelinde % 9,8 oy oranına ulaşmıştır.²⁸¹ 20 Ekim 1991 seçimlerinden önce MÇP ve IDP ile gizli ittifak kuran RP % 16,9 oy oranı ile 62 milletvekili çıkararak beklenmeyen bir sürprize imza atmıştır. Orta Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da ipi göğüslerken Batı bölgelerindeki sanayi merkezlerinde de ciddi artışlar elde etmiştir.²⁸²

Muhafazakâr ve milliyetçi görüntü verirken demokrat bir söylemde bulunmaktan kaçınmayan RP dünya görüşünü ise “Milli Görüş” olarak tanımlamıştır. Diğer partiler tarafından sistem karşıtı, İslamcı ve şeriatçı bir parti olduğu iddia edilen RP’nin destekçileri dindar kesim, milli gelirden daha az pay alan yoksul kesim ve kentlerin kenar semtlerinde yaşayan vatandaşlardan oluşmaktadır. Söylemlerinde dini terimleri sık sık kullanan RP ekonomide “Adil düzen” diyerek geçmişteki Milli Görüş partilerinden ayırmış; devletçi politikalarından vazgeçerek piyasa ekonomisine yönelmiştir. Dini ve ekonomik söylemlerin yanında dış politikada tarihi ve kültürel bağların olduğu devletler başta olmak üzere komşularla ilişkilerin güçlendirilmesi esas alınmıştır. Parti yöneticileri batıyı eleştirerek Avrupa Birliği’ne (AB) karşı olduklarını söylemekten geri durmadığı gibi Türkiye’yi İslam dünyasının liderliğine aday ülke olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Dış siyasette iyi ilişkiler hedeflendiyse de, AB ve batı karşıtı bir politika izlemiş olan RP, iç siyasette ise devlet-vatandaş ikileminde ise tavrını vatandaştan yana kullanmıştır. Önceki Milli Görüş partilerinden farklı olarak siyaset arenasında ve kamuda, kadınlar belirgin bir şekilde görünmeye başlamıştır. Diğer bir deyişle kendi programları doğrultusunda kadınları harekete geçirmiş, üniversitelerde başörtüsüyle eğitime devam etmeleri hususunda kadınlardan desteğini esirgememiştir. İslami değerlerden taviz vermeyen kadınların siyasallaşmasında etkin rol oynayan RP bunun ödülünü 27 Mart 1994 seçimlerinde almıştır. Ankara ve İstanbul dışında birçok ilde belediye başkanlıklarını kazanma başarısını göstermiştir. Büyükşehirlerin gecekondu semtlerindeki taşralı sakinlere yapılan siyasi propagandalar etkili olmuş ve parti başarısını artırmıştır. Bu seçimlerde iktidar ortaklarından DYP deyim yerindeyse canını zor kurtarmış, SHP tükenmişliğin adeta sembolü olmuştur. Bu sıçrama RP’yi ileride yapılacak olan genel seçimlerde birinci parti yapacaktır.²⁸³ Partinin 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde elde ettiği güneydoğu oyları orada görev yapan polislerin, özel timin ve subayların desteği ile kazandığı iddia edilmiştir. Bir diğer iddia ise RP’yi DEP’in

²⁸¹ Hakan Özdemir, “28 Şubat Süreci Arifesinde ve Ertesinde İki Milli Görüş Partisi: Refah Partisi-Fazilet Partisi” *Süleyman Demirel Üniversitesi İİB Dergisi*, C.20, S.2, 2015, s. 169.

²⁸² Duran, s. 8.

²⁸³ Özdemir, s.170-174.

desteklediğidir. Seçimleri boykot eden DEP'in, devlet desteği ile seçime girdiği söylenen MHP ve BBP'nin adaylarının önünü kesmek için RP'ye yönelmiş olabileceği düşünülmüştür. RP'nin başarısını anlamak için 27 Mart 1994 seçimlerini ile bir önceki seçimleri yani 20 Ekim 1991 Genel seçimlerini karşılaştırmak yanıltıcı olacaktır. Çünkü bu seçimlere ittifak yaparak giren RP, 26 Mart 1989 seçimlerine yalnız girdiğinden 1994 seçimleriyle 1989 seçimlerini kıyaslamak daha anlamlı olacaktır. Parti aradaki bu beş yılda oylarını iki katına çıkartmış, yine bu sürede en düşük oy artışını yüzde 0,8 ile Muğla'da gerçekleştirirken en büyük atılımı yüzde 21,5 ile Malatya'da gerçekleştirmiştir. ANAP ve DYP'de pay edilen milliyetçi-muhafazakâr oyların artık merkez sağdan uzaklaştığı belirgin bir şekilde görülmüştür. RP adayları, kentlerdeki yoksul gecekondu mahallelerinde yaşayan, sosyal demokrat partilere küsmüş, MHP'den ürken gelir düzeyi düşük Alevi vatandaşlara yönelik politikalar geliştirmiş ve bunlardan oy almış olabileceği de iddialar arasında yerini almıştır.²⁸⁴

Necmettin Erbakan başkanlığında hazırlanan plan çerçevesinde partili kadınlar kapı kapı, ev ev dolaşarak destek aramışlardır. Bu çalışmanın karşılığı, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere 28 il ve 400 yakın belde ve ilçe başkanlıklarının kazanılmasıyla alınmıştır.²⁸⁵ Düzeni değiştirmeyi "adil düzen" söylemiyle anlatan RP'nin yükselişi Ankara'nın gecekondu semti Yenidoğan'da, rakı kadehi tokuşturarak kutlanmıştır. Bu seçmen hareketinin çok iyi değerlendirilmesi önemlidir.²⁸⁶

Bunun yanında ANAP dâhil olmak üzere DYP ve SHP'nin işsizliğe çözüm bulamaması, iktisadi başarısızlığı ile terördeki çözümsüzlük, seçmeni RP'ye yöneltmiştir. Türkiye'deki ve Avrupa'daki destekçileri sayesinde büyük paralar topladığı, Suudi Arabistan ve Libya gibi ülkelerden ciddi destek aldığı ileri sürülmüştür. Sırf muhafazakâr bir parti olmasından dolayı destekleyenlerin, oy verenlerin sayısının da azımsanmayacak kadar çok olduğu görülmüştür.²⁸⁷

²⁸⁴Ruşen Çakır, "Refah Partisini Anlamak 2: RP, Kentli Bir Partidir", <http://rusencakir.com/REFAH-PARTISINI-ANLAMAK-2-RP-kentli-bir-partidir/2185> (23 Kasım 2015).

²⁸⁵http://home.arcor.de/necmeddin_erbakan/downloads/refah.pdf (23 Kasım 2015).

²⁸⁶Erdal Sağlam, "Refah'ın zaferi rakı ile kutlanıyor", **Hürriyet**, 1 Nisan 1994, s. 7.

²⁸⁷Tanör ve Diğerleri, s. 168.

3.1.5. Solda Bütünleşme

SODEP ve HP birleşmesiyle 1985 yılında kurulan SHP, 1987-1989 döneminde parti programını tamamlamıştır. Erdal İnönü'nün Genel Başkanı olduğu SHP 1989'da yapılan yerel seçimlerde % 28,69 oy alırken, DSP % 9,03 oy almıştır. 1989'daki başarıdan sonra iktidar hedeflenirken, partinin oyları ciddi oranda düşmüştür. Dolayısıyla İnönü'nün Genel Başkanlığı ve Baykal'ın Genel Sekreterliği üzerine kurulmuş olan yapı çökmüştür. 1990-1992 arasında SHP'de Erdal İnönü ve Deniz Baykal üç defa genel başkanlık için mücadele etmiştir. Her defasında Erdal İnönü galip gelmeyi başarmıştır. Bu kurultaylar SHP'yi vatandaşın gözünde güven vermeyen, ne yaptığını bilmeyen bir parti durumuna düşürmüştür. CHP'nin 9 Eylül 1992'de tekrar açılması ve Deniz Baykal'ın Genel Başkan olmasıyla birlikte İnönü-Baykal mücadelesi sona ermiştir. 1991 seçimlerinden önceki dönemde SHP-DSP birlikteliği düşünülmüş ancak, SHP'nin HEP ile seçim ittifakı yapması, onunulusalcı yanı ağır basan DSP ile yan yana gelmesini engellemiştir. Bülent Ecevit, *“kendi hareketlerini Demokratik Sol olarak nitelediklerini ve Batı sosyal demokrasisi gibi Marksist kökenli olmadıklarını savunmuştur. Türkiye'nin şartlarına uyum sağlayan bu hareketin sadece işçilerden değil, köylü, esnaf ve dinci olmayan dindar gruplar gibi farklı kesimlerden oy alma iddiasındayız.”*²⁸⁸ SHP'de beklenen oy artışı gerçekleşmemiş ancak, DYP ile koalisyon ortaklığı gerçekleşmiştir. Baykal ve ekibi SHP'deki parti içi iktidar mücadelesinden sonra CHP'de kendilerine yeni bir siyasi yol belirlemişlerdir.²⁸⁹ SHP'den istifa edip CHP'ye geçmeleri, tarihsel mirasa sahip çıkma, İş Bankası hisseleri ve yurdun birçok yerindeki binalara sahip çıkmanın yanında siyasi stratejinin de bir parçası olmuştur.²⁹⁰

Erdal İnönü, Eylül kurultayında aday olmayacağını açıklamasından sonra 11 Eylül 1993'te SHP'nin Genel Başkan Murat Karayalçın olmuştur. Eski SHP'li yeni ANAP'lı işadamı İbrahim Cevahir İSKİ yolsuzluğundan Erdal İnönü'nün haberinin olduğunu, olay patlamadan aday olmayacağını açıkladığını da iddia etmiştir.²⁹¹ Karayalçın partinin başına geçince, bu dönemde sosyal demokratların gündemlerindeki maddelerden bir tanesi parçalara ayrılmış sol bloktaki üç partinin birleşmesi olmuştur. Karayalçın, partisinde ağırlığını hissettirmeye çalışırken diğer taraftan da hükümetteki rolünü güçlendirme gayretindeydi. Ancak parti içindeki muhalefetin başını çeken Aydın

²⁸⁸ Duran, s. 43.

²⁸⁹ Kömürcü, s. 249-370.

²⁹⁰ Kara, s. 223

²⁹¹ Yalçın Bayer, “İnönü biliyordu”, **Hürriyet**, 19 Ağustos 1993, s. 31.

Güven Gürkan ve beraberindekiler sorunların çözümü için tek çarenin solun birleşmesi olduğu savunmuştur. Yapılan araştırmalar da partinin oy kaybettiğini göstermiştir. Öyleyse krizden çıkışın yolu, merkez sol oylarını bir araya getirmekle mümkündür. Bu baskılar altında Karayalçın, Ecevit ve Baykal durum değerlendirmeleri yapmış, fakat Ecevit'in tavrı gayet net bir şekilde olumsuz olmuştur.²⁹² Bu gelişmenin ardından CHP Genel Başkanı Deniz Baykal sadece SHP'yi kapsayan birleşme önerisini kamuoyuna sunmuştur. Baykal, birleşmenin CHP adı altında olmasını ve 1994 yılında yapılacak yerel seçimlere tek parti olarak girilmesi gerektiğini anlatmıştır.²⁹³ Başarısız olan girişimden sonra, solda birleşme girişimlerinin devam ettiği günlerde Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Celal Doğan'ın da aralarında bulunduğu SHP ve CHP'li belediye başkanlarının tamamı Ankara'da solda birleşmeyi tartışacaklarını açıklamışlardır. Celal Doğan, girişimlerinin 1994 seçimlerine yönelik olmadığını, parçalara bölünmüş solun başarısızlığının Türkiye'deki sosyal demokrasiyi bitireceği endişesi yarattığını, girişimlerinin sebebinin bu olduğunu açıklamıştır.²⁹⁴ Girişimlerin devamında SHP'de parti meclisi 3 Ekim 1993'te toplanarak parti tüzüğü'nün 28. maddesinin verdiği yetkiyi kullanarak solda birlik için girişimde bulunma kararı almıştır. SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın, DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit ve CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'a görüşme isteğini iletmiştir.²⁹⁵ 12 Ekim 1993'te SHP ve DSP Genel Başkanları basına açık görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede Bülent Ecevit, DSP'nin sol oyları bölmediğini, sağ kesimden oy aldığını, kendi partilerine oy verenlerin böyle bir birleşmeyi kesinlikle kabul etmeyeceklerini söylemiştir. Yaptığı açıklamada, üç parti arasında ayrılıkların giderek büyüdüğünü, *"Birleşme adresinin belli olduğunu ancak, solda birlikten önce ulusal birliğin önemli olduğunu"* ifade etmiştir. Murat Karayalçın ise birlikteliğin bugün için mümkün görünmediğini, solda birlik olmadan ulusal bir birlikten söz edilemeyeceğini, yine de umudunu yitirmediğini *"...Kişiler birleşmezse, kitleler birleşecektir..."* diyerek sözlerini tamamlamıştır.²⁹⁶

20 Ekim 1991 genel seçimlerinde SHP'den meclise giren 36 milletvekili partilerinden istifa ederek DEP ve CHP'ye geçmiştir. Böylece SHP'nin milletvekili sayısı 52'ye düşmüştür. Partideki sorun sadece milletvekili sayılarının yetersizliği ile ilgili değildir. Hükümet programı ve koalisyon protokolündeki vaatlerin gerçekleştirilememesi

²⁹²Kömürcü, s. 442.

²⁹³Duran s. 43-44.

²⁹⁴Milliyet, "Solda Birlik Hareketi", 27 Eylül 1993, s. 15.

²⁹⁵Milliyet, "SHP'den Birleşme Adımı", 4 Ekim 1993, s. 15.

²⁹⁶Milliyet, "Ecevit, Kapıları Kapattı", 13 Ekim 1993, s. 15.

SHP'nin imajını olumsuz etkilemiştir. Ezilenlerin, çalışanların ve dışlananların partisi olma hüviyetini kaybetmiş, kadrolardaki heyecan yok olmaya başlamış ve parti tabanı erimeye devam etmiştir. Sorunlara çözüm üretememenin yanı sıra 1993 yılındaki Sivas olayları, İSKİ skandalı, DEP'li milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması, 27 Mart 1994 seçimlerindeki başarısızlık ve RP'nin yükselişi SHP'de yenilenmeyi zorunlu hale getirmiştir.²⁹⁷ Seçim sonuçları solda birlik için mesaj verir niteliktedir. DSP'nin birleşme konusundaki kesin tavrı bilindiği için geriye tek seçenek kalır o da tekrar başa dönerek SHP ve CHP'nin birleşmesini gerçekleştirmektir. Taraflar yeniden birleşme konusunu gündemlerine aldıklarında her iki partiden de kopmalar olmuş ve ayrılanlar DSP'de kendilerine yer bulmuşlardır.²⁹⁸

1989 Yerel seçimlerinde solun oyu % 38 iken 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde % 27'ye düşmüştür. Bu oy kaybından sonra ekonomik krize karşı alınan tedbirleri kapsayan 5 Nisan kararlarının altında SHP'nin imzasının da olması seçmen tabanında tepkiye sebep olmuştur. Bununla da kalmamış Başbakan Tansu Çiller'in mal varlığı ile ilgili verilen soru önergesinde izlediği tutum, SHP'nin sağ politikalara yaklaştığı, sol söylemden uzaklaştığı fikri partililerce dile getirilmesine yol açmıştır. İşte bu olumsuzluklar Karayalçın'ı CHP ile birleştirme konusunda köşeye sıkıştırmıştır. Birleşme konusunda kararlı olan SHP parti meclisi, CHP ile müzakereleri yürütecek 5 kişilik komisyon kurmuş ve komisyona birleşme konusunda imza yetkisi vermiştir. Müzakereler yapılırken her iki partiyi kapsayan bütünleşme ortak kurulu oluşturulmuştur. Bu kurul 6 Kasım 1994'te birleşme protokolünü imzalamış ve 28 Ocak 1995'te Birleşme Kurultayı'nın yapılmasına karar vermiştir. Fakat birleşme sonrası parti başkanının kim olacağı konusundaki anlaşmazlıklar kurultayın olmasını engellemiştir. Kamuoyundan ve parti tabanlarından gelen baskılar Karayalçın ve Baykal'ı uzlaşmaya zorlamış, sonunda Hikmet Çetin üzerinde anlaşmaya varılarak 18 Şubat 1995'te yapılan kurultayda SHP kendisini feshederek CHP'ye katılmıştır.²⁹⁹ Bülent Ecevit kurultayın kendileriyle ilgili olmadığını söyleyerek, birleşme olmasına rağmen bütünleşmenin olacağına inanmadığını ifade etmiştir.³⁰⁰ SHP-CHP birleşmesi hükümeti birçok yönüyle etkilemiştir. Her şeyden önce koalisyon ortağının adı artık SHP değil, Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı da Murat Karayalçın değildir. Artık hükümetin ortağı CHP, Başbakan Yardımcısı ise Hikmet

²⁹⁷ Kömürcü, s. 440

²⁹⁸ Duran, s. 44.

²⁹⁹ Kömürcü, s. 447-448.

³⁰⁰ Fatih Çekirge, Ecevit: TV'yi bile açmadım", **Sabah**, 19 Şubat 1995, s. 7.

Çetin olmuştur.³⁰¹ Hikmet Çetin, CHP ile yeni bir dönem açmak istediğini, yeni bir hükümet kurma isteğini paylaşmıştır. Ancak Tansu Çiller, yeni hükümetin zaman kaybı olacağını, “neden ortaklığı bulandıralım”, sözleriyle hükümetin çözüm bekleyen sorunlarını halletmeleri gerektiğini ifade ederek hükümetin devamını sağlamıştır.³⁰²

3.1.6. Başbakan Tansu Çiller’in Malvarlığı Meselesi

1994 Haziran ayı sonunda Başbakan Tansu Çiller’in ABD’deki mal varlığı ile ilgili gündeme getirilen soru Temmuz ayı boyunca siyaset gündemini meşgul etmiştir.³⁰³ ANAP Yozgat Milletvekili Mahmut Orhon ve 12 arkadaşı, Çiller ve yakınlarının mal varlıklarının araştırılması ile ilgili meclis araştırması açılmasına ilişkin 10/193 esas numaralı önerge vermiştir. ANAP’lı 93 milletvekili anayasanın 93. maddesine göre yazılı istekte bulunarak Meclisi olağanüstü toplantıya çağırmıştır. Meclis Başkanı, üyelerin 5’te 1’ini oluşturan 90 kişinin imzasının yeterli olduğunu söyleyerek önergeyi görüşmek üzere davet yaptığını söylemiştir. 14 Temmuz 1994 tarihinde TBMM’nin 3. Yasama yılı 124. Birleşiminde önerge görüşülmüştür. Önergede, Başbakan Çiller’in özellikle Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı olduğu dönemde kendisinin ve eşinin mal varlıklarının artış gösterdiği, yurt içinde ve yurt dışında gayrimenkul sahibi oldukları, yurtdışındaki yatırımlarının düşündürücü ve üzücü olduğu ifade edilmiştir. Bu durumdan ve beyanlardaki çelişkilerden ötürü Meclis araştırması açılması istenmiştir.³⁰⁴

SHP’nin önergeye kabul oyu vereceğini açıklaması, hükümet ortakları arasında büyük bir krize neden olmuştur. Tansu Çiller “koalisyon bozulur” sözleriyle tepkisini ortaya koymuştur. DYP’ye her türlü desteği veren SHP bu defa koalisyonun bozulmasını bile göze alarak böyle bir tavır değişikliğine gitmiştir. SHP’nin bu tavrı 27 Mart seçimlerinin yenilgisi, İSKİ konusunda kendilerini yalnız bırakan ve evet oyu veren DYP’den rövanş almamak olarak yorumlanmıştır. Ayrıca kamuoyu baskısı ve Çiller’e karşı oy kullanarak solda birlik için sinerji yaratarak güç kazanmak hedeflenmiştir. Çiller, SHP’nin bu duruşu karşısında yeni bir formül bulmuş; SHP Grup Başkanvekili Nihat Matkap ve DYP kurmayları değerlendirme yaparak ANAP’ın önergesini reddetme kararı almışlardır. Ancak mecliste grubu bulunan partiler ve parti başkanlarının malvarlıklarının

³⁰¹ Tutar, s. 326.

³⁰² Emin Koç, “Pazarlık başladı”, *Sabah*, 10 Mart 1995, s. 11.

³⁰³ Saybaşı, s. 93.

³⁰⁴ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, 19. Dönem, 64. Cilt, 3. Yasama Yılı, 124. Birleşim, 14 Temmuz 1994, s. 35.

araştırılması için ortak önerge verileceği açıklanmıştır.³⁰⁵ Başbakan Tansu Çiller malvarlığı ile ilgili açıklama yapacağı DYP grup toplantısını Türkiye Elektrik Kurumunun (TEK) salonunda yapmıştır. Huzursuzluğu her halinden belli olan Çiller, diğer liderlere hodri meydan demekten geri kalmamıştır. Parti içinde ve partiler arasında oylamayı etkileyecek vaatlerin olduğu, DYP’de yirmi bakanlık için doksan kişiye bakanlık sözü verilmişti, ANAP ve MHP milletvekilleri arasında da bir takım vaatlerin söz konusu olduğu söylentileri yayılmıştır.³⁰⁶

3.1.6.1. TBMM’de Başbakan Tansu Çiller’in Malvarlığı Görüşmeleri

Devlet Bakanı Bekir Sami Daçe, meclis tatile girene kadar hiçbir şey yapmayan ANAP’lıların meclis tatile girdikten sonra makul bir gerekçe göstermeden Meclisi olağanüstü toplantıya çağırmasının İstanbul’un üç büyük ilçesinde yenilenecek olan seçimlerde gündem yaratma ve iktidarı zedeleme gayreti olarak açıklamıştır. Bir diğer sebebin 5 Nisan 1994 ekonomik kararları nedeniyle menfaat sağlayamayan bazı çevrelerin ortaya attığı mesnetsiz iddialardan kaynaklandığını söylemiştir. Daçe, Tansu Çiller’in yurtdışında olan yatırımlarıyla ilgili olarak, nasıl Türkiye’ye yabancıların yatırım yapması normale Türkiye’den de başka ülkelere yatırım yapmanın normal olması gerektiğini belirtmiştir. Tansu Çiller’i savunarak DYP Genel Başkanlığına aday olduğu dönemde mal varlığını “beyannamenin gizliği” prensibine rağmen kamuoyuna açıkladığını ifade etmiştir. RP Grubu adına Kahramanmaraş Milletvekili Hasan Dikici, temel insan haklarından bir tanesinin mülkiyet hakkı olduğunu belirterek, Başbakan Tansu Çiller’in mülk edinmesinin ve mal güvenliğinin olmasının onun en tabii hakkı olduğunu vurgulamıştır. Ancak önemli olan son iki yılda ABD’de aldıkları gayrimenkulleri nasıl aldıkları ve TBMM Başkanlığı’na ek mal bildiriminde bulunup bulunmadıkları konusudur. Başbakan’ın Türkiye Elektrik Kurumu salonundaki grup toplantısı ve basın toplantısı yoluyla servetini açıklamaya çalışmasını eleştirerek, hesap verilecek yerin TBMM olduğunu söylemiştir. Genel Müdürlüğünü Özer Uçuran Çiller’in yaptığı İstanbul Bankası bankerlerle işbirliğine girerek halkın parasını toplamıştır. Özer Uçuran Çiller bu paraların çoğunu usulsüz olarak Çiller ailesinin ortak olduğu şirketlere aktarmıştır. Özer Uçuran Çiller’in kredi açtığı şirketlerin birinci ortağının Çiller ailesi,

³⁰⁵ **Milliyet**, “Koalisyon Bıçak Sırtında”, 14 Temmuz 1994, s. 15.

³⁰⁶ Yalçın Doğan, “Çillerin Servetine Bekçilik”, **Milliyet**, 15 Temmuz 1994, s. 15.

ikinci ortağının ise kendisinin patronu olan Has ailesi olduğunu ifade etmiştir. Başbakan Tansu Çiller'in bir taraftan çok zengin bir mal beyanında bulunurken diğer taraftan ABD'ye giderken ceplerinde sadece 200 dolar olduğunu söylemesindeki çelişkiyi gündeme getirmiştir.

SHP Grubu adına Hatay Milletvekili Nihat Matkap, Kamuoyuna temiz siyaset, temiz parti ve temiz toplum vaat etiklerini, kamu vicdanını rahatsız edecek bir uygulamada yer almalarının mümkün olmadığını söylemiştir. SHP olarak kendilerinin 53 siyasi partiyi ve liderini kapsayacak şekilde araştırma açılmasını istediklerini ancak ANAP grubundan birkaç yetkili tarafından konunun sulandırıldığı açıklamıştır. Nihat Matkap, SHP ile DYP olarak Meclise müşterek önerge verdiklerini, “...ilk defa bir Başbakan hakkındaki iddialar konusunda gerekli duyarlılığı gösterdi, kamuoyuna ayrıntılı hesap verdi ve kendisini kapsayan bir Meclis araştırması önergesine ilk imzayı atmış oldu.” bu önergeyle basında sıkça yer alan Turgut Özal ve yakınlarının edindikleri malvarlığıyla, RP'nin topladığı yardım paralarını yerine ulaştırmadığı gibi spekülasyonların aydınlatılacağı vurgusunu yapmıştır. Böylece liderlerin ve partilerin mal varlıklarını, malların iktisap tarihini ve kaynağını açıklamalarının sağlanacağını belirtmiştir. Matkap konuşmasının sonunda ANAP'ın verdiği önergeyle bir yere varılamayacağını; ancak kendilerinin verdiği müşterek önergenin kabulüyle tüm Türkiye'nin rahatlayacağını ifade etmiştir.

ANAP Grubu adına Yozgat Milletvekili Mahmut Orhon, Başbakan Tansu Çiller'in, babasının zengin olduğunu söylediğini, diğer yandan da öğrencilik yıllarında gelir düzeyi düşük ailelerin çocuklarına verilen burstan yararlandığını açıklamıştır. Bu iki söylemdeki çelişkiye dikkat çeken Mahmut Orhon, araştırmalarında Çiller ailesinin zenginliğinin Özer Uçuran Çiller'in İstanbul Bankası'na Genel Müdür olmasıyla başladığını söylemiştir. İstanbul Bankası'nda kendilerinin küçük bir hissesi, Hasoğlu A.Ş.'nin büyük bir hissesi olduğunu, halktan yüksek faiz vaadiyle para topladıklarını anlatmıştır. Daha sonra paraların Has ve Çiller aileleri tarafında kurulan şirketlere aktarıldığını, bu paralar geri ödenmeyince bankanın iflas ettiğini iddia etmiştir. Özer Uçuran Çiller'in Vadi konut yapı kooperatifini kurduğunu ve burada biriken paraları kullandığını, vergi kaçırdığını söyleyerek iddiasına yenilerini eklemiştir. Bu vergi kaçırma olayının sadece şirketlerle sınırlı kalmadığını, aldıkları yatların ve arsaların değerini 15-20 kat düşük göstererek vergi kaçırmaya devam ettiklerini iddia etmiştir. Türkiye'deki servetinin dışında ABD'de alışveriş merkezinden villaya, otelden

apartmana kadar birçok yerde mal edindiğini ancak servetin kaynağının ne olduğunun kamuoyuna anlatılması gerektiğini söylemiştir. DYP Grubu adına Sakarya Milletvekili Nevzat Ercan, Çiller ailesin malvarlığının listesini yapmak üzere meclisin olağanüstü toplantıya çağrılmasını ayıplamıştır. Dayanağı olmayan iftiralar atıldığını, serbest piyasa düzenine inanan, serveti ve mal varlığını helal gören ANAP'ın, hesap yapmadan muhalefet yapmalarını ibretlik olarak değerlendirmiştir. İktidar kaçkınları olarak seslendiği ANAP'lılara, dünya devletleriyle rekabet yapmak için uğraşan bir Türkiye olduğunu söylemiştir. Türklerin yurtdışında yatırım yapmasını üzücü ve düşündürücü bulmalarını anlamlandıramadığını söylemiştir. Gündemin amacını, uygulamaya konan ekonomik istikrar paketine bağlayarak, olumlu hava dağıtılarak istikrarsızlık ortamı yaratılmak istendiğini savunmuştur. Önergenin siyasi bir komplo olduğunu, Türkiye'nin önünde terör gibi bir mesele varken böyle asılsız, gerçekdışı şeylerle meclisin çalıştırılmasının doğru olmadığını ifade etmiştir.

Meclisin olağanüstü toplanmasını sağlayan ANAP'ın vermiş olduğu önerge üzerinde yapılan konuşmalar tamamlandıktan sonra yapılan oylamada, meclis araştırması önergesi 187'ye karşı 203 oyla reddedilmiştir. Ardından İstanbul Milletvekili Tansu Çiller ve 10 arkadaşının, 1983 yılından sonra kurulmuş ve TBMM'de grup kurmuş bütün siyasi partilerin ve başkanları ile yakınlarının mal varlıklarının araştırılmasına ilişkin önerge görüşülmüştür. SHP'nin de destek verdiği 10/198 esas sayılı önerge kabul edilerek meclis araştırması yapılması için komisyon kurulmuştur.³⁰⁷ Böyle olunca Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, RP lideri Necmettin Erbakan ve ANAP lideri Mesut Yılmaz gibi birçok liderin malvarlıkları araştırılabilir mahiyete kavuşturulmuştur.³⁰⁸

3.1.7. Özel Radyo -Televizyonlar ve RTÜK'ün Kuruluşu

Türkiye'de özel radyo ve televizyonların kurulması Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Amerika gezisi sırasında yaptığı bir açıklamayla başlamıştır. Özal, başka bir ülkeden kanal kiralayan bir vatandaşın yurtdışından Türkçe yayın yapabileceğini, bunu engelleyecek bir yasanın olmadığını söylemesinden sonra özel radyo ve televizyonlar yayın hayatına geçmeye başlamıştır. Türkiye'nin ilk özel televizyon kanalı olan Star-1, 1 Mart 1990'da Almanya'dan deneme yayınına girmiştir. Özel televizyonların önemi 20

³⁰⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 64. Cilt, 3. Yasama Yılı, 124. Birleşim, 14 Temmuz 1994, s. 36-96.

³⁰⁸ Duran, s. 26.

Ekim 1991 seçimlerinde kendini göstermiştir. İstedikleri partinin, istedikleri şartlarda reklamını yapma fırsatı ellerine geçmiştir. Star-1 televizyonunun kendilerine verilen siyasi reklamlarda Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın kendisine ve ailesine yapılacak olan eleştirilere izin vermeyeceğini açıklamıştır. Bu açıklamaya birçok kesimden eleştiri gelmiş, özel televizyonların yayınlarını düzenleyecek bir yasaya ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yüksek Seçim Kurulu Star-1 televizyonuna uyarıda bulunmuş, bunun üzerine PTT, kaynaklarının bu televizyon tarafından kullanılmasını engelleyerek 10 Ekim 1991'de yayını durdurmuştur. 1992 yılından başlayarak 1993 yılına gelindiğinde iki yüze yakın radyo ve televizyon vericisinin olduğu açıklanmıştır. Bunlarla ilgili bir yasal düzenlemenin olmaması İçişleri Bakanlığı'nı harekete geçirmiş, 22 Ocak 1993'te valiliklere gönderilen yazıyla hepsinin kapatılması istenmiştir. Üç ay sonra Ulaştırma Bakanlığı da valiliklere genelge göndererek özel radyoların 24 saat içinde kapatılması gerektiği emrini vermiştir. Genel bir kapatma kararı gibi gözükken yayın yasaklarının arkasında “İslamcı ve Kürt milliyetçisi radyo ve televizyonlardan duyulan rahatsızlık...” olduğu söylenmiştir. İleriki dönemde Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı olmasıyla Başbakanlık koltuğuna oturan Tansu Çiller özel radyo ve televizyon konusunu vakit geçirmeden hemen gündeme almıştır.³⁰⁹ Devletin tekeline olan radyo ve televizyon yayınları ile ilgili anayasanın 133. Maddesi, TBMM Genel Kurulunun 8 Temmuz 1993 tarihli 125. birleşiminde, DYP'nin vermiş olduğu 2/542 esas sayılı önerge ile görüşülmüştür. Görüşmeler sonunda 50 ret oyuna karşı 313 oyla Anayasanın 133. maddesi değiştirilmiştir.³¹⁰ DYP-SHP hükümetin bu maddeyi değiştirme isteğine ANAP ve DSP de destek verirken, RP “Ahlaka aykırı yayınların önünü açacağı” gerekçesiyle bu reforma destek olmamıştır. 1982 Anayasası üzerinde yapılan bu ikinci değişiklikle özel radyo ve televizyonların yayınları üzerinden devlet tekeli kaldırılarak serbestlik getirilmiştir.³¹¹

Özel Radyo ve televizyonlar konusunu yasal düzenlemeye almak isteyen DYP-SHP hükümeti, yasa ile ilgili olarak TBMM'de 4 Kasım 1993 tarihinde görüşmelere başlamıştır. Burada 24 madde kabul edilmiştir. Mecliste bütçe görüşmeleri başlayınca yasa tasarısının diğer maddeleri üzerinde çalışma yapılamamıştır. Bunun yanında 27 Mart 1994 seçimlerinin gündeme gelmesi vesilesiyle düzenlemeler konusu askıya alınarak

³⁰⁹ Duran, s. 27-28.

³¹⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 38. Cilt, 3. Yasama Yılı, 125. Birleşim, 8 Temmuz 1993, s. 206.

³¹¹ Sedat Ergin, “Anayasa değişikliğinde mutabakat geleneği”, <http://www.hurriyet.com.tr/anayasa-degisikliginde-mutabakat-geleneği-1-14083333> (3 Şubat 2016).

seçimlerden sonraya bırakılmıştır.³¹² İlgili önergelerle kaldığı yerden 13 Nisan 1994'te TBMM'nin 89. birleşiminde yeniden başlanmıştır. Daha önce 24 madde üzerinde çalışmalar tamamlandığından bu birleşimde, 25. maddeden 42. maddeye kadar olan bütün maddeler ele alınarak küçük değişikliklerle kabul edilmiştir.³¹³ Bu yasa, birçok yeni düzenlemeyi de beraberinde getirmiştir. TBMM Genel kurulunda, beşi iktidar partisi dördü muhalefet partileri arasından seçilecek olan bir üst kurulun oluşturulmasına karar verilerek denetim mekanizması oluşturulmuştur.³¹⁴ Özel Radyo ve Televizyonların yayınlarını düzenleyen 3984 sayılı kanunun 13 Nisan 1994 tarihinde kabul edilmesi ve 20 Nisan 1994 tarihinde 21911 sayıyla *Resmi Gazetede* yayınlanarak yürürlüğe girmesiyle Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) kurulmuştur. Radyo ve televizyon faaliyetlerini düzenlemek ve denetlemekle görevli olan RTÜK, özerk ve tarafsız kamu tüzel kişiliğidir.³¹⁵

3.2. Dış Politikada Hedefler ve Yaşanan Gelişmeler

Başbakan Tansu Çiller hükümet programını okurken Türkiye'nin sancılı bir coğrafyada, barış, istikrar, huzur ve bolluğun olduğu itici bir güç olacağını söylemiştir.³¹⁶ Bu doğrultuda DYP-SHP hükümeti, ülke çıkarlarının ön planda olduğu, barışçıl tutumun esas olduğu, evrensel değerleri savunan, uluslararası alanda diğer devletlerle dayanışma içinde olan bir dış politika hedeflemiştir. Hükümetin öncelikleri arasında AB üyeliğinin gerçekleşmesi adına gerekli olan gayreti ve kararlılığı göstereceğini açıklamıştır. Bununla birlikte üyesi olduğu İslam Konferansı ülkeler ve diğer Müslüman ülkelerle olan ilişkilerin büyük bir özenle geliştirileceği vurgulanmıştır. ABD ile Türkiye arasındaki dostluk, siyasi ve ticari işlere en üst seviyede önem verileceği, her iki ülkenin de karşılıklı menfaatleri gözetlenerek işbirliği geliştirileceği hedeflenmiştir. Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilere uluslararası ilkeler çerçevesinde ve manevi bağlarla güçlendirilmiş biçimde yaklaşacakları bildirilmiştir. Hükümetin dış politikasında Azerbaycan ve Bosna Hersek olayları önemli bir yer tutmuştur. Tansu Çiller hükümeti, Azeri ve Boşnakların davalarında haklı, aynı zamanda mağdur ve mazlum oldukları için yanlarında olacaklarını ve sorunun çözümü için uluslararası alanda gerekeni yapacaklarını açıklamıştır. Kıbrıs

³¹² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 42. Cilt, 3. Yasama Yılı, 24. Birleşim, 4 Kasım 1993, s. 552.

³¹³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 57. Cilt, 3. Yasama Yılı, 89. Birleşim, 13 Nisan 1993, s. 469-554.

³¹⁴ Milliyet, "Özel Radyo ve TV Yasası Meclis'ten Geçti", 14 Nisan 1994, s. 12.

³¹⁵ RTÜK, "Hakkımızda", <http://www.rtuk.org.tr/#> (3 Şubat 2016).

³¹⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 37. Cilt, 2. Yasama Yılı, 119. Birleşim, 30 Haziran 1993, s. 372.

meselesinin biran evvel çözümlü, iki toplumun varlığını benimseyen ve siyasi manada iki topluma eşit haklar verecek şekilde çözüm üretilmesi gerektiği amaçlanmıştır.³¹⁷

Dış politikada Rusya ile ilişkileri geren Boğazlar Tüzüğü Bakanlar Kurulu tarafından 23 Kasım 1993'te kabul edilerek 1 Temmuz 1994'te yürürlüğe konulmuştur. Bu tüzüğünün getirdiği yeni düzenlemeye en çok Rusya Federasyonu (RF) ve ardından Bulgaristan ve Yunanistan karşı çıkmıştır. RF, bu tüzükle Türkiye'nin boğazlardan geçişini kısıtlama amacı güttüğünü ve Orta Asya petrolünün boğazlardan taşınmasını ortadan kaldırmayı hedeflediğini ileri sürmüştür. Hükümet yetkilileri ise düzenlemenin artan deniz trafiğinden dolayı can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla olduklarını savunmuşlardır.³¹⁸ Tüzüğün uygulanmasına ilişkin muhalefetin eleştirileri olmuştur. ANAP İstanbul Milletvekili Engin Güner TBMM'ye Boğazlar Tüzüğüne ilişkin 4 Ağustos 1994'te 7/4820 esas sayılı soru önergesi vermiştir. Önergede bu tüzük hükümlerine uyulmadığı ve hükümlerin tavsiye niteliğinde olduğu iddialarının doğru olup olmadığı sorulmuştur. Dışişleri Bakanı Mümtaz Soysal, tüzük hükümlerine uymayan veya bu hükümlere riayet etmeyen yabancı gemilerin bulunmadığını yazılı olarak cevaplamıştır. Ayrıca 200 metreden büyük gemilerin boğazlardan gece geçişini yasaklayan bir hüküm olmamasına rağmen gündüz geçmesi konusunda tavsiye kararı alındığını açıklamıştır.³¹⁹ Dışişleri Bakanı Mümtaz Soysal, Türkiye'ye vize koyan ülkelere, Türkiye'nin de vize koyması gerektiği düşüncesiyle "onurlu dış politika" tezini ortaya atmıştır. Kamuoyu tarafından öğrenilen bu durum Soysal tarafından Başbakan Yardımcısı Karayalçın'a aktarmış, Karayalçın'da konuyu Başbakan Çiller'e iletmiştir. Yapılan üçlü görüşmeden sonra vize uygulamasına geçilmek üzere kararname hazırlanmıştır. Hazırlanan kararname bazı DYP'li bakanlar ve SHP'li Turizm Bakanı Halil Çulhaoğlu tarafından imzalanmamıştır. DYP'lilerin deyimiyle kararda imzası bulunan hükümet üyelerine gerekçesi açıklanmadan böyle bir kararın verilmesini oldubittiye getirmek olarak yorumlanmıştır. SHP'li Turizm Bakanı Çulhaoğlu ise bu uygulamadan turizmin zarar göreceği inancında olduğu açıklanmıştır. Koalisyon ortakları arasında özelleştirmelerle ilgili ayrışma vize uygulamasıyla restleşmeye dönüşmüştür.³²⁰ Soysal'ın 4 aylık Dışişleri Bakanlığı süresince, önce Turizm Bakanının değişmesi

³¹⁷ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 6729-6730.

³¹⁸ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bu güne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, İletişim Yayınları, 2. Cilt, 14. Baskı, İstanbul 2013, s. 588-593.

³¹⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 65. Cilt, 4. Yasama Yılı, 1. Birleşim, 1 Eylül 1994, s. 148-149.

³²⁰ Yalçın Doğan, "Koalisyon Vize Vermiyor", **Milliyet**, 1 Ekim 1994, s. 14.

nedeniyle kararnamede değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikten sonrada Soysal'ın Dışışleri bakanlığından istifası bu girişimi sonuçsuz bırakmıştır.³²¹

1994 yılında dış politikada önemli krizlerden birisi de Kürt vatandaşların siyasi temsilcisi olarak görülen HEP'in kapatılmasının ardından, DEP'e geçen milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması ve tutuklanması olmuştur. Avrupa Parlamentosu (AP) ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) Nisan 1994'te aldıkları karar gereğince bu tutuklamaları kınayarak, tutuklananların zaman kaybetmeden serbest bırakılması gereğini açıklamışlardır.³²² Hükümet yetkilileri tutuklamaların etnik nedenlerle değil, PKK ile bağlantılarının delillerle ortaya konmasından sonra verildiğini belirtmiştir. Hatta AP olayı daha da ileri götürerek 15 Haziran 1995'te aldığı kararla DEP milletvekillerinin tutuklulukları nedeniyle Gümrük Birliğinin onaylanmayacağını açıklamıştır. AKPM daha da ileri giderek 25 Nisan 1995'te aldığı kararla Türkiye'nin, iki ay içinde insan hakları konusunda ilerleme kaydetmediği takdirde üyeliğinin askıya alınması gerektiğini önermiştir. Parlamenter meclislerin aldıkları kararlar her ne kadar tavsiye niteliğinde olsa da Avrupa kamuoyundaki beklentiyi göstermesi açısından önem kazanmıştır. Nitekim tavsiye kararı, demokratikleşme ve insan hakları konusunda hükümeti gerekli adımları atmaya zorlamıştır. PKK sorunu, Türkiye'yi dış politikada çok yönlü olarak etkilemiştir.³²³ DYP-SHP Hükümetinin dış politikadaki bir diğer önemli hedefi de AB ilişkileri olmuştur. ANAP hükümeti döneminde Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği kabul edilmemiş olup, alınan kararla bu kez hedef Gümrük Birliği olmuştur.³²⁴ DYP-SHP hükümeti döneminde Başbakan Tansu Çiller, Gümrük Birliği'ne geçişi hiç kimsenin küçümseyemeyeceğini söylerken, gelişen dünyada Türkiye'nin AB'ye girmesini sadece ekonomik değerlendirmeye tabi tutarak ele alınmanın da yanlış olacağını söylemiştir.³²⁵ Bu dönemdeki bir başka meselede hem iç politikada hem de dış politikada önemli bir konuma gelen Çekiç Güç meselesi olmuştur. Irak'ın kuzeyinde Kürtlere güvenli bir bölge ayarlanması için oluşturulan Çekiç Güç'ün varlığı ve PKK'nın Kuzey Irak'ta yeni üstler edinmesi Türkiye'nin güvenliği ile ilgili kaygılar yaratmıştır. Türkiye tarafından sınır güvenliği için Irak'ın kuzeyine yaptığı operasyonlar, özellikle Mart 1995'teki Çelik Harekâtı Avrupalı devletlerle ilişkilerimizi olumsuz etkilemiştir.

³²¹ **Milliyet**, "Vize Kabineye Kurban", 13 Aralık 1994, s. 15.

³²² Oran, s. 535.

³²³ Mehmet Gönlübol ve Hakan Bingün, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitapevi, 9. Baskı, Ankara 1996, s. 664-665.

³²⁴ Duran, s. 64.

³²⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 74. Cilt, 4. Yasama Yılı, 50. Birleşim, 12 Aralık 1995, s. 98.

Hatta bu Çelik Harekâtından sonra Gümrük Birliği süreci bir süre askıya alınmıştır. Bu dönemde Türkiye'ye, Avrupa ve ABD silah ambargosu uygulamıştır. Türkiye ise silah temini konusunda İsrail ve Rusya'ya yönelmiştir. Tüm bu olanlara rağmen AB ilişkileri bağlamında Gümrük Birliği hedefi Başbakan Tansu Çiller tarafından gerçekleştirilmiştir.³²⁶

Hükümetin Azerbaycan'a yönelik politikası verdiği destekle sınırlı kalmamıştır. Ermenistan ile ilişki kurmayı reddederek Azerbaycan'ı ekonomik, siyasi, askeri ve siyasal bağlamda desteklemiştir. Türkiye lobi faaliyetleri yaparak AGİK'in Azerbaycan lehine kararlar alması için çalışmalar yürütmüştür.³²⁷

3.2.1. Hükümetin Azerbaycan Politikası

Tansu Çiller'in başbakanlığının arifesinde Türkiye'nin dış siyasetteki en önemli gelişmelerden biri Dağlık Karabağ sorunu olmuştur. Dağlık Karabağ, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını yeni kazanan Azerbaycan ve Ermenistan arasında önce gerilime sonra savaşa sebep olmuştur.³²⁸ Ermeniler Eylül 1993'te Karabağ ve Azerbaycan'ın topraklarının yaklaşık beşte birini ele geçirmiştir. BBP Kahramanmaraş Milletvekili Esat Bütün, 6 Nisan 1993'te TBMM'de yaptığı gündem dışı konuşmada Karabağ olayları, Bosna Hersek olayları ve Kuzey Irak'taki olayların Türkiye'ye yönelik olduğunu savunmuştur. Türklüğün bütün kalelerinin düşürülmek istendiğini anlatmıştır. DYP-SHP hükümetini, ateş komşudayken söndürülmesi gerektiği hususunda uyarmıştır. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü Ermenistan'ın uluslararası hukuk, Birleşmiş Milletler (BM) ve AGİK ilkelerini ihlal ettiğini söylemiştir. Ermenistan'ın yayılmacı politikasının Türkiye tarafından kabul edilmesinin mümkün olmadığını, Ermenistan'a Türkiye üzerinden herhangi bir yardım gönderilmesine izin vermeyeceklerini açıklamıştır. Erdal İnönü, Azerbaycan'ın BM üyesi olduğunu, dolayısıyla bu ülkenin egemenliğini ve toprak bütünlüğü koruma adına adımlar atılması gerektiğini dile getirmiştir.³²⁹

³²⁶ Duran, s. 64.

³²⁷ Cengiz Günay, "Kafkasya Üzerine: Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan İlişkileri", <http://www.tmkvatolye.org/makaleler/cengiz-gunayin-kafkasya-uzerine-makalesi-turkiye-ermenistan-ve-azerbaycan-iliskileri/>.

³²⁸ M.Turgut Demirtepe, **Dağlık Karabağ Sorunu: Dar Alanda Büyük Oyun**, USAK Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2011, s. 3.

³²⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 33. Cilt, 2. Yasama Yılı, 87. Birleşim, 6 Nisan 1993, s. 272-276.

Türkiye'nin bölgedeki ağırlığına uygun caydırıcı bir politika izleyemediğinden Ermenistan, Azerbaycan'ın yüzde 20'sini işgal ederek kendi kendisini cesaretlendirmiştir.³³⁰ CHP Edirne Milletvekili Hasan Basri Eler, hükümeti eleştirerek Kafkasya ve Ortadoğu politikalarının felç olduğunu, Türkiye'nin Ermenistan'a yakınlaşmasıyla Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey'in zorda kaldığını açıklamıştır. Ayrıca Çekiç Güç'ü topraklardan atmadıkça Türkiye'nin bağlı bulunduğu coğrafyada elinin kolunun bağlı olacağını söylemiştir.³³¹

Dış politikadaki bir diğer sorun Azerbaycan'ın iç meselesi olmuştur. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey, Albay Suret Hüseyinov'un kendisine isyan başlatmasıyla birlikte iç savaş endişesine kapılarak 5 Haziran 1993'te Nahcivan'a kaçmıştır. Meclis Başkanı Haydar Aliyev 25 Haziran 1993'te Elçibey'in yetkilerini üstlenerek görevi devralmıştır. Bu gelişmeler Türkiye tarafından büyük bir titizlikle takip edilirken, bir taraftan da iç siyasetteki hareketlilik devam etmektedir. Başbakanlık görevini henüz almış olan Tansu Çiller, Azerbaycan Cumhurbaşkanı olarak Elçibey'i tanıdıklarını açıklayarak Haydar Aliyev yönetimini tanımadıkları mesajını iletmiştir.³³² Ancak Çiller hükümeti, Aliyev'i iktidarda kalıcı gördükten sonra tavır değiştirmiştir. Dış işleri Bakanı Hikmet Çetin, Aliyev'in demokratik seçimler sonucunda iktidara geldiğini söylemiştir. Ardından Tansu Çiller, Aliyev yönetimini tanıdığını açıklarken, ilişkilerin düzeldiğine dair işaretler Hikmet Çetin'in 19 Eylül 1993'te Azerbaycan'a gitmesiyle görülmeye başlamıştır. Aliyev, Azerbaycan petrollerini taşımak için Türkiye hattının seçileceğini, Türkiye'nin Azeri askeri personele eğitim vermeye devam edeceğini açıklamıştır. Aliyev, 1994 yılı başında Türkiye'ye ziyarette bulunarak Türkiye ve Azerbaycan için "tek millet iki devlet" ifadesini kullanarak ilişkilerin yolunda olduğunu göstermiştir.³³³

Temmuz 1993'ün sonlarında Ermeni işgali sürerken Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Başbakan Tansu Çiller Güvenlik Konseyi üyeleri ile yaptıkları konuşmalar sonunda Ermenilerin tutumunu eleştiren bir kararın çıkmasını sağlamışlardır.³³⁴ Azeri kayıplarının arttığı ve Ermenilerin Nahcivan'a girme olasılığının görüldüğü dönemde Tansu Çiller, ifadelerini sertleştirerek "eğer Ermenistan Kars Antlaşması'nı ihlal eder ve Nahcivan'ı işgal ederse" savaşa girme konusunda Meclisten yetki isteyeceğini

³³⁰ Şükrü Elekdağ, "Azerbaycan'ın Kaderi" *Milliyet*, 5 Eylül 1993, s. 16.

³³¹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 37. Cilt, 2. Yasama Yılı, 97. Birleşim, 29 Nisan 1993, s. 82-83.

³³² Duran, s. 61-62.

³³³ Oran, s. 405-406.

³³⁴ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul 1994, s. 397.

açıklamıştır.³³⁵ Haydar Aliyev ile ilişkiler düzeldikten sonra Süleyman Demirel, Aliyev’le birlikte Kopenhag’ta uluslararası bir konferanstayken Azerbaycan’da darbe olacağını kendisine söylemiş ve acilen Bakü’ye gitmesini sağlamıştır. Demirel, darbe olacağı bilgisinin kendisine Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) tarafından verildiği bilgisini paylaşmayı da ihmal etmemiştir. Başbakan Tansu Çiller de olaydan birkaç gün sonra Demirel’in telkinleriyle, Haydar Aliyev’i arayarak “arkanızdayız” mesajını vermiştir.³³⁶ TBMM’de 9 Şubat 1994’te yaptığı konuşmayla Ermenilerin işgalini anlatan Aliyev, Çiller hükümetinin, Azerbaycan topraklarına barış getirmesi isteğinde bulunmuştur.³³⁷ Aliyev’in iktidara gelmesine öncülük eden Ruslar bu sefer de kendi istekleri doğrultusunda politika üretmediğini düşündükleri Aliyev’i iktidardan göndermek için Ekim 1994’deki darbe girişimine destek olmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti 50. Hükümeti bu soruna ikili ilişkiler çerçevesinde yaklaşmak yerine, uluslararası kamuoyu ve örgütlerin ilgisini, dikkatini bu yöne çekerek göstermiştir. Hükümetin çalışmaları muhalefet partilerince yeterli bulunmamış, askeri bir müdahale yapılmaması konusunda eleştirilmiştir. 12 Mayıs 1994’de Azerbaycan-Ermenistan arasında imzalanan ateşkes antlaşmasından sonra Ermenistan’la Türkiye arasındaki ikili ilişkiler de kısmen normalleşmeye başlamıştır.³³⁸

3.2.2. Hükümetin Bosna-Hersek Politikası

6 Nisan 1992’de AB’nin 7 Nisan 1992’de ise ABD’nin Bosna-Hersek’i tanımasının ardından Sırp milislerle ordu birlikleri birleşerek Bosnalı Müslümanlara saldırarak toprakları işgale başlamıştır.³³⁹ Bosna’da olup bitenlerle ilgili olarak Bosna-Hersek Başbakan Yardımcısı Muhammed Cengiç 12 Mayıs 1992 tarihinde TBMM’de konuşma yapmıştır. Türkiye’yi kendilerini kurtaracak güç olarak gördüğünü ve bunun teminatını almak istediğini söylemiştir.³⁴⁰ Türkiye’nin Bosna-Hersek’le ilgilenmesinin tek sebebi, burada zulme uğrayanların Müslüman olması değildi. Türkiye’de özellikle İstanbul ve çevresinde 4 milyon Bosnalı yaşamaktadır. Akrabalık bağlarını koparmamış olan bu insanlar olaylardan birinci derecede etkilenmiştir. Bu etki kısa sürede DYP-SHP

³³⁵ Baskın Oran, s. 411.

³³⁶ Ertuğrul Özkök, “Darbe Girişiminin Perde Arkası”, hurriyet.com.tr/bir-darbe-girisiminin-perde-arkasi-57117 (17 Aralık 2015).

³³⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 53. Cilt, 3. Yasama Yılı, 69. Birleşim, 9 Şubat 1994, s. 19.

³³⁸ Oran, s. 406-412.

³³⁹ Oran, s. 495.

³⁴⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 11. Cilt, 1. Yasama Yılı, 75. Birleşim, 12 Mayıs 1992, s. 22-23.

hükümeti üzerinde kamuoyu baskısı yaratarak hükümetin harekete geçmesini sağlamıştır. Ancak uluslararası askeri bir gücün kullanılmamasının ve vahşetin giderek derinleşmesinin getirdiği bir rahatsızlık hâkim olmuştur. Bu durum “...Nisan 1993’te yapılan Dışişleri Bakanları toplantısında Türkiye’nin, İslam Konferansının, uluslararası topluluğun Bosna’ya uyguladığı silah ambargosunu kaldırması ve Sırlara karşı daha kesin tavır alınması konularında bir karar yayınlanmasında başarılı olmuştur.”³⁴¹ Aradan iki yıl gibi bir süre geçmesine rağmen kuşatmanın devam ettiği 300 bin Saraybosnalı’ya moral vermek ve orada olanlara dikkat çekmek üzere Başbakan Tansu Çiller ve Pakistan Başbakanı Benazir Butto Saraybosna’ya gitmiştir. Burada yaptıkları incelemeler sonunda açıklama yaparak bütün dünyayı duyarlı olmaya davet etmişlerdir. BM Güvenlik Konseyi’nin aldığı kararları uygulamasını, Saraybosna ve güvenli bölge ilan edilen yerlerdeki ablukanın kaldırılmasını ve sivil halka yapılan saldırıların derhal durdurulması gerektiğini açıklamışlardır. Çiller, basın yoluyla Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı’na “Kalıcı barışa gitmesini ve savaşmayı bırakmasını” önermiştir. Butto ise “Görüşmeler şayet zaman çalmak için yapılyorsa, bunun engellenmesi gerek. Hava harekâtı konusunda en kısa zamanda karar verilmeli. Şayet barış sağlanmıyorsa buradaki insanların kendilerini savunmaları için silah ambargosu kaldırılmalı.” diyerek uyarmıştır. Savaş başladıktan sonra bu tarihe kadar Saraybosna’ya Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ve Yeniden Doğuş Partisi Genel Başkanı Hasan Celal Güzel giderek moral vermiştir.³⁴²

TBMM’de Bosna ile ilgili verilen önerelerde, Avrupa’nın ortasında bir vahşet işlenirken BM, North Atlantic Treaty Organization (NATO) ve AGİK gibi kuruluşların kayıtsız kaldığı dile getirilmiştir.³⁴³ DYP, ANAP, SHP ve RP grupları adına grup Başkanvekilleri Bosna-Hersek olayları ile ilgili meclis araştırması açılmasına ilişkin 10/2018 esas sayılı önerge ile MHP Çorum Milletvekili Muharrem Şemsek’in vermiş olduğu 10/209 esas sayılı önerge 6 Aralık 1994’te TBMM’de görüşülmüştür. Devlet Bakanı Ali Şevki Erek, hükümet olarak Bosna-Hersek’te saldırıya uğrayan, insanlık dışı her türlü muameleye maruz kalan Bosnalıların haklı davalarının savunucusu ve destekçisi olduklarını söylemiştir. Ayrıca Bosna’ya uygulanan ambargonun kaldırılmasını BM’in insanlık görevi olarak gördüğünü söylemiştir. RP Kayseri Milletvekili Abdullah Gül ise

³⁴¹ Sönmezoğlu, s. 399.

³⁴² Ali H. Yurtsever, Ateş Tümer, “Saraybosna’da İki Ana”, **Milliyet**, 3 Şubat 1994, s. 23

³⁴³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 11. Cilt, 1. Yasama Yılı, 75. Birleşim, 12 Mayıs 1992, s. 22-23.

DYP-SHP hükümetinin, bütün dünyayla birlikte Bosna-Hersek'e ambargo uyguladığı iddiasını savunmuştur. Ambargonun derhal kaldırılması ve Bosna'ya sahip çıkılması gerektiğini anlatmıştır. Ayrıca BM, NATO ve AGİK'i göreve çağırırken ABD Dışişleri Bakanı Warren Minor Christoper'ın "Bosna'da menfaatimiz olmadığı için gidemeyiz" sözlerini hatırlatarak bunlardan bir şey beklemenin de gerçekçi olmadığını söylemiştir. Hükümetin Bosna için her şeyi yaptığı söylentilerinin doğru olmadığını, batılı beşli temas grubunun (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya) içinde Türkiye'nin de olması gerektiğini savunmuştur. ANAP grubu adına Ankara Milletvekili Vehbi Dinçerler, TBMM'nin birlik ve beraberliğinden duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Görüşmeler sonunda bir komisyon kurulacağını ve bu komisyonun ABD, AB, NATO, BM ve AGİK'le görüşerek parlamentonun, hükümetin yapacağı ve alacağı kararları destelediği bilgisini vermesi gerektiğini söylemiştir. SHP grubu adına İstanbul Milletvekili Ercan Karakaş, krizin Avrupa'yı aştığını, artık dünyanın krizi olduğunu, diğer grup sözcülerinin ifade ettiği gibi BM, NATO, AB, AGİK gibi örgüt ve kuruluşların görevini yapmadığını söylemiştir. Sırp'ların barıştan yana olmadığını onların tek hedefinin Büyük Sırbistan'ı kurmak olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Dış İşleri Bakanlığına vekâlet eden Karayalçın'ın Bosna-Hersek'te olduğunu, hükümetin Bosna'ya her türlü yardımı yaptığını ve yapacağını söylemiştir. DYP grubu adına Ankara Milletvekili Orhan Kilercioğlu da ABD, Batı ve özellikle Müslüman âleminin duyarsızlığından yakınmıştır. Başbakan Tansu Çiller ve hükümet yetkililerinin Boşnaklarla Bosnalı Hırvatlar arasında kurulan federasyonda büyük katkı sağladığını açıklamıştır. Bu federasyonun silah ambargosunun kaldırılmasında ve çatışmanın Balkanlardaki diğer bölgelere yayılmasını engellemede büyük katkı sağlayacağını anlatmıştır. MHP Çorum Milletvekili Şemsek ise dünyada siyasi kutuplaşmanın yanında bir de dini kutuplaşma olduğunu, Türk dünyasının ve İslam dünyasının temsilcisinin Türkiye olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin Bosna'ya silah yardımının yanı sıra, Sırp saldırılarını önleme konusunda caydırıcı gücünü kullanması gerektiğini ifade etmiştir. Görüşmelerin ardından Meclis araştırması açılması için öneriler oylamaya sunulmuş ve yedi üyeden oluşan bir komisyonun kurulmasına karar verilmiştir.³⁴⁴

Bosna ilgili konular meclis gündeminden hiç düşmemiş, 14 Ağustos 1995'te yapılan görüşmelerde DSP lideri Bülent Ecevit ve BBP lideri Muhsin Yazıcıoğlu, daha önce TBMM'nin yayınlamış olduğu bildirideki kararları hükümetin yerine getirmediğini

³⁴⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 73. Cilt, 4. Yasama Yılı, 46. Birleşim, 6 Aralık 1994, s. 183-197.

söyleyerek eleştiride bulunmuştur.³⁴⁵ Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, hükümet olarak, Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunun kaldırılması girişiminde bulduklarını, BM'den bunun kararını da çıkarttıklarını, ancak Güvenlik Konseyinin kararı uygulamaya koymadığını söylemiştir. Yine İslam Konferansını toplantıya çağırانların kendileri olduğunu, birçok karar alındığını ve bu kararların maalesef uygulanmadığını açıklamıştır. Türkiye'nin etkin bir dış politika yürüttüğü için Bosna-Hersek ve Balkanlarda söz sahibi olduğunu ve Balkanlardaki barış gücüne asker gönderme noktasına geldiğini anlatmıştır. Ayrıca olaylar başladığından beri NATO'nun her türlü askeri hazırlığı yaptığını, fakat anlaşmalar gereği BM'nin izni olmadan müdahale edemediğini açıklamıştır.³⁴⁶

Tansu Çiller hükümeti, Bosna olaylarında uluslararası kuruluşları harekete geçirerek aktif bir tutum izlerken, RP ve MHP tek taraflı da olsa askeri bir müdahalenin yapılmasını istemiştir. Fakat meclisin çalışmaları ve Türk halkının genel beklentisi uluslararası askeri bir müdahaleden yana olmuştur. Hükümet uluslararası kamuoyunu harekete geçirmek için ciddi çalışmalarda bulunarak duygusallıktan ve ideolojik davranışlardan kaçınmış; realist bir yaklaşım göstermiştir.³⁴⁷ Türkiye'nin PKK ile askeri mücadelenin yanında Kıbrıs'ta asker bulunduruyor olması, hem Kafkaslardaki olaylar nedeniyle Azerbaycan'a, hem de Balkanlardaki olaylar nedeniyle Bosna-Hersek'e tek taraflı müdahale imkânı tanımamıştır. Zaten bu girişim için Türkiye'nin elinde yeterli teknik donanım olmadığı gibi Balkan Devletleri hava sahalarını Türkiye'nin kullanmasına izin vermeyeceklerini açıklamıştır. DYP-SHP hükümetinin girişimleriyle Mart 1994'te oluşturulan Boşnak-Hırvat Federasyonu savaşın yönünü büyük ölçüde değiştirmiştir. Silah ambargosunun Boşnaklarla Hırvatlar lehine delinmiş olması ve bunların birlikte hareket etmesinin yanında ABD'nin Sırlara ait olan mevzileri bombalaması Bosna'daki savaşı sona erdirmiştir. ABD'nin görevlendirdiği özel temsilci Richard Holbrooke'un çalışmaları sonucunda taraflar arasında 21 Kasım 1995'te Dayton Anlaşması³⁴⁸ imzalanmış ve savaş sona ermiştir.³⁴⁹

³⁴⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 93. Cilt, 4. Yasama Yılı, 148. Birleşim, 14 Ağustos 1995, s. 419-425.

³⁴⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 57. Cilt, 3. Yasama Yılı, 88. Birleşim, 12 Nisan 1994, s. 242-245.

³⁴⁷ Kader Özlem, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin ve Türkiye'nin Balkanlar Politikalarının Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi", **Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 1. Cilt, S. 1, 2012, s. 28.

³⁴⁸ ABD'nin girişimleriyle 21 Kasım 1995'te Bosna-Hersek'teki savaşı sona erdiren anlaşma Dayton'da Boşnakların temsilcisi Aliya İzzetbegović, Hırvatların temsilcisi Franyo Tucman, Sırların temsilcisi Slabodan Miloseviç tarafından paraf edilerek 15 Aralık 1995'te Paris'te imzalanmıştır. Hiçbir tarafı memnun etmemiş olan Dayton Anlaşması sadece barışı sağlamış olması dolayısıyla tercih edilmiştir. Dayton Anlaşmasıyla ülkenin yüzde elli biri Boşnak-Hırvat Federasyonuna, kalan yüzde kırk dokuzluk kısım ise Sırp Cumhuriyetine bırakılmıştır. İlk kez bir federasyon ve cumhuriyetten oluşan bir devletin temelleri atılmıştır.

³⁴⁹ Oran, s. 498.

3.2.3. Hükümetin Kıbrıs Politikası

Kıbrıs Cumhuriyeti ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında 1959'da Garanti Antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşmayla Kıbrıs'ın hiçbir siyasi birliğe ve iktisadi birliğe katılamayacağı, hiçbir devletle birleşemeyeceği ve taksim edilemeyeceği hükümleri getirilmiştir. 1987'de Türkiye AT'ye tam üyelik başvurusu yaptığı süreçte, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) AT ile Gümrük Birliği Antlaşması'nı imzalamıştır. Türkiye üye olacağı umuduyla olanlara ses çıkarmamıştır. Garanti Anlaşması'ndaki şartta rağmen Rum Kesimi, Kıbrıs'ın tamamını temsilen iktisadi birlikteki yerini almıştır. Parlamento Başkanı, 13 Kasım 1992'de yaptığı açıklamayla Finlandiya, Kıbrıs ve Norveç'in AT'a üyelik için gerekli şartları taşıdığını söylerken, Türkiye'nin insan hakları sorunu ve üyelik için gerekli şartları taşımadığını açıklamıştır. Daha sonra 25 Haziran 1994'teki AB toplantısında Türkiye'nin adaylığı açıklanmadığı gibi Kıbrıs (Rum Kesimi) ile Malta'nın üye olacakları duyurmuştur. Burada Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Kıbrıs'ı temsilen AB'ye üye olacağı haberi kayıtlardaki yerini almıştır. Bu hukuka aykırı duruma Başbakan Çiller ve Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin üyelik umuduyla hiçbir girişimde bulunmamıştır. Karayalçın'ın Dışişleri Bakanlığı döneminde, AB bir taraftan Türkiye'nin üyeliğini kabul etmezken diğer taraftan da kendisinden uzaklaşmasını istememiştir. Kıbrıs'la AB üyeliği müzakerelerinin başlamasıyla bağlantılı olarak, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne kabul edilmesi ile ilgili veto kaldırılmıştır. Türkiye anlaşma ile garantörlük haklarından vazgeçmiş, Kıbrıs Rum Kesimine AB üyeliğinin kapılarını açmıştır.³⁵⁰

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş 10 Haziran 1993'te TBMM'nin 111. Birleşiminde Genel Kurula hitaben Kıbrıs sorunu ve New York görüşmelerine ilişkin bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında iki kesimli bir federasyon istediklerini ancak 1977'den doksanlı yılların başına gelindiğinde 50-60 bin kadar Rum'un Türk kesimine toprak verilerek karıştırılacağını açıklanmıştır. Denktaş, Kıbrıs Türklerinin Rumlarla birlikte yaşamaya hazır olmadığını, karma bir yapının yanardağa benzediğini, birinin patlaması halinde bütün Kıbrıs'ın patlayacağını söylemiştir. New York'ta yaptıkları görüşmelerde kabul edilemeyecek derecede kötü muamele gördüklerini yine de kendilerinin Maraş'a karşılık Kıbrıs üzerindeki ambargonun kaldırılmasını, sportif faaliyetlerin ve limanlarla ilgili faaliyetlerin de ambargo dışında tutulması gerektiğini istediklerini açıklamıştır. Siyasi parti grup başkanvekilleri, Kıbrıs

³⁵⁰ Ali Arslan, **Efendi ve Uşak: Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri**, Paraf Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2010, s. 285-290.

sorununa ilişkin olarak yine aynı tarih ve birleşimde genel görüşme yapılmasına ilişkin önerge vermiştir. Önergede BM’de devam eden görüşmelerde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) delegasyonu üzerinde bir baskı uygulandığı savunulmuştur. Rum tarafı ve destekçisi olan ülkeler, Kıbrıs’ta Rum hâkimiyetini sağlamak için tasarladıkları paketi toptan kabul ettiremeyeceklerini anlamışlardır. Bu paket, parça parça elde edilmeye çalışılırken öncelikli hedefin KKTC uygulanan ambargoyu kaldırmadan Maraş’ı ABD’nin desteğiyle Rumlara vermek olduğu düşünülmüştür. Ayrıca bir diğer hedefin Lefkoşe havaalanını Rumlara açmak olduğu ifade edilmiştir. TBMM’deki bu görüşmelerde Muhalefet partileri, hükümeti müzakereler aksamсын, sorun çıkmasın diye bazı şeylere göz yummakla itham etmiştir. Hükümet sözcüsü ise baskılara hiçbir biçimde boyun eğmediklerini ve bu konuda taviz vermediklerini açıklamıştır. TBMM’de genel görüşme yapılmasına ilişkin bu önerge kabul edilmiştir.³⁵¹

Başbakan Tansu Çiller hükümet programını okurken Kıbrıs’la ilgili olarak, adanın varlığı ve geleceği ile ilgili sorunu sadece burada yaşayan her iki toplumun yapıcı müzakerelerinin çözebileceğini vurgulamıştır. Kıbrıs’taki Türklerin güvenliklerinin ve haklarının ayrı kesimde yaşayacakları siyasal eşitliğe dayalı bir ortaklıkla garanti altına alınacağı inancını taşıdıklarını belirtmiştir.³⁵² TBMM’nin 26 Nisan 1994 tarihinde 95. Birleşiminde ANAP Bitlis Milletvekili Kâmran İnan ve RP Trabzon Milletvekili Kemalettin Göktaş Kıbrıs’la ilgili gündem dışı konuşma yapmışlardır. BM, Kıbrıs’taki Türk kontrolünü ortadan kaldırmak için Maraş’ın kapalı bölümü ile Lefkoşe Havaalanını Rum uçaklarının kullanımına açmayı ve havaalanının gümrük gelirlerini istediğini açıklamıştır. BM tarafından açıklanan bu maddelerin, güven artırıcı paket olarak lanse edilmesi eleştirilerek her iki toplumun tasvip etmediği hiçbir maddenin kabul edilemeyeceğini söylemişlerdir. Konuşmalarında hükümetin milli davaya ihanet ettiğini, davada taviz verdiğini ancak verilen bu tavizlerin hiçbir meseleyi çözmeyeceğini açıklamışlardır. Gündem dışı bu konuşmalara cevap veren Devlet Bakanı Necmettin Cevheri, meclis çatısı altında kurulmuş olan hiçbir hükümetin, Kıbrıs davasına ihanet etmeyeceğini, bunun milli bir dava olduğunu söylemiştir. Kıbrıs milli davası konusunda hazırlanan karar tasarısının dünya kamuoyuna sunulması için siyasi parti grupları 4/295 esas sayılı ortak önerge vermiştir. Önergede Türkiye’nin garantörlük hakkından dolayı sorumluluklarını yerine getirmeye karalı olduğu ilan edilmiştir. Siyasi Parti gruplarının

³⁵¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 36. Cilt, 2. Yasama Yılı, 111. Birleşim, 10 Haziran 1993, s. 284-331.

³⁵² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 37. Cilt, 2. Yasama Yılı, 119. Birleşim, 30 Haziran 1993, s. 374.

birlikte imzaladıkları ve Genel Kurulun ittifakıyla benimsenen deklarasyon kamuoyu bilgisine sunulmuştur.³⁵³

Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, 3 Mayıs 1994'te mecliste yaptığı konuşmada DYP-SHP hükümeti olarak Kıbrıs'la ilgili adil, gerçekçi çözümden yana olduklarını, dışarıdan yapılacak müdahale ve baskılarla çözüme ulaşılamayacağını duyurmuştur. Çözüm için dili, dini, kültürü farklı iki toplumun siyasi eşitliğinin kabul edilmesi gerektiğini, Türkiye'nin teşviki ve desteğiyle güven ortamı yaratacak sürecin 1993 yılında başladığını hatırlatmıştır. BM Genel Sekreteri tarafından Temmuz 1993'te güven artırıcı paket açıklanmış GKRY ve KKTC tarafından 20 Ocak 1994'de kabul edilmiştir. Bu paket maddeden oluştuğunu bunlardan birincisi, Maraş'ın kapalı bölgesini, BM kontrolünde iki tarafın kullanımına açmak, İkincisi Lefkoşe Havaalanını BM denetiminde işletmeye açmak, üçüncüsü ise basın ve sportif faaliyetleri artırılmalı, dış yardımların paylaşımı ve su kaynaklarını işbirliği ile geliştirmek olarak açıklamıştır. BM Genel Sekreteri, paketi kamuoyuna açıklarken uygulamanın her iki tarafa eşit yarar sağlayacağını ilke olarak ortaya koymuş ve uygulama hakkında görüşmeler Şubat 1994'te başlamıştır. Hikmet Çetin, ileriki dönemde pakette değişikliğe gidildiğini, yeni metin hazırlandığını ve bunun kabul edilemez olduğunu söylemiştir. Yine BM temsilcilerinin Rumlar lehine tavır koyduklarını ve müzakereleri kopma noktasına getirdiklerini aktarmıştır. Başbakan Tansu Çiller'le birlikte Kıbrıs'ta sadece Türk tarafının yapıcı tutumuyla bir çözümün gerçekleşmeyeceğini uluslararası görüşmelerde dile getirdiklerini ve hükümet olarak Türk halkının içine sinmeyeceği hiçbir çözüme destek olmayacaklarını açıklamıştır. Başbakan Tansu Çiller'in, ABD Başkanı Bill Clinton'a "Kıbrıs konusunun tıkanma noktasına geldiğini", bunun sorumlusunun KKTC olmadığını, değişen pakete itiraz eden KKTC'nin bu tavrını hükümet olarak desteklediklerini söylemiştir.³⁵⁴ Başbakan Tansu Çiller, ABD Başkanı Bill Clinton ile yaptığı görüşme ile ilgili olarak "Ben kimseye söz vermedim. Taviz de... Kıbrıs'ı falan kimseye satmayız. Bunu çıkaranlar yanlış, yanlış ve kasıtlı davranmaktadır. Doğrusu şudur: Sayın Clinton ile Kıbrıs'ı görüştük. Çünkü çözümsüzlük KKTC'ye de Türkiye'ye de zarar veriyor. Ortada güven artırıcı önlemler paketi var... Söylediğimiz şudur: Eğer bir yol bulunabilirse uzlaşın." dediğini aktarmıştır. Çiller, Beyaz Saray görüşmesinde kendisi tarafından gizli saklı verilmiş sözler olmadığını ve ABD ile ilişkilerde Kıbrıs'ın bir numaralı gündem maddesi

³⁵³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 58. Cilt, 3. Yasama Yılı, 95. Birleşim, 26 Nisan 1994, s. 454-460.

³⁵⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 59. Cilt, 3. Yasama Yılı, 98. Birleşim, 3 Mayıs 1994, s. 310-340.

olmadığını açıklamıştır.³⁵⁵ Parti grubu adına söz alan muhalefet sözcüleri söz birliği etmiş gibi BM Güvenlik Konseyi'nin çifte standart gösterdiği ve ikiyüzlülük yaptığı görüşünde birleşmiştir. DYP-SHP hükümetinin taviz verdiğini ve bu davranışın yanlışlığı konusunda eleştiriler yapılmıştır. Koalisyon hükümetinin Kıbrıs konusunda hiçbir politikası olmadığı gibi dış politika stratejisinin de olmadığı iddia edilmiştir. SHP grubu adına konuşan Ankara Milletvekili Mümtaz Soysal ise Kıbrıs sorununun dış politikada sıra dışı bir sorun olmadığını, dış politikanın mihenk taşı olduğunu vurgulamıştır. Özellikle RP Grubu adına konuşan Kahramanmaraş Milletvekili Ahmet Dökülmez, Başbakan Tansu Çiller'in ekonominin kötüleşmesiyle birlikte International Monetary Fund'den (IMF) destek almaya gittiğinde Clinton'un Kıbrıs konusunda taviz vermezse ekonomik iflas konusunda yardımcı olmayacaklarını belirttiğini şart koştuğunu anlatmıştır. 3 Mayıs 1994'te TBMM'de yapılan değerlendirmeler neticesinde Kıbrıs'taki gelişmelerle ilgili genel görüşme açılması isteği kabul edilmemiştir.³⁵⁶ DSP lideri Bülent Ecevit, Kıbrıs'ta Türk tarafının verdiği tavizleri daha ileri götürmek için birtakım baskıların izleneceğini, bu durumun Kıbrıs Türklerinin Rumlara teslim oluncaya kadar devam edeceğini söylemiştir. Ecevit, GKRY'nin Kıbrıs'ın tamamını temsil ettiğini söylemesinin AT üyelik sürecinin başlamasından sonra Türkiye'nin ve KKTC'nin işini zorlaştıracağını belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Karayalçın TBMM'de yaptığı konuşmada GKRY Avrupa Birliği'ne girmesi halinde Türkiye'nin KKTC ile bütünleşmeye gideceğini açıklayarak bu durumun müzakereye dayalı çözüm arayışlarına olumsuz etki yapacağı yönündeki endişesini dile getirmiştir.³⁵⁷ İleriki aylarda RP Konya Milletvekili Mustafa Ünal TBMM Başkanlığına gümrük birliği konusunda Yunan vetosunun kaldırılmasının gerekçesinin ne olduğu ile ilgili yazılı önerge vermiştir. Dışişleri Bakanı Erdal İnönü verdiği yazılı cevapta Yunanistan'ın Türkiye'nin Gümrük Birliğine vetosunu kaldırması karşılığında Kıbrıs'tan taviz vermesinin söz konusu olamayacağı gibi Gümrük Birliği karşılığında Kıbrıs'la ilgili hiçbir anlaşmanın da imzalanmadığını ifade etmiştir.³⁵⁸ Devlet Bakanı Önay Alpago, Kıbrıs konusuna değinerek, Türk heyetinin, AB ve Gümrük Birliği ile ilgili hiçbir görüşmesinde Güney Kıbrıs'a taviz pazarlığı olmadığını belirtmiştir. DYP-SHP hükümeti olarak Kıbrıs konusunu, ulusal bir mesele olarak

³⁵⁵ Derya Sazak, "Kıbrıs Tutanakları ve Çiller'in Yaklaşımı", *Milliyet*, 25.4.1994, s. 16.

³⁵⁶ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, 19. Dönem, 59. Cilt, 3. Yasama Yılı, 98. Birleşim, 3 Mayıs 1994, s. 310-340.

³⁵⁷ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, 19. Dönem, 79. Cilt, 4. Yasama Yılı, 77. Birleşim, 21 Şubat 1995, s. 373-374.

³⁵⁸ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, 19. Dönem, 89. Cilt, 4. Yasama Yılı, 126. Birleşim, 21 Haziran 1995, s. 275.

gördüklerini, ödün verme söylemlerini kesinlikle reddetmiştir.³⁵⁹ Ancak Kıbrıs ile ilgili anlaşmayı imzalayarak esasında taviz vermiştir.

Türkiye ile AB 6 Mart 1995'te Ortaklık Konseyi toplantısında Gümrük Birliği kararını imzalamıştır. Daha önce Türkiye'nin Gümrük Birliğine karşı olan Yunanistan, Kıbrıs'ın AB üyeliğini güvence altına aldıktan sonra Türkiye'nin Gümrük Birliği Antlaşmasına karşı çıkmamıştır. Durum böyle olunca Türkiye, aynı gün GKRY Kıbrıs'ın tamamını temsil ettiği iddiasıyla AB'ye tam üyelik başvurusunun bir tarihe bağlanması kararına itiraz veya bir tepki göstermemiştir. Gümrük Birliği'ne karşı çıkanlar kamuoyunu etkilemek için Gümrük Birliği karşılığında “Kıbrıs'ın satıldığı” iddialarını yaymışlardır.³⁶⁰

3.2.4. Türkiye'nin Gümrük Birliğine Girme Süreci

Türkiye'nin 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) katılmak üzere başvurmasıyla birlikte Gümrük Birliği'ne girme süreci başlamıştır. 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşmasıyla Türkiye'nin AET ile Gümrük Birliği süreci başlamıştır. Bu antlaşmayla “*Türkiye AET'ye “Hazırlık Dönemi”, “Geçiş Dönemi” ve “son Dönem” olmak üzere üç aşamada katılacaktır.*” Hazırlık döneminden sonra 1 Ocak 1973'te geçiş dönemi başlamıştır. Türkiye 14 Nisan 1987'de AB'ye tam üyelik başvurusu yaptıktan sonraki dönemde taraflar arasında resmi görüşmeler sürdürülmüştür.³⁶¹

Başbakan Çiller koalisyon hükümetinin programını okurken Türkiye'nin AT'ye uyumu bir an önce gerçekleştirmek ve bu uyum çalışmalarını kolaylaştırmak için Gümrük Birliğine 1995 yılında katılmasının hedeflendiğini söylemiştir. Çiller, dünya ticaretindeki küreselleşme nedeniyle, 1995 yılına kadarki süreçte Türk ekonomisinin de uluslararası rekabete uyum sağlayacak imkâna kavuşturulması gerektiğini belirtmiştir.³⁶² ANAP İstanbul Milletvekili Bülent Akarcalı, 16 Kasım 1994'te TBMM'de Gümrük Birliği ile ilgili olarak gündem dışı konuşma yapmıştır. Konuşmasında Gümrük Birliği Antlaşmasının, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan, günümüze kadar olan dönemde

³⁵⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 80. Cilt, 4. Yasama Yılı, 81. Birleşim, 1 Mart 1995, s. 312.

³⁶⁰ Oran, s. 461.

³⁶¹ Mustafa Hatipler, “Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk SBE Akademik Bakış Dergisi*, S. 29, Kırgızistan 2012, s. 6.

³⁶² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 37. Cilt, 2. Yasama Yılı, 119. Birleşim, 30 Haziran 1993, s. 373-380

imzalanacak en önemli antlaşmalardan biri olduğunu söylemiştir. Ancak Hükümet'in Gümrük birliği konusunda meclis dâhil kimseyi aydınlatmadığını, buna rağmen Meclisin büyük çoğunluğu Gümrük Birliği'ne karşı olmadığını paylaşmıştır. Mecliste konu ile ilgili olarak hükümeti rahatsız edecek hiçbir mevzu olmamasına rağmen hükümetin, bilgilendirme yapmamasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bu konuyu Meclise getirip görüşmeler neticesinde meclisin desteğiyle 19 Aralık 1994'te yapılacak AT ile Türkiye arasındaki Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye'yi daha kuvvetli kılacağı hususuna dikkat çekmiştir. Bülent Akarcalı'nın gündem dışı konuşmasına cevap veren Devlet Bakanı Ali Şevki Erek de gümrük birliği konusunun Cumhuriyet tarihinin en önemli politik ve ekonomik meselelerinden birisi olduğunu söylemiştir. Gümrük Birliği konusunda bilgi verilmediği eleştirisi ise Dışişleri Bakanına konuyu aktaracağını, meselenin mecliste tekrar gündeme getirilmesi için çalışacağını vurgulamıştır. 1959'dan itibaren ilişkilerin durdurulması, askıya alınması ve ertelenmesi gibi sebeplerin, 35 yıllık süreçte bu meseleyi bir adım öteye götürmediğini anlatmıştır.³⁶³

Muhalefet partileri Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisine katkılarının ne olacağı, hangi sektörleri kapsayacağı, kazancının ne olacağı ve kayıplarının neler olacağı ile ilgili Mecliste genel görüşme açılması için öneriler vermişlerdir. Önergeler üzerinde 21 Şubat 1995'te görüşmeler yapılarak genel görüşme açılması hususu kabul edilmiştir.³⁶⁴ Görüşmelere 1 Mart 1995 tarihli 81. birleşimde başlanmıştır. MHP Çorum Milletvekili Şemsek, Türkiye'nin AB'ye girmeden gümrük birliğine kabul edilmesini anlamadığını, diğer üye ülkelerin evvela AB'ye üye olduğunu ardından Birliğe alındığını açıklayarak dikkatli olunması gerektiğini belirtmiştir. DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit, daha çok Gümrük Birliği ile ilgili olarak, birliğin Kıbrıs'la olan bağlantısı üzerinde durmuştur. AB ülkelerinin, Türkiye'yi ve Kıbrıs'taki Türklerin hareket alanını daraltarak etkisiz hale getirmeye çalıştığından kaygı duyduğunu dile getirmiştir. Türkiye'nin vakit kaybetmeden KKTC ile özerlik ilişkisi ya da birlik kurması gerektiğini ya da “...siz, ille Kıbrıs'ı Avrupa Birliğine üye almak istiyorsanız, aynı zamanda veya daha önce Türkiye'yi de Avrupa Birliğine üye almalısınız.” kozunu kullanmasını önermiştir.

BBP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu, Gümrük Birliği'nin Türkiye için bir intihar olduğunu, intihara gidişte başka ödünler verilmesinin doğru bir tavır olmadığını söylemiştir. Özellikle Kıbrıs konusunda dayatmanın kabul edilemeyeceğini ve

³⁶³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 71. Cilt, 4. Yasama Yılı, 36. Birleşim, 16 Kasım 1994, s. 481-483.

³⁶⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 79. Cilt, 4. Yasama Yılı, 77. Birleşim, 21 Şubat 1995, s. 366-401.

Kıbrıs'ınhiçbir şekilde pazarlık konusu edilemeyeceğini açıklamıştır. Yazıcıoğlu Gümrük Birliği konusunun Mecliste görüşüldükten sonra karara bağlanması gerektiğini, ardından da referanduma gidilerek karar verilmesinin uygun olacağını savunmuştur. ANAP Grubu adına söz alan Engin Güner, Gümrük Birliğine ve AB'ye üyelik konusunun kendileri için çok önemli olduğunu, ANAP olarak 1987'de AB'ye tam üyelik başvurusunda bulduklarını hatırlatmıştır. Ancak Kıbrıs konusunda taviz verilerek birliğe girmeyi kesinlikle kabul etmeyecekleri mesajını vermiştir. Ayrıca DYP-SHP hükümetinin ekonomik krizden çıkmak için Gümrük Birliğini sahiplenerek Türkiye'yi uçuruma sürüklediğini ve bu konu görüşülürken Dışişleri Bakanının Mecliste olmamasını eleştirmiştir.

RP Grubu adına söz alan Sakarya Milletvekili Cevat Ayhan, Türkiye'nin AB'ye üye olmadan Gümrük Birliği'ne giren ve taviz veren bir ülke konumuna geldiğini, kendi pazarını Batılılara açarak vergi kaybına uğrayacağını, artan ithalat nedeniyle de dış ticaret açıklarının büyüyeceğini açıklamıştır. Türkiye'nin sanayisinin ve tarım sektörünün Gümrük Birliği'ne hazır olmadığını, AB ile mukayese edilecek kadar ileri seviyede olmadığını, dolayısıyla Türkiye'nin rekabet şansı olmadığı gibi dış ticarete AB'nin ipoteği altına gireceği hususundaki tespitlerini anlatmıştır. CHP grubu adına konuşan Erzincan Milletvekili Ali İbrahim Tutu, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren dış politikadaki en önemli hedeflerinden birisinin yüzünü batıya çevirmek olduğunu hatırlatmıştır. AB ile ilişkileri kuvvetlendirmenin ekonomik bir zorunluluk haline geldiğini söylerken, AB ile olan ilişkilerin şekillenmesinde birliğin bir araç olduğunu ifade etmiştir. DYP grubu adına Ankara Milletvekili Orhan Kilercioğlu, Kıbrıs ile ilgili eleştirileri kabul etmeyerek Kıbrıs'ın, Türk milletinin milli bir davası olduğunu, davadan vazgeçmenin söz konusu olamayacağını net bir şekilde dile getirmiştir. Dünyanın en güçlü ekonomik yapısı ve büyük bir pazarı olan AB'ye tam üyelik yolunda atılmış en sağlam adımlardan ilkinin Gümrük Birliği'ne girmek olduğunu vurgulamıştır. Uluslararası ilişkilerde karşılıklı menfaatin önemine dikkat çekerken, Türkiye'nin menfaatlerinin ve beklentilerinin ne olduğunun iyi anlaşılması gerektiğini işaret etmiştir. Türkiye'nin AB'ye üye olmadan Gümrük Birliğine alınmasına ilişkin eleştirilere, *"...karar alacak organlar içinde olmadığımızı da burada dikkatle vurgulamak isterim. Gümrük Birliğinin kendi içerisinde aldığı gümrük tarifeleri kararlarının üçüncü ülkelerle ilgili alacağı kararlarla uyumlu olma zorunluluğunu da hatırlatmak isterim."* sözleriyle açıklık getirmiştir. Gelişen dünya koşulları içinde bu büyük pazar gücünü Türkiye'nin

çok iyi kullanması gerektiğini ve eksiklerin bir an önce giderilmesi gerektiği uyarısını yapmıştır. Devlet Bakanı Önay Alpago, Gümrük Birliğinin kurulmasıyla rekabetin artacağını, kaliteyi daha ucuza alacağını, Türkiye sanayisinin tüm girdilerinin dünya fiyatlarından ithal edileceğini, ithalat artarken ihracatın da hız kazanacağını açıklamıştır. Bu oluşumda menfaatler müşterek olmadığı sürece bir tarafın aldığı kararı diğer tarafın uygulama, kabul etme gibi bir zorunluluğu olmadığını, görüş ayrılığı içeren konuların kapsam dışında kalacağını aktarmıştır.³⁶⁵ Meclisteki görüşmeler tamamlanmış olup artık Gümrük Birliğine ilk imza 6 Mart 1995 atılacaktır. Başbakan Tansu Çiller'in, *Washington Times* gazetesinde yayınlanan "Türkiye Avrupa'ya Doğru" makalesinde, Türkiye'nin Avrupa'dan ayrı olduğunu iddia edenlerin iki nedenden dolayı yanıldığını açıklamıştır. Birincisi, "*Avrupalı bir ülke olan Türkiye'de, örneğin gençlerin yaşam biçimleri, ilgileri, kaygıları ve umutları, Avrupa'nın her yerindeki yaşlılarıyla aynıdır. İkinci olarak, Türkiye'nin yer almadığı bir Avrupa kıtası, yaklaşık üç bin yıllık tarihini ve kültürünü koparıp atmaya tercih etmiş demektir. Avrupa ile bütünleşmiş güçlü bir Türkiye, etnik ve dini çatışmalar ile kaynayan bir bölgede istikrar meşalesi gibi olacaktır...*" sözleriyle açıklamıştır. Çiller yazısında, Türkiye'nin AB ile birlikte 430 milyon tüketiciden oluşan büyük pazarda, ticaret ve işbirliğine neden önem verdiklerini yine iki maddeyle açıklamıştır. Birincisi, uluslararası ticaretin canlanmasından ve sermaye akışından dolayı Türkiye'nin büyümesi, ekonomik refahın artması, ikincisi ise Türkiye'nin jeopolitik konumundan ötürü köktendinciliğin yayılması ile ilgili olduğunu açıklamıştır. Müslüman bir ülke olan Türkiye'nin en önemli yaşam ilkesinin laiklik olduğunu, bu bağlamda Türkiye'nin köktendinciliğin yayılmasını engelleyeceği iddiasında bulunmuştur. Çiller, Gümrük Birliği ile ilgili Türkiye ve AB'yi ciddi sınavların beklediğini, birliğin güvenli bir dünyaya açılan önemli bir kapı olduğunu anlatmıştır.³⁶⁶ Gümrük Birliği sürecinde artacak ekonomik ilişkilerin yanında, Türkiye'nin Avrupa'ya kendisini tanıtmaya için yeni bir platform oluşturacağını anlatmıştır.³⁶⁷

Türkiye'yi AB'ye yakınlaştırmak amacıyla ortak gümrük politikalarının yanında tekellerin kaldırılması ve teknik mevzuatın uyumlu hale getirilmesi gibi konular da eklenmiştir. Başbakan Çiller ile Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Karayalçın 6 Mart 1995'te AB ile Gümrük Birliği Anlaşması Brüksel'de imzalamıştır.³⁶⁸ Gümrük Birliği'ne

³⁶⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 80. Cilt, 4. Yasama Yılı, 81. Birleşim, 1 Mart 1995, s. 288-313.

³⁶⁶ Milliyet-Washington, "Gümrük Birliği Güvenliğe açılan kapı", 7 Mart 1995, s. 12.

³⁶⁷ Taha Akyol, "Avrupa ve Türkiye", Milliyet, 7 Mart 1995, s. 13.

³⁶⁸ Duran, s. 37-38.

giriş anlaşmasının imzalanmasından sonra, Brüksel dönüşü Esenboğa Havaalanı'nda büyük bir karşılama töreni yapılmıştır. Öyle ki DYP'li milletvekillerinin Tansu Çiller'i karşılamaya gitmesinden dolayı TBMM Genel Kurulu çalışmamıştır.³⁶⁹ Başbakan Çiller, ulusa sesleniş konuşmasında Gümrük Birliği'yle Türkiye'nin yakalamış olduğu fırsatlardan, açılacak yeni pazarlardan, yeni iş sahalarından bahsetmiştir.³⁷⁰ Karayalçın Brüksel dönüşünden sonra 8 Mart 1995'te TBMM'nin 83. birleşimde gündem dışı konuşma yapmıştır. Konuşmasında Gümrük Birliği ile ilgili bilgi vermiştir. Türkiye'nin birliğine girmekle AB'ye tam üyelikten vazgeçtiği anlamının çıkarılmaması gerektiğini söylemiştir. Tam üyeliğin temel amaç olduğunu, bunu gerçekleştirmek için bütün imkânları seferber edeceklerini ifade etmiştir. 6 Mart 1995'te Ortaklık Konseyi'nde atılan imzalarla, Gümrük Birliğinin 1 Ocak 1996'da başlamasının kararı alındığını, ancak alınan kararın AP'de ele alınacağı bilgisini vermiştir. Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği ilişkilerini karara bağlayacak tek kurulun Ortaklık Konseyi olduğunu anlatmıştır. 6 Mart'ta Brüksel'de karara bağlanan üç belge olduğunu, bunlardan birincisinin “karar” ikincisinin “tavsiye kararı” üçüncüsünün “mali işbirliği” olduğunu söylemiştir.³⁷¹ Böylece 22 yıllık geçiş dönemi 1 Ocak 1996'da son bulmuştur.

Bu süreçte hükümet ortakları, Gümrük Birliği Anlaşmasını AB tam üyeliği yolunda tarihi bir adım olarak görürken, sanayinin rekabette güçleneceğini ve ihracatın artacağını savunmuştur. Buna karşılık muhalefet partileri, Türk ekonomisini açık pazar haline getirecek ve küçük işletmeleri yok edecek bir anlaşma olarak görmüştür. Ayrıca Muhalefet, Gümrük Birliği konusunda Yunanistan'ın sessiz kalmasını GKRY'ye verilecek bütün aday temsil yetkisine bağlarken, AB'nin Güney Kıbrıs'la üyelik görüşmelerine başlaması hususunda hükümeti sessiz kalmakla suçlamıştır.³⁷²

³⁶⁹ Mirgün Cabas, “Çiller Kahraman Gibi...”, **Milliyet**, 8 Mart 1995, s. 22.

³⁷⁰ **Sabah**, “Çiller: Tarih Yazdık”, 7 Mart 1995, s. 28.

³⁷¹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 81. Cilt, 4. Yasama Yılı, 83. Birleşim, 8 Mart 1995, s. 8-13.

³⁷² Duran, s. 38.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DYP-SHP HÜKÜMETİ EKONOMİ, EĞİTİM VE KÜLTÜR POLİTİKALARI

1. EKONOMİ POLİTİKALARI

DYP-SHP hükümetini bekleyen ekonomik durum oldukça zorluydu. Enflasyon sorunu çözülememiş, işsizlik 2 milyonu aşmış, dış borçlar 1980-1990 döneminde yüzde 157 oranında artmış ve 50 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. 1991 yılı sonunda yeni iktidar olan DYP-SHP hükümetinin Ekonomi Bakanı Tansu Çiller, bütçe açığının 100 trilyon olarak açıklamıştır. Bir yıl sonra yapılan değerlendirmelerde KİT'lerin zararından, ödenmeyen prim borçlarına, kaçak işçi çalıştırmaktan vergi gelirlerinin yetersizliğine bağlı bütçe açıkları, bütçenin açık vermesinden kaynaklanan iç ve dış borçlara kadar büyük bir yapısal sorun olduğu ifade edilmiştir.³⁷³ ANAP hükümetleri döneminde başlayan açık vermeye ve borçlanmaya dayalı ekonomi politikaları kaçınılmaz sonu getirmiştir. 1988 ile 1993 yılları arasında dış borç 41 milyar dolardan 67 milyar dolara yükselmiştir.³⁷⁴ Burada ANAP'tan devredilen ekonomideki eksiklerin ve yanlışların tamamı teşhis edilmiştir. Bu eksik ve yanlışların toplumda yansımalarının olacağını fark eden ANAP bir yıl daha iktidarda süreleri olmasına rağmen erken genel seçimlere gitmiştir.³⁷⁵ 1990 başlarında uygulanan istikrar politikaları neticesinde Türk lirası yabancı paralar karşısında değer kazanmıştır. Bu değer kazancı ihracatı azaltırken ithalatı artmıştır. Ayrıca 1990 yılındaki Körfez Savaşı ile birlikte Irak'a uygulanan ambargo Türkiye'nin Ortadoğu ticaretini olumsuz etkilemiştir. Bir de buna terörle mücadele için yapılan harcamalar eklenince, kamu açıklarını artırmış ve ekonomik denge sarsıntıya uğramıştır.³⁷⁶ 1991-1993 yılları arasında 49. Hükümet (Süleyman Demirel-Erdal İnönü) ekonomi politikası enflasyonla mücadele, özelleştirmeler ve ANAP döneminde bozulmuş olan gelir dağılımını düzeltme gayreti olmuştur. Demirel hükümeti 1991'de enflasyonu düşürme ve ekonomideki dengeyi sağlama gayesine ulaşamadığı gibi 500 günde ekonomiyi düzeltme sözünü yerine getirememiştir.³⁷⁷

³⁷³ Saybaşı, s. 99.

³⁷⁴ Tanör ve Diğerleri, s. 167.

³⁷⁵ Duran, s. 33.

³⁷⁶ Reşid Çiğdem, "Türkiye Ekonomisinde Yaşanan 1994-2001 Ekonomik Krizlerinin ve 2008 Küresel Ekonomik Krizinin İmalat Sanayi Sektörüne Etkilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi", Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2012, s. 40.

³⁷⁷ Duran, s. 35.

Başbakan Çiller II. DYP-SHP hükümetinin Bakanlar Kurulu programını okurken Türkiye'nin on beş yıldan daha fazla bir süredir yüksek enflasyonla uğraştığını hatırlatmıştır. Enflasyon sorununun, adeta yaşamımızın bir parçası olduğunu, bu durumun ekonomideki hedefleri hayata geçirme hususunda güçlük çıkardığını açıklamıştır. 1993 yılında KİT'lerin finansman açığı artmasının, sosyal güvenlik kuruluşlarının hazine taleplerinin fazlalığını ve prim gelirleri tahsilatının yapılamaması gibi birçok sorunun ANAP'tan devralınmış olan bozukluğun devamı olduğunu anlatmıştır. Ekonomi ile ilgili olarak enflasyonun düşürülmesi, vergi gelirlerinin tahsili, özelleştirmeler, kamuya ait arazi ve arsaların projelendirilerek satılması, özelleştirmelerden dolayı çıkacak istihdam sorunları, erken emeklilik, işsizlik sigortası gibi birçok konuda hedeflerini açıklamıştır.³⁷⁸ Çiller, Türkiye'nin modern, dinamik ve güçlü bir ülke olma şansını devam ettirebilmesi için enflasyon sorununun ortadan kaldırılması gerektiğini söylemiştir. 1993 yılında bütçe açığının 150 trilyona yaklaştığını, iç borcun 224 trilyon olduğunu, bu şartlarda vatandaşa tasarladıkları düşündükleri desteği vermekte zorlandıklarını; ancak kimseyi enflasyona ezdirmeyeceklerini özellikle vurgulamıştır.³⁷⁹ Hükümet programının okunmasının üzerinden 1 ay gibi bir süre geçmesinin ardından temmuz ayı enflasyonu rakamları açıklanmış ve sonuç Çiller hükümeti için kâbusun başlangıcı olmuştur. Enflasyon rakamları her yıl temmuz ayında sebze ve meyve bolluğu dolayısıyla genellikle düşük çıkarken bu kez böyle olmamıştır. Temmuz ayı verileri önceki aylarında üstüne çıkarak yüzde 73,1 oranına ulaşmıştır.³⁸⁰

Yaklaşık bir yıldır hükümet sürekli olarak Irak'a uygulanan uluslararası ambargonun kaldırılması için girişimde bulunmuştur. Ambargodan en çok Türkiye etkilenmiştir. Güneydoğuda taşımacılık, sınır ticareti ve petrol sevkiyatı durmuştur. Türkiye'nin bu durumdan kaynaklı günlük 750 bin dolar zararı söz konusu olmuştur. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin Irak'a uygulanan ambargonun hafifletilmesi için BM'ye girişimde bulunmuştur.³⁸¹ Dışarıda bu gelişmeler yaşanırken içeride ise Hükümet özelleştirme çalışmaları ve bankalar konusunda hızlı giriş yapmıştır. Çiller bankacılık sektörüne ilişkin Kanun Hükmünde Kararname (KHK) niteliğinde bir reform paketi açıklamıştır. Pakette bankaların iflasına olanak veren düzenlemede, zor duruma düşen

³⁷⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 37. Cilt, 2. Yasama Yılı, 119. Birleşim, 30 Haziran 1993, s. 377-381.

³⁷⁹ Milliyet, "Tansu Çiller: Güçlü Türkiye'yi Kuracağız", 21 Temmuz 1993, s. 15.

³⁸⁰ Milliyet, "Çiller'in Enflasyon Kâbusu", 5 Ağustos 1993, s. 7.

³⁸¹ Milliyet, "Ambargo için Çetin Mekik gibi...", 11 Ağustos 1993, s. 13.

bankaların hazine tarafından kurtarılması olanağının ortadan kaldırılacağı bilgisi verilmiştir.³⁸² Bunlar yapılırken Merkez Bankası (MB), kamu açıklarının denetim altına alınamaması nedeniyle 1993 yılında para programını açıklamamıştır. MB 1993 yılında finansal piyasalardaki istikrarın korunması için kur ve faizlerin hareketini kontrol altında tutmaya çalışmıştır.³⁸³

Ekonominin bu durumu mecliste tartışmalara sebep olmuştur. ANAP Bursa Milletvekili Mehmet Gedik TBMM'deki konuşmasında, “*Benim işçim, benim köylüm, benim memurum, mutfağınızda yangın var, yangın...*” diyerek meydanlarda enflasyonu düşüreceğini vaat eden koalisyon ortaklarının ulaştırmaya yüzde 100, PTT işlemlerine yüzde 150, Tekele yüzde 75 ve çaya yüzde 86 zam yaparak hayal kırıklığı yarattığını söylemiştir. Hükümetin tekel ürünlerine ve PTT hizmetlerine yaptığı yüksek zamlardan sonra özelleştirme yapmayı düşündüğü kurumların ürünlerine bu zamların yapılmasının samimi yetersizliklerini ortaya çıkardığını ifade etmiştir. Ekonominin bu hale geleceğini bilen Demirel ve İnönü'nün siyasetten kaçtığını iddia etmiştir.³⁸⁴ CHP grubu adına Grup Başkanvekili ve Ankara Milletvekili Uluç Gürkan, Başbakan ve Bakanlar Kurulu üyelerinin ekonominin makro dengelerini bozduğu, sabit gelirlilerin aleyhine işleyen politikalar uyguladığı gerekçesiyle gensoru açılmasına ilişkin önerge vermiştir. Önergenin gerekçesinde 15 yıldan bu yana hükümetlerin ve rejimin değişmesine rağmen, Türkiye’de ki ekonomi politikalarında anlayışın değişmediğini ifade etmiştir. Koalisyon hükümetinin dar ve sabit gelirli kitleleri mali anlamda rahatlatacağı umuduyla kurulduğunu hatırlatmıştır. Fakat Tansu Çiller’in ABD ve IMF yetkilileri ile yaptığı görüşmenin ardından açıkladığı kemer sıkma politikalarının beklenen umutları yok ettiğini belirtmiştir. Yine CHP’li Kırklareli Milletvekili İrfan Gürpınar ise Emekli Sandığı, SSK ve BAĞ-KUR çalışanlarıyla emeklilerinin ellerine geçen parayla geçinmelerinin mümkün olmadığını söylemiştir. Çiller’in DYP’sinin, mevcut ekonomik uygulamalara yeni ekonomik politikalar ekleyeceği inancıyla koalisyon kurduğunu, SHP’nin ise yoksulu, dar gelirliyi, işçiyi ve memuru ezen zihniyeti yok edeceği kararlılığıyla koalisyon ortağı olduğunu ifade etmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda DYP-SHP hükümetinin kurulmuş olmasına rağmen, hedefleri yerine getiremediği konusunda eleştirmiştir. SHP grubu adına söz alan Nami Çağan, ekonomi politikası ile ilgili verilen

³⁸² **Milliyet**, “Artık bankalara da iflas yolu açıldı”, 28 Ağustos 1993, s. 5.

³⁸³ Muhammed Karataş, “1990 sonrası Türkiye’de uygulanan para programları”, **Balıkesir Üniversitesi SBE dergisi**, Cilt 3, S. 4, 2000, s. 140.

³⁸⁴ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 40. Cilt, 3. Yasama Yılı, 7. Birleşim, 23 Eylül 1993, s. 55-56.

önergenin zamanlamasına dikkat çekmiştir. 1 Ocak 1994'ten önce hem Plan Bütçe Komisyonu'nda hem de TBMM Genel Kurulu'nda görüşüleceğini ve oylanacağını, oylamanın güven oylamasından farkı olmadığını anlatmıştır.³⁸⁵ RP Grubu adına açıklama yapan Sivas Milletvekili Abdüllatif Şener, Çiller hükümetinin programlarında yer alan ekonomi politikalarının tam tersi yönde uygulamalar yaptığını belirtmiştir. Hükümetin denk bütçeden bahsederken bütçe dengesini alt üst ettiğini, vergi reformunu gerçekleştireceklerini, enflasyonu düşüreceklerini iddia etmelerine rağmen tamamen programın dışında kalan icraatlar yaptıklarını anlatmıştır. Bütçe açıklarını kapatmak uğruna sürekli borç batağına sürüklendiğini, gelecek nesillere ait kaynakların yağmalandığını ve hükümetin iktisat politikasını IMF ve Dünya Bankasına bıraktığını sözlerine eklemiştir. DYP grubu adına söz alan Sinop Milletvekili Cafer Sadık Keseroğlu, kısa bir konuşma yaparak 4 ay önce güvenoyu almış bir hükümete 15 yılın hesabını sormanın haksızlık olduğunu söylemiştir. Çiller hükümetinin Plan ve Bütçe Komisyonuna ilk bütçe teklifini yeni verdiğini, enflasyonu düşürecek ve kamu açıklarını kapatacak reformlar hazırlandığını anlatmıştır. Maliye Bakanı İsmet Atilla, 1991 yılında kamu dengesi bozulmuş bir enkaz devraldıklarını, kamu açıklarının uygun bir seviyeye indirilmesi ve kamu açıkları neticesinde kronik bir hal alan enflasyonun düşürülmesinin öncelikli hedefleri olduğunu aktarmıştır. Geçmiş hükümetlerin yanlış politikaları sonucunda büyüyen faiz birikimi nedeniyle kamunun borçlanmaya devam ettiğini, 1987'den itibaren bozulmuş olan iç borç yapısının 1993 yılından itibaren düzelme evresine girdiğini anlatmıştır. Maliye Bakanı son olarak kamu açıklarını kontrol altına alarak enflasyonu düşüreceklerini ve ekonomideki tespit edilmiş yapısal sorunları çözmek konusunda kararlı olduklarını özellikle belirtmiştir. TBMM'de yapılan konuşmalar ve değerlendirmeler sonunda yapılan oylamayla Başbakan Tansu Çiller ve Bakanlar Kurulu üyeleri hakkında verilen gensoru önergesi reddedilmiştir.³⁸⁶

1994 yılı bütçe açıkları başta olmak üzere enflasyon, özelleştirmeler, ekonomik kriz ve devalüasyona sahne olmuştur. 1993 yılında dış ticaret açığı artmış, tüketime bağlı

³⁸⁵ Nami Çağan, 1993 yılında iç ödemeler açığı ve dış ödemeler açığı olmak üzere iki nedenden ötürü ekonominin makro dengesinin bozulduğunu ve tehlike sinyalleri verdiğini kabul etmiştir. Hükümetin iç borç faizlerini ödemek için borçlandığını, bu borçların faizini ödemek için daha fazla borçlanmak zorunda kaldığını paylaşmıştır. Dış ödemeler açığı ile ilgili olarak döviz stokunun 1993 yılında yüzde 10 oranında artarak 7 milyar doları yakaladığını, fakat dış borç stokunun da aynı oranda yükselerek 60 milyar doları yakaladığını açıklamıştır. Dar ve sabit gelirliyle ilgili olarak, enflasyonla mücadelenin içinde olduklarını, memur maaş katsayılarının üç ayda bir değiştiğini, memurlarla ilgili olarak vergi iadesinin kaldırılması gibi yeni bir takım düzenlemeler getirildiği söylemiştir. Ekonominin düzeltilmesiyle ilgili Maliye Bakanlığı bürokratlarının, vergi yükünü artıran ve bu yükü adaletli dağıtan bir istikrar programı hazırladığı haberini de vermiştir. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 42. Cilt, 3. Yasama Yılı, 22. Birleşim, 2 Kasım 1993, s. 309-312.

³⁸⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 42. Cilt, 3. Yasama Yılı, 22. Birleşim, 2 Kasım 1993, s. 294-324.

olarak artan ithalat ile birlikte dış borçlar 55,6 milyar dolardan 67,4 milyar dolara çıkmıştır. Kamu açıklarındaki artış koalisyon hükümetini 5 Nisan kararları olarak bilinen ekonomik istikrar paketini uygulamaya zorlamıştır. Finansal kargaşaya sebep olan sermaye hareketlerindeki dalgalanma 1994 krizinin nedenlerinden birisi olmuştur. Krizi tetikleyen bir diğer neden de Türkiye'nin artan borçları, değer kaybeden parası ve uluslararası derecelendirme şirketi Moody's'in ülke notunu bir basamak düşürmesi krizi tetikleyerek hızlandırmıştır. Uluslararası alanda Türkiye'nin ekonomisine olan güven kaybolunca üç ay içinde Türk lirası yüzde elli değer kaybına uğramıştır. Enflasyon yüzde 60-70 bandında seyrederken yüzde 125'lere çıkmıştır. Krizle birlikte IMF yeniden Türkiye'nin gündemine gelmiştir. Başbakan, 5 Nisan 1994'te istikrar paketini açıklayarak paketin amacının enflasyonu kontrollü ve hızlı bir şekilde düşürerek Türk lirasına istikrar ve ihracat artışına hız kazandırmak olduğunu söylemiştir. Bu hedefleri gerçekleştirmek için de KİT'lerin bir kısmının kapatılması, özelleştirmelere hız verilmesi, ek vergilerin uygulanması, önemli zaruri ihtiyaç malzemelerine zam yapılması gibi birçok uygulama hayata geçirilecektir. Bu kararlarla birlikte IMF ile anlaşma sağlanması hükümet ortakları arasında gerilime sebep olmuştur. SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın 5 Nisan kararlarını gerekli görse de parti içinden hükümetten ayrılma konusunda sesler yükselmeye başlamıştır. Ancak Murat Karayalçın, hükümette kalarak SHP'nin sosyal demokrat çizgisini pakete yansıtmayı ve mağduriyetleri en aza indirmeyi hedeflemiştir. Muhalefet partileri 5 Nisan kararlarını IMF'nin dayatması olarak anlatırken, hükümet ortakları bunu "ulusal" karar olarak nitelemiştir. 5 Nisan kararlarından sonra bankalar sıkı denetime tabi tutulmuştur. Denetimler sonunda bazı küçük bankaların batması engellenememiştir. 6 Mayıs 1994'te Türk lirasına güveni artırmak ve tasarrufları tekrar bankalara yatırmak adına, bankalardaki tüm mevduatlar sigortalandırılarak güvence altına alınmıştır.³⁸⁷ Yabancı para krizinin yaşandığı dönemde Başbakan Tansu Çiller çağrı yaparak yurtdışındaki işçilerin tasarruflarını Türkiye'de "süper döviz hesabında" değerlendirmesini talep etmiştir. Yapılan bu çağrıdan sonraki 3 aylık süreçte MB verilerine göre 608,2 milyon mark birikmiştir.³⁸⁸ 5 Nisan Kararları doğrultusunda Merkez Bankası yeni düzenlemeler yaparak hazine ve diğer kamu kuruluşları arasındaki kredilere kısıtlama getirmiştir. Ayrıca karşılıksız repo işlemlerinin yapılması da engellenmiştir.

³⁸⁷ Duran, s. 35-37.

³⁸⁸ **Tercüman**, "Döviz nefes aldırdı", 11 Kasım 1994, s. 5.

1995 yılının ilk on aylık döneminde 1994 yılının ikinci yarısındaki uygulamaları devam ettirmiştir.³⁸⁹

1.1. Özelleştirmeler

Türkiye’de ilk defa 24 Ocak 1980 ekonomik kararları kapsamında gündeme alınan özelleştirme çalışmaları, serbest piyasa ekonomisine geçişle başlamıştır. 1984 ile 1994 yılları arasında Türkiye’de özelleştirmelerle ilgili yapılan düzenlemeler başarıya ulaşmamıştır. 1994 yılında Tansu Çiller hükümeti ile birlikte 24 Kasım 1994’ten sonra 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Özelleştirme uygulamaları kanunlaştıktan sonra Özelleştirme Kurulu ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı oluşturulmuştur.³⁹⁰

Koalisyon ortaklarının arasındaki siyasi ilişkileri geren en önemli konulardan birisi özelleştirme konusu olmuştur. DYP kanadı özelleştirmeden yana tavır koyarken, SHP özerkleşme kavramı üzerinde durmuştur. Daha sonra DYP ve SHP kurmayları hükümet kurma konusunda anlaşınca, hükümet programında devletin ekonomideki etkinliğinin yeniden tanımlanması yer almıştır. Programda, kamu hizmetlerinin yürütülmesinde devletin varlığının hissedilmesinin yanında, devleti sübvansiyon dağıtan yapıdan kurtararak, onun kuralları koyan, kuralları belirleyen bir yapıya kavuşturulmasının altı çizilmiştir.³⁹¹ Bu tanımlama Başbakan Çiller ve ekibinin “daha az devlet, daha çok halk” ilkesini, özelleştirmelerle birlikte uygulamaya koyacağını göstermiştir. SHP özelleştirmeler konusuna ilk başta çok katı yaklaşmış olsa da daha sonra esneklik göstermiştir. Ancak özelleştirilecek olan KİT’lerde çalışanları, ekonomik durumlarını sıkıntıya sokmamak için, işsizlik sigortası ve sosyal güvenlikleri ile ilgili gerekli tedbirlerin alınarak uygulamaya konulmasını da özellikle talep etmiştir. Hükümet özelleştirilecek ya da kapatılacak tesislerin bulunduğu bölgedeki yöre halkı ve müteşebbisler için özel teşviklerin getirileceğini, işten ayrılanlar için iş kurma imkânının sağlanacağını açıklamıştır. Çiller Hükümeti KİT’lerin parçalanarak satılması ve devamında özel sektör tekellerinin oluşmasına mani olmayı hedeflemiştir.³⁹²

³⁸⁹ Karataş, s. 141.

³⁹⁰ Hakan Karagöz, “Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları”, http://www.kto.org.tr/d/file/ozellestirmeuygulamaları_rapor.pdf. (18 Ocak 2016).

³⁹¹ Duran, s. 34.

³⁹² Zülfiyar Doğan, “Koalisyon tam gaz”, *Milliyet*, 23 Haziran 1993, s. 13.

Özelleştirmede PTT'nin "T" sinin (Telekomünikasyon) ayrı bir şirket olmasını ve bu şirketin yüzde 49'unun özelleştirilebilmesi, işletme hakkının tümüyle devredilmesine imkân sağlayacak kararname hazırlanmıştır.³⁹³ Türk Telekomünikasyon A.Ş. kurulması hakkında hazırlanan 20.8.1993 tarih ve 509 sayılı KHK 14.9.1993 tarihinde 21698 sayılı *Resmi gazetede* yayınlanmıştır.³⁹⁴ Başbakan Tansu Çiller PTT'nin özelleştirilmesi konusunda, öncelikle PTT'nin "T" sinin satılması çalışmalarına hız vermesine rağmen Çalışma Bakanı Mehmet Moğultay özelleştirmenin kolay olmayacağını sinyallerini vermiştir. Kabinede PTT'nin özelleştirilmesiyle ilgili sıkıntı sürerken, sıkıntıya yol açan başka bir konu da SSK'ya yeni bir statü verilmesi ile ilgili Mehmet Moğultay'ın hazırladığı kararname olmuştur. Kararnamede SSK'nın genel müdürlükten özerk bir başkanlığa dönüştürülmesi düşünülmüş; ancak bu kez de DYP kanadından tepkiler yükselmiştir. Mehmet Moğultay'ın, "*PTT'nin özelleştirilmesini gözü kapalı imzalamam*" tavrı, PTT ile SSK'nın ortaklar arasındaki restleşmede etkin rol oynayacağı izlenimi vermiştir.³⁹⁵ SHP Ankara Milletvekili Mümtaz Soysal ile birlikte 92 milletvekili *Resmi Gazetede* yayınlanarak yürürlüğe giren Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi kurulması hakkında KHK'nin tamamının, anayasanın 5, 10, 47 ve 167. maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle yürürlüğün durdurulması istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi 21 Ekim 1993 tarihinde verdiği oy çokluğu kararı ile bu istemi reddetmiştir.³⁹⁶

Özelleştirmeler konusunda hükümet ortakları arasındaki çatlak muhalefet partilerini de harekete geçirmiştir. RP grubu adına Grup Başkanvekili ve Kocaeli Milletvekili Şevket Kazan, milli bir kuruluş olan PTT'nin özelleştirilmesinin telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğuracağını belirterek bu sonuçları görmezden geldiği iddiasıyla Başbakan Tansu Çiller ve Ulaştırma Bakanı Mehmet Köstepen hakkında gensoru açılmasına ilişkin 11/22 esas numaralı önerge vermiştir. Şevket Kazan yurtiçi ve yurtdışı her türlü haberleşmenin Telefon ve Telgraf Daire Başkanlığı üzerinden yapıldığını, kurumun siyasi ve askeri güvenlikle ilgili ağırlığı olan bir kurum olduğunu anlatmıştır. Bunun yanında İstiklal Harbi'ni kazandırmış olan kuruluşun yabancılara satışa çıkarılmasını milli güvenliğe ihanet olarak ifade etmiştir. Hükümet ortaklarının

³⁹³ **Milliyet**, "Özelleştirmede iki adım", 15 Eylül 1993, s. 5.

³⁹⁴ **T.C. Resmi Gazete**, "Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi Kurulması hakkında Kanun Hükmünde Kararname", S.21698, 14 Eylül 1993, s. 8.

³⁹⁵ Fikret Bila, "Hükümette 2 Sıkıntı", **Milliyet**, 23 Ağustos 1993, s. 13.

³⁹⁶ <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/9c0a105b-e30a-401f-b71e-750553e6ef82?excludeGerekce=True&wordsOnly=False> (15 Şubat 2016).

anlaşmazlığa düştüğünü, SSK kararnamesinin imzalanmaması durumunda PTT'nin "T"sinin özelleştirilmesi ile ilgili gereken adımların atılmayacağı tarzındaki restleşmelerin sağlıklı karar alınmasına engel olacağını belirtmiştir. KİT'lerin zarar etmesiyle ilgili olarak Sümerbank'ın en önemli müşterileri arasında Askeriye olduğunu, ANAP hükümetinin zamanında çıkarılan Bakanlar Kurulu kararnamesiyle Sümerbank'ın devlet ihalelerine girmesinin yasaklandığını, devlet ihalelerinin başka holdinglere verilebilmesi için Sümerbank'ın zarara mahkûm edildiğini açıklamıştır. Başka bir KİT kuruluşu olan ve uçaklara dahi lastik satabilecek kapasitedeki Petlas'ın, Devlet Malzeme Ofisine bir araba lastiği dahi satamayacak duruma getirilerek zarara uğratıldığını iddia etmiştir. Şevket Kazan olanlara rağmen PTT gibi özellikle telefon hizmetlerinden kâr eden bir kuruluşun can damarının kesildiğini söylemiştir. ANAP grubu adına konuşan İzmir Milletvekili Işın Çelebi, parti olarak sonuna kadar özelleştirmeleri desteklediklerini ancak DYP-SHP hükümetinin özelleştirmelerle ilgili alt yapısının olmadığını belirtmiştir. Kendileri iktidara geldiği takdirde özelleştirme programı çerçevesinde piyasayı rekabete açacaklarını, yatırımları ve hizmette eşitliği sağlayacak özerk ve bağımsız bir denetim kuruluşunu hayata geçireceklerini anlatmıştır. DYP grubu adına Eskişehir Milletvekili İbrahim Yaşar Dedelek Şevket Kazan'a verdiği cevapta, dünyada hiçbir ordunun yüzde yüz güvenli bir haberleşme ağına sahip olmadığını, telekomünikasyon ağının uzaya taşındığı günümüzde ise bunun kesinlikle mümkün olamayacağını söylemiştir. ABD'den Japonya'ya birçok ülkenin telekomünikasyon özelleştirmelerine ilişkin çalışmalarını tamamen ya da kısmi olarak gerçekleştirdikleri bilgisini vermiştir. Dünyadaki yeni trendin özelleştirmeye yöneldiğini, globalleşen dünyada özelleştirmenin kaçınılmaz olduğunu açıklamıştır. CHP Grubu adına konuşan İstanbul Milletvekili Algan Hacaloğlu, PTT'nin T'sinin teknolojik aşamasının dış borçlarla sağlandığını, DYP kanadının 32 bini aşan kadroyu bu kuruluştaki doldurmasına rağmen, iyi kâr eden böyle bir kuruluşu satmasına anlam veremediğini belirtmiştir. KİT'lerin bilinçli politikalarla, faiz ödemeleri ve kur farkından kaynaklı olarak, üretimleri dışındaki giderlerinin zirve yapması nedeniyle batağa sürüklendiğini ifade etmiştir. Başbakan Tansu Çiller'in özelleştirmeyi, başka alanlardaki KİT'leri daha iyi noktaya getirmek için değil, bütçe açıklarını ve borçları kapatmak için bir araç olarak gördüğünü iddia etmiştir. SHP grubu adına Hatay Milletvekili Nihat Matkap ise SHP olarak KİT'lere karşı ya da onlardan yana peşin hüküm içerisinde olmadıklarını, eğer yapılandırma yapılacaksa önceliklerinin toplumsal yarar ve işletme yararı olduğunu açıklamıştır. Özelleştirmedeki ilkelerini açıklarken birinci olarak, telekomünikasyon alanında devlet tekelinin mutlaka korunması

gerektiğini, ikinci olarak da telekomünikasyonda çalışan personelin iş güvencesinin öncelikleri arasında olduğunu ifade etmiştir. Ulaştırma Bakanı Mehmet Köstepen kendisi ve Başbakan Tansu Çiller hakkında verilen önergeye, özelleştirmenin, hükümetin ekonomik programında önemli bir yere sahip olduğunu söyleyerek başlamıştır. PTT’yi “posta” ve “haberleşme” olarak ayıracaklarını, Telekomünikasyon A.Ş.’yi kurup ardından özelleştirmeyi gerçekleştireceklerini anlatmıştır. Bu kurulan anonim şirketin sermayesinin kamuya ait olacağını, istenirse yüzde 49’unun özelleştirileceğini, faaliyete geçtikten sonra sermaye yapısı ve ana unsurlar itibarıyla Ulaştırma Bakanlığı denetimine tabi olacağını vurgulamıştır. Denetim mekanizmalarının devletin elinde olacağını, şirket çalışanlarının tamamının PTT çalışanı olacağını, dolayısıyla güvenlikle ilgili bir sorunun mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Başbakan Tansu Çiller kendisi aleyhine verilen önergeye cevap vermek üzere, Meclis Başkanı tarafından kürsüye davet edilmesine rağmen konuşma gereği duymadığını söylemiştir. Yapılan oylamada gensoru önergesi gündeme alınmayarak reddedilmiştir.³⁹⁷

TBMM’de özelleştirme uygulamalarının düzenlenmesi ve özelleştirme sonucunda istihdamla ilgili sorunların çözümü için KHK çıkarılması amacıyla yetki verilmesine dair kanun tasarısı müzakereleri yapılmıştır. Şahsı adına konuşma yapan SHP Ankara Milletvekili Mümtaz Soysal partisinin programında ve hedefinde DYP’nin hazırladığı gibi bir özelleştirmenin olmadığını, kendi programlarında önceliğin ekonomide, devlete birtakım görevler yüklemek ve devletin elindeki işletmelerin özerk bir yapıya kavuşturulmasını sağlamak olduğunu söylemiştir. Soysal, hazırlanan yetki yasasının somut ve anlaşılır olmadığını, hükümete verilen bu yetkiyle onun, her şeyi satabileceğini iddia etmiştir.³⁹⁸ Yetki verilmesi isteği ile ilgili tasarı iki gün süren görüşmeler sonunda 5 Mayıs 1994’te yapılan oylama sonunda kabul edilerek kanunlaşmıştır.³⁹⁹ Özelleştirme uygulamalarıyla ilgili olarak Plan ve Bütçe Komisyonu ile Anayasa Komisyonu arasındaki yetki konusundaki uyuşmazlık nedeniyle meclis genel kurulunda görüşmeler yapılmıştır. Görüşmede söz alan ANAP Denizli Milletvekili Hasan Korkmazcan özelleştirmelerle ilgili olarak Anayasa Mahkemesi’nin 5 defa iptal kararı verdiğini, Meclis ile Anayasa Mahkemesi arasındaki görüş ayrılığını çözmek için hükümetin, Meclis Anayasa Komisyonu’nun desteğini alması gerektiğini söylemiştir. Hükümet yetkililerinin Anayasa Komisyonu’ndan görüş almak yerine, Anayasa

³⁹⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 40. Cilt, 3. Yasama Yılı, 8. Birleşim, 28 Eylül 1993, s. 150-186.

³⁹⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 59. Cilt, 3. Yasama Yılı, 99. Birleşim, 4 Mayıs 1994, s. 434-440.

³⁹⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 59. Cilt, 3. Yasama Yılı, 100. Birleşim, 5 Mayıs 1994, s. 575.

Mahkemesi raportörlerinden danışmanlık desteği alarak KHK çıkarmakta ısrar ettiği için özelleştirmelerin bir türlü gerçekleşmediğini anlatarak hükümeti eleştirmiştir.⁴⁰⁰ ANAP lideri Mesut Yılmaz 1995 yılı bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmada DYP-SHP hükümetini eleştirmiş ve her şeyin anahtarı olarak gördükleri özelleştirme konusunun meclisten kaçırılmalarına rağmen Anayasa Mahkemesinden döndüğünü hatırlatmıştır. Ardından kendileri sayesinde özelleştirme ile ilgili kanunun yeniden yazıldığını ve 24 Kasım 1994'te kabul edilerek 27 Kasım 1994'te yürürlüğe girdiğini belirtmiştir.⁴⁰¹

Özelleştirmelerle ilgili yasal boşlukların fark edilir hale gelmesi ve yetki kanunlarına dayanılarak hazırlanan KHK'lerin Anayasa Mahkemesinden dönmeye başlaması ile birlikte yeni düzenlemelerin yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu iptal kararları sonucu yapısal değişiklikler nedeniyle boşluklar olacağını gören Bakanlar Kurulu 3 Ağustos 1994'te sorunu çözmüştür. Açıklanan Başbakanlık genelgesinde anayasanın gerekçeli iptal kararlarının *Resmi Gazetede* yayınlamasından sonra bu konudaki işlemlerin iptal kararı verilmeden önceki mevzuata uygun olarak yapılacağı öngörülmüştür. Özelleştirmeye ilişkin düzenlemeler, TBMM'de yapılan çalışmalar sonunda "Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve KHK'de Değişiklik Yapılmasına Dair 24 Kasım 1994 tarih ve 4046 sayılı Kanun" *Resmi gazetede* 27 Kasım 1994 tarih ve 22124 sayıyla yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile Özelleştirme Yüksek Kurulu, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve Özelleştirme fonu kurulmuştur. Kanun ile özelleştirme kapsamı genişletilerek özelleştirilecek kuruluşlar ve uygulamalar ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Özelleştirme sonunda iş kaybına uğrayanlara yasal haklarının yanında iş kaybı tazminatının ödenmesi gibi birçok kazanımlar da sağlanmıştır.⁴⁰²

Başbakan Tansu Çiller, özelleştirme yasasıyla birlikte rekabet yasasının çıktığını, bunun siyasi ve ekonomik bir reform olduğunu duyurmuştur. Hükümet olarak gücü devletin elinden alıp halka verdiklerini, özelleştirme gerçekleştikten sonra özel sektördeki güç odaklarının halkın elindeki gücü geri almaması için rekabet yasasını çıkardıklarını açıklamıştır. Özelleştirmeye inandıklarını, ondesteklediklerini söyleyen ANAP'a mecliste meydanı RP'ye bıraktıklarını ve özelleştirmenin RP tarafından engellenmesi için gerekli ortamı sağladıklarını söyleyerek kendilerini inandırıcı olmamakla itham etmiştir.

⁴⁰⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 69. Cilt, 4. Yasama Yılı, 24. Birleşim, 26 Ekim 1994, s. 176-181.

⁴⁰¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 74. Cilt, 4. Yasama Yılı, 50. Birleşim, 12 Aralık 1994, s. 60.

⁴⁰² T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, <http://www.oib.gov.tr/yayinlar/yayinlar.htm> (21 Ocak 2016).

Tansu Çiller, Karabük Demir Çelik, Sümerbank, Petrol Ofisi ve Bankaların özelleşmesine öncelik vereceklerini, bunun da işsizlere mesaj olacağını anlatmıştır. Rusya Devlet Başkanı Boris Nikolayeviç Yeltsin'in “*özelleşme fazlaştıkça işsizlerimiz azalmaktadır*” sözünü hatırlatarak bunun gerçek olduğunu söylemiş; ardından özelleştirmeyi dönüşüm olarak adlandırıp gücün devletten alınarak halka verilmesi olarak tanımlamıştır.⁴⁰³ Başbakan, ekonomide verimliliği artırmak için , kamu açıklarını ve giderlerini azaltmaya yönelik hazırlanmış olan özelleştirme kanununun tüm engellemelere rağmen yürürlüğe girdiğini hatırlatmıştır. KİT'lerin özel sektördeki işletmeler gibi iflasa ve tasfiyeye açık olacak şekilde tasarlandığını ve piyasa disiplinine uygun çalışma koşulları oluşturulduğunu belirtmiştir. DYP-SHP hükümeti döneminde kamuya yük olan ancak özelleştirme olanağı olmayan Etibank, Türkiye Ziraat Kurumu ve Tekel'e bağlı bir kısım tesislerin üretiminin durduğunu açıklamıştır. Tansu Çiller son olarak Karabük Demir Çelik işletmelerinin cüzi rakamlarla kendi çalışanlarına devredilerek özelleştirildiğini söylemiştir.⁴⁰⁴ Sağlık Bakanlığı devlet hastanelerinin özelleştirilmesi konusunda çok yönlü bir çalışma yürüterek Başbakana rapor sunmuştur. Hastanelerin özel ve tüzel kişilere devri ile kamu mülkiyetinden çıkarılarak özel hastane statüsüne kavuşturulması çalışması yapılmıştır. Bu çalışmayla kaliteli ve verimli hizmet sunmak amaçlanmıştır.⁴⁰⁵ DYP-SHP hükümetinin gündemini uzunca bir süre meşgul eden ve etmeye devam eden, ortaklar arasındaki siyasi ilişkileri geren özelleştirmeler konusunda, fedakârlıklar yapılmasına rağmen başarı sağlanamamıştır. Yüksek gelir getireceği düşüncesiyle özelleşecek kuruluşlar arasında en dikkat çeken PTT olmuştur. İlk iş olarak 10 Haziran 1994 tarih ve 4000 sayılı yasayla telekomünikasyon hizmetleri posta hizmetlerinden ayrılmış fakat özelleştirilmesi gerçekleştirilememiştir. İlk toplantısını 23 Aralık 1994'te yapan Özelleştirme Yüksek Kurulu, ilk önemli özelleştirme kararını 3 Ocak 1995'te Karabük Demir Çelik fabrikalarını özelleştirerek uygulamıştır.⁴⁰⁶

1.2. 5 Nisan 1994 Kararları

1980 istikrar programının ardından kamu borçları, Merkez Bankası kaynakları ile birlikte iç ve dış borçlarla ödenmeye çalışılınca bu durum döviz rezervlerinin erimesine

⁴⁰³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 69. Cilt, 4. Yasama Yılı, 24. Birleşim, 26 Ekim 1994, s. 94-109.

⁴⁰⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 94. Cilt, 5. Yasama Yılı, 24. Birleşim, 10 Ekim 1995, s. 398.

⁴⁰⁵ Tercüman, “Sağlığa Özelleştirme”, 23 Nisan 1994, s. 3.

⁴⁰⁶ Duran, s. 33-34.

sebepler olmuştur. 1990'lı yılların başında bütçe açıklarının kapatılması için bankalardan sağlanan kredilerle birlikte Türkiye ekonomisi 1994'teki krize sürüklenmiştir. Ekonomik krizi tetikleyen en önemli neden kamu açıklarıyla birlikte kronikleşen enflasyon olmuştur. 1990 yılında yüzde 44 olan enflasyon bir yıl sonra yüzde 60'ları görmüştür. 1993 yılına gelindiğinde bütçe açıkları ile birlikte dış ticaret açıkları da artınca kurlarda aşırı dalgalanmalar ortaya çıkmıştır. Yeterince iç borçlanma imkânı bulamayan hazine, Merkez Bankası'na yönelmiştir. Bunların yanında uluslararası derecelendirme kuruluşunun Türkiye'nin kredi notunu düşürmesiyle birlikte dövizde yöneliş başlamıştır. 1993 yılında 7 milyar dolar sıcak paranın Türkiye'den çıkması ve yabancı fonların kaçıışı ile birlikte mali sektör krize sürüklenmiştir. Türk lirasının aşırı değer kaybetmesi, bankaların açık pozisyonlarını kapatmak için dövizde yönelmesi kurları daha da yukarı çıkarmıştır. Türk lirası dolar karşısında 1994 yılında 1993 yılına göre yüzde 165,7 oranında, mark karşısında ise yüzde 195,7 oranında değer kaybetmiştir. Böyle olunca mali bünyesi bozulan Marmara Bank, İmpeks Bank ve TYT Bank iflas edince tasfiyeleri gerçekleşmiştir. Bankacılık krizi olarak başlayan kriz daha sonra para krizine dönüşmüştür.⁴⁰⁷

Sıcak paranın Türkiye'den çıkışı para piyasasını ve borsadaki dengeleri değiştirmiştir. DYP-SHP hükümetinin faiz oranlarını düşüreceğini açıklamasının ardından döviz talebi hızla artmaya başlamıştır.⁴⁰⁸ Moody's'in Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi borsada balonun patlamasına ve adeta çökmesine sebep olmuştur.⁴⁰⁹ Hükümet döviz talebini karşılamak için döviz rezervlerini satarak bunu sınırlandıracağı ve piyasadaki paranın İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) işlem göreceği düşüncesiyle hareket etmiştir. Ancak bu düşünce, bankaların yüksek devalüasyon beklentisi ve İMKB'nin dar bir işlem hacmine sahip olması piyasada dolaşan bu parayı çekim gücüne sahip olmadığından gerçekleşmemiştir. Böyle olunca Ocak 1994'te dolar 19.000 TL'den Nisan 1994'te 38.000 TL'ye çıkarken, Merkez Bankası'nın rezervleri 7 milyar dolardan 3 milyar dolara düşmüştür. DYP-SHP hükümeti ekonomideki dengeleri yeniden kurmak için 5 Nisan 1994'te önlem paketini açıklamıştır.⁴¹⁰ Kararlar açıklanmadan önce SHP'de İçel Milletvekili Aydın Güven Gürkan'ın "*Koalisyon*

⁴⁰⁷ Serpil Kahraman Akdoğu, "Türkiye'de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa bir Özeti" **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi** Cilt 14, S. 2, 2009, s. 195-196.

⁴⁰⁸ **Milliyet**, "Umarız, acıya değer", 06 Nisan 1994, s. 1.

⁴⁰⁹ **Tercüman**, "Herkes gafil avlandı.", 18 Nisan 1994, s. 5.

⁴¹⁰ H.Levent Dalyancı, "Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizlerin Ekonometrik Analizi", Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 115.

çekilelim” önerisini Murat Karayalçın kabul etmeyerek seçimini “*hükümette kalarak istikrar tedbirlerini yumuşatmak*” yönünde yapmıştır. Daha sonra Başbakan Çiller, Yardımcısı Karayalçın’la birlikte basın toplantısı yaparak kamuoyuna ekonomik paketi açıklamıştır. Çiller, “*Bu kararları almasaydık, Türkiye Latin Amerika ülkelerine döner, enflasyon yüzde 2-3 binlere ulaşırdı*” diyerek almış oldukları önlemlerin doğru ve isabetli olduğunu belirtmiştir.⁴¹¹ 5 Nisan kararlarıyla hükümet, kısa vadede enflasyonu düşürmeyi, döviz kurlarındaki iniş çıkışlara son vermeyi, orta vadede kamu açıklarına çözüm bulmayı ve piyasalarda istikrar sağlamayı, uzun vadede ise büyümeyi hedeflemiştir. Açıklanan istikrar programının 1985 yılında İsrail’in hazırlamış olduğu istikrar programıyla benzerlikler gösterdiği de iddia edilmiştir.⁴¹² Başbakan Çiller’in açıkladığı istikrar paketi Dünya Bankası ve IMF’de iyimserlik havası yaratmıştır. Bununla birlikte Türk ekonomisinin düştüğü zor durumdan çıkış yolunda önemli bir adım olarak görülmüştür.⁴¹³ ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz ise açıklanan paketteki kararların 24 Ocak 1980 kararlarının kötü bir kopyası olduğunu söylemiştir. Yılmaz’a göre Çiller daha önce, 24 Ocak 1980 kararlarının çalışanları ezdiğini, kendi hükümetlerinin böyle bir karar almayacağını söylemiş; fakat bugün gelinen nokta ise 24 Ocak kararlarından farklı sonuç doğurmamıştır. RP Genel Başkan Yardımcısı Recai Kutan ise paketin “zam ve vergiden” ibaret olduğunu, onun dışında hiçbir izah edilir yanının olmadığını açıklamıştır. DP Genel Başkan Yardımcısı Arif Demirer, kararları isabetli bulduğunu ancak ne ölçüde başarılı olacağını kestiremediğini ifade etmiştir. Sosyalist Birlik Partisi Genel Başkanı Sadun Aren ise Başbakan Tansu Çiller’in verdiği bilgiler doğrultusunda ekonomik bir operasyonun gerekli olduğunu belirterek süreçten Başbakanın sorumlu olduğunu vurgulamıştır.⁴¹⁴ MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, paket üzerindeki görüşlerini ve önerilerini Başbakanlığa sunduklarını açıklamıştır. Önerileri arasında Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın bakanlığa dönüştürülmesi veya bugünkü yapısının değiştirilmesi bulunmaktadır. Kara paranın üzerine gidilebilmesi için mali polisin güçlendirilmesi ve sigortacılık sisteminin geliştirilmesi tavsiye edilmiştir.⁴¹⁵

Şubat 1980’den sonra Türkiye tarihinin en yüksek enflasyonu görülmüş; enflasyon 5 Nisan 1994’teki KİT zamları sonunda tavan yapmıştır. Toptan eşyadaki fiyat artışı yüzde 32,8 ile en yüksek aylık fiyat artışı olmuştur. Tansu Çiller hükümeti, 27 Mart

⁴¹¹ **Milliyet**, “Umarız, acıya değer”, 06 Nisan 1994, s. 1.

⁴¹² Kahraman Akdoğu, s. 196-197.

⁴¹³ Serdar Turgut, “IMF ve Dünya Bankası paketten memnun kaldı”, **Hürriyet**, 7 Nisan 1994, s. 7.

⁴¹⁴ **Milliyet**, “Yılmaz: Paket Kötü bir kopya”, 06 Nisan 1994, s. 13.

⁴¹⁵ **Tercüman**, “MHP, Temmuzda yeni bir tedbir paketi çıkarılmasını istedi”, 27 Nisan 1994, s. 7.

yerel seçimleri nedeniyle enflasyon canavarını hortlatmamak için ekonomide ciddi bir ağırlığı olan KİT'lerin temel ürünlerine zam yapmamıştır. Bunun siyasi bir yansımasının olacağını gören hükümet yetkilileri seçimlerden sonra 5 Nisan'da alınan kararlarla kamu ürünlerine 55,2 oranında zam yapmıştır. Kamu sektörünün ardından özel sektörde yüzde 24,5 oranında zam yapmıştır. Tarımda tüketimin azalmasından dolayı üreticiler artışı kendileri üstlenerek perakendeye yansıtmamışlardır. Nisan ayında imalat sanayi yüzde 41,4 zam yaparken, madencilik sektörü 27,8 ve enerji sektörü ise 35,8 zam yapmıştır. Nisan ayında enflasyonun daha da yükselmesini tarım üreticilerinin fedakârlığı engellemiştir. Bu tarihten sonra Türkiye, 1980'deki yıllık enflasyon artışından sonra tekrar üç haneli enflasyon rakamlarını görmeye başlamıştır.⁴¹⁶ 1994 yılı Ocak ayının ilk günlerinde 14.581 TL olan dolar yine Ocak ayı sonunda 17.450 TL'ye yükselmiştir. 1 Nisan'da 25.000 TL olan doları 24.000 TL seviyelerinde tutmayı hesaplayan hükümet yetkilileri 5 Nisan kararlarının alınmasından sonra kötü bir sürprizle karşılaşmıştır.⁴¹⁷ Bazı bankaların dolar satın almaya başlaması ile birlikte doların fiyatı 40.000 TL'ye çıkmıştır. Başbakan Tansu Çiller ve çevresindekiler, bankaların dolar alımı yaparak suni fiyat artışına sebep olduğunu, sabotaj yapıldığını iddia etmişlerdir. ANAP İstanbul Belediye Başkan adayı olan İlhan Kesici, Tansu Çiller'in politikalarına karşı olduğunu ancak 40 bin lira olan doların olması gereken fiyatını 27 bin lira olarak hesaplayarak Çiller'i haklı çıkarmıştır.⁴¹⁸ İlgili Türk Lirası ve Döviz mevduat hesaplarına devlet güvencesi getirilmesiyle birlikte dövize yönelik durmuştur. ABD'nin Körfez hesabında biriken 1,5 Milyar doları Türkiye'ye vermeyi kabul etmesi, hem ulusal hem de uluslararası piyasalarda hükümete güven oluşmasına ve doların 32.750 TL'ye gerilemesine destek olmuştur. Maliye Bakanı İsmet Atilla, 5 Nisan kararları alınmamış olsaydı Nisan ayında bütçenin 48 trilyon açık vereceğinin beklediklerini, alınan tedbirlerle bunu 9,3 trilyona çekmeyi hedeflemelerine rağmen uygulamada 4,3 trilyona çekildiğini açıklamıştır. Maliye Bakanı ve Başbakan Tansu Çiller'in iyimser açıklamalarının ardından Haziran 1994'te ekonomik durgunluğa son vermek için ek Taşit Vergisi yüzde 12'den yüzde altıya indirilmiş; Bakanlar Kurulu ertesi gün vergi indirimini uygulamaya koymuştur.⁴¹⁹

⁴¹⁶ **Milliyet**, "Canavar sonunda geldi", 5 Mayıs 1994, s. 7.

⁴¹⁷ Saybaşı, s. 101.

⁴¹⁸ Ertuğrul Özkök, "Sonuna kadar direneceğim", **Hürriyet**, 8 Nisan 1994, s. 21.

⁴¹⁹ Saybaşı, s.102-104.

DYP Grup Başkanvekili Turhan Tayan ve SHP Grup Başkanvekili Nihat Matkap; 1995 yılı için bir geçiş programı hazırlanmasına dair kanun teklifi vermişlerdir. Görüşmelerde ANAP Trabzon Milletvekili Eyüp Aşık, Maliye Bakanı İsmet Atilla'nın 5 Nisan kararları sonrasında olumlu neticeler aldıkları söylemini eleştirmiştir. Türkiye'nin ilk defa ekonomik olarak büyüme göstereceği yerde küçüldüğünü, 5 Nisan kararları sayesinde büyüme hızının değil de küçülme hızının yüzde 10,5 olduğunu, memurların enflasyona ezdirildiğini, MB'nin 16.500 liradan sattığı doları 33.000 liradan tekrar aldığını açıklamıştır. Bu kararlar dâhilinde yeni vergileri ödeyemeyen on binlerce esnafın işyerini kapattığını, ekonominin felakete sürüklendiğini belirtmiştir. RP Sivas Milletvekili Abdüllatif Şener, oluşturulan 5 Nisan ekonomik uygulama planının bütün ekonomiyi alt üst ettiğini söyleyerek, önünü göremeyip geleceği kestiremeyen bir hükümetin görev başında olmasını eleştirmiştir. Enflasyonun durumunu, işsizliğin boyutlarını, dış ticaret açıklarını, iç ve dış borcun ne olacağını göremeyen bir hükümetle sorunların çözülemeyeceğini ifade etmiştir. Devlet Bakanı Abdullah Aykon Doğan, Hükümet olarak 5 Nisan 1994 kararları çerçevesinde bir yıllık ara program hedeflediklerini, yedinci beş yıllık kalkınma planını 1996 yılından itibaren uygulamaya koyacaklarını açıklamıştır. 5 Nisan kararları sayesinde, ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 50'ye kadar düştüğünü; fakat şimdi yüzde 70'in üzerine çıktığını söylemiştir. DYP-SHP hükümetinin ülke menfaatine uygun program yapmak için bir yıllık ara programa ihtiyaç duyduğunu paylaşmıştır. Türkiye ekonomisinin tasarruf tedbirlerine, ek finansman tedbirlerine ihtiyacı olduğunu, 5 Nisan kararları ile bütçe açıklarını, kamu açıklarını dengeleyerek istikrarın sağlanacağını ve bu hedeflere uygun hareket ettiklerini izah etmiştir. Görüşmeler sonunda yedinci beş yıllık kalkınma planının TBMM'ye sunulması bir yıl süreyle ertelenmiştir. 1995 yılı için "Geçiş Programı'nın" hazırlanarak yürürlüğe konulması ile ilgili Bakanlar Kurulu yetkilendirilmiştir.⁴²⁰

Başbakan Tansu Çiller, 5 Nisan kararlarının altıncı ayını değerlendirdiği basın toplantısında "*yüksek faizler nedeniyle iç piyasadaki saadet zincirinin maalesef devam ettiğini ancak dışa yönelik saadet zincirini kırdıklarını...*" söylemiştir. İçeride saadet zincirinin 3-5 bankanın elinden alınarak halka yayıldığını, kısa vadeli dış borçların azaldığını, 30 Eylül itibarıyla döviz rezervlerinin 6,7 milyar dolara ulaştığını, kamu dış borçlarının ödenmesinde yeniden dış borçlanmaya gidilmediğini paylaşmıştır. Türk lirasındaki değer kaybının yatay bir seyir izlediğini, faiz oranlarının hızlı bir şekilde

⁴²⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 65. Cilt, 4. Yasama Yılı, 3. Birleşim, 7 Eylül 1994, s. 282-294, 4.

düştüğünü, döviz kurlarının ise arz ve talebe göre seyir izleyeceğini, dolardaki 38.000 TL'lik yılsonu hedefini tutturacaklarını açıklamıştır. Son olarak Ocak-Mart döneminde 51,3 trilyon olan bütçe açığının ağustos ayı itibariyle 2,9 trilyon olarak gerçekleştiğini söyleyerek umut dağıtmıştır.⁴²¹ Mesut Yılmaz, hükümet yetkililerinin ekonomide yüzde 4,5 büyümeyi hedeflediklerini söylemelerine rağmen, yüzde 5'lik küçülme yaşandığına dikkat çekerek, enflasyonun da hedef alınan oranın üç katına çıktığını, hükümetin hiçbir inandırıcılığının kalmadığını meclis kürsüsünden dile getirmiştir. Başbakan 12 Aralık 1994 tarihinde yapılan 1995 yılı bütçe görüşmelerinde, tek kuruş dış borç almadan 7 milyar dolar dış borç ödediklerini, döviz rezervlerini en yüksek seviyeye çıkardıklarını belirtmiştir. Bunun yanında terörün zirve yaptığı bir dönemde, bir yandan terörle mücadele devam ederken diğer yandan ekonomi terörüyle baş etmenin hiç kolay olmadığını; ancak koalisyon hükümetinin bunu başardığını savunmuştur. Kamu açıklarıyla ilgili olarak rakamların aşağı çekildiğini ancak daha aşağılara çekilememesinin sebebinin özelleştirmelerin gecikmesi olduğunu belirtmiştir. RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan, Başbakan Tansu Çiller'in 1994 performansını kendine has üslubuyla değerlendirmiştir: *"...işsizlikte şampiyon, enflasyonda şampiyon, borçları artırmakta şampiyon, yatırımları düşürmekte şampiyon, bütün faiz ödemelerinde şampiyon, şampiyon... Ben, Çiller hanımefendiyi gördüğüm zaman, yakasında pek çok madalya taşıyan Rus mareşallerini hatırlıyorum. Bir ekonomi mareşali ortalıkta dolaşıyor."*⁴²²

TÜRK-İŞ tarafından düzenlenen 5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirleri ve Sonuçları Sempozyumu'nda konuşan CHP Genel Başkanı Hikmet Çetin, hükümet olarak, alınan kararları birçok alanda uygulamada başarılı olduklarını, bazı alanlara ise çözüm getiremediklerini açıklamıştır. Dış borçlanmaya gitmeden dış borç ödemesi gerçekleştirdiklerini, hazinenin iç mali piyasalardan borçlanma kabiliyeti kazandığını, dış ticaret açıklarında iyileşmeler sağlandığını, bunların önemli ayrıntılar olduğunu söylemiştir. Mali piyasalarda istikrar sağlanmasına rağmen ekonominin yüzde 6'ya yakın küçüldüğünü, işsizliğin artarak devam ettiğini ve enflasyonun da rekor kırdığı gerçeğini kabul etmiştir. Sempozyumda söz alan ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, koalisyon hükümetinin göz göre göre krize saptığını, önceden müdahale edilerek bir istikrar programının hazırlanmış olsaydı bugünkü zorlukların yaşanmayacağını ifade etmiştir.

⁴²¹ **Milliyet**, "Saadet zinciri sürüyor", 9 Ekim 1994, s. 12.

⁴²² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 74. Cilt, 4. Yasama Yılı, 50. Birleşim, 12 Aralık 1994, s. 26-106.

Türkiye’yi 5 Nisan kararlarına mecbur bırakan sebebin, DYP-SHP hükümetinin uyguladığı yanlış ekonomik politikalar olduğunu belirtmiştir. Bu yanlış politikaların tek sebebinin 27 Mart 1994’te yapılan yerel seçimler olduğunu vurgulamıştır. Yılmaz, “5 Nisan Kararları ameliyat edileceği vaadiyle narkoz verilen bir hastanın ameliyat masasında unutulmasından başka bir şey değildir” benzetmesiyle kararları eleştirmiştir. Devlet Bakanı Abdullah Aykon Doğan, hükümetin yanlış politika uygulamadığını, bu kararlardan sonra 7,7 milyar dolar dış borç ödemesi yapıldığını 10 Mart 1995 tarihi itibarıyla döviz rezervlerinin 11,2 milyar dolara çıktığını dile getirmiştir. Hükümetin hedefleri tutturmasının tek dayanağının yine 5 Nisan kararları olduğunu savunmuştur.⁴²³ 5 Nisan kararlarında SHP’nin imzası olduğu eleştirileri sol seçmen tabanında bir tepkiye ve koalisyonu sorgulamaya yol açmıştır. Buna rağmen Murat Karayalçın, alınan kararların hükümetin en büyük başarılarından biri olduğunu savunmuştur.⁴²⁴

Bir bütün olarak bakıldığında 1994 krizi Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük ve en zor krizlerinden birisi olarak görülmüştür. 5 Nisan kararları ile kısa vadede enflasyonu düşürmek, döviz kurlarındaki dalgalanmanın önüne geçerek istikrarı sağlamak hedeflenmiştir. Bu krizin etkisiyle üç haneli rakamlara çıkan enflasyonla birlikte tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe gerilemeler yaşanmıştır.⁴²⁵ Orta vadede kamu açığıyla birlikte dış açığa çözüm bularak piyasada istikrarı sağlamak hedeflenirken, uzun vadede ekonomik büyüme esas alınmıştır.⁴²⁶ Ancak uygulamada ekonomideki yapısal sorunlardan hiç birinin çözülemediği, enflasyonun gündemden düşmediği, kamu gelirlerinin yetersiz olduğu, ek vergilerle kamu gelirlerinin artırılmaya çalışıldığı ve işsizliğin arttığı bir dönem olmuştur. Uygulanan kararlarda bütün yük çalışanlar ve sanayicilere yüklenmiştir. Hükümet ortağı SHP’nin ekonomik karar alma sürecindeki konumu ve koalisyondaki yeri eleştiri konusu olmuştur. SHP’li Mümtaz Soysal, hükümet olarak önemli bir adım atılacaksa, buna DYP’nin karar verdiğini, SHP’nin ise gerekli formaliteleri yerine getirmekle yetindiğini, ekonomik konularda pasif kaldığını söylemiştir.⁴²⁷

⁴²³ TÜRK-İŞ, **5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirleri ve Sonuçları Sempozyumu**, TÜRK-İŞ Yayınları, Ankara 1995, s. 8-51.

⁴²⁴ Nurcan Akad, “Sıkıntıdayım ama kararlar doğru”, **Hürriyet**, 25 Mayıs 1994, s. 17.

⁴²⁵ Şule Atatoprak, “Türkiye’de Hükümetler ve Ekonomik Krizler: 1963-2006 Dönemi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Erzurum 2007, s. 79.

⁴²⁶ Kahraman Akdoğu, s. 196-197.

⁴²⁷ Saybaşı, s. 106-111.

2. EĞİTİM VE KÜLTÜR POLİTİKALARI

2.1. Hükümet Programındaki Eğitim ve Kültür Hedefleri

Başbakan Tansu Çiller hükümet programını okurken kültür politikası olarak; demokratikleşmeyi gerçekleştirerek insanı özgür kılmak ve kendisini tanımaktan, açıklamaktan korkmayan bir toplum inşa etmeyi amaçladıklarını söylemişti. DYP-SHP hükümetinin programına bakıldığında, 2000’li yıllara hazırlanan Türkiye’nin özellikle eğitim, sağlık ve çevrede yapılacak atılımlarla sosyal devletin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Sağlık sisteminin finansmanını genel sağlık sigortası kapsamına alarak tüm vatandaşların sağlık sigortasından yararlanacağı müjdelenmiştir. Ekonomik anlamda yetersiz olan vatandaşların sigorta primlerinin devlet tarafından ödeneceğini ve bunun sosyal devlet anlayışı olduğunu açıklanmıştır. İnsan sağlığı ve çevresel değerlerin korunması büyük şehirlerdeki, özellikle İstanbul’daki temizlik sorununa en kısa sürede çözüm getirileceği, çevre kirliliğinin önlenmesi için gerekli olan mekanizmaların harekete geçirileceği açıklanmıştır. Aile birliğinin korunması, aile planlamasının benimsenmesi, özellikle kadınların eğitim düzeyinin yükseltilerek tarım dışı sektörlerde kadın işgücünün ekonomiye katkı sağlayacağı politikalarının üretileceği belirtilmiştir. Bunların yanında cumhuriyetçi, laik, milli kültüre katkı sağlayacak, özgür düşüncenin hâkim olduğu bir eğitim politikası hedefler arasında yer almıştır. Eğitimde, bilişim çağının nimetlerinden olan bilgisayar kullanımı, donanımı ve yazılımına önem verileceği açıklanmıştır. Türkiye’de üniversite sayısını 50’ye çıkaran birinci DYP-SHP hükümeti zamanında bilim ve eğitim üzerine yapılan başarılı çalışmaların devam edeceği ifade edilmiştir. Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) sınavında başarılı olan 1000 öğrencinin 1993 Eylül’ünden itibaren yurtdışına karşılıksız olarak eğitime gönderileceğinin müjdesi verilmiştir. Yetenekli gençlerin tespit edilerek okul içi ve dışı eğitimlerle kültür, sanat ve spor faaliyetlerinin destekleneceği taahhüt edilmiştir. Büyük illerden başlayarak uzun vadede bütün illerde gençlik merkezlerinin kurulacağını amaçlar arasında sayılmıştır. Bunların yanında din görevlilerinin değişime uyum sağlayacak nitelikte yetişmesi için gereken çabanın sarf edileceği bilgisi verilmiştir. Çağdaş kentleşmenin en önemli sorunu olan gecekondulaşmanın önüne geçilerek yeni bir kentsel çevrenin oluşturulacağı, kültür varlıklarının planı ve restorasyonu hususunda özel fonlar oluşturulacağı program dâhilinde olduğu söylenmiştir.⁴²⁸

⁴²⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 37. Cilt, 2. Yasama Yılı, 119. Birleşim, 30 Haziran 1993, s. 390-392.

2.2. Hükümetin Eğitim ve Kültür Hedeflerine Meclisteki Tepkiler

Hükümetin eğitim, sosyal ve kültür politikalarıyla ilgili olarak Necmettin Erbakan, imam nikâhı kıydırmasından başörtüsü yasaklarının devamına, imam hatip okullarının kuran kurslarının ihtiyaçlarının karşılanmamasından imam hatiplilerin Harp Okulu'na girememesine kadar birçok konuda eleştiri yapmıştır. Hükümet programında yer alan “bütün illere gençlik merkezi düşüncesi için” eğer milli ve manevi değerlere bağlı gençlik yetiştirmek için kurulacaksa isabetli bir karar olduğunu, yok Batı ile bütünleştirmek amacıyla kurulacaksa bu merkezlerden hayır gelmeyeceğini söylemiştir. Türkiye’de eğitimden sağlık hizmetlerine, çevre kirlenmesinden köylerin bakımsızlığı ve içme suyu yetersizliğine kadar birçok meseleye yeterince önem verilmediğini açıklamıştır. Erbakan, sekiz yıllık temel eğitimi eleştirirken, SHP’li Aydın Güven Gürkan ise I. DYP-SHP hükümetinin temel hedeflerinden olan ancak Çiller hükümetinin programında olmayan sekiz yıllık eğitimin yaygınlaştırılması ile ilgili konuyu unutkanlık olarak nitelemiştir.

CHP lideri Deniz Baykal, Türkiye’deki eğitim sistemini eleştirerek Anadolu liselerine girmek için hazırlık aşamasında ve sonrasında ailelerin harcadığı paraları, yine üniversitelere girmek için harcanan paraları gündeme getirmiştir. Bu okullarda okuyan çocukların ailelerinin, gelir seviyesi yüksek aileler olduğunu, alt gruptaki ailelerin çocuklarının ise üniversitelere gidemediğini açıklamıştır. Baykal bunları anlatarak Türkiye’de eğitim sisteminin iflas ettiğini, dar gelirli ailelerin olağanüstü ve zeki çocukları dışında kalanların bu eğitimden yoksun kaldığını söyleyerek gidişatın vahametini dile getirmiştir. Ayrıca Baykal, Türkiye’nin “temel asansörünün” eğitim olduğunu ve bununla ilgili değişimlere ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır. Başbakan Tansu Çiller’in ÖSYM’de yüksek puan alan 1000 kişiyi yurt dışına eğitime gönderme fikrini olumlu karşılarken, sayıyı yukarılara çıkarmak için temel eğitim ve orta eğitimi işaret ederek sorunun çözüm merkezini açıklamıştır. DYP Tokat Milletvekili Ali Şevki Ereğ, programlarında, eksik değil ancak yetersiz gördükleri şeylerden birisinin sportif unsurlar olduğunu kabullenerek bunun da programa eklenmesini partili arkadaşlarına önermiştir. Yılmaz, Çiller ve İnönü’nün akademisyen kimliğine sahip olduklarını, fakat akademisyenlerin eğitim konusundaki performanslarını yetersiz bulduğunu dile getirmiştir. Çağdaşlaşma konusunda kendilerinin öncü olduğunu, ancak Türk kültürünün içinde bulunan dil, din ve milli değerlerin, universal değerler için gözden çıkarılmayacağını sözlerine eklemiştir. MHP Çorum Milletvekili Muharrem Şemsek ise

hükümetin özürllülerle ilgili bir politikası olmadığını, özürllüler meselesinin çözümü için özürllüler bakanlığı kurularak özürllüler kanununun çıkartılması gerektiğini savunmuştur. Programda çağdaş kültürden bahsedilmesinin yanında milli kültürden bahsedilmemesinin büyük bir eksiklik olduğunu da belirtmiştir.⁴²⁹

2.3. Hükümetin Eğitim-Öğretim Çalışmaları ve Sorunları

Eğitim-Öğretim konusunda hassasiyet göstereceğini açıklayan Başbakan Tansu Çiller, lisansüstü eğitim amacıyla yurt dışına gönderileceğini söylediği 1000 öğrencinin 800'ünün yeni açılan 23 üniversitede görevlendirileceğini duyurmuştur. Bu uygulamayla üniversitelerin öğretim üyesi açığının kapatılacağına vurgu yapmıştır. Tansu Çiller ayrıca üniversite ikinci basamak sınavını kazanamayan 440 bin adayın Açıköğretim kapsamında Anadolu Üniversitesi'ne yerleştirileceğinin müjdesini vermiştir. Konu ile ilgili olarak Başbakan Tansu Çiller, Milli Eğitim Bakanı Nahit Menteşe, YÖK Başkanı Mehmet Sağlam ve Anadolu Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen'le birlikte basın toplantısı düzenlemiştir. Toplantıda "eğitim seferberliği" olarak nitelenen projede 440 bin aday üniversiteye yerleştirilecek olup bu üniversitede yeni birçok bölümün kurulacağı, yerleştirilecek adayların aynı yıl içinde öğretime başlayacağı ve kapasitenin artırılacağı bilgisi verilmiştir. Basın toplantısından sonra Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 400 bin kişinin üniversitelere ne şekilde yerleştirileceğinin tam olarak anlaşılamadığını söyleyerek, diğer fakültelere alınmalarının söz konusu olmadığını ifade etmiştir.⁴³⁰ Açıköğretimde okuyan başarılı öğrencilerin yurtdışında eğitim görme imkânına kavuşabileceğini paylaşmıştır. Bununla da kalmamış Anadolu Üniversitesine kayıt yaptıracak adayların bir bölümünün yeni açılan bu 23 üniversiteye kaydırılabileceğinin bilgisini vermiştir.⁴³¹ Tansu Çiller, 1993 yılının sonlarına doğru, TRT kanallarından birisinin Açıköğretim için program yapacağını duyurmuştur. İleriki dönemde TRT 2 ve TRT 4 televizyonlarında Açıköğretim dersleri verilerek yayın hayatına başlamıştır.⁴³²

Başbakan ve Milli Eğitim Bakanı Nahit Menteşe tarafından ÖSYM'nin düzenlediği iki aşamalı üniversiteye giriş sınavlarında değişikliğe gidilerek bu sınavların tek aşamalı sınava dönüştürüleceği açıklanmıştır. Ancak ÖSYM yetkililerinin ilk kez

⁴²⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 37. Cilt, 2. Yasama Yılı, 119. Birleşim, 30 Haziran 1993, s. 440-553.

⁴³⁰ Fikret Bila, "400 bin kişi nereye girecek", *Milliyet*, 14 Ağustos 1993, s. 13.

⁴³¹ Abbas Güçlü, "Kaybedene de Üniversite", *Milliyet*, 13 Ağustos 1993, s. 15.

⁴³² *Cumhuriyet*, "TV'de açıköğretim", 24 Mart 1994, s. 16.

uygulanacak olan kredili sistemin yaratacağı sorunlarla ilgili kaygısıyla sınav sisteminin iki aşamadan tek aşamaya indirilmesinin mevcut sistemi altüst edeceği endişesiyle uygulamaya konulamamıştır.⁴³³ İki basamaklı sınav sisteminde birinci basamağı oluşturan Öğrenci Seçme Sınavı (ÖSS) her yıl Nisan ayında, ikinci basamak sınavı olan Öğrenci Yerleştirme Sınavı (ÖYS) ise her yıl Haziran ayında yapılmaya 1999 yılına kadar devam etmiştir. 1999 yılında ikinci basamak kaldırılarak tek sınav haline dönüştürülmüştür.⁴³⁴

BBP Kahramanmaraş milletvekili Ökkeş Şendiller bazı üniversitelerde kız öğrencilere başörtüsü ile ilgili olarak baskı uygulandığı yönünde Milli Eğitim Bakanına soru yöneltmiştir. Milli Eğitim Bakanı Nevzat Ayaz, Üniversitelerarası Kurul Toplantısında bu konunun görüşüldüğünü, başörtüsüyle derse giren öğrencilere hoşgörüyü yaklaşılması hususunda prensip kararı alındığını söylemiştir. Bunun yanında üniversitelerde başörtüsüyle ilgili herhangi bir sorunun kendilerine ulaşmadığı bilgisini paylaşmıştır.⁴³⁵ Yine Gümüşhane RP milletvekili Lütfi Doğan eğitimde gördüğü eksiklerle ilgili olarak 200'den fazla imam hatip okulunun bulunmasına rağmen bunların eğitim ve öğretime açık olmadığından şikâyet etmiştir. Açık olan okullarda ise sınıf mevcudunun 90 kişi olduğunu belirterek, bu durumun eğitim kalitesini düşürdüğünden yakınmıştır. Milli Eğitim Bakanı Nevzat Ayaz Türkiye nüfusunun her yıl yüzde 2,2 civarında artış gösterdiğini, fakat asıl sorunun kırsal alanlardan büyük şehirlere göçün hızla artmasından kaynaklandığını açıklamıştır. Sınıf mevcutlarında yığılma olduğunu doğrulayarak asıl amaçlarının sınıf mevcudunu 40 öğrencinin altına indirerek eğitim ve öğretimin en iyi şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak olduğunu anlatmıştır. Kırsalda bu sayının 40'ın altında olduğunu, hatta bazı yörelerde öğrenci yetersizliğinden okulların kapanma aşamasına geldiğini ifade etmiştir.⁴³⁶

CHP Ankara Milletvekili Ali Dinçer tarafından gündeme getirilen bir başka mesele, yurt dışından Türkiye'ye gelen yükseköğretim öğrencilerinin sorunları olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra burada yaşayan kardeş topluluklardan 10 bin civarında öğrencinin, Türkiye'ye getirilerek Türkiye Türkçesi öğrenmesi amaçlanmıştır. Bu karar öğrencilerin Türkiye ile kendi ülkeleri arasında köprü kurlarını düşünülerek uygulamaya konmuştur. Ancak aksaklıklardan dolayı bu çocukların eğitimlerine

⁴³³ **Milliyet**, "Üniversiteye girişte çifte sınav", 20 Ekim 1993, s. 14.

⁴³⁴ ÖSYM, "Tarihsel Gelişme", <http://www.osym.gov.tr/belge/1-2706/tarihsel-gelisme.html> (1 Şubat 2016).

⁴³⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 60. Cilt, 3. Yasama Yılı, 102. Birleşim, 11 Mayıs 1994, s. 54, 55.

⁴³⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 67. Cilt, 4. Yasama Yılı, 10. Birleşim, 22 Eylül 1994, s. 18-19.

başlayamadıklarını belirterek, bursların zamanında ve düzenli olarak verilmesi gerektiğini önemle vurgulamıştır. Ali Dinçer, Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan ve gelişen Türkçe Öğretim Merkezi'nin (TÖMER) çok başarılı bir müessese olduğunu ancak hükümetin Orta Asya ülkeleri ile iş yapmaya başlamasıyla birlikte ödemelerin yapılamamasından dolayı TÖMER kadrolarının geri çekildiğini açıklamıştır. Türk Cumhuriyetlerinde kültürel, siyasi ve ekonomik çalışmalarda Türkiye'den başka etkisiz kalan bir ülke olmadığını iddia etmiştir.

Milli Eğitim Bakanı Nevzat Ayaz bu iddialara karşı verdiği cevapta, 1992, 1993 ve 1994 yıllarında Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında eğitim ve kültür konusunda birçok antlaşma yaptığını söylemiştir.⁴³⁷ Bunlardan bir tanesi Türkiye ile Kazakistan Cumhuriyeti arasında kurulan Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi ile İşbirliği sözleşmesi 30 Haziran 1993'te Almatı'da imzalanmıştır. Bakanlar Kurulunun 24 Eylül 1993 tarih ve 93/4848 sayılı kararı ile onaylanarak 15 Ekim 1993'te 21729 sayıyla *Resmi Gazetede* yayınlanarak üniversitenin kuruluşu tamamlanmış ve mütevelli heyetine devredilmiştir.⁴³⁸ 10 bin öğrencinin tüm ihtiyaçlarının karşılanması suretiyle Türkiye'de eğitim ve öğretime devam ettiğini söylemiştir. Türk ve akraba topluluğu olarak bilinen 40 topluluktan 2474 öğrencinin ayrıca gelerek eğitim-öğretim gördüğünü, öğrencilerin tamamının burslarının Kasım 1994 itibarıyla ödendiğini açıklamıştır. Türk Cumhuriyetlerinde ortaöğretim okulları ve Türkiye Türkçesi Eğitim Merkezleri açılarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından müdürlerinin, yöneticilerinin ve öğretmenlerinin atandığını anlatmıştır. Yine Türk devletlerinde müşavirlikler ve ataşelikler açtıklarını, tüm sorunlara ve problemlere rağmen ilişkileri en yüksek seviyede tutmayı başardıklarını savunmuştur. Son olarak 10 bin öğrenciyi eğitip öğretmek şeklinde bir organizasyonu gerçekleştiren DYP-SHP hükümetinin yaptıklarının muhalefet tarafından başarısızlıkmiş gibi gösterilmesinin talihsizlik olduğunu söylemiştir.⁴³⁹ DYP-SHP hükümeti Moğolistan Cumhuriyeti hükümetiyle 2 Aralık 1993'te 3923 Kanun numarasıyla eğitim, bilim, kültür ve spor alanlarında işbirliği anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma 10 Aralık 1993'te *Resmi Gazetede* yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Yine Türkmenistan Cumhuriyeti hükümetiyle 2 Aralık 1993'te 3924 Kanun numarasıyla, Kazakistan Cumhuriyeti'yle 2 Aralık 1993'te 3925 Kanun numarasıyla aynı alanlarda işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar da 10 Aralık 1993'te *Resmi Gazetede* yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁴³⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 73. Cilt, 4. Yasama Yılı, 46. Birleşim, 6 Aralık 1994, s. 166-167.

⁴³⁸ Ahmet Yesevi Üniversitesi, "Tarihçe", <http://www.ayu.edu.tr/tarihce> (17 Şubat 2016).

⁴³⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 73. Cilt, 4. Yasama Yılı, 46. Birleşim, 6 Aralık 1994, s. 168-169.

Sonraki aylarda Gürcistan Cumhuriyeti Hükümeti ile 5 Nisan 1994'te 3981 Kanun numarasıyla eğitim, bilim, kültür ve spor alanlarında işbirliği anlaşması imzalamış ve 9 Nisan 1994'te *Resmi Gazetede* yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁴⁴⁰

ANAP Malatya Milletvekili Metin Emiroğlu mesleki eğitimde meydana gelen gerileme ve uygulanan yanlışlara ilişkin TBMM'de gündem dışı konuşma yapmıştır. Konuşmasında Türkiye'nin en önemli meselesinin eğitim olduğunu, eğitimdeki sorunun çözümünün de ortaöğretimin yapısını değiştirmekle mümkün olacağını söylemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde mesleki eğitime yönelim çok fazla iken Türkiye'de bu oranın çok düşük kaldığından şikâyet etmiştir. Metin Emiroğlu, Başbakanın emriyle kamuda staj yapan meslek lisesi çıraklarının, asgari ücretin üçte biri kadar olan maaşlarının ödenmemesini sert bir şekilde eleştirmiştir. İşçinin emekçinin yanında olduğunu savunan SHP'nin de buna ses çıkarmamasını eksiklik olarak görmüştür. Milli Eğitim Bakanı, eğitim ile ilgili olarak bir reform çalışmasının sonuna geldiklerini, Bakanlar Kuruluna sunulan bu çalışmada meslek eğitiminin gelişmesi konusunun da yer aldığı bilgisini vermiştir. Ortaöğretim ve liselerdeki öğrencilerin meslek sahibi olma yönündeki becerileri dikkate alınarak yönlendirmelerin yapılacağını açıklamıştır. Bölge ihtiyaçları doğrultusunda eğitim modelleri geliştirilerek, niteliği yükseltmek gayesiyle, Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme Projesi'nin 1993 yılında yürürlüğe girdiğini hatırlatmış, meslek okullarını çevre ihtiyaçlarına duyarlı hale getireceklerini açıklamıştır. Meslek liselerinin artırılacağını ancak çok programlı lise sisteminin devam edeceğini bilgisini paylaşmıştır. Metin Emiroğlu'nun başbakanın emriyle staj paralarının kaldırıldığı söyleminin doğru ve yasal olmadığını açıklayarak yalanlamıştır. Karayolları ve Devlet Su işlerinde staj gören öğrencilerin maaş ödemelerinin yüzde otuzunun yatırılmadığını, ancak bunun ödenek yetersizliğinden kaynaklandığını, yoksa staj paralarının kaldırılmasının söz konusu olmadığını belirtmiştir.⁴⁴¹

2.4. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu Değişikliği

TBMM'de 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ilişkin yapılan görüşmelerde ANAP grubu adına konuşan Manisa Milletvekili Faruk Saydam kanunun 1951 yılında çıktığını, 1983 yılında ise kısmi olarak

⁴⁴⁰ Duran, s. 1251-1256.

⁴⁴¹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 87. Cilt, 4. Yasama Yılı, 114. Birleşim, 24 Mayıs 1995, s. 10-14.

değişikliğe uğradığını söylemiştir. 1992 yılına kadar olan 9 yıllık dönemde Türkiye'nin hızla değiştiğini, bu değişimin fikir ve sanat alanında da kendini gösterdiğini belirtmiştir. Teknolojinin gelişmesi, özellikle bilgisayar teknolojisinin ortaya çıkması, güzel sanatlardaki yenilikler, bireylerin değişmesini zorunlu kıldığını göstermiştir. Eser sahiplerinin telif haklarının korunması için kanunun değiştirilmesinin yerinde bir karar olduğunu, aksi takdirde caydırıcı özelliği olmayan mevcut kanunun yetersiz olacağını, uyanık olanları haksız kazanca teşvik ettiğini söylemiştir. Sanatçılar ve fikir emeğiyle geçinmeye çalışan eser sahiplerinin haklarının yenmemesini, korsanlıkla ilgili engelleyici çalışmaların yapılması için meslek birliklerinin örgütlenmesini tavsiye etmiştir. Yine ANAP İstanbul Milletvekili Engin Güner de sanatla alakası olmayanların korsan çalışmalarla gerçek sanatçıların sırtından büyük paralar kazandıklarını belirterek bunların önünün söz konusu tasarıyla kesileceğini söylemiştir. Bu tasarıyla, büyük bir ekip çalışması olup ciddi yatırımlar gerektiren bilgisayar programlarının güvence altına alınarak, taklit edilmesi çok kolay olan korsanın önüne geçilecektir. Son olarak gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmamak adına, fikrî ve sınaî mülkiyet konusunda onlar gibi düşünmek, onlara benzer tutum sergilemek gerektiği tavsiye etmiştir.⁴⁴² Kültür Bakanı Ercan Karakaş'a göre de, dünyayla birlikte Türkiye değişmiş, bilimsel ve teknolojik alanlardaki yenilikler bu yasanın değişmesini kaçınılmaz kılmıştır. Yenilikler arasında bilgisayar teknolojisinden grafiğe kadar birçok konu bulunmaktadır. Karakaş bu yasa tasarısının bilim adamlarının katılımıyla hazırlandığını, birçok meslek kuruluşunun görüşü alınarak ve bir mutabakat sağlanarak oluşturulduğunu anlatmıştır.. Ercan Karakaş yapılacak olan bu değişiklikle eser sahiplerini, icracıları, yapımcıları, yayıncıları koruduğunu ve onların haklarını güvenceye aldığını ifade etmiştir. Ayrıca bu değişiklikte bilgisayar programları, mimarlık, endüstri mühendisliği, çevre tasarımları, grafik ve karikatür eserleri kapsama dâhil edilmiştir. Bu yasayla korsana yönelimin engellenmesi için para cezaları artırıldığı gibi, haksız olarak çoğaltılan malzemelere el konulması gibi tedbirler de alınmıştır. Ercan Karakaş, bu yasayı değiştirmek için uzun yıllar binlerce sanatçının beklediğini, böylelikle sanatçıların taleplerinin gerçekleştiğine değinmiştir. Gümrük Birliği sürecine girilmesi bu yasadaki değişiklikleri zaruri hale getirmiştir. Böylece kendi eserinin basıldığını ya da korsan olarak dağıtıldığını görenler istedikleri şehirde dava açma hakkına sahip olacağı gibi ceza mahkemelerinin bu davalara bakmakla yükümlü olacağını müjdesini vermiştir. ANAP'tan ayrılan Bağımsız Milletvekili Gaffar

⁴⁴² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 83. Cilt, 4. Yasama Yılı, 95. Birleşim, 5 Nisan 1995, s. 351-354.

Yakın, uluslararası yarışta bilgisayarın önemine değinerek çok hızlı ve büyük değişim gösteren bu teknolojinin kısa sürede kullanılmaz hale geldiğini, bu hızlı değişime ayak uydurmanın önemli bir maliyet olduğunu söylemiştir. Bu kanunun gelişmiş ABD ve Avrupa ülkeleri için isabetli bir karar ve medeniyetin gereği olduğunu açıklamıştır. Ancak bu kanun milli gelirin çok düşük olduğu Türkiye’de, bilgisayarı çok pahalı bir kullanım aracına dönüşeceğiinden erken çıkarılmış bir kanun olarak değerlendirmiştir. Bu kanunun temel felsefesini, bilgisayar programları ve fikir eserleri vasıtasıyla telif adı altında dışarıya para aktarmaktan ibaret görmüştür. DYP Zonguldak Milletvekili Güneş Müftüoğlu, korsandan yakıarak birçok sanatçının günlerce, aylarca çalışarak kaset çıkarttığını söyleyerek, bu kasetler daha piyasaya sürülmeden korsanlarının satışa sunulmasını kınamıştır. 1994 yılı itibariyle 223 korsan ihbarının yapıldığını ve 17.937 adet kitap yakalandığını, bu tasarıyla mağduriyetlerin önüne geçileceği inancında olduğunu ifade etmiştir. Yapılan müzakereler sonunda 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanun Tasarısı teklifi 32 maddeden ibaret olarak oluşturulmuştur. Ancak 2 maddesi yürütme ve yürürlük maddesi olduğundan ilgili 30 madde üzerindeki görüşmeler tamamlanmıştır. 7 Haziran 1995’te yapılan oylama sonunda tasarının tamamı kabul edilerek kanunlaşmıştır.⁴⁴³

2.5. Kültür, Sanat ve Edebiyat

TBMM’de 1994 mali yılı Kültür Bakanlığı bütçe görüşmelerinde Kültür Bakanı Fikri Sağlar, kültürel mirasların korunmasına öncelik getirilerek Pamukkale projesinin uygulamaya alındığını söylemiştir. Türkiye’nin yüz akı olan Pamukkale projesi ile ilgili olarak yaygara koparıldığını, bunun tek sebebinin buradaki otellerin kamulaştırılması nedeniyle çıkarları zedelene otel sahiplerinden kaynaklandığını açıklamıştır.⁴⁴⁴ Pamukkale’nin kurtarılması adına, beyaz traverten alanının 800 metre kareden 2400 metre kareye çıkarılacağını, bunun için de burada bulunan beş büyük tesisin kapatılarak kamulaştırılacağını duyurmuştur.⁴⁴⁵ DYP-SHP hükümetinin programında olan dünya kültürel mirasının korunmasıyla ilgili çalışmalar başlamıştır. Yurt dışına kaçırılmış olan Türk kültürüne ait eserlerin geri getirilmesi konusunda mücadele etmeyi

⁴⁴³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 83. Cilt, 4. Yasama Yılı, 95. Birleşim, 5 Nisan 1995, s. 51-58.

⁴⁴⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 48. Cilt, 3. Yasama Yılı, 49. Birleşim, 19 Aralık 1993, s. 522.

⁴⁴⁵ Erol Candabak, “Oteller gidecek, Pamukkale kurtulacak”, Hürriyet, 18 Ağustos 1993, s. 30.

hızlandırdıklarını belirtmiştir. Bu doğrultuda “Karun Hazinesi”⁴⁴⁶nin ABD’de bulunan Metropolitan Müzesi tarafından Türkiye’ye verilmek zorunda bırakıldığını duyurmuştur. İlk davayı Mesut Yılmaz’ın açtığını ancak maddi sıkıntılar yüzünden devam ettirilemeyen süreci kendilerinin yeniden başlatarak, 351 parça Lidya eserini geri aldıklarını anlatmıştır. Bunların yanında Türkiye’den gittiği tespit edilen 12 eşi benzeri olmayan parçayı da yapılan anlaşmalar neticesinde getirerek Ankara’da sergiye açtıklarını açıklamıştır. Fikri Sağlar, bakanlığın bu başarısının dünyadaki bütün müzecilere ve koleksiyonerlere kaçak mallara el atmayın mesajını ilettiğini, kültür varlıklarının yurt dışına kaçırılmasını engellemede Türkiye örneğinin emsal olacağını duyurmuştur. Kültür Bakanlığı olarak İngiltere Sotheby’s⁴⁴⁷ firmasıyla anlaşma yaptıklarını, Türkiye’den çıkarılan her türlü malın satımından önce firmanın kültür bakanlığından alınan görüş doğrultusunda işlem yapacağını açıklamıştır. Bunların dışında hükümet olarak Türkiye’deki bütün kültür varlıklarına sahip çıkacağını, Artukoğullarından kalan Hasankeyf ile ilgili olarak kazı çalışmalarına ciddi ödenek ayrıldığının, yine doğu ve güneydoğuda kültür merkezi inşaatlarına başlandığının bilgisini vermiştir. Bosna-Hersek’te kültürel mirasın yok edilmesinin önüne geçmek için United Nations Educational Scientific and Cultural Organization’a (UNESCO) başvuruda bulduklarını ve UNESCO’nun başkanının Türkiye’ye gelerek projelere her türlü desteği vereceğini söylediğini aktarmıştır. DYP-SHP hükümeti olarak Türk kültürüyle ilgili olarak ABD’den Almanya’daki üniversitelere kadar birçok ülkedeki üniversitelerle ortak çalışma yaptıklarını ve yapmaya devam edeceklerini belirtmiştir. SHP Erzincan Milletvekili Ali İbrahim Tutu, Cumhuriyet dönemindeki en önemli kütüphane atılımlarının sadece bu dönemde olduğunu açıklamıştır. Kütüphanelerin kitap yönünden zenginleştirilmesinin yanında, okuma kampanyalarıyla okuma alışkanlığının benimsenmesi de sağlanmıştır. Kültür Bakanlığı iki kez genelge yayınlayarak toplumsal dayanışma ve kaynaşma açısından önem arz eden şenlik ve şöenlerin desteklenmesinin zorunlu olduğunu duyurmuştur. Bakanlık olarak toplumun bütünleşmesi için hipodrom konserlerinin düzenlendiğini ve bu sayede klasik müzik ve operanın sevdireldiğini söyleyerek hükümetin ve bakanlığın çalışmalardaki başarısını anlatmıştır. Türkiye’de bitme noktasına gelen sinema ve tiyatro sektörünün ilk

⁴⁴⁶ Karun Hazinesi ve Karun Hazinesi, çoğu M.Ö. 560-546 yılları arasında Lidya ülkesini yöneten Kroisos (Karun) dönemine ait olan ve Uşak’ın 25 km batısında ve İzmir karayolu üzerinde bulunan Güre Köyü yakınlarındaki Tümülüslerden 1965-1966-1968 yıllarında çıkarılarak kaçırılmıştır. Hazinesinin tamamı New York’taki Metropolitan Müzesi’nde sergilenirken 1985 yılında gazeteci Özgen Acar’ın görülmesiyle bulunmuştur. 1996 yılından itibaren Uşak Arkeoloji Müzesi’nde sergilenmektedir.

⁴⁴⁷ Sotheby’s Şirketi 1744 yılında Londra’da kurulan, koleksiyoncular ile dünya çapında sanat eserlerini bir araya getiren, dünyanın en değerli mülklerinin satışının meydana getirildiği müzayededir.

kez uygulanan kredi teşvik politikası neticesinde sıçrama yaptığını belirtmiştir.⁴⁴⁸ Kültür Bakanı Fikri Sağlar, sinema sektöründe uygulamaya konulan kredilerin faiz oranlarının yüzde 25'ten yüzde 15'e indirdiğini duyurmuştur. Açıklamasında indirimın geriye dönük kullanılmış olan kredileri de kapsayacağı açıklanarak sektöre büyük katkı sağlanmıştır.⁴⁴⁹ Fikri Sağlar *Resmi Gazetede* yayınlanan "Ulusal ve Uluslararası Kültür Etkinliklerine Yardım Yönetmeliği" uyarınca ulusal şenliklere yardım yapılarak etkinliklerin yaygınlaştığını açıklamıştır. Ancak yerel şenliklerin engellendiğini ve katılım yapan sanatçıların tutuklandığı bilgisini aktarmıştır. Hukuki somut gerekçeler olmadan şenliklerin engellenmemesini isteyerek ulusal bütünlük duygusunu pekiştirmek adına bu etkinliklerin bakanlıkça desteklenmeye devam edeceğini duyurmuştur.⁴⁵⁰

Fikri Sağlar'dan boşalan Kültür Bakanlığı görevi 27 Temmuz 1994'te Timurçin Savaş'a verilmiştir. Timurçin Savaş çalışmalarını değerlendirirken sanatçıların her zaman ve her yerde birer elçi görevi üstlendiğini, son olarak opera ve bale topluluğunun Danimarka'da Türkiye'yi en iyi şekilde temsil ettiğini söylemiştir. Bununla beraber Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'ndan halk dansları ekibine, tiyatrodan diğer sanat dallarına kadar birçok ekibin yurt dışında Türkiye'yi başarıyla temsil ettiği bilgisini paylaşmıştır. Kültür Bakanlığı'nın bütün imkânlarını bölge ayrımı yapmadan yurdun her köşesine eşit şekilde ulaştırdığını anlatmıştır. Birinci Anadolu Kültür ve Sanat Şölenini gerçekleştirdiklerini, sanat topluluklarının birçok ile seferber olduğunu anlatmıştır. Hükümet olarak arkeolojik kazılarla ilgili yeni bir koleksiyonerlik mevzuatı hazırladıklarını, bu mevzuatın uygulanmasıyla tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür ve sanatla eserlerinin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayacaklarını müjdelemiştir. Kültür Bakanı, kaçak kazıların önüne geçeceklerinin ve eski eserlerin tahrip edilmesini engelleyeceklerinin haberini vermiştir. Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSÖY)⁴⁵¹ ile birlikte Türkçe konuşan ülkelerin kültürlerini ve sanatsal etkinliklerini dünyaya tanıtmaya kararlılıklarını anlatmıştır.⁴⁵²

⁴⁴⁸ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 48. Cilt, 3. Yasama Yılı, 49. Birleşim, 19 Aralık 1993, s. 523-549.

⁴⁴⁹ **Tercüman**, "Bakanlık'tan Sinemaya büyük destek", 16 Temmuz 1993, s. 9.

⁴⁵⁰ **Tercüman**, "Kültür Bakanı devletin valisine ve polisine çattı", 29 Temmuz 1993, s. 11.

⁴⁵¹ TÜRKSÖY, Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi olarak 1993 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye'nin Kültür bakanları tarafından imzalanarak kurulmuştur. Daha sonra adı Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı olarak değiştirilmiştir. Kuruluş amacı, Türk halklarının gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirerek Türk kültürünü gelecek nesillere ve dünyaya tanıtmaktır. Geleneksel etkinlikleri Nevruz kutlamaları, Türk dünyasından ressamaları, fotoğrafçıları, opera sanatçıları, tiyatro gruplarını, dans ve müzik gruplarını bir araya getirmektir. Genel Sekreterliği Ankara'da bulunan TÜRKSÖY'un başka bir ülkede temsilciliği bulunmamaktadır.

⁴⁵² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 76. Cilt, 4. Yasama Yılı, 59. Birleşim, 21 Aralık 1994, s. 478, 480, 481.

DYP-SHP hükümeti kültür ve sanat eserleri konusunda gerekli hassasiyetleri gösterir bir tutum sergilemiştir. Bakanlar kurulunca 8 Aralık 1994'te kararlaştırılan "Edebiyat ve sanat eserlerinin korunmasına ilişkin Bern sözleşmesinde⁴⁵³ değişiklik yapan ve Paris metnine Türkiye'nin katılması ile ilgili kanun tasarısı" Başbakan Tansu Çiller tarafından TBMM'ye sunulmuştur. 7 Temmuz 1995'te yapılan açık oylamada kabul edilen kanun tasarısı yasallaşmıştır. Bern Sözleşmesi'nin imzalanmasının üzerinden yüz yıldan fazla bir süre geçmesi, uluslararası alandaki yenilikler ve değişiklikler, günümüz koşullarına yetersiz kalan kanunun değişmesini zorunlu kılmıştır.

Timurçin Savaş, Kültür Bakanlığı görevinden sonraki dönemde Türkiye'deki kültürel varlıkların dağınlık içerisinde olduğunu, bunların bir kısmının Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, bir kısmının Milli Saraylara bağlı olduğunu söylemiştir. Kendisinin sivil mimari örneklerinin ve tarihi eserlerin bir bünyede toplanmasından yana olduğunu söyleyerek dağınlıktan kurtulmak gerektiğini ifade etmiştir. Kültür varlıklarının çok bilinçsiz kullanıldığını söyleyen Savaş; bunların bir dökümünün çıkarılarak, tarih eserlerinin neler olduğunu, hangi yalıda hangi eserlerin olduğunu bilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kültür turizmine çok büyük katkılarının olduğu bilinen tarihi eserlerin Türkiye'den yurt dışına kaçırılmak istendiğine dikkat çekerek bu eserleri yetkili bir kurulda toplamak gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur.⁴⁵⁴

⁴⁵³ Bern Sözleşmesi, edebi ve sanatsal eserlerin korunması için 1886'da İsviçre'nin Bern şehrinde imzalanmıştır. Bern sözleşmesi 1928'de Roma'da, 1948'de Brüksel'de, 1967'de Stokholm'da ve 1971'de Paris'te tadil edilmiştir. Bern sözleşmesi imzacı ülkelerin kendi ülke vatandaşlarına sağladıkları telif hakkı korumasının aynısını diğer imzacı ülke vatandaşlarına sağlamasını şart koşmaktadır. Bern sözleşmesi fotoğraf ve sinema eserleri hariç Tüm eserlere eserin sahibinin ölümünden itibaren 50 yıl koruma sağlamaktadır. Fotoğraflar için koruma süresi, fotoğrafın ortaya çıkmasından itibaren 25 yıldır. Sinemada ise gösterimden sonra bu süre 50 yıl, ancak eser tamamlanmasını izleyen 50 yılda gösterime girmediyse, yaratılmasından sonra 50 yıldır

⁴⁵⁴ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 98. Cilt, 5. Yasama Yılı, 36. Birleşim, 20 Kasım 1995, s. 223-224.

Koalisyonun sonu

SHP'nin CHP çatısı altında birleşmesinden sonra 9 Eylül 1995'te yapılan kurultayda Murat Karayalçın'ın aldığı 309 oya karşı Deniz Baykal 681 oy alarak genel başkan seçilmiştir. Genel Başkan Baykal, 20 Eylül'de Çiller'le görüşmeye yeni taleplerle gitmiştir.⁴⁵⁵ SHP ile CHP'nin birleşmesiyle birlikte koalisyonun durumu ile ilgili olarak yeni gelişmelerin olacağı hem hükümet saflarında hem de muhalefet saflarında tartışılmaya başlamıştır. Zaten SHP içinde koalisyonu istemeyen muhalif milletvekillerinin varlığı önceden biliniyordu. Deniz Baykal'ın da koalisyona yaklaşımı pek olumlu sayılamazdı. Baykal, 5 Nisan kararlarının iflas ettiğini ve Türkiye'nin güçlü bir iktidara ihtiyacının olduğunu söyleyerek tavrını ortaya koymuştur. Koalisyonun devamı hususunda DYP'li Devlet Bakanı Hasan Ekici'nin *"Biz koalisyonu SHP ile kurduk. Solda birlik sağlanırsa o zaman koalisyonun durumu da gözden geçirilmeli. Eğer SHP ile gitmekte zorluk görülürse, azınlık hükümeti olarak da yola devam ederiz."* demesi koalisyonun bozulacağını işaretlerini vermiştir.⁴⁵⁶

Tansu Çiller ile Deniz Baykal arasında 20 Eylül'de gerçekleşen görüşmenin ardından koalisyonun bozulduğu açıklanmıştır. Baykal, Başbakan Çiller için *"...gerekli değişikliği sağlayacak irade ve takat içinde olmadığını gördüm. İktidar güç odaklarının kuşatması altında"* sözlerini kullanmıştır. Baykal, Çiller'in gelecekle ilgi güzel şeyler anlattığını ancak izah edilmesi gerekli olan geriye dönük dört yıl olduğunu hatırlatarak siyasi ve ekonomik sorunları işaret etmiştir. Çiller ise Baykal'ın koalisyonun devamı için İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir'in görevden alınması şartını öne sürdüğünü açıklamıştır. Çiller, *"...Sayın Baykal, koalisyonu ve hükümet etme şartlarını parti içi sorunların aşıldığı bir yer olarak görmektedir."* sözleriyle açıklamıştır.⁴⁵⁷

Koalisyonun bozulmasının ardından Çiller istifasını Cumhurbaşkanı Demirel'e sunmuştur. Hükümete sızlık sorununu ve uzun görüşme turlarıyla vakit kaybetmenin anlamsızlığını bilen Demirel, siyasi krizin önüne geçmek için bir gün sonra hükümeti kurma görevini Çiller'e vererek yeni kurulacak hükümet için ilk adımı atmıştır.⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ Kara, s.224.

⁴⁵⁶ Saybaşı, s.125.

⁴⁵⁷ Milliyet, "Çiller istifa etti", 21 Eylül 1995, s. 16.

⁴⁵⁸ Milliyet, "Çiller istifa etti", 22 Eylül 1995, s. 19.

SONUÇ

20 Ekim 1991 Genel Seçimlerinden sonra kurulan I. DYP-SHP hükümeti (Demirel-İnönü) uyum içinde iktidarını sürdürürken 17 Nisan 1993 tarihinde Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın beklenmeyen ölümüyle sarsılmıştır. Turgut Özal'ın ölümünün ardından Başbakan Süleyman Demirel'in 16 Mayıs 1993'te Cumhurbaşkanı olmasıyla I. DYP-SHP hükümeti sonlanmıştır.

DYP Genel Başkanlığına Tansu Çiller'in seçilmesiyle birlikte Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel hükümeti kurma görevini kendisine vermiştir. Hükümette SHP ile sorun yaşamamış olan DYP kurmayları iktidarı bozma taraftarı olmamasına rağmen DYP içindeki muhalifler ANAYOL hükümetinden yana olduklarını açık bir şekilde dillendirmişlerdir. Ancak Tansu Çiller muhalefet partileri ile görüşme gereği duymadan SHP ile yola devam kararı alarak 25 Haziran 1993'te hükümeti kurmuştur. Diğer partilerle görüşmemesi belki hükümetin kaldığı yerden devamı için zaman kaybetmeme anlamı taşımaktadır. Belki de SHP'yi kırmama adına yapılmış bir hamle olsa da teamüller gereği diğer partilerle görüşmesi yararına olacakken Çiller, böyle yapmamıştır. Hükümetin güvenoyu almasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın Başbakanı olarak Tansu Çiller tarihe adını yazdırmıştır. DYP-SHP hükümetini zor günlerin beklediği aşikârdır. Özellikle ANAP hükümetinden miras kalan kamu açıklarının, dış borçların ve enflasyonun ekonomide baskı oluşturacağı, bunun yanında terör ve faili meçhullerin ciddi sorun yaratabileceği gibi sorunlar kendini göstermiştir. Nitekim Tansu Çiller hükümeti arifesinde terör odaklı unsurlar harekete geçmiş ve 2 Temmuz 1993'te Sivas olayları patlak vermiştir. Olaylar sonunda 37 vatandaş hayatını kaybetmiştir. Ardından 5 Temmuz 1993'te Başbağlar olayları patlak vermiş ve 32 vatandaş hayatını kaybetmiştir. Bu olaylara özellikle Sivas Olaylarına SHP ve DYP farklı yaklaşırken, koalisyon ortağı SHP'ye oy veren Alevi vatandaşlar SHP'ye ve Erdal İnönü'ye tepki göstermişlerdir. SHP'nin Eylül kurultayında genel başkanlığa aday olmayan Erdal İnönü'nün yerine seçimleri kazanan Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Murat Karayalçın seçilmiştir. Erdal İnönü'nün genel başkanlığa veda etmesinin sebepleri arasında ekonomideki gidişat İSKİ skandalının etkili olduğu kanaati uyanmıştır. Haziran 1993'te bu kararı vermesinin ardından Sivas olayları ve Alevi vatandaşların Erdal İnönü'ye olan tepkisi söz konusu kararını iyice körüklemiştir.

Merkez sağ ve merkez sol koalisyonun her iki kanadı yeni liderlerle Türk siyasetinde yenileşme ve gençleşme evresine girmiştir. Parti genel başkanı olarak seçimlere girmeyen Tansu Çiller ve Murat Karayalçın genel başkanlığın yanı sıra artık başbakan ve başbakan yardımcısı olmuştur. Hatta Başbakan Yardımcısı Karayalçın milletvekili bile değildir. Hükümetin genç ortakları özelleştirme ve demokratikleşme konusunda ayrı ayrı hassasiyet göstermiştir. Hükümetin önceliği demokratikleşme olmasına rağmen DYP'deki Şahinlerin de etkisiyle öncelik terör konusuna verilmiştir. DYP, özelleştirme konusunda ısrarcı olurken SHP ise demokratikleşme ve özelleştirme yerine özerkleşmeden yana tavır aldıysa da DYP'nin Murat Karayalçın'ı ikna etmesi zor olmamıştır. Bundan sonra SHP'liler KİT'lerin özelleştirmesinden sonra mağduriyetlerin olmamasını önemle istemiş ve onu şart koşmuştur.

SHP'de Murat Karayalçın'ın gelmesiyle birlikte bir sıçrama beklense de bu gerçekleşmemiştir. DYP'de nasıl Çiller'e muhalif Şahinler grubu varsa SHP'de de Aydın Güven Gürkan'ın başını çektiği muhalif bir grup vardı. Bu grubun her olayın, her yeni gelişmenin ardından hükümetten ayrılalım önerisini sunuyor olması yapıcı olmaktan çok bozmaya, yıkmaya meyilli oldukları izlenimini uyandırmıştır. 1991 seçimlerinden sonra SHP'den kopuşlar olmuş, partiden ayrılanlar CHP ve DEP'e yönelerek 3 parçaya ayrılmıştır. Ardından solda bütünleşme diyerek SHP ile CHP birleşmesi gerçekleşmiştir. Bu dönemde belki SHP'den kopan ve CHP çatısı altına gidenlerin arkasından diğer SHP'lilerin de CHP'ye sığınması ya da geleneksel köklerine dönmeleriyle CHP'de birleşim gerçekleşmiş; ancak solda bütünleşme hiçbir şekilde gerçekleşmemiştir. SHP kendi iç meseleleriyle uğraşmaktan başka bir şey yapmadığından Tansu Çiller ekonomide tek yetkili olduğu gibi hükümette de tek yetkili olma konumunu korumuştur. Bu koalisyonda, Tansu Çiller'in kendi politikalarından vazgeçmemesi ve bu politikalarla Başbakanlık görevini sürdürme isteği en çok dikkat çeken detay olmuştur. Oysaki koalisyonlarda ortak çalışma en önemli ayrıntıdır. SHP'nin yıpranmış olmasının yanında kararların çoğunun DYP'nin istediği doğrultuda alınması ve SHP'nin fikir beyan etmesine dahi fırsat verilmemesi ciddi bir eleştiri konusu olmuştur.

Hükümetin terör konusuna yaklaşımı koalisyonda farklı seslerin çıkmasına sebep olmuştur. SHP, çözümü Kürt sorunu bağlamında ele alarak, silahtan yana değil müzakerelerden yana tavır koymuştur. Başbakan Tansu Çiller ise önce demokratik söylemlerde bulunurken sonradan MGK'dan aldığı destekle askeri yöntemlerle çözümü benimsemiştir. DEP'lilerin PKK ile aynı karenin içerisinde yer alması hem silahlı

kuvvetlerin hem de DYP'nin tepkisine yol açmıştır. DEP'in kapatılması ve milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması AB uyum sürecindeki Türkiye'nin ciddi eleştiriler almasına sebep olmuştur. Yerel seçimlere az bir süre kala DEP'li milletvekillerine olanlar SHP'de büyük rahatsızlığa sebep olmuştur. Rahatsızlık büyüktü, çünkü olanların sandığa nasıl yansıtacağı çok iyi bilinmektedir. Sivas olayları, İSKİ skandalı yetmezmiş gibi bir de DEP meselesi hükümetin sol kanadını iyiden iyiye zora sokmuştur. Tansu Çiller, ortağı SHP'yi her defasında ters köşeye yatırmıştır. Dokunulmazlıkların kaldırılması, terörle mücadele yasası ve koalisyon protokolüne uymayan davranışlar bunlardan bazılarıdır. DYP bazı meselelerde tek başına iktidar gibi kararlar almış; SHP'yi yok saymış ve birçok icraatta sağ partilerle birlikte hareket etmekten geri kalmamıştır. SHP içindeki muhalifler Karayalçın'ı Çiller'in oyuncağı olmakla suçlarken; hükümette, her şeye evet diyen, karar alma sürecinde hiç olmayan bir ortaklığın kabul edilemeyeceği düşüncesi hâkim olmuştur. Genel olarak bakıldığında Karayalçın uyumlu bir siyaset yapmaya gayret göstermiştir. Ancak bunu Dışişleri Bakanı Mümtaz Soysal için söylemek imkânsızdır. Soysal, DYP'nin her önerisine, Bakanlar kurulunda SHP'nin isteklerini, taleplerini şart koşarak imza atmaktadır. DYP-SHP hükümeti yapısal sorunlara gerekli adımları atmadığından sorunların büyük bir kısmı çözülmemiştir. Siyasal ve ekonomik gelişmeler kamuoyu tarafından hükümete verilen desteğin azalmasına yol açmıştır. Tansu Çiller, ekonomideki dar boğazı bilmektedir; ancak 27 Mart 1994 seçimlerinin kendisi için yeni bir vitrin olacağını da bildiği için uygulanacak olan ekonomi politikalarının süresini uzatmıştır. Aslında son üç yıla bakıldığında Körfez krizi ile seçim ekonomisinin etkilerinin yanında kronik enflasyonun düşürülmemesi, kamu açıklarının hızla artması ekonomiyi sorunlar yumağına çevirmiştir. Ekonomideki istikrar tedbirleri olarak bilinen 5 Nisan kararlarının geç açıklanması hiçbir sorunu çözmemiştir. Aksine ekonomi derin bir yara almıştır. Hükümetin iktisat politikası bütün yükü çalışanlara ve sanayicilere yıkmıştır. Çalışanları yoksullaştıran, gelir dağılımını eşitsizleştiren 5 Nisan kararlarının altında SHP'nin de imzasının olması partide ve seçimde koalisyonun sorgulanmasına neden olmuştur. Koalisyon, ekonomiyi erittiği gibi SHP'yi de eritmiştir. SHP 1989 seçimlerinde yüzde 28,7 ile yerel yönetimleri ele geçirmişken, 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde yüzde 13,4 oy oranı ile İstanbul, İzmir ve Ankara gibi anakentleri kaybetmiştir. Ekonomik kararların alınma sürecinde Çiller faktörü ön planda olurken SHP'nin yeri eleştiri konusu olmuştur. Demokratikleşme konusunda kısmen de olsa bir şeyler yapılırken Tansu Çiller'in KİT'lerin özelleştirilmesi konusundaki çabası ve gayretleri yeterli olmamıştır. Bunların yanında Gümrük Birliği

Anlaşmasının imzalanmış olması hükümet için büyük önem arz ederken, muhalefet kanadından ise eleştiriler alması kaçınılmaz olmuştur. Eleştiriler Türkiye'nin AB'ye üye olmadan gümrük birliğine alınması üzerine yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin gümrük birliğine alınması, Tansu Çiller'in Kıbrıs'ın AB'ye tam üyelik müzakerelerini başlatması için Yunanistan'a verdiği taviz olarak değerlendirilmiştir.

Koalisyon hükümetleri hakkındaki genel görüş başarılı ve istikrarlı olmadıkları yönündedir. Tek parti iktidarları kadar başarı gösteremedikleri genel kanı olsa da ideolojileri birbirine yakın ancak birbirlerine şart koşmayan, pazarlık yapmayan, parlamento çoğunluğuna sahip başarılı koalisyon örnekleri de vardır. 49. hükümetin tecrübeli, deyim yerindeyse kurt siyasetçilerinin aksine 50. hükümet ortakları Çiller ve Karayalçın Türk siyasetinde ve ülke yönetiminde tecrübesiz ve deneyimsizdir. Tecrübeli Demirel'in karşısında uyumlu ve uzlaşmacı bir İnönü vardır. Köklü bir siyasi geçmişi, tecrübesi ve deneyimi olmayan Çiller'in, 2 yıl 4 aylık iktidarında SHP 4 genel başkan değiştirmiştir. Bu Tansu Çiller'in 4 genel Başkan ve 4 başbakan Yardımcısıyla çalışması demektir. Bu ortaklıkta değişiklik bununla kalmamış; özü aynı ama ismi farklı parti ile çalışırken, hükümette tam 13 defa kabine değişikliğine gidilmiştir. 50. Hükümette SHP Genel Başkanlığı ve Başbakan Yardımcılığı Erdal İnönü ile başlamış, Murat Karayalçın'la devam etmiştir. SHP ile CHP'nin CHP çatısı altında birleşmesiyle Genel Başkanlık ve Başbakan Yardımcılığı koltuğu Hikmet Çetin'e geçmiştir. CHP'nin 10 Eylül 1995 kurultayında Genel Başkanlığa Deniz Baykal'ın seçilmesiyle Başbakan Yardımcısı bu kez Deniz Baykal olmuştur. Tansu Çiller ile Deniz Baykal'ın 20 Eylül 1995'te yaptıkları görüşmeden anlaşma çıkmayınca Tansu Çiller Cumhurbaşkanı istifasını sunarken 5 Ekim 1995'te DYP-SHP hükümeti son bulmuştur. Tansu Çiller, anlaşmazlığı Deniz Baykal'ın Necdet Menzir'in görevden alınması şartına bağlamıştır. Necdet Menzir'in ilk seçimlerde görevinden ayrılıp milletvekili olması gerçek sebebin bu olmadığını göstermeye yetmiştir. DYP-SHP koalisyonunda, SHP'nin alınan kararlarda etkisiz kaldığı, DYP'nin belirlediği ve istediği yönde kararlar aldığı sürekli olarak gündeme getirilmiştir. Hükümet ortaklarının bu yönde eleştiriler almasına ve belirlenen hedeflere ulaşamamış olunmasına rağmen, İkinci DYP-SHP koalisyon hükümeti demokrasi adına olumlu bir örnek olmuştur. Türk siyasi hayatında da geniş tabanlı bir uzlaşma hükümeti olarak yerini almıştır.

KAYNAKÇA

1-) GAZETELER

- Akın, Doğan, “Koalisyonda ayrılık şarkıları”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1993.
- Cumhuriyet**, “Dalan İsmet Abi’sine çalışacak”, 13 Haziran 1993.
- Cumhuriyet**, “Anayasanın tanıdığı sınıra kadar demokratikleşme”, 26 Haziran 1993.
- Cumhuriyet**, “Göknel’e 8 yıl 4 ay hapis”, 144 Mayıs 1994.
- Cumhuriyet**, “Hatip Dicle DEP Genel Başkanı”, 13 Aralık 1993.
- Cumhuriyet**, “Her Evden Üç Oy İstiyorum”, 18 Mart 1994.
- Cumhuriyet**, “Hükümet benimle sürecek”, 19 Mayıs 1993.
- Cumhuriyet**, “PKK’nın tehdidi basının zaferi”, 21 Ekim 1993.
- Cumhuriyet**, “PKK’nın yeni hedefi Türk köyleri”, 8 Temmuz 1993
- Cumhuriyet**, “Sivas öfkesi Meclis’e döndü”, 7 Temmuz 1993.
- Cumhuriyet**, “Suçlu aranıyor”, 15 Mart 1995.
- Cumhuriyet**, “Tansu Çiller ezdi geçti”, 14 Haziran 1993.
- Cumhuriyet**, “Terör hükümeti sarstı”, 25 Ekim 1993.
- Cumhuriyet**, “Terör, şehirlere milis harekâtı olarak döndü” 27 Ekim 1993.
- Cumhuriyet**, “TV’de açıköğretim”, 24 Mart 1994.
- Cumhuriyet**, “Uzlaşma sağlandı”, 19 Kasım 1991.
- Çalışlar, Oral, “Kim ne yapmak istiyor?”, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1995.
- Çetinkaya, Hikmet, “SHP’nin görevi”, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1993.
- Sayın, Ayşe, Bülent Sarıoğlu, “Çiller bizi hedef gösterdi”, **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1993.
- Tavşanoğlu, Leyla, “Güneydoğu’da gazeteciler namlunun ucunda”, **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1993.
- Akad, Nurcan, “Sıkıntıdayım ama kararlar doğru”, **Hürriyet**, 25 Mayıs 1994.

Bayer, Yalçın, “İnönü biliyordu”, **Hürriyet**, 19 Ağustos 1993.

Candabak, Erol , “Oteller gidecek, Pamukkale kurtulacak”, **Hürriyet**, 18 Ağustos 1993.

Hürriyet, “Bir daha yapamazlar”, 13 Nisan 1994.

Hürriyet, “İnönü’nün Kararı”, 19 Ağustos 1993.

Özök, Ertuğrul, “Sonuna kadar direneceğim”, **Hürriyet**, 8 Nisan 1994.

Sağlam, Erdal, “Refah’ın zaferi rakı ile kutlanıyor”, **Hürriyet**, 1 Nisan 1994.

Turgut, Serdar , “IMF ve Dünya Bankası paketten memnun kaldı”, **Hürriyet**, 7 Nisan 1994.

Akyol, Taha, “Avrupa ve Türkiye”, **Milliyet**, 7 Mart 1995.

Bila, Fikret , “400 bin kişi nereye girecek”, **Milliyet**, 14 Ağustos 1993.

Bila, Fikret , “DYP Bize Muhtaç Değil”, **Milliyet**, 3 Ekim 1994.

Bila, Fikret , “Hükümette 2 Sıkıntı”, **Milliyet**, 23 Ağustos 1993.

Bila, Fikret, “Karayalçın: Çekilirim”, **Milliyet**, 2 Ekim 1994.

Bila, Fikret, “Taksim mitingi, rejime karşı ittifaktır”, **Milliyet**, 13 Nisan 1994.

Cabas, Mirgün , “Çiller Kahraman Gibi...”, **Milliyet**, 8 Mart 1995.

Çevikcan, Serpil , “DYP’de ANAYOL Arayışı”, **Milliyet**, 22 Mart 1994.

Dedeoğlu, Taner, “Yılmaz Özel Timi Pahalı Buldu”, **Milliyet**, 14 Kasım 1993.

Doğan, Yalçın, “Çillerin Servetine Bekçilik”, **Milliyet**, 15 Temmuz 1994.

Doğan, Yalçın “ Koalisyon Vize Vermiyor”, **Milliyet**, 1 Ekim 1994

Doğan, Yalçın, “Özelleştirmeye SHP Damgası: Sosyal Plan” **Milliyet**, 19 Haziran 1993.

Doğan, Yalçın, “Türkiye Sağa Kaydı”, **Milliyet**, 29 Mart 1994.

Doğan, Zülfikar , “Koalisyon tam gaz”, **Milliyet**, 23 Haziran 1993.

Donat, Yavuz, “Yapanın, yaptığı yanına kar kalmamalı”, **Milliyet**, 14 Mart 1995.

Donat, Yavuz, “18 Dakikalık Filmin Senaryosu”, **Milliyet**, 15 Mart 1995.

Elekdağ, Şükrü , “Azerbaycan’ın Kaderi”, **Milliyet**, 5 Eylül 1993.

Ertuğ, Celal, “Siyasal Yapılanma Krizidir”, **Milliyet**, 20 Mayıs 1994.

Güçlü, Abbas, “Kaybedene de Üniversite”, **Milliyet**, 13 Ağustos 1993.

Günver, Semih, “Çatlak Vazoda Kiraz Çiçekleri” **Milliyet**, 30 Haziran 1993.

Gürbüz, Macit, H.İbrahim Özdemir, “Kemaliye’de Vahşet”, **Milliyet**, 7 Temmuz 1993.

Hasan, Aydın, “DYP’de Anayolculara Tepki”, **Milliyet**, 23 Mart 1994.

Heper, Doğan, “Anayasa ve Solda Birleşme”, **Milliyet**, 15 Ocak 1995.

Kuşoğlu, Cengiz, İhsan Akdemir, Serpil Çevikcan, Orhan Üreten, Abdulrezzak Oral, Tolga Şardan “Çiller’in Zaferi” **Milliyet**, 14 Haziran 1993.

Kuşçuoğlu, Cengiz, “Demirel Beklentisi”, **Milliyet**, Ankara, 20 Mayıs 1993.

Milliyet, “Ambargo için Çetin Mekik gibi...”, 11 Ağustos 1993.

Milliyet, “Artık bankalara da iflas yolu açıldı ”, 28 Ağustos 1993.

Milliyet, “Bizi Yük Altına Soktu”, 15 Aralık 1993.

Milliyet, “Canavar sonunda geldi”, 5 Mayıs 1994.

Milliyet, “Çiller: DEP Seçimden Kaçtı”, 26 Şubat 1994.

Milliyet, “Çiller’in Enflasyon Kâbusu”, 5 Ağustos 1993.

Milliyet, “Çiller istifa etti”, 21 Eylül 1995.

Milliyet, “Çillerin Servetine Bekçilik”, 15 Temmuz 1994.

Milliyet, “DEP Seçimden Çekildi”, 26 Şubat 1994.

Milliyet, “DYP’de Anayolculara Tepki”, 23 Mart 1994.

Milliyet, “Ecevit, Kapıları Kapattı”, 13 Ekim 1993.

Milliyet, “İnsan Haklarında Yeni Adımlar”, 19 Mayıs 1994.

Milliyet, “Karayalçın: Kaygılıyım”, 4 Mart 1994.

Milliyet, “Kimseyi Razi Edemeyince”, 13 Aralık 1994.

Milliyet, “Kanla Sonuç Alamazsın”, 15 Nisan 1994.

Milliyet, “Koalisyon Bıçak Sirtında”, 14 Temmuz 1994.

Milliyet, “Özel Radyo ve TV Yasası Meclis’ten Geçti”, 14 Nisan 1994.

Milliyet, “Özelleştirmede iki adım”, 15 Eylül 1993.

Milliyet, “Reformist Kabine Kurduk” 26 Haziran 1993.

- Milliyet**, “Saadet zinciri sürüyor”, 9 Ekim 1994.
- Milliyet**, “SHP’den Birleşme Adımı”, 4 Ekim 1993.
- Milliyet**, “Solda Birlik Hareketi”, 27 Eylül 1993.
- Milliyet**, “Sülük Gibi İktidara Yapıştılar”, 22 Mart 1994.
- Milliyet**, “Tansu Çiller: Güçlü Türkiye’yi Kuracağız”, 21 Temmuz 1993.
- Milliyet**, “Umarız, acıya değer”, 06 Nisan 1994.
- Milliyet**, “Umarız, acıya değer”, 06 Nisan 1994.
- Milliyet**, “Üniversiteye girişte çifte sınav”, 20 Ekim 1993.
- Milliyet**, “Vize Kabineye Kurban”, 13 Aralık 1994.
- Milliyet**, “Yılmaz: Paket Kötü bir kopya”, 06 Nisan 1994.
- Milliyet-Washington**, “Gümrük Birliği Güvenliğe açılan kapı”, 7 Mart 1995.
- Milliyet**, “Yeni Koalisyon Pazarlığı” 17 Haziran 1993.
- ORAL, A. Rezzak, “Bizi Yük Altına Soktu”, **Milliyet**, 15 Aralık 1993.
- Sazak, Derya, “Asılacak Kadın” **Milliyet**, 30 Haziran 1993.
- Sazak, Derya, “Kıbrıs Tutanakları ve Çiller’in Yaklaşımı”, **Milliyet**, 25.4.1994.
- Yinanç, Barçın, Örsan Kunter, “Galle, DEP Sorgusunu İzledi”, **Milliyet**, 10 Mart 1994.
- Yurtsever, Ali H. , Ateş Tümer, “Saraybosna’da İki Ana”, **Milliyet**, 3 Şubat 1994.
- Çekirge, Fatih, Ecevit: TV’yi bile açmadım”, **Sabah**, 19 Şubat 1995.
- Cemal, Hasan , “Başbakan Çiller’le Sohbet...”, **Sabah**, 22 Mart 1995.
- Koç, Emin, “Pazarlık başladı”, **Sabah**, 10 Mart 1995.
- Sabah**, “Çiller: Tarih Yazdık”, 7 Mart 1995.
- Sabah**, “Erbakan: Adaylar Kiralık”, 21 Mart 1994.
- Sabah**, “Türkeş: Devletin İstihbaratı zayıf”, 15.03.1995.
- Sabah**, “Yunan Parmağı”, 16 Mart 1995.
- Tercüman**, “Bakanlık’tan Sinemaya büyük destek”, 16 Temmuz 1993.

Tercüman, “Döviz nefes aldırdı”, 11 Kasım 1994.

Tercüman, “Herkes gafil avlandı.”, 18 Nisan 1994.

Tercüman, “Kültür Bakanı devletin valisine ve polisine çattı”, 29 Temmuz 1993.

Tercüman, “MHP, Temmuzda yeni bir tedbir paketi çıkarılmasını istedi “, 27 Nisan 1994.

Tercüman, “Sağlığa Özelleştirme”, 23 Nisan 1994.

Tercüman, “Yılmaz: Baba dönemi bitti acemi bacı dönemi başladı”, 16 Temmuz 1993.

Özge, Mustafa, “14 Seçimde 11 Sistem Değiştirmişiz”, **Zaman Gazetesi**, 1.1.2002

T.C. Resmi Gazete, “Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi Kurulması hakkında Kanun Hükmünde Kararname”, S.21698, 14 Eylül 1993.

2-) DERGİLER

Aslan, Murat ve Semih Bilge, “Türkiye’de 1950-2006 Döneminde Bütçe Gelir-Gider Yönetimi üzerine Ampirik Bir Çalışma: Tek Parti ve Koalisyon Hükümetlerinin Karşılaştırılması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİB Dergisi**, Cilt 14, S. 3, 2009, s. 269.

Dağtaş, Erdal, “27 Mart Yerel Seçimleri Öncesinde Yazılı Basının Siyasal Tutumu ve Seçim Sonrasına İlişkin Gecikmiş Bir Değerlendirme”, **Kurgu Dergisi**, S.18, 2001, s. 174, 175.

Hatıplı, Mustafa, “Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk SBE Akademik Bakış Dergisi**, S. 29, Kırgızistan 2012, s. 6.

Kahraman Akdoğu, Serpil, “Türkiye’de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa bir Özeti”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 14, S. 2, 2009, s. 195, 196.

Karataş, Muhammed, “1990 sonrası Türkiye’de uygulanan para programları”, **Balıkesir Üniversitesi SBE dergisi**, Cilt 3, S. 4, 2000, s. 140.

Özdemir, Hakan, “28 Şubat Süreci Arifesinde ve Ertesinde İki Milli Görüş Partisi: Refah Partisi-Fazilet Partisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİB Dergisi**, C.20, S.2, 2015, s. 169.

Özlem, Kader, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD’nin ve Türkiye’nin Balkanlar Politikalarının Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi”, **Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 1. Cilt, S. 1, 2012, s. 28.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) **Tutanak Dergisi**, (1993-1995)

3-) GÖRSEL VE İŞİTSEL KAYNAKLAR

Dündar, Can, Sivas Cehennemi Belgeseli, 2002.

Birand, Mehmet Ali, Son Darbe 28 Şubat Belgeseli, 1995 Gazi Olayları, 2012.

4-) KİTAPLAR

Alphan, Rabia Bahar, **Türkiye’de Koalisyon Yönetimleri ve DYP-SHP Örneği**, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1994.

Arslan, Ali, **Efendi ve Uşak: Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri**, Paraf Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2010.

Atatoprak Şule, **Türkiye’de Hükümetler ve Ekonomik Krizler: 1963-2006 Dönemi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2007.

Bildirici, Faruk, **Maskeli Leydi**, Ümit Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 1998.

Cantürk, Abdülhalim, Tahir Sezen, Kadir Aytar, T.C. Başbakanlık, Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, **Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler**, Ankara 1998.

Çam, Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul 1990

Çavdar, Tefik, **Türkiye’nin Siyasi Tarihi**, İmge Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2004.

Çeliker, Derya, **1961-1980 Arası Koalisyon Hükümetlerine Bir Örnek: 1974 CHP-MSP Koalisyonu**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2009.

Çiğdem, Reşid, **Türkiye Ekonomisinde Yaşanan 1994-2001 Ekonomik Krizlerinin ve 2008 Küresel Ekonomik Krizin İmalat Sanayi Sektörüne Etkilerinin Karşılaştırmalı olarak İncelenmesi**, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2012.

Dalyancı, H.Levent, **Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizlerin Ekonometrik Analizi**, Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.

Dâver, Bülent, **Siyaset Bilimine Giriş**, Doğan Yayınları:3, Ankara 1969.

Demirtaş, A.Şakir, **Türkiye’de 1991-1995 Dönemi Koalisyon hükümetleri ve Siyasi Muhalefet**, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1998.

Demirtepe, M.Turgut, **Dağlık Karabağ Sorunu: Dar Alanda Büyük Oyun**, USAK Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2011.

Donat, Yavuz, **Özal’lı Yıllar**, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 1987.

Duran, Burhanettin, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XIX. Dönem (1991-1995)**, I. Cilt, Ankara 2012.

Durgun, Sezgi, **Siyasi Partiler ve Parti Sistemi**, Yüksel Taşkın (Ed.), **Siyaset, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler** İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014.

Duverger, Maurice, **Siyasi Partiler**, Ergun Özbudun (Çev.), 2. Baskı, Bilgi Yayınları, İstanbul 1974.

Erel, Nursun ve Ali Bilge, **Tansu Çiller’in Siyaset Romanı**, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 1994.

Giz, Adnan, **Kinsiz Demokrasi**, Giz Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 1990.

Gönlübol, Mehmet ve Hakan Bingün, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitapevi, 9. Baskı, Ankara 1996.

Güner, Engin, **Özallı Yıllarım**, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2. Baskı, İstanbul 2003.

Hacıibrahimoğlu, Zeki, **Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler**, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2010.

Kara, Muzaffer Ayhan, **Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon**, Cumhuriyet Kitapları Yayınları, İstanbul 2007.

Kışlalı Ahmet Taner, **Siyaset Bilimi**, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokul Yayınları: 9, Ankara 1987.

Kömürcü, Derya, **Türkiye’de Sosyal Demokrasi Arayışı SODEP ve SHP Deneyimleri**, Agora Kitaplığı, 1.Baskı, İstanbul 2010.

Lijphart Arend, **Demokrasi Motifleri Otuz Altı Ülkede Yönetim Yapıları ve Performansı**, Güneş Ayas ve Utku Umut Bulsun (Çev.) 1. Baskı, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2006.

Mercan, Faruk, **Onlar Başroldeydi**, Doğan Kitapçılık, 1. Baskı, İstanbul 2007.

Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz, **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013.

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bu güne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, İletişim Yayınları, 2. Cilt, 14. Baskı, İstanbul 2013.

Öztekin, Ali, **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2003.

Sayarı, Sabri, **Parlamentar Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1980.

Saybaşı, Kemâli, **DYP-SHP Koalisyonu'nun Üç Yılı**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1995.

Sezal, İhsan ve İhsan Dağı, **Kim Bu Özal - Siyaset, İktisat Zihniyet**, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2001.

Sönmezoğlu, Faruk, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul 1994.

Tanör, Bülent, Korkut Boratav, Sina Akşin, Ayla Ödekan, **Bugünkü Türkiye 1980-2003**, Cem Yayınevi, 10. Basım, İstanbul 2014.

Toros, Emre, **Türkiye'de Siyasi Liderlik: Dönemler, Özellikler ve Karşılaştırmalar-Menderes, Demirel, Özal ve Erdoğan Örnekleri**, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara 2011.

Tutar, Hilmi, **Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar**, Bizim Kitaplar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007.

TÜRK-İŞ, **5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirleri ve Sonuçları Sempozyumu**, TÜRK-İŞ Yayınları, Ankara 1995.

Yalansız, Nedim, **Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002**, Büke Kitapları, İstanbul 2006.

5-) İNTERNET KAYNAKLARI

Ahmet Yesevi Üniversitesi, "Tarihçe", <http://www.ayu.edu.tr/tarihce> (17 Şubat 2016).

Akyol, Fuat, "Hangi Hizbullah", http://www.aksiyon.com.tr/kapak/hangi-hizbullah_505770 (8 Aralık 2015).

Al Jazeera, "1990'larda Kürt Siyasi Hareketi", <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/1990larda-kurt-siyasi-hareketi> (12 Kasım 2015).

Aral, Ayşe, "Adnan Kahveci Niye Öldü", <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/22086800.asp> (3 Haziran 2015).

Birand, Mehmet Ali, “Son Darbe 28 Şubat Belgeseli, 1995 Gazi Olayları”, www.youtube.com/watch?v=st64R2Gf2yw (20 Ekim 2015).

Coşkun, Yeşim, “Başbağlar Katliamını Kim Yaptı”, <http://www.hurhaber.com/basbaglar-katliami-nedir-basbaglar-katliamini-jitem-mi-yapti-iste-basbaglar-katliaminda-olenlerin-isimleri-ve-katliamin-belgeseli/haber-638170> (13 Ekim 2015).

Çakır, Ruşen, “Refah Partisini Anlamak 2: RP, Kentli Bir Partidir”, <http://rusencakir.com/REFAH-PARTISINI-ANLAMAK-2-RP-kentli-bir-partidir/2185> (23 Kasım 2015).

Çoban, Dinç, “İSKİ’de suçsuzdum ama vergi kaçırdım, yakalayamadılar”, <http://www.aksam.com.tr/pazar/iskide-sucsuzum-ama-vergi-kacirdim,-yakalayamadilar-83146h/haber-83146> (5 Kasım 2015).

Çölgeçen, Mutlu, “Son Mektup” http://www.sabah.com.tr/gundem/2010/10/04/son_mektubu_kod_adi_kale_planiydi (3 Haziran 2015).

Ergin, Sedat, “Anayasa değişikliğinde mutabakat geleneği”, <http://www.hurriyet.com.tr/anayasa-degisikliginde-mutabakat-gelenegi-1-14083333> (3 Şubat 2016).

Günay, Cengiz “Kafkasya Üzerine: Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan İlişkileri”, <http://www.tmkvatolye.org/makaleler/cengiz-gunayin-kafkasya-uzerine-makalesi-turkiye-ermenistan-ve-azerbaycan-iliskileri/>.

Güzel, Hülya, Ateş Yalazan, “Demirel’le Hızlanan Krizler”,

<http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ahmet-demirel/1991den-1995e-siyasette-calkantilar/29715/> (20 Nisan 2015).

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/454/5161.pdf>. (20 Nisan 2015).

http://home.arcor.de/necmeddin_erbakan/downloads/refah.pdf (23 Kasım 2015).

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-228174>, (21 Nisan 2015).

<http://www.ankarastrateji.org/haber/turk-siyasi-yasaminda-siyasi-parti-ittifaklari-1435/> (25 Mart 2015).

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/tsknin-sinir-otesi-operasyonlari> (17 Şubat 2016).

<http://www.ensonhaber.com/tansu-ciller-kimdir-2015-06-12.html>. (23 Ekim 2015).

<http://www.ensonhaber.com/tansu-ciller-kimdir-2015-06-12.html>. (12 Şubat 2016).

http://www.haber10.com/guncel/beyaz_toros_ve_faili_mechuller_gercegi-601661 (2 Kasım 2015).

<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/9c0a105b-e30a-401f-b71e-750553e6ef82?excludeGerekce=True&wordsOnly=False> (15 Şubat 2016).

<http://www.trtturk.com/haber/tansu-ciller-kimdir-132065.html>. (24 Ekim 2015).

<http://www.trtturk.com/haber/tansu-ciller-kimdir-132065.html>. (24 Ekim 2015).

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB50.htm>. (15 Şubat 2016).

Karagöz, Hakan , “Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları”,
http://www.kto.org.tr/d/file/ozellestirmeuygulamaları_rapor.pdf (18 Ocak 2016).

Kardaş, Hamit, ”Türkiye’nin en uzun yılı: 1993”,
<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=233314> (3 Haziran 2015).

Meclis Bülteni, “Dokunulmazlıkları kaldırıldı”
www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_1994_00_00_0031_0000/0008.pdf, (13 Kasım 2015).

ÖSYM, “Tarihsel Gelişme”, <http://www.osym.gov.tr/belge/1-2706/tarihsel-gelisme.html>. (1 Şubat 2016).

Özök, Ertuğrul, “Darbe Girişiminin Perde Arkası”,
hurriyet.com.tr/bir-darbe-girisiminin-perde-arkasi-57117 (17 Aralık 2015).

Özsever, Atilla, “İş güvencesi iyice uyutuldu”,
<http://www.milliyet.com.tr/1997/04/14/yazar/ozsever.html> (18 Ocak 2016).

Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Genel Merkezi, “2 Temmuz 1993 Madımak Katliamı”
<http://www.pirsultan.net/2-temmuz-1993-madimak> (7 Ekim 2015).

Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Genel Merkezi, “2 Temmuz 1993 Madımak Katliamı”
<http://www.pirsultan.net/2-temmuz-1993-madimak>, (13 Ekim 2015).

Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Genel Merkezi, “2 Temmuz 1993 Madımak Katliamı”
<http://www.pirsultan.net/2-temmuz-1993-madimak>. (12 Ekim 2015).

RTÜK, “Hakkımızda”, <http://www.rtuk.org.tr/#> (3 Şubat 2016).

TBMM, “VII: Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolü (DYP-SHP)”,
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP49.htm>, (27 Mart 2015).

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, “Gümrük Birliği”, <http://www.ab.gov.tr/?l=1&p=46234>. (18 Ocak 2016).

T.C. Yüksek Seçim Kurulu, “1983-2007 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçimleri”,
http://www.ysk.gov.tr/ysk/faces/HaberDetay?training_id=YSKPWCN1_4444010920&afrLoop=1337050780255980&afrWindowMode=0&afrWindowId=79q5e60c4_1#

[%40%3F_afrWindowId%3D79q5e60c4_1%26_afrLoop%3D1337050780255980%26training_id%3DYSKPWCN1_4444010920%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D79q5e60c4_44_\(26_Mart_2015\).](#)

T.C. Yüksek Seçim Kurulu, “27 Mart 1994 Mahalli İdareler Genel Seçimi”, [T.C. Dış İşleri Bakanlığı, “Sayın Prof.Dr. Tansu Çiller’in Özgeçmişi; \(Haziran 1996\), \[http://www.mfa.gov.tr/sayin-prof_dr_tansu-ciller_in-ozgecmisi_-_haziran-1996_.tr.mfa\]\(http://www.mfa.gov.tr/sayin-prof_dr_tansu-ciller_in-ozgecmisi_-_haziran-1996_.tr.mfa\) \(31 Ocak 2016\).](http://www.ysk.gov.tr/ysk/faces/HaberDetay?training_id=YSKPWCN1_4444013108&_afrop=1083211313651415&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=ezh7a770b_55#%40%3F_afrWindowId%3Dezh7a770b_55%26_afrLoop%3D1083211313651415%26training_id%3DYSKPWCN1_4444013108%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dezh7a770b_67_(18_Kasim_2015).</u></p></div><div data-bbox=)

T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, <http://www.oib.gov.tr/yayinlar/yayinlar.htm>. (21 Ocak 2016).

Türk, Ahmet, “90’lı Yıllar Sendromu”, <http://www.gazetevahdet.com/90li-yillar-sendromu-3119yy.htm> (1 Kasım 2015).

Yayman, Hüseyin, “Provokasyon Olabilir”, <http://www.gazetevatan.com/huseyin-yayman-753015-yazar-yazisi-provokasyon-olabilir-/> (26 Mart 2015).

EKLER

5 Nisan Ekonomik istikrar paketinin açıklandığı basın toplantısı, Hürriyet, 6 Nisan 1994

T. C. Resmi Gazete

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğünce Yayınlanır		
Kuruluşu : 7 Ekim 1920	14 Haziran 1993 PAZARTESİ	Sayı : 21607 Mükerrer

YÜRÜTME VE İDARE BÖLÜMÜ

Bakanlar Kurulu'nun Kurulmasına Dair İşlem

TÜRKİYE
CUMHURBAŞKANLIĞI
39-08-1-93-302

14 Haziran 1993

BAŞBAKANLIĞA

İLGİ : 16 Mayıs 1993 tarih ve KAN. KAR: 39-08/E-1-93-256 sayılı yazımız.

Bakanlar Kurulu'nun yeniden teşkili için, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 109 uncu maddesi uyarınca, İstanbul Milletvekili ve Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Prof. Dr. Tansu ÇİLLER'i görevlendirdim.

Seçilecek Bakanların atanmaları yapıldıktan sonra, Bakanlar Kurulu listesinin ayrıca gönderileceğine bilginizi rica ederim.

Süleyman DEMİREL
CUMHURBAŞKANI

Yürütme ve İdare Bölümü Sayfa : 1

T. C. Resmi Gazete

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğüne Yayınlanır		
Kuruluşu : 7 Ekim 1920	19 Eylül 1993 PAZAR	Sayı : 21703 Mükerrer

YÜRÜTME VE İDARE BÖLÜMÜ

Bakan İstifası ve Atanmasına Dair İşlem

T. C.
BAŞBAKANLIK
Personel ve Prensipler
Genel Müdürlüğü
B.02.0.PPG.0.12-1/1-13377

19 Eylül 1993

CUMHURBAŞKANLIĞI YÜCE KATINA

Prof.Dr.Erdal İNÖNÜ'nün istifası ile boşalan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığına, Sosyaldemokrat Halkçı Parti Genel Başkanı Murat KARAYALÇIN'ın atanmasını Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 109 uncu maddesi gereğince takdir ve tensiplerinize saygıyla arz ederim.

Prof. Dr. Tansu ÇİLLER
Başbakan

TÜRKİYE
CUMHURBAŞKANLIĞI
39-08/C-2-93-455

19 Eylül 1993

BAŞBAKANLIĞA

İLGİ : 19 Eylül 1993 gün ve B.02.0.PPG.0.12-1/1-13377 sayılı yazınız.
Prof.Dr.Erdal İNÖNÜ'nün istifası ile boşalan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığına, Sosyaldemokrat Halkçı Parti Genel Başkanı Murat KARAYALÇIN, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 109 uncu maddesi gereğince atanmıştır.
Bilgilerini rica ederim.

Süleyman DEMİREL
CUMHURBAŞKANI

Yürütme ve İdare Bölümü Sayfa : 1

T. C. Resmî Gazete

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğüne Yayınlanır		
Kuruluşu : 7 Ekim 1920	8 Temmuz 1993 PERŞEMBE	Sayı : 21631

YÜRÜTME VE İDARE BÖLÜMÜ

Kuruluşların Bağlı Oldukları Bakanlıkların Değiştirilmesi ile İlgili İşlem

T. C.
BAŞBAKANLIK
Personel ve Prensipler
Genel Müdürlüğü
B.02.0.PPG.0.12-1/1-8054

30 Haziran 1993

CUMHURBAŞKANLIĞI YÜCE KATINA

Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu olan Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri (TEKEL) Genel Müdürlüğü'nün, 3046 sayılı Kanun'un 4 üncü maddesinin (d) bendine göre, Başbakanlıkla ilgilendirilmesini,

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın bağlı kuruluşu olan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün, 3046 sayılı Kanun'un değişik 10 uncu maddesine göre, Başbakanlığa bağlanmasını, takdir ve tensiplerinize arz ederim.

Tansu ÇİLLER
Başbakan

TÜRKİYE
CUMHURBAŞKANLIĞI
39-08/D-1-93-335

7 Temmuz 1993

BAŞBAKANLIĞA

İLGİ : 30 Haziran 1993 gün ve B.02.0.PPG.0.12-1/1-8054 sayılı yazınız.

Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu olan Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri (TEKEL) Genel Müdürlüğü'nün, 3046 sayılı Kanun'un 4 üncü maddesinin (d) bendine göre, Başbakanlıkla ilgilendirilmesi,

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın bağlı kuruluşu olan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün, 3046 sayılı Kanun'un değişik 10 uncu maddesine göre, Başbakanlığa bağlanması uygun görülmüştür.

Bilgilerini rica ederim.

Süleyman DEMİREL
CUMHURBAŞKANI

Yürütme ve İdare Bölümü Sayfa : 1

Resmî Gazete Kodu : 080793

İçindekiler 96. Sayfadadır.

T. C. Resmi Gazete

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğünce Yayınlanır		
Kuruluşu : 7 Ekim 1920	14 Ekim 1993 PERŞEMBE	Sayı : 21728

YÜRÜTME VE İDARE BÖLÜMÜ

Kuruluşun İlgili Olduğu Bakanlığın Değiştirilmesi İle İlgili İşlem

T. C.
BAŞBAKANLIK
Personel ve Prensipler
Genel Müdürlüğü
B.02.0.PPG.0.12-1/1-15012

11 Ekim 1993

CUMHURBAŞKANLIĞI YÜCE KATINA

Maliye Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu olan (ÇAY-KUR) Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün, 3046 sayılı Kanun'un 4 üncü maddesinin (d) bendine göre, Başbakanlıkla ilgilendirilmesini, takdir ve tensiplerinize arz ederim.

Prof. Dr. Tansu ÇİLLER
Başbakan

TÜRKİYE
CUMHURBAŞKANLIĞI
39-08/D-3-93-527

13 Ekim 1993

BAŞBAKANLIĞA

İLGİ : 11 Ekim 1993 gün ve B.02.0.PPG.0.12-1/1-15012 sayılı yazınız.

Maliye Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu olan (ÇAY-KUR) Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün, 3046 sayılı Kanun'un 4 üncü maddesinin (d) bendine göre, Başbakanlıkla ilgilendirilmesi uygun görülmüştür.

Bilgilerini rica ederim.

Süleyman DEMİREL
CUMHURBAŞKANI

Yürütme ve İdare Bölümü Sayfa : 1

Resmi Gazete Kodu : 141093

İçindekiler 96. Sayfadadır.

Kuruluşların Bağlı Oldukları Bakanlıkların Değiştirilmesi ile İlgili İşlem

T. C.
BAŞBAKANLIK
Personel ve Prensipler
Genel Müdürlüğü
B.02.0.PPG.0.12-1/1-8840

13 Temmuz 1993

CUMHURBAŞKANLIğI YÜCE KATINA

Ulaştırma Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu olan Türkiye Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün 3046 sayılı Kanun'un 4 üncü maddesinin (d) bendine göre, Başbakanlıkla ilgilenmesini, takdir ve tensiplerinize arz ederim.

Tansu ÇİLLER
Başbakan

TÜRKİYE
CUMHURBAŞKANLIğI
39-08/D-2-93-353

13 Temmuz 1993

BAŞBAKANLIğA

İLGİ : 13 Temmuz 1993 gün ve B.02.0.PPG.0.12-1/1-8840 sayılı yazınız.

Ulaştırma Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu olan Türkiye Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün 3046 sayılı Kanun'un 4 üncü maddesinin (d) bendine göre, Başbakanlıkla ilgilenmesi uygun görülmüştür.

Bilgilerini rica ederim.

Süleyman DEMİREL
CUMHURBAŞKANI

Yürütme ve İdare Bölümü Sayfa : 13

YÜRÜTME VE İDARE BÖLÜMÜ**Milletlerarası Sözleşme****Karar Sayısı : 93/4848**

30/6/1993 tarihinde Almatı'da imzalanan ilişik "Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi İşbirliği Sözleşmesi" ile eki Tüzüğün onaylanması; Dışişleri Bakanlığı'nın 16/9/1993 tarihli ve KİGM-KİİK/7943, 7944 sayılı yazıları üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanununun 3 üncü ve 5 inci maddelerine göre, Bakanlar Kurulu'nca 24/9/1993 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Süleyman DEMİREL
CUMHURBAŞKANI

Prof. Dr. Tansu ÇİLLER
Başbakan

M. KARAYALÇIN
Devlet Bakanı ve Başb. Yrd.

İ. TEZ
Devlet Bakanı

N. KURT
Devlet Bakanı

E. ŞAHİN
Devlet Bakanı

N. AYAZ
Millî Savunma Bakanı

N. MENTEŞE
Millî Eğitim Bakanı

B. S. DAÇE
Ulaştırma Bakanı V.

M. T. KÖSE
Sanayi ve Ticaret Bakanı

D. F. SAÇLAR
Turizm Bakanı V.

A. ŞANAL
Devlet Bakanı V.

B. S. DAÇE
Devlet Bakanı

M. KAHRAMAN
Devlet Bakanı

A. ŞANAL
Devlet Bakanı

M. GAZİOĞLU
İçişleri Bakanı

O. KUMBARACIBAŞI
Bayındırlık ve İskan Bakanı

R. ŞAHİN
Tarım ve Köyişleri Bakanı

R. ŞAHİN
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı V.

H. EKİNCİ
Orman Bakanı

Y. AKTUNA
Devlet Bakanı

T. AKYOL
Devlet Bakanı

C. ERHAN
Devlet Bakanı

R. SERDAROĞLU
Devlet Bakanı V.

O. KUMBARACIBAŞI
Dışişleri Bakanı V.

M. GÖLHAN
Devlet Bakanı

G. MÜFTÜOĞLU
Devlet Bakanı

M. ÇİLOĞLU
Devlet Bakanı

M. S. OKTAY
Adalet Bakanı

İ. ATTILA
Maliye Bakanı

R. SERDAROĞLU
Sağlık Bakanı

M. MOĞULTAY
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı

D. F. SAÇLAR
Kültür Bakanı

R. AKÇALI
Çevre Bakanı

Yürütme ve İdare Bölümü Sayfa : 1

Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi İşbirliği Sözleşmesi

1. Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanı Köksal TOPTAN ile Kazakistan Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Kuaniş SULTANOV, 31 Ekim 1992 tarihli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Türkistan Şehrinde Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi Kurulmasına Dair Anlaşma"nın ve Anlaşma'ya vücut veren 28 Eylül 1992 tarihli Mutabakat Zaptı hükümleri uyarınca Kazakistan'ın Türkistan kentinde "Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi" kurulmasını memnuniyetle kaydederek, Hacettepe Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yüksel BOZER ile Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Murat JURINOV arasında imzalanan ve bir örneği ek'te yer alan "Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi Tüzüğü"nın Türkiye ve Kazakistan Cumhuriyetleri Hükümetleri bakımından işlerlik kazanması hususunda mutabık kalmışlardır.

2. Bahsi geçen Tüzüğün her iki ülkenin yetkili organlarıncı tasdikinden sonra Üniversitenin genel yönetimi Mütevelli Heyet tarafından yürütülür.

3. Mütevelli Heyetin yetkilerine müdahale etmemek kaydıyla, birinci maddede kayıtlı bulunan "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Türkistan şehrinde Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi kurulmasına dair anlaşma", "Mutabakat Zaptı" ve "Tüzüğün" uygulanmasından ortaya çıkabilecek sorunların çözümlenmesi maksadıyla bir Karma Komisyonu kurulmasını kararlaştırmışlardır.

Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi Ortak Karma Komisyonu aşağıdaki üyelerden oluşur:

a) Ankara'da

- Dışişleri Bakanlığı temsilcisi
- Ankara'daki Kazakistan Büyükelçiliğinin temsilcisi
- Milli Eğitim Bakanlığı temsilcisi
- YÖK Başkanlığı temsilcisi
- Başbakanlık Başdanışmanlığının temsilcisi

b) Almatı'da

- Kazakistan Başbakanlığının temsilcisi
- Almatı'daki T.C. Büyükelçiliği temsilcisi
- Kazakistan Dışişleri Bakanlığının temsilcisi
- Kazakistan Milli Eğitim Bakanlığının temsilcisi

c) Karma Komisyona Hacettepe Üniversitesi ile Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi Rektörlükleri temsilcileri tabii üyelerdir.

4. Komisyon ortak çalışma toplantılarını Ankara'da veya Almatı'da gerek gördüğü takdirde yapacaktır. Toplantı daveti, gündemi, diplomatik kanaldan diğer tarafa iletilecektir.

5. İş bu İşbirliği Sözleşmesi yayınlandığı tarihte yürürlüğe girer.

Bu sözleşme, hepsi aynı güçte olarak, Türkçe, Kazakça ve Rusça dillerinde ikişer nüsha hazırlanmıştır.

30/6/1993 tarihinde Almatı'da imzalanmıştır.

Kazakistan Cumhuriyeti
Hükümeti adına
Kuaniş SULTANOV
Başbakan Yardımcısı

Türkiye Cumhuriyeti
Hükümeti adına
Hikmet ÇETİN
Dışişleri Bakanı

T. C. Resmi Gazete

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğünce Yayınlanır		
Kuruluşu : 7 Ekim 1920	9 Nisan 1994 CUMARTESİ	Sayı : 21900

YASAMA BÖLÜMÜ

Kanunlar

Açık Semalar Antlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna İlişkin Kanun

Kanun No. : 3980

Kabul Tarihi : 5.4.1994

MADDE 1. — 24 Mart 1992 tarihinde Helsinki'de imzalanan "Açık Semalar Antlaşması"nın onaylanması uygun bulunmuştur.

MADDE 2. — Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3. — Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

8/4/1994

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Gürcistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun

Kanun No. : 3981

Kabul Tarihi : 5.4.1994

MADDE 1. — 30 Temmuz 1992 tarihinde Tiflis'de imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Gürcistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması"nın onaylanması uygun bulunmuştur.

MADDE 2. — Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3. — Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

8/4/1994

Yasama Bölümü Sayfa : 1

Resmî Gazete Kodu : 090494

İçindekiler 96. Sayfadadır.

T. C. Resmi Gazete

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğüne Yayınlanır		
Kuruluşu : 7 Ekim 1920	15 Ekim 1993 CUMA	Sayı : 21729

YASAMA BÖLÜMÜ

TBMM Kararı

İSKİ Yolsuzluğunda Yaşanan ve Genel Müdür Dışında Kalan İdari ve Siyasi Bütün Boyut ve Parasal İlişkileri, İstanbul Belediyeleri İle İlgili Yolsuzluk, Partizanlık ve Savurganlık Yapıldığı İddialarını Açıklığa Kavuşturmak Amacıyla Bir Meclis Araştırması Komisyonu Kurulmasına İlişkin

Karar No : 267

Karar Tarihi : 12.10.1993

İSKİ Yolsuzluğunda yaşanan ve Genel Müdür dışında kalan İdari ve Siyasi bütün boyut ve parasal ilişkileri, İstanbul Belediyeleri ile ilgili yolsuzluk, partizanlık ve savurganlık yapıldığı iddialarını açıklığa kavuşturmak amacıyla Anayasanın 98 inci, İçtüzüğün 102 ve 103 üncü maddeleri uyarınca bir Meclis Araştırması yapılmasına; bu araştırmayı yapacak komisyonun 12 üyeden kurulmasına, görev süresinin üye seçimi tarihinden başlamak üzere 3 ay olmasına ve gerektiğinde Ankara dışındaki yerlere de gitmesine, Genel Kurul'un 12.10.1993 tarihli 14 üncü Birleşiminde karar verilmiştir.

Yasama Bölümü Sayfa : 1

Resmi Gazete Kodu : 151093

İçindekiler 192. Sayfadadır.